110-180 A.D.

Gaius

GAI

INSTITUTIONUM IURIS CIVILIS

COMMENTARII QUATTUOR.

RECENSUIT

PH. E. HUSCHKE.

EDITIO SEPARATA ALTERA.

LIPSIAE,
IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.
1873.

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEUBNERI.

PRAEFATIO.

Iurisprudentiae anteiustinianae reliquias, quarum praecipuam partem Gaii Institutiones constituunt, cum ante duodecim annos primum ederem, hanc partem ex eis etiam seorsim edere placuerat. Cuius editionis exemplaria, ut in curanda tertia totius sylloges editione a bibliopola admoneor, et ipsa iam divendita sunt. Itaque retento pristino consilio etiam Gaii Institutiones nunc iterum separatim edo.

Quod quidem ea ratione ac forma fieri, quam in tertia totius sylloges editione obtinent, non est, quod moneam. Eadem vero de causa nec opus est hoc loco narrare, quid novis curis haec iuris pars interea profecerit et quemadmodum altera haec editio a priore distet. Ea ipsa enim de re in dissertatione de Gaio eiusque scriptis editioni illi tertiae praemissa affatim exposui: quamobrem eam etiam tanquam huius praefationis partem in pagina sequenti statim subicere placet.

De Gaio eiusque scriptis dissertatio praevia.

Pauca sunt, quae de Gaio certo constant. Unum eius hoc nomen nobis traditum est, tam in libris iuris, ubi primum in Collatione certo comparet,[1] quam a grammaticis, quorum primus Diomedes (ed. Putsch. p. 375. Keil. I. p. 379), si modo quod traditum ibi est in libris mss. 'Cauium' ad Gaium recte refertur, et paulo inferior seculo fere ineunte quinto Servius Honoratus ad Virgil. Georg. 3, 306. Gaium memorant: omnes vero hoc sine dubio a iurisconsultis vel a Gaii librorum titulis, in quibus dudum unum hoc nomen, ut in libris tritissimis fieri solet, scribi sueverat, mutuati sunt. Id ipsum vero, quamvis etiam in nomen abierit (Osann. ad Pompon. p. XIX), rectius tamen creditur praenomen. Certe Titi praenomen, quod in uno alterove epitomae Visigothicae codice Gaio praescriptum legitur indeque verum eius praenomen fuisse quibusdam visum est, post multos ab Haenelio inspectos codices corruptela vocis *tituli* apparuit. (Cf. Haenel. Lex Rom. Vis. p. XLV. not. 16. p. 314.) De aetate Gaii hoc tantum compertum est, quod sub imperatoribus Hadriano, Antonino Pio et M. Aurelio Antonino vitam suam transegit. Nam quod Hadriani temporibus acciderat, id ipse sua aetate factum esse narrat L. 7. pr. D. de reb. dub. (34, 5). Institutionum commentarium primum et partim secundum imperante Antonino Pio eum scripsisse, plerique inde recte colligunt,[2] quod constanter ibi (1, 53. 74. 102. 2, 126. 151. ad postremum locum nunc conferenda L. 3. D. de his quae in testam. 28, 4) sine divi commemoratione eum nominat, quam alias defunctis imperatoribus tribuere solet. sed et extremis Pii temporibus scripsisse videtur; nam 2, 195. eum divum appellat. Nec quod M. Antoninus in re tutelari de lege Plaetoria et praetore tutelari in locum consulum substituto (Capitol. Marc. 10. coll. cum 1, 198. 200.) nec quod de cretione con- [83]
stituerat (Ulp. 22, 34. coll. cum 2, 177.), in Gaii notitiam pervenerat, cum finem primi et cum secundum commentarium

---

[1]) An enim Gaius, quem Pomponius nostrum appellat L. 30. D. de stip. serv. (45, 3.), ad hunc referendus sit, ambigitur. Vid. p. 151. not. 1.
[2]) Marci temporibus etiam primum comm. assignat Puchta Inst. I. §. 99, not. bb. et nuperrime H. H. Fitting Alter d. Schriften d. Röm. Juristen p. 21.

scriberet.[1] Atqui tum iam libros ex Q. Mucio ediderat (1, 188.) et edictum interpretatus erat (1, 188.), quod simpliciter dictum nonnisi urbicum esse potest, ut libri ad edictum urbicum intellegi debeant, quibus solis etiam eiusmodi (quam ibi dicit) de tutelarum divisione disquisitio magis ad artis disciplinam quam ad fori usum pertinens convenit, eorumdemque etiam proprii de bonorum possessionibus commentarii pars fuisse videntur, quos laudat 3, 33. (54). sequitur, ut 'imperator noster', quem in his libris laudat L. 73. §. 1. D. de leg. 1. fuerit D. Pius. Praeterea post obitum Antonini Pii scriptos esse libros duos fideicommissorum, constat ex L. 90. D. d. condit. et dem. (35, 1) L. 96. D. de leg. 3. L. 63. §. 5. D. ad SC. Treb. (36, 1): idem de libris quindecim ad legem Iuliam et Papiam certe posterioribus[2] patet ex L. 56. D. de leg. 2. et de libris singularibus ad SC. Tertullianum et ad SC. Orphitianum a. 178 factum ex L. 8 et 9. D. ad SC. Tertull. (38, 17). Cetera eius scripta quando edita fuerint, aut disputatur aut plane incertum est. Sed libros triginta vel, connumeratis libris ad edictum aedilium curulium, triginta duo ad edictum provinciale et ipsos post Institutiones compositos esse, item satis tuto statuere licet; non tantum quia maiore iis componendis opus erat usu et experientia fori (ut non inepte iudicat Stieber ad Wenckii opusc. p. XXIX.), sed etiam (quod me maxime movet) quia libro I. L. 30. §. 2. D. de pactis (2, 14) sententiam reiicit, quam Inst. 3, 179. tentaverat, et libro VI. L. 3. D. de hered. pet. (5, 3) mentionem habet heredum ex senatusconsultis (Tertulliano et Orphitiano): nec facile Inst. 1, 188. simpliciter edicti interpretationem laudasset, si tum iam utrumque edictum interpretatus esset: quamobrem etiam L. 42. D. de don. int. vir. (24, 1) ex lib. XI. commemoratus princeps Antoninus pro Marco habendus erit. Denique etiam rerum quotidianarum libri, si totam eorum rationem perpenderis, non possunt iudicari non post Institutiones compositi esse. Haec omnia vero faciunt, ut Mommseni sententiae (Jahrb. d. gem. deutschen R. III. 1. p. 14.), pleraque Gaium Antonino Pio imperante (138—161.) scripsisse arbitranti, haud facile accedam, sed vegetam aetatem in D. Marci tempora eum trans-
[84] tulisse malim opinari. Quando vero obierit, nescimus. Tan-

---

[1]) Etiam quartum comm. propius initiis D. Marci compositum esse, inde apparet, quod 4, 185—187. abrogati ab eo imperatore vadimoniorum solennis (Victor de Caes. 16.) nulla mentio habetur. [2]) Quidam enim ad hos libros referunt proprios commentarios, quorum Gai. 3, 54. meminit. Sed cum lex Papia multa alia caveret, vix de his potest sensisse. Malim igitur intellegere commentarios de bonorum possessionibus, quos iam laudaverat 3, 33. quorumque pars ad bona libertorum spectabat.

tum Commodi tempora (176—192.) eum vidisse, ex eo, quod ad SC. Orphitianum scripsit, efficitur.

Idem Mommsenus l. c. Gaium 'ICtum provincialem' fuisse, qui in oriente, et ut probabiliter statuere liceat, Troade in Asia ius docuerit librosque suos ediderit, magno, ut solet, acumine adstruere conatus est: argumentis tamen, quod pace viri de his litteris meritissimi mihique amici dixerim, admodum dubiis et magis speciosis quam veris. Primum enim, quod de solo praenomine ad appellandum eum Graeco more usurpato disputat, imperatorum maxime aevo eandem appellandi consuetudinem certis ex causis etiam Romae obtinuisse, multa exempla velut imperatorum Gaii, Titi, Marci, et cum hic de iurisconsultorum more quaeratur, Servii (Sulpicii) Sexti (Pomponii, cf. Zimmern Hist. iur. §. 92. not. 6.) et ipsius Gaii (Cassii Longini, cf. Zimmern l. c. §. 85. not. 25.) ostendunt. Deinde quod Gaii responsa non exstant, ipse confitetur Mommsenus, etiam Romae potuisse ICtum, qui respondendo operam non daret, scriptis inclarere. At Gaius edictum provinciale commentatus est. quod Mommsenus negat nisi de certae, itaque eius, quam inhabitabat, provinciae edicto intelligi posse, eamque Asiam fuisse autumat, cum Gaius Bithynorum et Galatarum peregrinum ius (Inst. 1, 55. 193.) et Troadis, Beryti et Dyrrhachii ius Italicum (L. 7. D. de cens. 50, 15) commemoraverit. Sed si, ut existimat, multum etiam tunc singularum provinciarum differebant edicta et suae provinciae edictum Gaius commentatus est, non 'ad edictum provinciale', opinor, sed 'ad edictum Asiaticum' (ut est ubique in Ciceronis Verrinis 'edictum Siciliense') vel certe 'ad edictum proconsulis provinciae Asiae' librum suum inscribere debuit; nam provinciale edictum simpliciter dictum ex analogia, qua provinciale solum, provincialis senator, provincialis iudex, alia dicuntur, edictum in quacunque provincia propositum, quatenus scilicet ea omnia consentiebant, significat. Et serione quisquam statuerit, tunc ICtum aliquem in animum induxisse, ut unius inter tot provincias edictum triginta libris explicaret? Itaque ex hac ipsa appellatione recte colligitur, quod et totius illius temporis ratio facit ut credamus,[1] provinciarum diversarum edicta, si rem, non formam spectas, tunc in unum conflata esse, quod ab omnibus proconsulibus partim per se partim, ut in Caesaris provinciis, per legatos proponeretur,[2] quamobrem Gaium in his libris ubique proconsulem tantum nominare vel praetorem, cuius [85]

---

[1]) Cf. E. Huschke Census z. Z. d. Geb. J. Chr. p. 22. [2]) Animadvertendum est, hanc edicendi potestatem, qua ius civile supplebatur vel corrigebatur, tantum magistratus populi Romani habuisse (Gai. 1, 6); proinde etiam Caesarem proconsulem in suis provinciis, neque vero legatos Caesaris, quibus iurisdictio tantum praetoria delegata erat.

[85] pleraque edicta proconsul receperat (Cic. ad Attic. 6, 1. §. 15.), mirari non licet. De Bithynorum vero et Galatarum iure num forte etiam T. Aristonem idcirco, quod Aegyptiorum ius novit et commemoravit (Gell. 11, 18), Aegyptium vel certe orientalem fuisse statuere debemus? praesertim cum certum sit, plerosque Romanos etiam ICtos ius peregrinum curiose inquisivisse (Gell. 20, 1, 4. Fr. Dosith. 12). Cetera Mommseni argumenta aut leviora sunt aut eiusmodi, ut etiam aliis opinionibus firmandis inservire possint, quare ea interim missa facere liceat. Hoc vero quaero: quamobrem in his, quibus locus, ubi quis scribit, optime cognosci solet, nihil reperiatur in Gaii scriptis, quod Asiam prodat? Immo haec ad Italiam Romamque nos delegant. In exemplis condicionum hanc ponit: 'si navis ex Asia venerit' (L. 33. D. de hered. inst. (28, 5) ex lib. II. de testam. ad ed. praet. urb. L. 72. D. de fidei. (46, 1) ex lib. III. de V. O.) — miro modo, si Troade haec scripsit; item 'si navis ex Africa venerit' et hanc speciem: 'si inter eos qui Romae (non Troade) sunt, talis fiat stipulatio: *Hodie Carthagine dare spondes*'? (L. 141. §§. 7. 4. coll. L. 73 pr. de V. O. (45, 1.) ex lib. II. de V. O.) et 'si is, qui ita stipulatus fuerit: *X milia Ephesi dare spondes?* .... Romae pure sic intenderit' (4, 53). Similiter in exemplis ei sunt et in ipsis quidem etiam ad edictum provinciale libris fundus Tusculanus, vinum Campanum, triticum Africum, Tyria purpura (quam usu potius Romanam dixeris) (L. 74. D. de V. O. (45, 1). L. 17. pr. D. de condit. et dem. 35, 1. Inst. 4, 53.) et ipse a praetore (non a proconsule) cautionem petens L. 11. D. ut leg. (36, 3). Quibus convenit, quod, quo die Romae (non in provinciis) vota pro salute imperatoris suscipiantur, exponit (L. 233. §. 1. D. de V. S. 50, 17), quod etiam in libris ad edictum provinciale ab his, quae Romae sunt, ad id, quod in provinciis obtinet, procedit (L. 1. pr. D. quod cuiusq. univ. 3, 4. L. 5. D. de curat. fur. 27, 10) et multa similia. Denique quae tunc erat urbis Romae auctoritas, legum patriae, imperii totiusque iurisprudentiae sedis, quis credat, iurisconsultum, qui tot insignibus libris ius civile illustravit, quique et Cassianum se profitetur et licet non a S. Pomponio Cassiano item 'Gaius noster' appellatus,[1] tamen controversiis scholarum, quae Romae tunc florebant, ita se interserit, ut eis et, dum scriberet, interfuisse videatur, non Romae, sed in aliquo provinciarum angulo abditum docuisse ac scripsisse?

Haec tamen ita disputata sunto, ut si quis Gaium na-

1) L. 39. D. de stipul. serv. (45, 3), qui locus num ad Gaium nostrum spectet, nec potius ad C. Cassium Longinum, post disputata de hac re a G. M. Ashero in Zeitschr. f. Rechtsgesch. V. p. 83 seq. ita mihi dubium esse factum fateor, ut ad posterius statuendum pronior sim.

tione Graecum et fortasse ex colonia aliqua in partibus orientis oriundum fuisse opinetur, quae olim A. Augustini et Fr. Connani fuit sententia, id equidem neque negare neque affirmare ausim. Non negare, quia probe scio, iam illa aetate multos peregrinae originis viros summos honores et [86] magnam etiam in iure civili auctoritatem Romae nactos esse, velut Cirtensis ille vir consularis ius publicum respondens, cuius nomen periit apud Front. ep. ad amic. 2, 10. (6.). Sed nec affirmare; nam id, quod et illos viros partim movit, et quod multo magis in Mommseni disputatione veri quadam specie decipit, Graecam illam dico in Gaio conspicuam eruditionem et peregrinitatis curiosam observantiam, alia ratione contemplandum esse existimo. Quippe inde a Vespasiano et maxime sub Hadriano novam quasi speciem imperium Romanum induit. Multis enim coloniis in provincias deductis, multisque ibi oppidis civitate Romana vel Latinitate, quibusdam etiam iure Italico donatis, Graecis vero quam illi opinabantur αὐτονομίᾳ reddita, quae olim peregrina ditio tantum fuerat, in aequum paene ius recepta est. Et maxime oriens invaluerat, rursusque 'non tenuis quidam e Graecia rivulus sed abundantissimus amnis illarum disciplinarum et artium in urbem influxit' (Cic. de rep. 2, 19.), ut iam ex imperio Romano imperium Graeco-Romanum factum videretur. Huius vero rerum mutationis effigies cum etiam in hominum ingeniis non exprimi non posset, si Gaium eius in iurisprudentia primum et verissimum exemplar novumque quasi, huius tamen temporis, Labeonem dixeris, ut Hadrianus, 'princeps ille doctus et navus orbis terrarum non regendi tantum sed etiam perambulandi diligens' (Front. de fer. Als. 3.), fuit in principatu, quem et ipsum idcirco iam aequales Graeculum dixerunt (Spartian. Hadr. 1.), non modo rectissime, ni fallor, de eo iudicaveris, sed etiam omnia, quae eius propria sunt, facillime explicaveris.

Primum igitur mirum non est, quod Institutiones suas, qui liber primus omnium novi imperii status ratione habita compositus esse videtur, non a populi Romani iure sed ita exorditur: 'Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio partim communi omnium hominum iure utuntur' etc. et deinde quoque ceterorum populorum iura respicit, non modo utrum quid iuris civilis an iuris gentium sit in quocunque articulo adnotando (1, 2.), sed etiam in iure civili simile vel dissimile aliorum populorum ius afferendo vel comparando (1, 55. 92. 193. 197. 3, 96. 134. et cf. L. 13. D. fin. reg. 10, 1. L. 4. D. de colleg. 47, 22.), ius etiam Latinorum coloniariorum explicando (1, 79. 85. 86. 95. 3, 120.), peregrinis quid ex iure Romano liceat vel non liceat, admonendo (1, 47. 53. 74. 93. 94. 2, 285. 4, 37. 105.), provinciarum et Italiae in iure civili diversitates enarrando (1, 6.

20. 100—102. 105. 183. 185. 197. 200. 2, 7. 21. 24. 27. 31. 46. 63. 278. 3, 121. 122. 4, 109.). Eodemque pertinet, quod non modo edictum urbicum, sed etiam provinciale separatim pri-
[87] mus et solus interpretatus est, quodque linguam Graecam saepenumero respicit (2, 281. 3, 93. L. 25. D. loc. 19, 2. L. 30. L. 233. §. 2. L. 236. §. 1. D. de verb. sign. 50, 16).

Praeterea ingenium Graecum prodit, quod Gaius, quamvis et ipse ius de iure respondendi ex auctoritate principis ab imperatore nactus esse dubitari non debeat,[1] doctrinae ac libros scribendo quam foro et respondendo se dare maluit. In libris autem scribendis novam omnino viam ingressus est, ut primus totum iuris civilis opus ad artem revocasse dici possit. Divisionibus enim ut bonus magister omnino plurimum tribuens, vel in toto scribendi opere bipertitione quadam omnes iuris fontes, quos tunc iuri operam daturum maxime nosse oportebat, complexus esse deprehenditur: quanquam, cum eiusmodi partitio totum illud aevum tacite regeret, etiam magis ipsa re quam consilio in eam incidere potuit. Itaque scripsit ad leges XII tabularum, veteris iuris, et ad legem Iuliam et Papiam, novi iuris civilis potissimum fontem. Interpretatus item est edictum utrumque, id est urbicum et provinciale: hac parte etiam propalam Labeonem pro mutata rerum condicione imitatus, qui ad edicta Praetoris urbani et peregrini separatis libris scripserat (L. 19. D. de verb. signif. 50, 16. L. 9. §. 4. D. de dol. mal. 4, 3). Denique ius civile, quod ex responsis prudentium fluxerat, partim traditum libris ex Q. Mucio[2] factis, qui primus ius civile constituerat (L. 2. §. 41. D. de orig. iur. 1, 2) additoque, ut ille alio tantum nomine (ὅρων) fecerat, libro singulari de regulis, partim arte quadam compositum regularum libris,[3] accedente de casibus (exceptis) libro singulari, executus est. Sed non satisfaciens sibi, nisi et universae iurisprudentiae in artem redactae imaginem exsculperet, etiam novam addidit bigam, Institutiones, per quas ad iurisprudentiam adspirantes viva magistri voce docerentur, et rerum quotidianarum libros septem, ex quibus sic imbuti se ipsos

[1]) Nam Digestorum compositores eo usi sunt, quibus Iustinianus imperaverat, ut eos tantum adhiberent, 'quibus auctoritatem conscribendarum interpretandarumque legum sacratissimi principes praebuissent'. [2]) Non, ut illius et sequentis aevi viri πρακτικοί, ad Sabinum, fastidiente, ut puto, Gaii genio 'deleramenta Masuriana' (Front. ep. ad M. Caes. 2, 1.) i. e. casuum super casus coacervationem, nulla naturalis rerum ordinis ratione habita, quod genus scribendi Sabini libri iuris civilis desiderasse videntur. Nam Gaius omnia ad genera sua revocare malebat, ut Q. Mucius fecerat. [3]) Hic quoque librorum titulus paene novus erat nec antea a quoquam nisi a Neratio Prisco usurpatus.

docendo addiscerent.[1] Ceteri eius libri tantum supplementa quaedam videntur fuisse maxime eorum librorum, quos ad edictum composuerat, velut de fideicommissis et de manu- [88] missionibus, cum ad edictum urbicum modo de legatis et de liberali causa scripsisset, de verborum obligationibus, cum ad edictum tantum praetoriae stipulationes explicandae essent, de lege Glicia, quae ad centumvirales causas spectabat inter ius civile et praetorium interpositas, de SCC. Tertulliano et Orphitiano, quae antea, cum Orphitianum demum a. 178 factum esset, plene tractare nondum potuerat. Liber enim singularis de formula hypothecaria, collata §. 4. Const. Omnem reip., tantum pars interpretationis edicti videtur fuisse.

Postremo maximi momenti est, quod Gaius ipsos libros suos ex parte saltem aperte scholae potius quam foro destinavit maximusque studii theoretici excitator et promotor exstitit: qua in re ei et Athenaeum Graecarum disciplinarum ab Hadriano Romae institutum et edicti compositionem ab Iuliano absolutam incitamento fuisse perquam credibile est. Nam libros 'ad edictum urbicum' potissimum in scholarum usum scripsisse videtur. Cum enim Ciceronis aetate (de legg. 1, 5. 2, 23.) maxime ex edicto praetoris ius civile disci coeptum esset, hic mos sub imperatoribus non modo retentus sed etiam excultus est. In Gaii vero libris primum hoc singulare ac novum fuisse videtur, quod 'ad edictum urbicum' scripsit, quem titulum generalem praebet index Flor. ('ad edictum urbicum τὰ μόνα εὑρεθέντα βιβλία δέκα'), complexus ea appellatione post deletam magistratuum potestatem naturaliter non ad eorum ius sed ad locum spectante itaque 'edicto provinciali' respondente ea, quae Cicero ad Attic. 6, 1. §. 15. appellat edicta urbana i. e. praetoris urbani (cum aedilicio) et peregrini.[2] Deinde vero dupliciter eius operis

---

1) Haec enim utriusque operis inter se ratio esse videtur. Cf. de Buchholtz in Hugon. civ. Mag. VI. p. 232. 261. Omisit Gaius in altero, quod iam hac de causa post Institutiones scriptum esse statuendum est, praemonitionem de iure gentium et civili, ut apparet ex L. 1 pr. D. de acq. rer. dom. (41, 1); itaque totum consilium eius in hoc libro ab Institutionibus diversum et, ut verbo dicam, minus isagogicum fuisse oportet. Ceterum easdem res exponit modo latius et accuratius mutataque aliquantulum materiarum distributione, ne studiosi superioris libri divisionibus quasi artis vinculis tenerentur. Nam primo quidem libro item de personarum iure exposuit; altero vero et tertio de iure, quod ad res pertinet, ita ut totum ius hereditarium sequentibus libris (ex quibus nihil superest) reservaret, et obligationes plenius ex tribus caussarum generibus derivaret. Quod vero res quotidianae Institutionibus quasi comites additae erant, etiam confirmant prooem. Inst. §. 6. et Blum. tab. in Zeitschr. f. gesch. RW. IV. p. 266. 2) Qui postea 'ad edictum' tantum

partes distinxisse et numerasse deprehenditur; praeter generalem enim illum titulum, ex quo omnes libri crescente numero significabantur, quoties specialiter quid ex iis refertur,
[89] omisso plerumque totius operis titulo et libro,[1] singuli tituli interdum adiecto 'ad edictum praetoris urbani' et in his quidam in complures libros divisi commemorantur;[2] unde apparet, Gaium singulos titulos pro re modo utriusque edicti coniunctos modo separatos tractasse. quod ut faceret, partim quidem ea ipsa utriusque edicti coniunctio effecit, partim vero etiam ratio quaedam ius discentium habita. Cum enim ipsa res ita ferret, ut aliquae tantum partes edicti legi duce magistro possent, sane commodius erat, discipulis singulos libros vel titulos ex toto opere, qui rursus proprios libros quadam ratione efficiebant, tractandos quam totum opus hic illic gustandum in manus dare.[3] Et ita quidem, si quid video, Gaio debetur illa ex const. Omnem reip. §. 1.[4]

---

scripserunt, tam urbicum quam provinciale complexi esse putandi sunt. [1]) Plerique enim singulares tantum libros sibi comparabant et certe Iustiniani prudentes, teste indice Florentino, tales tantum habebant: quod effecit, ut totius operis librorum numeri negligerentur. [2]) In inscriptionibus reperiuntur 'lib. I. II. de testamentis ad edictum praetoris urbani (vel negligentius 'praetoris' vel 'ad edictum urbicum'); 'lib. I. II. III. de legatis ad edictum praetoris urbani'; 'ad edictum urbicum (i. e. tam praetoris urbani quam peregrini) titulo de operis novi nuntiatione'; 'ad edictum praetoris urbani titulo de damno infecto' (ubi sine dubio de praetoris peregrini edicto separato titulo disputavit); 'ad edictum praetoris urbani titulo de aquae pluviae arcendae'; 'ad edictum praetoris urbani titulo de publicanis'; 'ad edictum praetoris (exciderit 'urbani') titulo de praediatoribus' (et publicanos et praediatores edictum pr. peregrini ignorabat); 'libro' et 'libro II. ad ed. praetoris urbani titulo de liberali causa' (cuius etiam est L. 6. D. de lib. causa 40, 12); 'libro ad ed. praetoris urbani titulo de re iudicata'; 'libro ad ed. praetoris urbani titulo qui neque sequantur neque ducantur'. 'Edicti urbanici' in L. 4. D. de oper. serv. (7, 7) Graecorum licentia significat edictum pr. urbani (cf. L. 30. D. de bon. lib. 38, 2) et aliquoties pro v. 'urbanicum' errore librariorum 'urbicum' videtur positum, velut L. 5. D. de adim. leg. (34, 4), ubi etiam specialis titulus excidit. [3]) Alia ratione Alfenus Varus, ceteroqui simili instituto usus, cum quaecunque de iure civili scripsisset, Digestorum titulo comprehendisset, partes eius operis etiam speciali titulo et librorum numeratione distinxit, ut v. gr. Digestorum liber XXXIV. esset simul Coniectaneorum liber II. auctore Gell. 7, 5. Vid. praeterea L. 19. §. 6. D. de auro arg. (34, 2) et supra Antist. Labeonem p. 110. not. 4. et Ateium Capit. p. 116. not. 1. In ipso edicto Gaium Ulpianus imitatus esse videri potest, cuius lib. I. ad edictum de rebus creditis laudatur Fr. Vat. 266., qui totius operis erat XXVI., nisi hanc separatam numerationem ad posteriores librarios referre mavis. [4]) De qua, quod sequentium causa notandum, rectiora Hugo Civ. Mag. II. p. 245. et Goeschen Zeitschr. f. gesch. RW.

notissima singularium librorum appellatio ad edictum simul et ad scholas ius discentium pertinens; singulares enim libri, [90] qui titulus primum a Q. Mucio post conscriptos XVIII libros de iure civili libro ὅρων datus videtur, quia is illis libris universis velut quidam (ut Iustiniani imitationem in exemplum vocem) titulus de regulis iuris accedebat, singulares, inquam, libri etiam illi Gaiani non minus apte dicebantur praefixo proprio titulo ratione totius operis 'ad edictum urbicum', ex quo separati accipiebantur.[1] Quod confirmatur partim iis, quae ipse imperator const. cit. §. 4. de Digestorum libris singularibus tradit, partim indice librorum et titulorum Digestorum, quem scriptor Pandectarum Florentinorum, Iustiniano non multum inferior, Pandectis praemisit; in eo enim aperta librorum ad edictum,[2] ex quibus antea ius discebatur, imitatione, praeterquam quod omnes Digestorum libri a primo ad quinquagesimum numerantur, post primam partem, quae etiam antea libros singulares non habebat, seorsim numerantur septem libri singulares de iudiciis (5—11), octo de rebus (12—19), singularium liber primus usque ad decimum (20—29), septem libri singulares de legatis et fideicommissis (30—36), duo de bonorum possessionibus (37. 38): similiaque inveneris in scriptis Thalelaei, Stephani ceterorumque coaevorum iurisprudentium, quorum loca collegit Reizius ad Theoph. II. p. 1237 seq. Sed et ipsi quattuor libri singulares, quos Iustinianus palam Gaio tribuit quosque olim primo anno post Institutiones ex edicto traditos esse memorat, conveniunt cum singularibus Gaii libris ad edictum urbicum; sunt enim de re uxoria (= 'dotalicion βιβλίον ἕν' ind. Flor., licet ibi non dicatur fuisse ex libris ad edictum, quod facile in oblivionem venire potuit; sed Gaius idcirco hanc materiam in Inst. praeteriit), de tutelis (citati Gai. 1, 188), de testamentis

---

II. p. 8 seq. docuerunt, quam Leistius (Rechtssysteme p. 68.) et nuper Mommsenus Jahrb. l. c. p. 12. Est etiam retinenda vulgaris interpunctio 'appellatur, septem libris semotis'; imperator enim verbo 'semotis' idem significat, quod antea dixerat 'titulis ab ea exceptis' — sc. ad legendum, ut apparet ex verbis seq. 'Post eorum vero lectionem'. [1]) De aliorum opinionibus cf. Bach hist. iurispr. III. 2, 5. §. 14. de Weyhe edict. perpet. p. 87. Hube ed Gai. Inst. praef. p. XVII. [2]) Non ex ipsa re petitam nec Iustiniani demum aevo inventam esse hanc peculiarem librorum numerationem praeter alia (cf. p. 155. not. 3.) argumento est, quod libri terribiles 47. et 48. non appellantur singulares. Desinit haec numeratio in libris 37. 38. fortasse ideo, quod et in Gaii libris ad edictum extremi libri singulares erant de bonorum possessionibus, quos laudat 3, 33. Ceterum hinc etiam nova lux affundi videtur quaestioni, cur sequentibus seculis medius Digestorum triens, qui appellatur Infortiatum, ultra quintam partem, quatenus libri singulares ex Iustiniani praecepto pertinebant, libro 37. et 38. aucta sit.

[91] et de legatis (p. 155. not. 2): qui quidem libri, ut opinor, ab ipso Gaio,[1] praeeunte quodammodo Iuliano,[2] scite electi et huic anno destinati sunt, quia in his materiis gravissima pars iuris civilis tam veteris quam novi (maxime ex lege Iul. et P. P.) sita erat. Sequentium annorum Iustinianus tantum titulos commemorat, in prima parte ex omnibus eius libris, in partibus de iudiciis et de rebus ex septem delectos; sed et singulis titulis Gaianum opus constitisse iam animadvertimus.[3] Ceterum cum etiam in provinciis et maxime Beryti et Constantinopoli ius doceri coeptum esset, his in scholis Gaii libris ad edictum urbicum alteros ad edictum provinciale substitutos esse, solennibus tamen partibus et nominibus retentis, id cum re ipsa verisimile est,[4] tum eo confirmatur, quod Iustiniani tempore libri ad edictum provinciale integri extabant, ex libris ad ed. urbicum vero in provinciis scilicet neglectis tantum decem supererant.

---

1) Hoc conicienti mihi nescio quomodo Rudorfius (Zeitschr. f. Rechtsgesch. III. p. 39.) vitio vertere possit, quod non respexerim, et Visigothos et Orientales ex quattuor Gaii Institutionum libris duos posteriores in scholis abiecisse. Nam et quod de Orientalibus dicit, nullo auctore nititur (cf. p. 155. not. 3), nec totum hoc, quod omnes partim barbarie istius aevi pigritiaque scholarum partim desuetudine, in quam ius in illis libris traditum abierat, effectum esse consentiunt, ad rem, de qua hic agitur, quicquam facit. Quod vero de b. p. apud Gai. 3, 33. obiicit, id me nec intellexisse fateor. 2) Is enim has materias, adhuc tantum in libris iuris civilis et maxime in Sabinianis accuratius tractatas, in edicti perpetui compositione etiam edicto asseruerat, quae passim de iis antea edicebantur, colligendo et sub certis titulis semel proponendo. Cf. Leist Rechtssysteme p. 62., a quo adhibito Byzantinorum testimonio et diserto et verisimili propter caeteram eorum ignorantiam fides deroganda non erat. 3) Etiam mos singulares libros appellandi, cum unico libro opusculum constaret, antiquior Gaio non videtur. Sic praeter ipsum eius aequales Iulianum de ambiguitatibus, Pomponium enchiridii librum singularem invenio scripsisse. Antea liber simpliciter dicebatur, ex. gr. ut antiquiores taceam, Neratii Prisci de dotibus (Gell. 4, 4), Masurii Sabini de furtis (Gell. 11, 18), Labeonis de officio senatorio (Gell. 4, 10), Cascellii unus benedictorum (L. 2. §. 45. D. de orig. iur. 1, 2). Q. Mucium vero alia ratione librum singularem ὅρων scripsisse, ratione scilicet habita librorum octodecim de iure civili, quibus quasi universis accederet, iam dixi. 4) Provinciale enim edictum et ipsum continebat edictum urbicum, quod ut Iulianus praetor composuerat et proposuerat post perpetuo similiter proponendum, ita Hadrianus proconsul in provinciis suis proposuisse et SCto facto (cuius Iustinianus const. Tanta circa §. 18. meminit) a caeteris proconsulibus proponendum curasse existimandus est. Unde Paeanio teste (ad Eutrop. 8, 9) edictum quod in Italia Latine dicebatur perpetuum, etiam suo tempore τὸ Ἀδριάνιον vocitatum est.

Etiam libros ex Q. Mucio Gaium in scholarum usum scripsisse, certe probabile est. Nam cum ad eos quoque iuxta edicti interpretationem lectorem ablegat, quasi promulsidis loco aliquid addens verbis 'hoc solum tantisper sufficit admonuisse' (1, 188. cf. 2, 97.), nonne discipulos videtur respicere, ex illis libris postea uberius instruendos? Suspicari igitur licet, in scholis hos libros antea eum locum obtinuisse, in quem postea Papiniani responsa venerint. [92]

Denique primus Gaius, ut iam dixi, elementa quaedam iuris civilis composuit et ab ipsis instituendis studiosis oratorum exemplum secutus[1] appellavit Institutiones, vel quem integrum i. e. a librariis nondum mutilatum eiusmodi librorum fuisse titulum malim opinari, 'Institutiones iuris civilis' auctore Lactant. 1, 1. §. 12. 'Et si quidam prudentes et arbitri aequitatis institutiones civilis iuris compositas ediderunt, quibus civium dissidentium lites contentionesque sopirent, quanto melius nos et rectius divinas institutiones litteris persequemur'? Neque audiendus est Mommsenus, qui Lactantii loco ignorato et spretis Collationis, Boethii, Visigothorum et Iustiniani in Latinis constitutionibus et in ipsis Digestorum inscriptionibus testimoniis genuinum iis titulum 'Institutorum' asserit ex unius Prisciani (lib. VI. p. 726 P.) auctoritate (addi tamen poterat Boeth. comm. in Cic. Top. II. p. 299. 303. Bait.), cum dudum Ev. Otto comm. ad Inst. p. 3. aliique viri docti ostenderint, scriptores infimae Latinitatis et in his etiam scriptores quosdam Iustiniani Institutionum eius in titulo operis sic dixisse ex licentia Graecorum, totum opus τὰ Ἰνστίτουτα (ut Flor. ind. etiam habet 'Definiton' pro 'Definitionum'), singulos eius libros τὴν πρώτην, δευτέραν κτλ. Ἰνστιτουτίωνα appellantium. Secundum ea vero, quae de edicti libris singularibus disputavi, nec dubito, Gaium ipsum haec rudimenta eo consilio scripsisse,[2] ut 'in stationibus ius publice docentium' (Gell. 13, 13) ab iis potius, quam ut hactenus factitatum, ab edicti prima parte iuris studium auspicaretur, quod pariter ei ineptum videri debebat, atque nobis videretur, si quis ab ordine quodam iudiciario explicando ante Institutiones vel Pandectas acceptas initium facere vellet. Atqui iam dudum ex rerum, ni

---

1) Nam et Quintilianus Institutionem oratoriam et Gelsus orator teste Schol. ad Iuvenal. 6, 243. Institutiones scripserat. 2) Nec improbo hoc ita acceptum, ut antequam Institutiones suas in publicum ederet, ea ipsa, quae scripserat, viva voce auditoribus traderet, quam sententiam pluribus exsecutus est H. Dernburg libro 'die Institutionen des Gaius ein Collegienheft' 1869. p. 33 seq., modo ne ex commentariorum nomine, quo Gaius hos ut alios libros etiam ore nunquam traditos, modeste appellavit, argumentum eius sententiae ducas. Quanquam etiam alia pleraque eo in libro ceterum elegantissime scripto insunt, quae non probo.

fallor, actu ab Augusto in menses aestivos et hibernos diviso (Suet. Aug. 32. Claud. 23.), qui etiam consilia imperatorum (Dione teste 53, 21. 56, 28. 60, 4) et rescribendi opus semestria fecit, et ex Labeonis noto exemplo (L. 2. §. 47. D. de or. iur. 1, 2) in usum venerat, ut iuris quoque studium per annuos cursus binis quoque anno pensis distinctos absolveretur. Ut igitur a traditis quam minime deflecteret, cum Institutionum libri integro anno non sufficerent, prudentissime
[93] Gaius instituit exemploque suo, ut opinor, aliis quoque persuasit, ut iis, quae tunc erant studiorum spatia, novus annus quasi praeficeretur, isque partim Institutionibus partim quattuor libris singularibus occuparetur. Sed etsi placeat, quod multis ex causis verisimile est, iam tunc ante edictum praetoris ius civile ex libris Masurii Sabini semestri cursu traditum esse, ita quoque Gaius his incondite scriptis libris suas vicini argumenti Institutiones et libros singulares,[1] dehinc anni opus, subrogando[2] optime de studiis iuris civilis meritus est, nec omnino dubitandum, Gaio inprimis deberi eum studiorum ordinem, quem Iustinianus tradit primusque rursus cum ipso edicto perpetuo immutavit. Et sane consentaneum erat, sicut in prima aetate populi Romani duodecim tabularum libellus, qui cum pubertate eius prodierat, exeunte demum rep. edicto praetoris cesserat, etiam in altera aetate imperii, quae eius in pubertate maxime Gaii scriptis ad discendum composita erat iurisprudentia, exeunte demum imperio Iustiniani novae compositioni cedere. At, inquis, haec omnia certis testimoniis non nituntur. Audio; sed maximam ea habere probabilitatem non facile negabit, qui ipsas res, ex quibus argumenta duximus, recto iudicio perpenderit.

---

1) In vulgus notum est, in libris ad Sabinum materias de testamentis, de legatis, (de rerum acquisitionibus et de contractibus), de dote et de tutelis principem locum obtinuisse. Iam cum ea, quae in scholis leguntur, raro absolvi soleant, etiam has materias solas, quamdiu ex Sabino ius civile traderetur, tractatas esse pronum ad existimandum est. Quod si ponimus, nova docendi ratio a Gaio instituta quam minime a vetere deflexit, magisque ei addidit tantum, Institutiones suas quasi *προοίμιον* Sabino (nunc IIII libris singularibus) praeligens, quam detraxit.
2) Vestigium eius rei in eo cognoscere mihi videor, quod postea, Iustiniano in const. Omnem reip. §. 1. teste, Gaii Institutiones et quattuor libri singulares 'connumerabantur', id est pro uno libro s. volumine habebantur (sicuti Sabini opus fuerat) scilicet ex sex illis, quos tum ex universa iurisprudentia, 'quae in librorum duo milia extendebatur', a voce magistra studiosi accipiebant (ceteri enim quinque libri erant prima, secunda, tertia pars edicti, responsa Papiniani et Paulli). Manifesto errore nunc plerique sex libros illos intelligunt duos (ex quattuor) Gaii Institutionum et quattuor libros singulares.

Iam si hoc Gaii ingenium, si tale totius vitae institutum erat, ut etiam discriminis origo eorum, qui ius publice responderent et qui tantum docerent (Gell. l. c. 'ius publice docentium aut respondentium', Fr. Vat. 150. L. 6. §. 12. D. de excus. 27, 1. L. 1. §. 5. D. de extraord. cogn. 50, 13) ab eo potissimum repetenda videatur, quid mirum est, quod neque responsa dando iuris auctor habitus est neque in [94] posteriorum libris laudatus? Quod is quidem, si mortuis res humanas datum esset sentire, aequo animo poterat ferre. Nam quotcunque iuris auctores postea etiam Institutiones scripserunt, velut Callistratus, Martianus, Florentinus, Paullus, Ulpianus, nemo eorum ad Gaianarum laudem aspiravit locove, quem in scholis obtinuerunt, deturbare eas valuit. At Gaius post aliquot secula assecutus est, ut eius libri, primum illi, qui in scholis tractabantur, hominum favore et consuetudine, deinde etiam ceteri omnes lege lata eandem in iudiciis auctoritatem obtinerent, quae Papiniano, Paullo, Ulpiano iam antea competierat. Nam Valentinianus L. 3. Th. C. de resp. prud. (1, 4) cum ait, se Papiniani, Paulli, Gaii, Ulpiani atque Modestini scripta universa firmare, 'ita ut Gaium, quae Paullum et Ulpianum et cunctos comitetur auctoritas lectionesque ex omni eius opere recitentur', non obscure significat, quaedam Gaii scripta iam tunc summo studio et indubitata auctoritate recitari solita esse, eaque quis dubitat praeter res quotidianas, quae tanto in pretio habebantur, ut aureorum nomen mererent, fuisse omnia scholastica? quod etiam Collatio confirmat, paullo ante, ut videtur, composita, cuius auctor inter quinque illustres etiam Gaii scriptis, sed tamen tantum Institutionibus eius usus est.

Sed in his ipsis, quas edimus, ut nunc paullo immoremur, iure dixeris, praeclariorem de iure civili librum nunquam scriptum fuisse, sive dotium eius excellentiam, sive mirificam fructus ubertatem et fatorum felicitatem spectes. Praestantia libri praecipue his rebus conspicitur: quod non, ut superiores libri omnes, unam alteramve iuris civilis partem, sed revera, ut Lactantius 5, 4. §. 3. a quibusque Institutionibus exegit, 'totius doctrinae substantiam continet', et eius quidem iuris, quo tum imperium Romanum utebatur, de quo iam dixi, substantiam vero ita felicissime enucleatam, ut adhuc rudis tironis animus nec ieiuna exilitate deterreretur, nec otiosa copia opprimeretur. Deinde quod hanc ipsam substantiam dispositam habet non modo apte et commode omnino, sed ut, si summam spectas, nulla alia ex re ipsa petita divisio inveniri posse videatur: id quod, cum fontium iuris in ius gentium et ius civile divisio iam ex antiqua populi Rom. iurisprudentia retenta sit, maxime cadit in alteram illam et plane novam ipsius iuris privati in ius quod ad personas (lib. I), quod ad res (lib. II. III.), et quod ad

actiones pertinet (lib. IV.) divisionem. Nam cum omne ius privatum partim in se ipso et per se spectato, partim in iure, cum in controversiam vocatur, adversus iniuriam obtinendo consistat, ipsumque ius rursus aut personas aut res, quae
[95] personis inserviunt, apprehendat, addito eo iure, quod actiones apprehendit civibus privatis, quibus iniuriam propulsent, non minus quam populis belli ius competentes, tres illae partes quasi sponte nascuntur.[1] Et similiter ipsarum harum partium distributiones mirabili quodam verorum discriminum sensu inventae et expressae sunt, qua de re disputare longum et ab hoc loco alienum est.[2] Denique Gaius in expositione tanta perspicuitate et dicendi simplicitate usus est, ut Herodotum ius narrare opinere: quae res cum primis tironum animos allicit et delectat. Quod vero negligentiae in quibusdam incusatus est, partim librariis potius vitio vertendum (velut quod haud raro contra grammatica de consecutione temporum praecepta peccasse videtur), partim aliter excusandum est. Nam persuasum mihi est, non cunctos quattuor commentarios simul, sed singulos eum in publicum edidisse, sive communi consuetudine (nam et alios hoc fecisse, velut ista fere aetate Polyaenum strategematum scriptorem compertum habemus) sive quod ipse hoc adsueverit facere in libris singularibus ad edictum edendis, sive quod diffidentia quaedam in tam novo scriptionum genere eum compulerit, ut iudicia hominum experiretur. Argumento autem est primum, quod si primum commentarium cum altero demum vulgasset, mentionem imperatoris Antonini 1, 102. tanquam vivi habitam non poterat in divi commemorationem non mutare. Similiter iudicabis de secundo commentario

---

[1]) Quo magis postea ipsis populis sub iugum imperii redactis etiam actiones paullatim extraordinariis persecutionibus cessere, in quibus non tam nostro iure privato in iudicio, quod nobis debetur, persequimur (pr. I. de act. 4, 6.), quam novum ius ab imperio pendens ius indulta a magistratu cognitione exercere videmur, tanto magis actio propria quaedam iuris privati quasi substantia esse desiit, ad quam ab ipso, ex quo agimus, diversum ius pertinere possit. Quod quidem effecit, ut iam Iustiniani tempore inter actiones et obligationes non multum interesse videretur (et sane etiam actiones sunt quaedam obligationes et, quod Theophilum III. 13 pr. IV. 6 pr. maxime movit et in errorem induxit, obligationes imprimis opus habent actione et saepe tantum in agendi facultate praestita consistunt): nostro vero tempore exstincta paene actionis substantia, Gaii actiones a plerisque omnino alio sensu sc. pro πράξεσιν acciperentur; qua ratione omnis laus Gaianae divisionis perimitur.
[2]) 'Tabulas delineationem systematis Gaianarum Iustinianarumque Institutionum inter se comparati exhibentes ex arte in formam indicis redactas' multa cum arte confecit Boeckingius suaeque Gaii editioni ad calcem adiecit.

ratione tertii, in quo §. 100. ipse rationem placiti reddit, quod 2, 232. non pretiosa ratione receptum esse dixerat. Deinde etiam quasdam materias, velut in iure cessionem hereditatis et bonorum possessionem, quae sine re datur (illam 2, 35—37. et 3, 85 - 87. hanc 2, 151ª. et 3, 35—37), bis et tantum non iisdem verbis sine dubio non explicuisset, sed rem, ut alias facere solet, remittendo lectorem expedi-isset, nisi cum postea aptius hanc materiam in comm. III. [96] tradi intellexisset, iam manibus elapsus esset comm. II., ut corrigere eum non posset. Denique 3, 56. rem 1, 22. expositam tam late, imo latius repetit, quam non poterat ita scribens, ut lector a primo commentario recens, vel qui eundem certe manibus teneret, ante oculos ei versaretur.

Tot vero tantisque libri virtutibus etiam successus respondit. Per hunc Gaius quasi perpetuum initiandorum Themidos sacerdotum munus adeptus est et, dum stetit imperium Romanum, retinuit. Multi maximi nominis ICti eum aperte imitati vel tecte ab eo mutuati sunt. Grammatici quoque ex hoc praecipue libro, quae ad ius civile pertinerent, petierunt. Ruente vero imperio tam occidentales Visigothi in breviario Alariciano Gaium, ut ferre eum poterant, rursus scholis suis praefecerunt, quam in oriente Iustinianus, dum novas parat Institutiones, maxime Gaianas cum rebus quotidianis, ex quibus et ipse ius didicerat, suas fecit, unde eum Gaium 'nostrum' appellare (prooem. I. §. 6. §. 5. I. de publ. iud. 4, 18. const. Omnem reip. §. 1.) sane mirum non est. Ita vero Gaius, alio licet sub nomine et multifariam deformatus totius generis humani magister in iure civili factus est. Sed sicut gemmae ingenitus ignis nec extingui longo situ ac pulvere nec perpetuo a cognata luce praepediri potest, ita nostra aetate etiam genuinae Gaii Institutiones e multorum seculorum oblivione resuscitatae denuo efficacissimum acrioris studii ac penitioris iuris civilis cognitionis fermentum evasere.

Gaii Institutiones unico codice Veronensi palimpsesto servatas esse, Niebuhri merito a 1816 invento et a Goescheno, assumpto socio Hollwegio, anno insequente nunquam satis laudando studio transcripto, in vulgus notum est. De aetate huius codicis ipse Niebuhrus et postea Ulr. Koppius (Zeitschr. f. gesch. RW. IV. 473.), non videri eum post Iustinianum scriptum esse, iudicaverunt; quod ut rationem habet, ita tamen addendum est, nec multo ante scriptum videri; id enim glossema evincit adhuc non observatum,[1] quod

[1]) Nulla contra ratione Boeckingius ad 3, 198. notans [edd. 3 et 4.] glossema ibi deprehendere sibi visus est, respectu L. 20. C. de furtis (6, 2) confectum. 'Probatum est' ne potest quidem aliud significare atque quod post dicitur 'responsum et iudicatum'.

irrepsit 2, 195. 'legatum sibi esse dimissum'; nam 'dimitti' pro 'relinqui' legatum vel 'legari', quod ut Aleander et Schultingius ad Gai. epit. 2, 7. §. 8. et 1, 1. §. 4. notarunt, in breviario Alariciano saepissime legitur, ante finem seculi quinti, quo tantam vetus Latinitas ruinam passa est, vix ita in usum venerit, ut pro glossemate scriberetur; illo vero loco
[97] iam in eo codice fuisse videtur, unde noster transcriptus est. Praeterea barbaram aetatem sapit vitiorum qualitas, partim deterrimorum, quibus codex refertus est, quaeque faciunt, ut parum ex arte agere videantur, qui casibus, modis, temporibus contra rationem Gaiique aetatis morem a librario positis similibusque, ut vere dicam, vitiis conservandis magna cura student, quasi is antiquitatis testis esset in hisce rebus fide dignus. Eandem aetatem sapit rubricarum ratio, quas librarius[1] singulis materiis maxime initio operis praescripsit quibusve praescribendis saepius spatium vacuum reliquit; licet enim eiusmodi rubricas (quod ipsum nomen semel ante 2, 268 notatum in C. invenitur) sicut Responsorum, Quaestionum aliisque minus ex arte συστηματικῶς scriptis (cf. Fr. Vat. 227) ita etiam Institutionum libris inserere librarii mature coeperint[2] (quod de Ulpiani et Paulli Institutionibus

---

[1]) Nam ab ipso Gaio eas profectas non esse, iam Goeschenus Praef. p. XXVIII. XXXV. ed. Lachm. recte iudicavit. Unde Boeckingii consilium non probo, qui ed. 5. etiam eas, quae deesse ei visae sunt, rubricas supplevit. Rectius quis fecerit, qui vel eas exterminaret, quae nunc invito Gaio librum eius onerant; is enim ipsa oratione divisionibusque apte factis multo doctius providit, ut lector non plane indoctus singula quaeque facile inveniret. Ipsi librarii rubricas continuo inscribere circa finem loci, qui est de contractibus, videntur desivisse, credo, quia continua lectio in scholis raro ultra eum locum perveniret et ex quarto commentario pauca tantum de actiónibus, pauca de exceptionibus traderentur (cf. const. Omnem reip. §. 1). Certe C. Veron. vacuas lineas inscribendis rubricis destinatas non continet nisi usque ad illum locum (cf. not. ad 3, 141. 168.) ubi etiam in Visigot. Epitoma tituli fere deficiunt, et praeterea tantum initio comm. IV. et ante §. 115. [2]) In usum scholarum primumque in Sabini libris ad similitudinem edicti, ubi ab ipso praetore positi tituli proprie appellabantur, hoc factum esse, colligere licet ex Pers. 5, 90. Petron. 46, unde Quintil. I. O. 12, 3. §. 11. 'Alii se ad album ac rubricas (intellige ICtorum libros) transtulerunt'; quanquam tituli illi in *libris* ad edictum etiam rubricae esse coeperunt (L. 2. §. 3. D. de interd. 43, 1.) et iam Vespasiani aetate in iure civili, ut constat ex aeribus Salpensano et Malacitano, ipsa quoque legum (sed tamen principalium tantum) capita non rubro colore aeri inscripta rubricae appellata sunt, indeque Iuvenal. 14, 101. 'rubras maiorum leges' generaliter dicere potuit. Verum ut in plerisque ius civile iure praetorio paullatim superatum est, ita etiam in hac tenui re maxime puto postquam in Gregoriano et Hermogeniano Codicibus tituli ab ipsis auctoribus ad modum edicti

ex Collat. tit. XVI. et Boethio in Cic. Top. p. 303 constat), tamen quas Veronensis codex praestat, partim ineptissimae [98] sunt. Quid? quod adeo eius scriptor stipes fuit, ut non modo Graecae litteraturae nescius Graeca omnia praeteriret, sed etiam in Latinis quum ad rubricam venisset vel venisse sibi videretur (et facile sibi ex pigritia videbatur), iudicii, ubi rubrica desineret et nova oratio inciperet, expers, haud raro cum rubrica (si modo rubrica erat) etiam partem, ut plurimum integrum versum, novi articuli omitteret (vide 1, 56. 58. 65. 76. 97. 108. 2, 1. 97. 3, 85. 88. 139. 162. 4, 1.). Nec facile nisi barbara aetate non animadverti poterat folium, quod aliquando exciderat, alieno loco a bibliopega restitutum, quod accidit (quicquid contradicat Boeckingius)[1] ex Heimbachii et mea sententia 2, 65—79., ut simile vitium taceam ad 3, 138. a me indicatum. Noli vero opinari, omnium horum vitiorum ipsum codicis Veronensis scriptorem auctorem fuisse. In libro toties maximeque iuvenum, qui facile decipiebantur, in usum descripto haud pauca sine dubio antiquiorem habuerunt originem:[2] id quod circumspecto critico in his praesertim notandum est, quae aliquando exciderunt et ad marginem librorum alius forte formae longiorumque versuum suppleta postea alieno loco restituta sunt vel perierunt. — Habuit codex initio 129 folia formae quadratae mediae, pagina quaque plerumque 24 versus, versu 39 sed et ad 45 litteras continente. Ex his tria folia plane deperdita sunt, salvo tamen initio et fine operis, et ut unum eorum quae continebat saltem ex parte aliunde sarciri possent (lib. III. init.). Quae supersunt folia, turbato ordine deletaque priore scriptura novo codici variorum Hieronymi operum faciendo inservierunt, ita ut paucis exceptis semel, circiter quartae vero foliorum parti adeo bis nova scriptura imponeretur. Lectionem praeterea frequente siglarum sive notarum usu impediente ex earum genere, quae ante Iustinianum in usu fuere, quarumque indicem utilissimum Goeschenus editioni suae adiecit, mirandum non est, quod ex tanto naufragio nec peritissimis urinatoribus omnia licuit servare. Nec tamen multum ultra decimam partem operis interiit, et cum aliquid ex Collatione vel ex Iustiniani Institutionibus et Digestis potuit resarciri, tum repetitis virorum doctorum

---

singulis materiis inscripti essent, idem contigit, tandemque Alarici et Iustiniani aetate, qui etiam totius iuris civilis enucleati codicem Digestorum ad edictum spectante nomine appellavit, eo perventum est, ut vel scholasticae Institutiones ab ipso auctore per totum titulis distribuerentur, eaque honestior appellatio librariorum rubricas expelleret. [1]) Sed iam veritati concessit ed. 5. [2]) Etiam ea exemplaria, quibus Iustiniani qui composuerunt Institutiones usi sunt, quaedam habuisse vitia cum Veron. C. communia, notavi ad 2, 94. 3, 196. 4, 82.

curis effectum est, ut iam in nostra editione non multum ultra tredecimam partem integri operis desideretur, cuius iacturae paene dimidium spectat ad librum quartum.

[99] Editionum indicem accuratissimum, additis etiam aliarum commentationum titulis, quae ad emendandas vel illustrandas Gaii Institutiones faciunt, Boeckingius confecit in praefatione suae editionis, qua ter repetita (postremum Lips. 1855.) ipse de Gaio et Gaianis studiis optime meritus est. Quae post hanc sola prodiit, inserta 'Institutionum et regularum iuris Rom. syntagmati', a Rud. Gneist Lips. 1858. edito, pro totius syntagmatis ratione ceteroqui novo ac consulto consilio instituti, lectiones magis (partim bene) selectas quam novas praestat. Ex superiorum editionum numero tres Goeschenanae, quae ceteris omnibus, codicis scriptura diligenter enotata, quasi fundamenta iecere, segregandae sunt, princeps Berol. a. 1820. publicata, altera, quae difficilioribus codicis locis a Blumio denuo inspectis, eius schedis ditata prodiit a. 1824., et tertia, post Goescheni obitum a Lachmanno a. 1842. consummata.

Ad postremae normam nostra quoque editio instituta est, ita tamen ut etiam Boeckingianae novissimae, quae omnium maxime celebratur, ratio haberetur. Nec tamen omnia, in quibus ab his editionibus deflecteremus, in notis indicavimus. Chartae parcendum erat. Itaque levicula, quo in numero maxime ad orthographiam pertinentia sunt, tacite correximus, vel quod in re tantopere ab arbitrio pendente dicere praestat, mutavimus. Praeterea in contextu litteris rectis expressimus, quae in codice leguntur, inclinatis, quae suppleta vel mutata sunt. Stellulae totidem significant litteras, lineae, si breviores sunt, syllabas trium fere litterarum, longiores interposito v. totos versus, qui nec legi nec tuto suppleri potuerunt. In margine exteriore paginas tantum primitivi codicis, quae supersunt, numeravimus; quibus additum 't. s.' spectat ad ter scriptas (Goescheno: bis rescriptas). Etiam versus codicis distinguere, nisi ubi intererat, id est, ubi nova quaedam ad schedarum ductus supplevimus, ut otiosum non placuit. In critica adnotatione ipsos schedarum ductus repraesentare initio constitueram; sed mox consilium difficultatis plenum abieci maxime postquam animadverti, quam male id Boeckingio quamvis diligentissimo cesserit. Itaque hac parte Lachmanni editio adeunda est. Denique a notis criticis locorum, quibus cuiusque §i sententia illustratur, indicationem separare placuit, quia ea ratione in hoc scriptore spatio consuli videbatur.

Gaium ut hac altera editione retractarem, maxime novae Boeckingii curae in causa fuerunt, qui et ipsas Gaianas Institutiones quintum edidit et apographum codicis Veronensis

ad Goescheni, Hollwegii, Blumii schedas confectum publicavit (utrumque Lips. 1866.). Quod posterius opus quan- [100]
quam peritis magis pulcrum et nitidum, quam necessarium magnaeve utilitatis esse videbitur, fateor tamen me ipsum hoc nitore allectum esse, ut fere omnes locos difficiliores ad codicis scripturam, sicut enotata est, iterum exigerem. Idem vero et plus etiam ut facerem, nova Boeckingii editio coegit. Quod enim tam peritus Gaii editor in praefatione operis iudicat, meam editionem et vitiis et virtutibus excellere, eius pars prior iudicii, quam potissimum boni consulendam et in rem meam convertendam esse intellexi, incitamento mihi fuit, ut vitia illa quantum possem ipse cognoscerem et corrigerem. Itaque factum est, ut rursus pertractato toto opere haec nova editio multis partibus tam in praevia dissertatione et utraque adnotatione quam in ipso contextu auctior et meo quidem iudicio etiam emendatior prodeat. De quo ut etiam lector facile iudicare possit, exempla locorum emendatorum haec graviora indicare iuvat: I. 2. 6. 111. 182. 184. II. 16. 24. 27. 124. 151. 155. 213. 274. 287. III. 43. 44. 49. 56. 81. 83. 84. 116. 118. 140. 153. 168. 189. 196. IV. 16. 34. 37. 42. 46. 51. 52^{a}. 84. 95. 139. 153. 175. 177. 183. Caeterum neque haec fere neque permulta omnino fuere, quae a Boeckingio mutuari licuit. Plus ei monitori quam largitori debeo et (quod doleo) non raro sive impugnationibus eius sive noviter repertis et suppletis (in qua non sua provincia minus excellit vir celeb.) palam obloquendum fuit. Et vereor, ne in universum magis ingeniorum et in critica arte exercenda consilii et rationum diversitati tribuendum sit, quod is de 'libidine' mea, et mea tantum, in supplendis reformandisve his commentariis queritur. Qua tamen in re tantum abest, ut mea tantum mihi placeant, ut et optem et fore sperem, ut Boeckingil editio cum omnino tum praesertim iis, quorum textus harum Institutionum historiam accurate nosse interest, in pretio et in usu sit.

Iam in ea praefatione, quam tertiae totius huius syllogae editioni praemisi, de adversa eius fortuna questus sum, quod in ea tempora incidit, ubi gravissimum et fructuosissimum adornandae Gaii Institutionum editionis subsidium, Studemundi dico apographum codicis Veronensis eiusdemque Gaii editio, propediem quidem in publicum proditurum sperabatur, nec tamen prodierat, nec quando proditurum esset, certo resciri poterat. Quod subsidium ut ab omnibus, quibus haec studia cordi sunt, quo diutius exspectatur, eo ardentius desideratur, ita ei, qui Gaii Institutiones editurus est, prorsus necessarium videri debet. Ex his enim, quae viri in investigandis recognoscendisque scripturis deleticiis exercitatissimi ingenium, fides atque doctrina spondent quaeque quibus-

dam ipsius apographi Veronensis speciminibus passim publicatis confirmata sunt, dubitari non licet, non solum haud pauca, quae priores codicis scrutatores omnino latuerant, ab eo lecta esse, sed etiam plura, oculorum acie ita certius cognita ac definita, ut quos illi in schedas suas retulerant litterarum ductus quibusque ei, qui coniectura lacunas replere conabatur, adhuc utendum erat, inexspectatum in modum corrigantur, et nunc demum, quid quoque loco scriptum esse potuerit vel non, tuto statuere liceat. Itaque hoc adiumento destitutus nonnisi necessitate coactus invitus atque ingratiis ad iterandam hanc editionem adgressus sum, animo scilicet prospiciens, mox fore, ut quaedam in ea desiderentur aliunde petenda, alia, ex prioribus editionibus retenta, certioribus et melioribus cedere debeant. Ceterum hac fortuna adduci me passus non sum, ut interim omnino tantum priora repeterem. Saltem quae potui, supplevi et emendavi maximeque, quae ex Studemundi apographo vel ipso (maxime in 'Mittheilungen antiqu. Inhalts a. d. Palimpsesten d. Gaius' Lips. 1869) vel aliis fide dignis publice privatimve communicantibus in notitiam meam pervenerant, in rem meam converti. Qua ratione certe quibusdam locis haec editio vel locupletior vel emendatior reperietur velut I. 32[b]—35. 78. 95. 112. II. 120. 151. III. 43. 44. 47. IV. 15. 17[a]. 95. 152. 166. In adnotatione vero codicem Veronensem a Studemundo inspectum hac nota *V*[st] significavi et distinxi.

---

[101]

GAII

INSTITVTIONVM IVRIS CIVILIS

COMMENTARII QVATTVOR.

COMMENTARIVS PRIMVS.

I. *DE IVRE GENTIVM ET CIVILI.* **1.** '*Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur: nam quod quis*[1]*-*que populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium[2] est uocaturque ius ciuile, quasi ius proprium [3]*ciuitatis; quod* Pag. 1. C. Ver.

---

1) *Suppl. ex L.* 9 *D. cit.* 2) ciuitatis *add. Iust. Inst. et Dig.* 3) *ipsius, quod h. l. priores addebant edd. ex Inst., abest a V*[st].

---

§. 1. = §. 1. *I. de iure nat.* (1, 2), *L.* 9. *D. de iustit. et iure* (1, 1). *Cf. Fr. Dosith.* 1. *L.* 1 *pr. D. de acq. rer. dom.* (41, 1).

uero naturalis[1] ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos peraeque custoditur uocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur. ’(*et*)[2] populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utitur. quae singula qualia sint, suis locis proponemus.

2. Constat autem ius *ciuile populi Romani*[3] ex legibus, plebiscitis, senatus consultis, constitutionibus principum, edictis eorum, qui ius edicendi habent, responsis prudentium. **3.** Lex est, quod populus iubet atque constituit. plebiscitum est, quod plebs iubet atque constituit. plebs autem a populo eo distat, quod populi appellatione uniuersi ciues significantur, connumeratis e*tiam* patriciis; plebis autem appellatione sine patriciis ceteri ciues significantur; unde olim patricii dicebant, plebiscitis se non teneri, quia sine auctoritate eorum facta
2. essent; sed postea | lex Hortensia lata est, qua cautum est, ut
plebiscita uniuersum populum tenerent: itaque eo modo legi- [102]
bus exaequata sunt. **4.** Senatus consultum est, quod senatus iubet atque constituit, idque legis uicem optinet, quamuis fu*er*it quaesitum. **5.** Constitutio principis est, quod imperator decreto uel edicto uel epistula constituit. nec umquam dubitatum est, quin id legis uicem optineat, cum ipse imperator per legem imperium accipiat. **6.** ’(*Edicta sunt praecepta eorum, qui ius edicendi habent.*)[4] ius autem edicendi habent

---

1) *Suppl. ex L.* 9 *D. cit.* 2) *Supplevi ex Inst.* 3) constant autem iura (*propria*) *ed. mea* 1. constat autem ius *Romanum ed. Bg.* 5. constant . . iura nostra *cj. Bremer* (*de Ulp. instit. p.* 46). *Quod nunc dedi, et Gaianum et huius loci videtur* (*quem respicit postea* §. 8.) *et facillime ex eo prodire potuit vitiosa C. scriptura* iura (*pro* icpR). *Cf. etiam Isidor. orig.* 5, 9, 2. 4) *Supplevi ad sententiam. Hanc enim edictorum definitionem excidisse, quod ob repetita postrema verba facile fieri potuit, et sequens prodit* autem, *praemissam definitionem similemve generalem sententiam indicans, et quod alio-*

---

§§. 2. 11. *I. tit. cit.* quae singula] *i. e. ius gentium et ius civile qualia sint, si singula iura spectes* (*quid igitur iure gentium, quid civili sigillatim constitutum sit*) *etc. Cf.* 1, 52. 55. 78. 82. 83. 84. 86. 89. 108. 119. 189. 193. 198. 2, 65 *seq.* 79. 3, 93. 132. §. 3. *Cf.* §. 4. *I. de iure nat.* (1, 2) *ibiq. Schrader.* §. 4. *Cf.* § 5. *I. eod. L.* 9. *D, de leg. SC.* (1, 3). §. 5. *Cf.* §. 6. *I. de iure nat.* (1, 2). §. 6. *Cf.* §. 7. *I. eod. Cic. ad Attic.* 6, 1. §. 15. quaestores] *De eorum iurisdictione cf. Cic. divin.* 17 §. 55. *Schol. ad Cic. divin.* 15. §. 48. *quam delega-*

magistratus populi Romani. sed amplissimum ius est in edictis duorum praetorum, urbani et peregrini, quorum in prouinciis iurisdictionem praesides earum habent; item in edict*o*[1] aedilium curulium, quorum iurisdictionem in prouinciis populi Romani quaestores habent; nam in prouincias Caesaris omnino quaestores non mittuntur, et ob id hoc edictum in his prouinciis non proponitur. **7.** Responsa prudentium sunt sententiae et opiniones eorum, quibus permissum est iura condere. quorum omnium si in unum sententiae concurrant, id, quod ita sentiunt, legis uicem optinet; si uero dissentiunt, iudici licet quam uelit sententiam sequi; idque rescripto diui Hadriani significat*ur*.

[103] II. DE IVRIS DIVISIONE. **8.** Omne autem[2] ius, quo utimur, uel ad personas pertinet, uel | ad res, uel ad actiones. 3.
sed prius uideamus de personis.

III. DE CONDICIONE HOMINVM. **9.** Et quidem summa diuisio de iure personarum haec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut serui. **10.** Rursus liberorum hominum alii ingenui sunt, alii libertini. **11.** Ingenui sunt, qui liberi nati sunt; libertini, qui ex iusta seruitute manumissi sunt. **12.** Rursus libertinorum (*tria sunt genera: nam aut ciues Romani, aut Latini aut dediticiorum*) numero sunt. de quibus singulis dispiciamus; ac prius *de* dediticiis.

IIII. DE DE*DI*TICIIS VEL LEGE AELIA SENTIA. **13.** Lege itaque Aelia Sentia cauetur, ut qui serui a dominis poenae

---

qui sola edicta sua definitione carerent. Praecepta accipe eodem generali sensu, quo dicuntur L. 10. *§.* 1. *D. de iustit.* (1, 1) *L.* 1. *D. de legib.* (1, 3). 1) *Correxi cum Goesch. ed.* 1. *Pluralem dant C. edd. Sed postea recte tantum edictum appellatur. Librarius male imitatus est quod ante legerat de edictis duorum praetorum.* 2) *Non tantum ciuile cf. §.* 2.

---

tam aedilibus Cirtensibus in provincia Numidia, quam quaestor proconsulis Africae non facile adibat, nunc cognovimus ex Renier I. A. 2196. (= *Orelli-Henzen* 6965.) 1869. 1880. 2172. 2173. 2325. §. 7. *Cf.* §. 8. *I. eod. cum Theoph. L.* 2. §. 47. *D. de orig. iur.* (1, 2). *Senec. ep.* 94. §. 8. = *L.* 1. *D. de statu hom.* (1, 5). §. 12. *I. de iure nat.* (1, 2). §. 9. = *L.* 3. *D. de statu hom.* (1, 5). *pr. I. de iur. pers.* (1, 3). §. 10. *Cf.* §. 5 *fin. I. eod. Fr. Dosith.* 4. §. 11. *Cf. L.* 5. §. 2 *D. de statu hom.* (1, 5). §. 12. *Cf. Ulp.* 1, 5. *Fr. Dosith.* §§. 4 *seq.* §. 13. *Cf. Ulp.* 1, 11. *Paul.* 4, 12. §§. 5 *seq.*

nomine uincti s*i*nt, quibusve stigmata inscripta s*i*nt, deue quibus ob noxam quaestio tormentis habita s*i*t, et in ea noxa fuisse conuic*t*i s*i*nt, 'quiue [1] ut ferro aut cum bestiis depugnarent, traditi sint, inue ludum custodiamue con*i*ecti fuerint, et postea uel a*b* eo*dem* domino uel ab alio manumissi, eiusdem condicionis liberi fi*a*nt, cuius condicionis sunt peregrini[2] dediticii.

V. DE PER*E*GRINIS DED*I*TICIIS. **14.** Vocantur autem (*peregrini dediticii*) hi, qui quondam aduersus populum Romanum armis susceptis pugnauerunt 'et deinde uicti[3] se dediderunt. **15.** Huius ergo turpitudinis seruos quocumque modo et cuiuscumque aetatis manumissos, etsi pleno iure dominorum fuerint, numquam aut ciues Romanos aut Latinos fieri dicemus, sed omnimodo dediticiorum numero constitui intellegemus.

16. Si uero in nulla tali turpitudine sit seruus, manumis- [104]
4. sum modo ciuem Romanum, modo Latinum fieri dice|mus. **17.** Nam in cuius persona tria haec concurrunt, ut maior sit annorum triginta, et ex iure Quiritium domini, et iusta ac legitima manumissione liberetur, id est uindicta aut censu aut testamento, is ciuis Romanus fit; sin uero aliquid eorum deerit, Latinus erit.

VI. DE MANVMISSIONE VEL CAVSAE PROBATIONE. **18.** Quod autem de aetâte serui requiritur, lege Aelia Sentia introductum est. nam ea lex minores XXX annorum seruos non aliter uoluit manumissos ciues Romanos fieri, quam si uindicta, apu*d* consilium iusta causa manumissionis adprobata, liberati fuerint. **19.** Iusta autem causa manumissionis est ueluti si quis filium filiamue aut fratrem sororemue naturalem, aut alumnum, aut 'p*ae*d*a*gogum,[4] aut seruum procuratoris habendi

---

1) quique *C. edd.* 2) *Erant enim etiam quidam cives dediticii, velut olim Campani.* 3) *Sic Goeschen.* deinde *ut* uicti sunt *de Lachm. cj. ed. Bg.* deinde *autem* (*pro* et deinde) *ed. Bg.* 5. 4) *paedagogum intellige liberorum manumissoris* (*L.* 35. *D. de fideic. lib.* 40, 5). *Infra* §. 39. *intelligitur is, qui ipsum manumissorem instituit* (*L.* 13. *D. de manum. vind.* 40, 2). *Nihil igitur mutandum.*

---

§. 14. *C. E. Huschke Census u. Steuerverf. p.* 162 *seq.* §. 15. *Cf.* §§. 17. 26. §. 16. *Cf. Fr. Dosith.* 5. 13. §. 17. *Cf. Ulp.* 1, 6. 10. 12. 16. *L.* 11. *C. de act. empti* (4, 49). §. 18. *Cf. Ulp.* 1, 12. *Fr. Dosith.* 13. *Cic. pro Balbo* 8. *L.* 16 *pr. D. de manum. vind.* (40, 2). *L.* 27. *D. de manum. test.* (40, 4). lege Aelia Sentia] *a.* 3. §. 19. *Cf.* §. 39.

gratia, aut ancillam matrimonii causa, apu*d* consilium manumittat.

VII. DE RECV*PERA*TOR*IBVS*. **20.** Consilium autem adhibetur in urbe Roma quidem quinque senatorum et quinque *e*quitum Romanorum puberum; in prouinciis autem uiginti recuperatorum ciuium Romanorum. idque fit ultimo die conuentus; sed Romae certis diebus apu*d* consilium manumittuntur. Maiores uero triginta annorum serui semper manumitti solent, adeo ut uel in transitu manumittantur, ueluti cum praetor aut pro consule in balneum uel in t*h*eatrum eat.

[105] **21.** Praeterea minor triginta annorum seruus 'manumissus[1] potest ciuis Romanus fieri, si ab eo domino, qui soluendo non erat, testamento eum liberum et heredem relictu*m* 'ser*uus* si|*militer cum libertate heres scrip*tus testamen*to non* p*raecedat*, e*t ne*mo *alius* | *ex eo testamento heres sit. idque eadem lege Aelia Sentia cautum est.*[2] | '*idem fauore libertatis de eo seruo* Proculus *existimat*, | *qui sine libertate heres scriptus sit.*[3] **21ª.** *Cum uero lege* Ae*lia* Se*ntia* te*st*a*m*ento | *primus scriptus* so*lus ciuis Romanus fiat*, *placui*t, s*i quis forte* | ex '*ancilla* sua natos spurios[4] *liberos et heredes scri-* l. s.

---

[1]) m̄m̄ *C.* manumissione *edd. Neque vero manumissionem et alios ad civitatem perveniendi modos Gaius comparat. Cf.* 1, 15. 16. 18. 35. [2]) *Restitui priora ductus Codicis secutus, cetera ex sententia et Inst. Scriptum fuisse puta:* s̄r si|militer c. lib. h. sc̄.tus t°t n̄ praecedat et nemo alius *etc.* [3]) *Proculus ex Gösch. cj. feci, cetera ex* §. 2. *I. quib. manum.* (1, 6). *Cf.* §. 1. *I. qui test. tut.* (1, 14). *L.* 5. *C. de test. tut.* (5, 28). — *Etiam reliquam partem paginae, ex qua edd. singulas tantum voces* (spurios — creditor — sex — debitoris — legis — pecunia — ea traditione — mancipationibus — Latinum — is quia) *praestant, ad Sched. ductus et sententiae probabilitatem restitui, in ed.* 3. *paucis tantum in* §. 22. *mutatis.* [4]) *In C. fuerit:* ācilla suae natospurios. *De hoc vulgari v. spuriorum usu cf. Forcellin. s. v. spurius in f.*

---

§. 20. *Cf. Ulp.* 1, 13 *a.* §. 2. *I. de libert.* (1, 5). *Theophil.* 1, 5. §§. 2. 4. 1, 6. §. 4. *L.* 16 *pr. D. de manum. vind.* (40, 2). *L.* 1. *C. eod.* (7, 1). *Lex Flav. Salpens.* 28. *L.* 3 *pr. Th. C. de tutor. et cur.* (3, 17). ultimo die conv.] *qui cum toto conventu edicebatur. Cf. Suet. Galb.* 10. *Plut. Galb.* 5. §. 21. *Cf.* §. 1. *I. quib. ex caus. man.* (1, 6): *infra* 2, 154. 276. *Ulp.* 1, 14. *Fr. Dos.* 16. *L.* 27. *D. de manum. test.* (40, 2). *L.* 60. *D. de her. inst.* (28, 5). §. 21ª. *Cf. Epit.* 1, 2. §. 2. *infra ad* §. 45.

pse|rit, omnes seruos manere, quia quis primus sit, ex ea ora|tione non intellegitur, nec in fraudem creditorum plures ex | patrimonio debent decedere; denique 'senatus consulto ad legem[1] Fufiam Can|iniam facto prouisum est, ne in potestate debitoris 'esset eius[2] | legis 'auctoritatem[3] per hanc artem euertere.

21b. Ex iure Quiritium | fit seruus noster non per hoc solum, quod pecunia nostra[4] conparatur, | 'sed ulterius[5] requiritur iusta serui acquisitio pro|pterea quod quaedam 'etiam non[6] iustae sunt acquisitiones; nam | ea, quae tra- [106]
ditione alienantur, quamuis res mancipi sint, nec uel |' mancipatione uel[7] in iure cessione uel usucapio|ne acquiruntur, tantum in bonis fiunt.

22. Latinus fit ex | lege Aelia Sentia seruus minor XXX annorum testamento uel inter amicos causa probata libe|'ratus: quanquam[8] Latinum ipsa lex Aelia Sentia nondum fecit; item qui ea aetate | maior a domino, cuius est in bonis, 'quamuis[9] iusta manumissione | manumittitur, uel qui inter amicos liberatur,[10] si modo alia | causa libertatem non impediat.[11] hi omnes tamen olim qui|dem in forma libertatis seruabantur, cum praetor eos, licet | serui ex iure Quiri-
6. tium essent, in libertate tueretur. nunc uero qui hoc | modo
t. s. manumissi sunt, Latini Iuniani dicuntur; Latini ideo, quia adsimulati sunt Latinis coloniariis; Iuniani ideo, quia per legem Iuniam libertatem acceperunt, cum olim serui uiderentur esse. **23.** Non tamen illis permittit lex Iunia nec ipsis testamentum facere, nec ex testamento alieno capere, nec tutores

---

1) *Notatum erat* sc. ad l. *De re cf.* 1, 46. Fufiam *scripsi ex V*st. 2) *In C. fuerit* eete'. 3) *In C. fuerit* ātoritatem; *nam* dignitatem *vel* b(*en*)ignitatem *Gaius vix dixerit.* 4) *Notatum* n̊. 5) *Notatum* s'ulŧius. 6) *Fuerit* et n. 7) mancipationib *Sched.* (*pro* mancipationeū.) 8) *In C. fuerit* rat. qq. 9) quia *Sched.* (*pro* q̄uis). 10) *Epit.* 1, 1. §. 2. *addidit* per epistolam *et* conuiuii adhibitione; *non ex Gaio. Cf.* 1, 41. 44. 11) *Cf.* §. 44.

---

§. 21b. *Cf.* §. 17. *cuius ordinem praescriptum Gaius etiam post in Latino accurate sequitur. Ulp.* 1, 16. *Fr. Dos.* 9. *infra* §. 35. 2, 41. 204. §. 22. *Cf. infra* 3, 56. *Ulp.* 1, 10. 12. *Fr. Dosith.* 5. 6. *Epit.* 1, 1. §. 2. inter amicos] *Cf. Petron.* 41. §§. 23. 24. *Cf. infra* 2, 110.

testamento dari. **24.** Quod autem diximus, ex testamento eos cap*ere non* posse, i*t*a intelleg*endum est*, *ut nihil* dir*ecto* heredi*t*atis legatorumue nomine *e*os posse capere dicamus; *a*lioquin per fideicommissum capere possunt.

25. Hi uero, qui dediticiorum numero sunt, nullo m*odo ex testamento* capere possunt, non magis quam qui liber peregrinusque *est;* nec ipsi te*stamentum* facere possunt secundum *quod plerisque* placu*it.* **26.** Pessima itaque libertas eorum est, qui dediticiorum numero sunt; nec ulla lege aut senatusconsulto aut constitutione principali aditus illis ad ciuitatem
[107] Romanam datur. **27.** Quin et in urbe Roma uel intr*a* centesimum urbis Romae miliarium mo*r*ari prohib*e*ntur; et *si contra fecerint*, ipsi bonaque eorum publice uenire iubentur ea condicione, ut ne in urbe Roma uel intra centesimum urbis Romae miliarium seruiant, n*eue* u*m*q*uam manu*m*ittantur;* 'si *uero*[1] *manu*m*iss*i f*u*erint, serui populi Romani esse iubentur. et haec ita lege Aelia Sen*t*ia conprehensa sunt.

QVIBVS MODIS LATINI A*D* CIVITATEM ROMANAM PERVENI*ANT.* | **28.** Latini multis modis ad ciuitatem Romanam 7.
perueniunt. **29.** *Statim* enim ea*dem* lege Aelia Sentia cautum est, ut minores triginta annorum manumissi *et* Latini facti si uxores duxerint uel ciues Romanas uel Latinas coloniarias *uel eius*dem condicionis, cuius et ipsi essent, idque testati fuerint adhibitis non minus quam septem testibus ciuibus Romanis puberibus, et filium procreauerint *et* is filius anniculus *fuerit*, per*mitt*atur *e*is, 'iu*ssum*[2] per *e*am legem adire praetorem uel in prouinciis praesidem prouinciae et adprobare, se

---

[1]) *et* si *ed. mea* 1.; *et* si *tamen ed. Bg.* 5. *In C. fuerit* siu.
[2]) *urbanum vel peregrinum* (*cf.* 4, 31) *sc. eos audire et re probata pronunciare: qua re haec causae probatio distubat ab altera* (1, 18) *in arbitrio consilii posita.* '*si uelint*' *edd.* ('*Latinis*' *ed. Bg.* 5. *quo facilius faceres* mmsis), *quod perinde languet, ac postea, si ita legis,* per eam legem.

---

275. *Ulp.* 20, 14. 22, 3. 8. *Fr. Vat.* 172. *Isidor. Or.* 9, 4. §. 51. *L.* 29. *D. de reb. dub.* (34, 5). §. 25. *Cf.* 3, 75. 2, 285. *Ulp.* 22, 2. 20, 14. §. 26. *Cf.* §. 3. *I. de libert.* (1, 5). *Gaii epit.* 1, 1. §. 4. *infra* 1, 67. 3, 75. *Collat.* 4, 3. §. 3. §. 27. *Cf. Isidor. Or.* 9, 4. §. 52. §. 28. *Cf. Ulp.* 3, 1. *Epit.* 1, 1. §. 4. *L. un. C. de Lat. libert. toll.* (7, 6). §. 29. *Cf. Ulp.* 3, 3.

e*x* lege Aelia Sentia uxorem duxisse et ex ea filium anniculum habere: et si is, apu*d* quem causa probata est, id ita esse pronuntiauerit, tunc et ipse Latinus et uxor eius, si et ipsa eiusdem (*condicionis sit, et ipsorum filius, si et ipse eiusdem*) condicionis sit, ciues Romani esse iubentur. **30.** Ideo autem in ipso*rum f*ilio adiecimus 'si et ipse e*ius*dem condicionis sit', q*uia*[1] si uxor Latini ciuis Romana *est*, qui ex ea nascitur, ex nouo senatus consulto, quod auctore diuo Hadriano factum est, ciuis Romanus nascitur. **31.** Hoc tamen ius adipiscendae ciuitatis Romanae etiamsi so*l*i minores *tr*iginta annorum manu- [108] missi et Latini facti ex lege Aelia Sentia habuerunt, tamen postea senatus consulto, quod Pegaso et Pusione consulibus factum est, et maioribus triginta annorum manumissis Latinis factis concessum est. **32.** Ceterum etiamsi an*te dece*sserit Latinus, *quam* anni*culi f*ili*i* causam probarit, potest mater
8. eius causam probare, et sic et ipsa fi*et* | ciuis Rom*ana 'et filius, isque eo amplius perinde ac si iustis* | nup*t*iis *esset procreatus, quasi suus postumus heres patris bona* | apis*citur. si uero et pater et mater decesserint*, | ipse filius, cuius *interest cum ciuitate Romana bona eorum obtinere*, | debet causam probare, ut *tamen impuberis tutor causam agat.* **32a.** *Sed uide*|bimus, de filio anniculo *quae diximus, ne eadem de* | *filia annicula dicenda sint.*[2] **32b.** *Praeterea ex lege Visellia tam maiores quam minores XXX annorum manumissi et Latini facti ius Quiritium adipiscuntur*,[3] id est fiunt ciues Romani, si Romae inter uigiles sex annis militauerint. postea dicitur factum esse senatus consultum, quo data est

---

1) '*quia scilicet*' *ed. Bg.* 5. *praecedente* ideo *parum apte.* 2) *v.* 1—7. *Vestigia C. secutus sententiam perfeci. Edd. tantum habent:* ciuis Rom*ana* — ipse filius c*u*ius — debet causam probare, ut — de filio anniculo (*ante hoc* uidebimus *Hollw. cj.*) — *Quae sequuntur* §§. 32b. 32c. 33. 34. *ad usque finem p.* 9 *V. magnum ex Vst augmentum sensere, quod abiectis iis, quae in edd.* 1. 2. *commentus eram, etiam cum supplementis Studemundi, paucis tantum, quae indicavi, exceptis vel mutatis, huic ed. inserui.* 3) *Haec ad sententiam ipse supplevi.*

---

§. 30. *Cf.* §§. 66. 80. *Ulp.* 3, 3. §. 31. *Cf. Ulp.* 3, 4. Peg. et Pus.] *cf.* 2, 254. §. 5. *I. de fideic. hered.* (2, 23) '*Vespasiani Aug. temporibus*'. §. 32. *Cf. Collat.* 16, 3. §§. 7. 15. *infra* 3, 5. §. 32a. *Cf. infra* 1, 72. §. 32b. *Cf. Ulp.* 3, 5. — *Orelli-Henzen Inscr. III.* 6752.

[109] illis ciuitas Romana, si triennium militiae expleuerint. **32c.** Item edicto (*diui*)[1] Claudi*i* Latini ius Quiritium consecuntur, si nauem marinam *a*edificauerint, quae non minus quam decem milia modior*um* (*frumen*)ti capi*a*t, eaque nauis uel quae in eius locum substituta (*sit, sex*) annis frumentum Romam portauerit. **33.** Praeterea — — — — —,[2] ut, si Latinus, qui patrimonium sestertium CC milium plurisue habebit, in urbe Roma dom*um* aedificauerit, in qu*am*[3] non minus quam partem dimidia*m* patrimoni*i* sui impenderit, ius Quiritium consequatur. **34.** Denique (*diuus*)[1] Traianus constituit, ut si (*Latinus*) in urbe tr*ien*nio pistrinum exercuerit, (*quod in*)[4] dies singulos non minus quam centenos m(*odios*) frumenti pinseret, ad ius Quiritium peruen*iret.*|[5] ——— v. 1—3 ——— **35.**...[6] *minores* 9.

---

1) *Addidi.* 2) *Supplendum fere: 'd(iui) Neronis ed(icto) c(on)-tinet(ur)'; nam caveri nisi lege vel SCto Gaius dicere non solet. Göschenus quidem initium huius §i ita restituendum censuit: 'lege Iulia cautum est, ut Latinus, si in perficiendo* aedificio *Romae* non minus' *etc. ex L.* 139. *D. de verb. signif.* (*Ulp. lib.* 7. *ad l. Iul. et Pap.*). *Celera tunc egregie; sed de lege Iulia nec apparet, qua ratione ea de hoc Latinorum beneficio, qui tum nondum erant, quicquam cautum esse potuerit, et L.* 64. *D. sol. matr.* (24, 3) *maxime* §. 7. *ostendit, quid in causa fuerit, ut Ulpianus hoc libro de libertis dotalibus Latinis vel facto mariti vel suo iure civitatem adeptis exponeret. Praeterea cum Gaius ordinem temporis secutus esse videatur, non dubito, ex Tacit. A.* 15, 43. *ad a.* 65. *'addidit praemia pro cuiusque ordine et rei familiaris copiis' Neronis edicto hoc beneficium adscribere. Nam Vespasianus alia sanxit. Suet. Vesp.* 8. *Lex Flav. Mal.* 62. 3) quo V^{st} qua *Stud. Sed Gaius dicere solet impendere in aliquid.* 4) '*in quo in*' *Stud. sed ipsum pistrinum est centenarium* (*Fr. Vat.* 233) *et cf. antea* eaque nauis... portauerit. 5) *Tres primos huius pag. versus nec Studemundus legere potuit. Quae vero ex sequentibus v.* 4 ... 18 *passim expiscatus est, postremo etiam continuo legit, probant, haec omnia, ut etiam Krügerus* (*krit. Beitr. p.* 114) *iudicat, ad iterationem pertinuisse, unde nunc conicere licet, Gaium in v.* 1 ... 3 *fere dixisse, Latinam solam etiam ter enixam ex SCto, omnem Latinum beneficio principali ius Qu. consequi posse, a quo ad iterationem, qua ipse patronus hoc beneficium tribuit, facilis erat transitus, velut his verbis initio* §. 35: '*Ab ipso patrono*'. 6) *Restitutio huius §. i, cuius ubique spatii et vestigiorum* V^{st} *ratione*

---

§. 32c. *Cf. Ulp.* 3, 6. *Suet. Claud.* 18. *Scaevola L.* 3. *D. de vacat.* (50, 5). *Nov.* 8. *Theodos. II.* §. 33. *Cf. Ulp.* 3, 1. *L.* 139. *D. de verb. sign.* (50, 16). — *Tacit. A.* 15, 43. *Suet. Vesp.* 8. §. 34. *Cf. Ulp.* 3, 1. *Fr. Vat.* 233. 235. §. 35. *Cf. Ulp.* 3, 4. 1, 12. *Fr. Vat.* 221.

minores XXX annorum manumissi, si Latini facti sunt, quod[1] inter amicos causa apud consilium probata est, postea uero maiores XXX annorum facti,[2] item maiores XXX annorum ideo Latini facti, quod uel inter amicos uel quocunque modo ab eo, cuius tantum in bonis erant, manumissi sunt, iteratione ius Quiritium consequi possunt, id est fiunt ciues Romani, si is, cuius ex iure Quiritium sunt, iuste manumissionem iterauerit. ergo si seruus tuis quidem in bonis, ex iure Quiritium autem meus est, Latinus quidem a te solo fieri potest, nec pariter tamen iuste postea siue a te siue a me 'iterum[3] manumissus, ciuis Romanus libertus fit. sed si postea ius Quiritium consecutus in manumisso fuerit is, a quo Latinus factus est, iterando eum ad ius Quiritium perducere[4] potest, idque ius ei datur, quocunque modo is ius Quiritium fuerit consecutus. cuius autem et in bonis et ex iure Quiritium sit manumissus, ab eodem scilicet et Latinus fieri potest et ius Quiritium consequi.

36. Non tamen cuicumque uolenti manumittere licet. [110]
37. Nam is, qui in fraudem creditorum uel in fraudem patroni manumittit, nihil agit, quia lex Aelia Sentia inpedit libertatem.
38. Item eadem lege minori XX annorum domino non aliter manumittere permittitur, quam si uindicta apud con|silium

---

habita periculum feci, quaeque, si sententias spectas, satis certa mihi videtur, multum discrepat ab ea, quam Krügerus l. c. excogitavit, ut alia taceam, iam eo improbabilem, quod contra rationem et Ulpiani auctoritatem novum ac mirum ius legis Aeliae Sentiae inducit, et circa finem ab hoc loco plane aliena de patronatus iure Gaio obtrudit.
[1]) *Ab initio §i scribens 'Ab ipso patrono eiusue herede' dixeris hoc loco verba 'testamento manumissi sunt uel' addenda esse (Ulp.* 1, 12. *Gai.* 1, 22). *Sed verius mihi videtur, hunc casum, quem spectat Fr. Vat.* 221, *Gaium, ne longus vel obscurus foret, totamve rei demonstrandae rationem mutare deberet, consulto omisisse.* [2]) *Hunc casum spectat Ulp.* 3, 4. *et corrupta Fr. Dosith.* 14. [3]) LLOM *V* st. [4]) *Cf. Fr. Dos.* 12. *Possis etiam scribere: c(iuem) Rom(anum) quoq(ue) facere.* [5]) *pecunia sua velut mancipatione, an legato vel hereditate.*

Epit. 1, 1, 4. *Fr. Dos.* 14. *Plin. ep.* 7, 16. *Tacit. A.* 13, 27. §§. 36. 37. = *pr. I. quib. ex caus. manum.* (1, 6). *Cf. Ulp.* 1, 15. §. 38. = §. 4. *I. eod. Cf. Ulp.* 1, 13. *Fr. Dosith.* 13. *Lex Flav. Salp.* 28. *L.* 4. *C. de test. mil.* (6, 21).

iusta causa manumissionis adprobata '*manumis*erit.[1] **39.**
Iustae autem causae manumissionis sunt ueluti si quis patrem
aut matrem aut paedagogum aut conlactaneum manumittat. sed
et illae causae, quas superius in seruo minore xxx annorum
exposuimus, ad hunc quoque casum, de quo loquimur, adferri
possnnt. item ex diuerso hac ca*u*sae, quas in minore xxx an-
norum domino rettulimus, porrigi possunt et ad seruum mi-
norem xxx annorum. **40.** Cum ergo certus modus manu-
mittendi minoribus xx annorum dominis per legem Aeliam
[111] Sentiam constitutus sit, euenit, ut qui xiiii annos aetatis ex-
pleuerit, licet testamentum facere[2] et in eo heredem sibi in-
stituere legataque relinquere possit, tamen si adhuc minor sit
annorum xx, libertatem seruo dare non po*ssi*t. **41.** Et quam-
uis Latinum facere uelit minor xx annorum dominus, 'tamen
nihilo minus[3] debet apu*d* consilium causam probare, et ita
postea inter amicos manumittere.

42. Praeterea lege Fufia[4] Caninia certus modus constitutus
est in seruis testamento manumittendis. **43.** Nam ei, qui
plures quam duos neque plures quam decem seruos habebit,
usque ad partem dimidiam eius numeri manumittere permitti-
tur; ei uero, qui plures | quam x *n*eque plures quam xxx 11.
seruos habebit, usque ad tertiam partem eius numeri manu- l. s.
mittere permittitur. at ei, qui plures quam xxx neque plures
quam centum habebit, usque ad partem quartam 'manu*mittendi*
*libe*ra *potestas*[5] datur. nouissime ei, qui plures quam c habe-

1) fuerit *C. edd. Cf. Inst.* 2) possit, *quod hic ex C. praebent edd. multique habent Inst. codices, ex inferiore versu irrepsisse videtur.* 3) *Edd. non invito C.* nihilo minus tamen *ed. Bg.* 5. *invito Gaio* (*cf.* 1, 118. 2, 170). 4) Fufia *pro* Furia *ubique nunc ex V*[st] *scripsi.* 5) *Restitui. In C. fuerit:* quartā m̄mittendi libera p'estas (*non* licentia, *quo verbo Gaius non utitur nisi in malam partem*). *Sane incerta est scriptura, certe vero iuris error vitandus, qui inest lectioni Bg. ed.* 5: *d*irect*o iure l*iber*a*re *lic*en*tia. Nihil enim interesse*

§. 39. *Cf.* 1, 19. §. 5. *I. quib. ex c. manum.* (1, 6). *L.* 9. 11—16. 19. 20. 25. *D. de manum. vind.* (40, 2). *L.* 21. *D. qui et a quib. manum.* (40, 9). §. 40. *Cf.* §. 7. *I. quib. ex c. manum.* (1, 6); *infra* 2, 113. §. 41. *Cf. Fr. Dosith.* 13. §. 42. L. Fufia C.] *a.* 8. *Cf.* 2, 228. *Paul.* 4, 14. *Tit. I. de l. Fuf. Can.* (1, 7). *C.* 7, 3. §. 43. *Cf. Ulp.* 1, 24. *Paul.* 4, 14. §. 4. *L.* 22. §. 1. *D. de fideic. lib.* (40, 5).

bit nec plures quam D, '*manumittere*[1] 'permittitur usque ad[2] quintam partem; neque plures '(*quam D habentis ratio habetur, ut inde pars sum*)atur,[3] sed praescribit lex, ne cui plures manumittere liceat quam C. *et contra* si quis unum seruum omnino aut duos ha*b*et '*dun*tax*at*, *nihil de eo lege cauetur*[4] [112] et ideo liberam habet potestatem manumittendi. **44.** Ac nec ad eos *qui*dem omnino haec lex pertinet, qui sine testa*mento* manumittunt. Itaque licet iis, qui uindicta aut censu aut inter amicos manumittunt, totam familiam suam liberare, scilicet si alia causa non inpediat libertatem. **45.** Sed quod *d*e numero seruorum testamento manumittendorum diximus, ita intel*lege*m*us*, *ut ex eo* numero, ex quo dimidia aut tertia aut quarta aut quinta pars liberari *potest*, *utique tot manumittere* licea*t*, quot ex antecedenti numero licuit. et hoc ipsa *lege pro*uisum est: erat enim sane absurdum, ut x seruorum domino quinque liberare liceret, quia usque ad dimidiam partem '(*eius*) numer*i*[5] manumittere ei conceditur, u*lte*rius au*tem*[6] XII seruos habenti non plures liceret manum*it*tere quam IIII; at eis, qui plures
12. quam x neque | '*plures quam XXX habent*, *utique etiam*
t. s. *quinque*, *quot X habenti licuit*, *manumittere licet.*[7]

---

potuit, quemcunque quis haberet numerum, inter directam et fideicommissariam libertatem; nec vero omnino interfuisse in utroque legis capite, constat ex L. un. C. h. t. et Paul. 4, 14, 1. [1]) *Scripsi. Alii:* '*amplius non*', *postea scribentes* 'quam ut quintam partem (*manumittat*)'. [2]) permittitur quam ut *C. ed. Bg. Sed suspicor, olim fuisse:* permittit' us q. *et ex eo cum factum esset* permittitur quam, *etiam* ad *mutatum in* ut. [3]) *Apparet, librarium integrum versum praetermisisse, quem, ut sensus flagitabat, aptius nunc quam olim restituisse mihi videor.* [4]) *Sententiam restituendo expressi.* [5]) *Ex Bg. cj., qui edidit:* '[*ex eo*] numero'; numero *C.* [6]) *Ex Lachm. cj.* (*Mihi tamen is, qui supra voc.* conceditur *tantum* terius at *scripsit*, *legisse videtur* concedit'ul) '*contra uero*' *ed. Bg.* [7]) *Sententiam perfeci. Ex tota p.* 12. *Blumius pauca tantum enotauit, in v.* 12. 13. 18. 19., *unde voces* liberari (*v.* 18.) *et* concedat (*v.* 19.) *in edd. receptae sunt. Conferenda autem est ad ea, quae perierunt, Gaii epit.* 1, 2. §§. 2—4. '*Nam si aliquis testamento plures manumittere uoluerit, quam quot continet numerus supra scriptus, ordo seruandus est: ut illis tantum libertas ualeat, qui prius manumissi sunt, usque ad illum numerum, quem explanatio continet superius comprehensa: qui uero*

---

§. 44. *Cf. Dionys.* 4, 24.

[113] vv. 2 — 24. 13.

46. nam et si testamento scriptis in orbem seruis libertas data sit, quia nullus ordo manumissionis inuenitur, nulli liberi erunt; quia lex Fufia Caninia, quae in fraudem eius facta sint, rescindit. sunt etiam specialia senatusconsulta, quibus rescissa sunt ea, quae in fraudem eius legis excogitata sunt.

47. In summa sciendum est, (*quod*)[1] lege Aelia Sentia cautum 'est, ut[2] creditorum fraudandorum causa 'manumissi[3] liberi non fiant, etiam hoc ad peregrinos pertinere, '(*quia*) senatus[4] ita censuit ex auctoritate '(*diui*)[5] Hadriani: cetera uero iura eius legis ad peregrinos non pertinere.[6]

48. Sequitur de iure personarum alia diuisio. nam quaedam personae sui iuris sunt, quaedam alieno iuri sunt subiectae.

---

postea supra constitutum numerum manumissi leguntur, in seruitute eos certum est permanere. Quodsi non nominatim serui uel ancillae in testamento manumittantur, sed confuse omnes seruos suos uel ancillas is qui testamentum facit, liberos facere uoluerit, nulli penitus firma esse iubetur hoc ordine data libertas, sed omnes in seruili condicione, qui hoc ordine manumissi sunt, permanebunt. nam etsi ita in testamento seruorum manumissio adscripta fuerit, id est in circulo, ut qui prior, qui posterior nominatus sit, non possit agnosci, nulli ex his libertatem ualere manifestum est, si agnosci non potest, qui prior, qui posterior fuerit manumissus. 3. *Nam si aliquis in aegritudine constitutus in fraudem huius legis facere noluerit testamentum, sed epistolis aut quibuscumque aliis rebus seruis suis pluribus quam per testamentum licet, conferre uoluerit libertates et sub tempore mortis hoc fecerit, hi, qui prius manumissi fuerint, usque ad numerum superius constitutum liberi erunt, qui uero post statutum numerum manumissi fuerint, serui sine dubio permanebunt.* 4. *Nam si incolumis quoscumque diuerso tempore manumisit, inter eos, qui per testamentum manumissi sunt, nullatenus computentur'. Ex his tamen Epitomator ea, quae* §§. 3. 4. *continentur, aliunde quam ex Gaio sumsisse videtur.* 1) '(*cum*)' *ed. Bg.* 2) sit aut *Sched.* sit, ut *qui ed. Bg. Sed superscripta nota* q (= qui), *quae effecit, ut etiam post voci* manumissi *superscriberetur* sint, *mea sententia ex errore huc translata est sive ex antecedente versu, ubi desideratur* quod, *sive ex v.* 8., *ubi* quia *ante v.* senatus *excidit.* 3) manumissi sint *ed. Bg. vid. not.* 49. 4) senatus *C. ed. Bg.* 5) *Addidi ex perpetuo Gaii more.* 6) *Sequitur linea vacua.*

---

§. 46. *Cf. supra* §. 21ᵃ. *L.* 37. *D. de condit. et dem.* (35, 1). §. 47. *Cf.* §. 37. §§. 46—51. = *L.* 1 *pr. D. de his qui sui* (1, 6). *pr. I. eod.* (1, 8).

49. Sed rursus earum personarum, quae alieno iuri subiectae sunt, aliae in potestate, aliae in manu, aliae in mancipio sunt. **50.** Videamus nunc de iis, quae alieno iuri subiect*ae* sint: '(*nam*)[1] si cognouerimus, quae istae personae s*i*nt, simul intellegemus, quae sui iuris sint. **51.** Ac prius dispiciamus de iis, qui in aliena potestate sunt.

52. In potestate itaque sunt serui dominorum. quae quidem potestas iuris gentium est: nam apu*d* omnes peraeque [114]
gentes animaduertere possumus, dominis in seruos uitae necisque potestatem esse, et quo*d*cumque per seruum adquiritur,
14. id domino 'adquiri.[2] **53.** Sed hoc tempore neque ciuibus | Romanis, nec ullis aliis hominibus, qui sub imperio populi Romani sunt, licet supra modum et sine causa in seruos suos saeuire: nam ex constitutione sacratissimi i*mpe*ratoris Antonini qui sine causa seruum suum occiderit, non minus teneri iubetur, quam qui alienum seruum occiderit. sed et maior quoque asperitas dominorum per eiusdem principis constitutionem coercetur: nam consultus a quibusdam praesidibus prouinciarum de his seruis, qui ad fana deorum uel ad statuas principum confugiunt, praecepit, ut si intolerabilis uideatur dominorum saeuitia, cogantur seruos uendere. et utrumque recte fit: male enim nostro iure uti non debemus; qua ratione et pr*o*digis interdi*c*itur bonorum suorum administratio. **54.** Ceterum cum aput ciues Romanos duplex sit dominium (nam uel in bonis uel ex iure Quiritium uel ex utroque iure cuiusque seruus esse intelleg*i*tur), ita demum seruum in potestate domini esse dicemus, si in bonis eius sit, etiamsi simul ex iure Quiritium eiusdem non sit: nam qui nudum ius Quiritium in seruo habet, is potestatem habere non intellegitur.

55. Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos iustis

---

[1]) *Ex Dig. et Inst. supplevi.* [2]) adquiritur *C. edd. Sed sententia et res ipsa* (*cf.* 1, 54. 2, 88.) *exigunt, ut cum Haloandro* (*ad Dig. l. c.*) *legamus* adquiri.

---

§. 49. *Cf. Fr. Vat.* 298. 300. *Lex Flav. Salp.* 22. §. 52. = *L.* 1. §. 1. *D. de his q. sui* (1, 6). §. 1. *I. eod.* (1, 8). §. 53. = *L.* 1. §. 2. *D.* §. 2. *I. eod. Cf. Collat.* 3, 2. 3. prodigis] *Cf. Paul.* 3, 4ᵃ. §. 7. §. 54. *Cf.* §§. 21ᵇ. 35. *infra* 2, 40. 88. 3, 166. *Ulp.* 1, 16. *Theophil.* 1, 5. §. 4. §. 55. = *L.* 3. *D. de his q. sui v. al. iur.* (1, 6). *pr.* §. 2.

nuptiis procreauimus. quod ius proprium ciuium Romanorum est: fere enim nulli alii sunt homines, qui talem in filios suos habent potestatem, qualem nos habemus. idque diu*us* Ha|dria- 15.
n*us* edicto, quod proposuit de his, qui sibi liberisque suis ab eo ciuitatem Romanam petebant, significauit. nec m*e* prae*terit*, Galatarum gentem credere, in potestate parentum liberos esse. **56.** '*Iustas autem nuptias contraxisse liberosque iis pro-*
[115] *creatos in potestate habere ciues Romani ita intelleguntur*,[1] si ciues Romanas uxores duxerint, uel etiam Latinas peregrinasue, cum quibus conubium habeant: cum enim conubium id efficiat, ut liberi patris condicionem sequantur, euenit, ut 'non (*solum*) ciues Romani fiant set (*et*)[2] in potestate patris sint. **57.** Unde et ueteranis quibusdam concedi solet principalibus constitutionibus conubium cum his Latinis peregrinisue, quas primas post missionem uxores duxerint; et qui ex eo matrimonio nascuntur, et ciues Romani et in potestatem parentum fiunt. **58.** '*Cum seruilibus uero personis ne nuptiae quidem sunt.* **58**ᵃ. *Sed nec liberas omnes nobis uxores ducere licet:*[3] nam a quarundam nuptiis abstinere debemus. **59.** Inter eas enim personas, quae parentum liberorumue locum inter se optinent, nuptiae contrahi non possunt, nec inter eas conubium est, uelut inter patrem et filiam u*el* matrem et filium u*el* auum et neptem; et si tales personae inter se coierint, nefarias | *atque incestas nuptias contraxisse dicuntur*. 16.
*et haec a*deo ita sunt, ut quamuis per adoptionem parentum liberorumue loco sibi esse coeperint, non poss*int* inter se ma-

---

1) *Restitui. Ipse librarius lacunam significavit duos versus vacuos relinquens.* 2) *Hanc vulgarem lectionem restitui.* nati . . . fiant et *ed. mea prior. Verum non nati sed nascentes fiunt cives Rom. Cf.* §. 57. 3) *Rursus duorum versuum lacunam a librario relictam, ut sententiam significarem, replevi. In his Gaius primo loco servilium personarum mentionem non habere non potuit. Cf. Ulp.* 5, 4. 5. (§§. 1. 10. *I. de nupt.* 1, 10): *cuius auctoritati plus tribuendum fuit, quam Bgii in ed.* 5., *aliena haec a Gaiana commentatione esse statuentis. Post spatium* '*Sciendum autem est non omnes nobis uxores ducere licere*' *ed. Bg.*

I. de patr. pot. (1, 9). *infra* §. 93. *Dionys.* 2, 26. Galatarum] *cf. Caes. de b. Gall.* 6, 19. §. 56. *Cf. Ulp.* 5, 2 *seq.* §. 57. *Cf. tabulas honestae missionis, quae adhuc exstant.* §§. 58ᵃ. 59. = §. 1. *I. de nupt.* 1, 10. *Cf. Ulp.* 5, 6. *Paul.* 2, 19. §. 6. *Collat.* 6, 3. §. 1.

trimonio coniungi, in tantum, ut '*etiam*[1] dissoluta adoptione idem iuris maneat; itaque eam, quae nobis adoptione filiae aut neptis loco esse coeperit, non poterimus uxorem ducere, quamuis eam emancipauerimus. **60.** Inter eas quoque personas, quae ex transuerso gradu cognatione iunguntur, est quaedam similis obseruatio, sed non tanta. **61.** Sane '(*enim*)[2]
inter fratrem et sororem prohibitae sunt nuptiae, siue eodem [116]
patre eademque matre nati fuerint, siue alterutro eorum: sed si qua per adoptionem soror mihi esse coeperit, quam diu quidem constat adoptio, sane inter me et eam nuptiae non possunt consistere; cum uero per emancipationem adoptio dissoluta sit, potero eam uxorem ducere; sed (*et*) si ego emancipatus fuero, nihil impedimento erit nuptiis. **62.** Fratris filiam uxorem ducere licet: idque primum in usum uenit, cum diuus Claudius Agrippinam, fratris sui filiam, uxorem duxisset: sororis uero filiam uxorem ducere non licet. et haec ita prin-
17. cipalibus constitutionibus significantur. | Item amitam et materteram uxorem ducere non licet. **63.** item eam, quae *nobis quondam socrus* aut nurus aut priuigna aut nouerca fuit. ideo autem diximus 'quondam', quia si adhuc constant eae nuptiae, per quas talis adfinitas quaesita est, alia ratione *inter nos* nuptia*e* esse non possunt, quia neque eadem duobus nupta esse potest, neque idem duas uxores habere. **64.** Ergo si quis nefarias atque incestas nuptias contraxerit, neque uxorem habere uidetur, neque liber*os*: *hi enim*, qui ex eo coitu nascuntur, matrem quidem habere uidentur, patrem uero non utique, nec ob id in potestate eius sunt, (*sed*) 'sunt, quales[3] ii, quos mater uulgo concepit: *nam nec hi* patrem habere '*ullum*[4] intelleguntur, cum *is etiam* incertus sit; unde solent spurii

---

1) *Ex Inst.* et *C. ed. Bg.* 2) *Ex Inst. supplevi.* 3) quales sunt *C. edd. Cf.* §. 12. *I. de nupt.* (1, 10). 4) *Scriptum fuisse pono* ull. *quae vox etiam postponitur velut* 2, 29. 104. '*omnino*' (*quod nunquam in C. Veron. notatur*) *ex Lachm. cj. ed. Bg.* '*utique*' *ed. Bg.* 5. *quod fere spatium excedit.*

---

§§. 60. 61. = §. 2. *I. de nupt.* (1, 10). *Cf. Ulp.* 5, 6. §. 62. *Cf.* §§. 3. 5. *I. eod. Ulp.* 5, 6. *Collat.* 6, 4. §. 5. *Tacit. A.* 12, 5 *seq.* 13, 2. *Suet. Claud.* 26. 39. 43. *Dio* 68, 2. §. 63. *Cf.* §§. 6. 7. *I. eod. Ulp.* 5, 6. *Collat.* 6, 3. §. 3. §. 64. *Cf.* §. 12. *I. eod. cum Schrad.*

*f*ilii appellari, uel a Graeca uoce quasi σποράδην concepti, uel quasi sine patre filii.[1]

65. *Aliquando autem euenit, ut liberi, qui statim quidem ut na*ti[2] sunt, parentum in potestate non fiant, ii postea
[117] tamen redigantur in potestatem. **66.** Itaque *si Latinus* ex lege Aelia Sentia uxore ducta filium procreauerit, aut Latinum ex Latina aut ciuem Romanum ex ciue Romana, non habebit eum in potestate; '*sed poste*a causa *pro*bata *ciuitatem Romanam* | conse*quitur cum Latino filio;*[3] simul ergo eum in
potestate | sua habere incipit. **67.** Item si ciuis Romanus 18.
Latinam aut peregrinam uxorem duxerit per ignorantiam, cum eam ciuem Romanam esse crederet, et filium procreauerit, hic non est in potestate, quia ne quidem ciuis Romanus est, sed aut Latinus aut peregrinus, id est eius condicionis, cuius et mater fuerit, quia non aliter quisquam ad patris condicionem accedit, quam si inter patrem et matrem eius conubium sit: sed ex senatusconsulto permittitur causam erroris probare, et ita uxor quoque et filius *ad* ciuitatem Romanam perueniunt, et ex eo tempore incipit filius in potestate patris esse. idem iuris est, si eam per ignorantiam uxorem duxerit, quae dedi*ti*ciorum numero est, nisi quod uxor non fit ciuis Romana. **68.** Item si ciuis Romana per errorem nupta sit peregrino tamquam ciui Romano, permittitur ei causam erroris probare, et ita filius quoque et maritus ad ciuitatem Romanam perueniunt, et aeque simul incipit filius in potestate patris esse. idem iuris est, si peregrino tamquam Latino ex lege Aelia Sentia nupta sit; nam et de hoc specialiter senatusconsulto cauetur. idem iuris est aliquatenus, si ei, qui dedi*ti*ciorum numero est, tamquam ciui Romano aut Latino e lege Aelia Sentia nupta sit; nisi quod scilicet qui dediticiorum numero est, in sua condicione permanet, et ideo filius, quamuis fiat

---

[1]) *Sequitur linea vacua.* [2]) *Ex Inst. Sed sequentium causa addidi 'quidem'. ut et Theophilus legisse videtur.* [3]) *Scripsi. In C. fuerit:* s' postea c̄ pbata c. rom. | conseq̍t'c'latino fil.

---

§. 65. = §. 13. *I. eod.* §. 66. *Cf. Ulp.* 7, 4. *supra* §. 29. §. 67. *Cf. Ulp.* 7, 4. 5, 9. *infra* 2, 142. 3, 5. 73. *Collat.* 16, 2. §. 5. 16, 3. §§. 7. 15. *supra* §. 26. *Hoc senatusconsultum antiquius fuisse alio sub Hadriano facto, apparet ex* 2, 142. 143. §. 68. *Cf. Ulp.* 7, 4.

ciuis Romanus, in potestatem patris non redigitur. **69.** Item
19. si Latina peregrino, quem Latinum esse cre|deret, '(e lege)
t. s. Aelia Sentia[1] nupserit, potest ex senatusconsulto filio nato causam erroris probare. et ita omnes fiunt ciues Romani, et [118]
filius in potestate patris esse incipit. **70.** Idem iuris omnino est, si Latinus per errorem peregrinam quasi Latinam aut ciuem Romanam e lege Aelia Sentia uxorem duxerit. **71.** Praeterea si ciuis Romanus, qui se credidisset Latinum, 'duxerit[2] Latinam, permittitur ei filio nato erroris causam probare, tamquam si ex lege Aelia Sentia uxorem duxisset. Item 'iis, qui cum[3] ciues Romani essent, peregrinos se esse credidissent et peregrinas uxores duxissent, permittitur ex senatusconsulto filio nato causam erroris probare: quo facto peregrina uxor ciuis Romana (fit) et filius, 'qui item est peregrinus,[4] non solum ad ciuitatem Romanam peruenit, sed etiam in potestatem patris redigitur. **72.** Quaecumque de filio esse diximus, eadem et de filia dicta intellegemus. **73.** Et quantum ad erroris causam probandam attinet, nihil interest, cuius aetatis filius siue filia sit, 'cum senatusconsulto nihil de ea re caueatur: nisi forte[5] | Latinus 'uel Latina proponatur,[6] qui 'ex lege Aelia Sentia matrimonium contraxerint; nam tunc sal|[7]ne, si[8] minor anniculo sit filius filiaue, causa probari non potest. nec me praeterit, in aliquo rescripto diui Hadriani ita esse constitutum, tamquam quod ad erroris quoque causam probandam 'anniculum filium factum necesse

---

1) *Sensu exigente addidi. Puto vero primum litteris* e l(ege) *ob vicinas litteras* creder-et *olim omissis, ceteras a* s. *ad marginem aliquando (h. e. in antiquiore codice, Veronensi priore, quod mirum videri Bgio ed.* 5. *non debebat) suppletas pervenisse in* §. 69., *ubi nunc v.* 20. *ante* e lege A. S. *in C. leguntur, ab edd. omissae sunt.* 2) 'duxisset' *edd. Malim:* uxorem d. 3) *In C. fuerit:* iis qui c'; his *qui licet edd.* hiis *qui* cum *ed. Bg.* 5. 4) *Restitui. Puta scriptum fuisse:* q̄ īt ē peg (*vel* pegr). *Additur hoc, quia et uxorem dixerat peregrinam. Bg. ed.* 5. *maluit pleonasmum:* quoque *ciuis Romanus fit et.* 5) *Sensus explicandi causa restitui, notis scriptum arbitratus* 'cum', 'consulto', 'nihil' *et* 'caueatur'. 6) *Item restitui notis adhibitis in* 'uel' *et* 'proponatur'. 7) *Item restitui, notis adhibitis in* 'Aelia Sentia', 'matrimonium', 'contra', 'nam', 'tunc'. 8) *ni* si *Sched.* nisi *ed. Bg.*

---

§. 72. *Cf. supra* §. 32ᵃ. *Ulp.* 3, 3. §. 73. *Cf. supra* §. 29.

sit; |[1] 'sed non semper uideri debet generale ius indu|ctum, [119] cum[2] imperator 'epistulam ad quendam[3] dedit. | **74.** 'At 20. peregrino quoque nuptiis per errorem contractis causam t. s. probare licere, rescripto significa|tur. quippe quodam casu acciderat, ut peregrinus ci|uem Romanam, quae eum Latinum credebat, ex lege Aelia Sentia |[4] uxorem duxisset et filio nato alias ciuitatem Romanam consecutus esset. deinde cum quaereretur, an causam probare posset, rescripsit imperator Antoninus, perinde posse eum causam probare, atque si peregrinus mansisset. ex quo colligimus, etiam peregrinum causam probare posse. **75.** [5]Ex iis, quae diximus, apparet, siue errore siue scientem peregrinus ciuem Romanam uxorem duxerit, eum, qui ex eo matrimonio | nascitur, 'peregrinum[6] nasci; sed si quidem per errorem cum eo | matrimonium contractum fuerit, 'causam ex senatusconsulto[7] probari posse | secundum ea, quae superius diximus; si uero nullus error | interuenerit, sciente 'ciue Romana[8] condicionem mariti sui, | nullo casu mariti uel[9] filii statum mutari.

76. 'Illud plane constat, inter ciuem Romanum et pere|grinam, si quidem eam, cum qua conubium habeat,[10] uxorem duxerit, sicut supra quoque diximus, iustum matrimonium contrahi. et tunc ex iis qui nascitur, ciuis Roma|nus est et in potestate patris erit. **77.** 'Itemque[11] si ciuis Romana peregrino 'nupserit, conubio ex iure peregrin|i populi inter-

---

1) *Restitui secundum ductus Sched., quos interpretor:* annicu-lum filiū fact. necesse sit. *Igitur v. 'attinet' omissa est, ut fieri solet* (1, 136. 4, 80). 2) *Duetus Sched. servans tanquam notas non continentes restitui.* 3) *Similiter restitui (erat:* epistulā). tuendam *ex Blum. Sched. edd. Sed Goescheno prima littera incerta visa est. Ad rem cf. Puchta Inst. I.* §. 111. 4) *Ad sensum et Sch. restitui, notatum fuisse ratus* quoq(ue) *et* qͦdam. *Edd. initio praebent: Item* peregrino. 5) *Lacunas omnes totius §i explevi, cuius sensum Hollwegius, singula non pauca idem et Goeschenus monstraverunt. Meorum quae notata fuisse putavi, indicavi.* 6) pereg. 7) c̄m ex sc. 8) c. rom. 9) ū. 10) *Ad sententiam Goeschenum fere secutus restitui. Notatum erat* pe|grinā. 11) *Ex Lachm. cj.* itaque *Sched. (pro* itēque).

---

§. 74. *Cf. supra* §. 68. §. 75. *Cf.* §. 68. §. 76. *Cf.* §. 56. §. 77. *Cf. Liv.* 23, 2. §. 6. 31, 31. §. 11. 38, 36. §. 6.

ueniente, qui ex eis nascitur, peregrinus et iustus pa|*tris*[1]
21. filius *est*, *tam*quam si ex peregrina eum procreasset. | hoc [120]
'*tamen*[2] *tempore e* senatusconsulto, quod auctore diuo Ha-
driano factum est, *et*si non fuerit conubium inter ciuem Ro-
manam et peregrinum, qui nascitur, iustus patris filius est.
78. Quod autem diximus, inter ciuem Romanam peregrinum*que*
matrimonio contracto eum, qui nascitur, peregrin*um* '*nasci,*
etiam conubio non interueniente | *ualet*, *nam ita cauetur*
lege Minicia. qua quidem | eadem le*ge*[3] *etiam e d*iuerso
cau*tum est de peregrina et ciue Romano*, *ut* partus *eius*,
cum | qua e*i* conubium non sit, m*atrem sequatur*, *id est ut*
peregri|nus ex eo coitu nascatur. 'set hoc maxime casu ne-
ces|saria lex Minicia (*fuit*). nam remota ea lege,[4] *quia qui*
nas|cuntur *conubio non interueniente matrem sequuntur*,
etiam qui natus | est *matrimonio inter ciuem Romanam et*
peregrinum contracto, *matris con*|dici*oni a*ccedi*t*. [5]qua parte
autem iubet lex, *e ciue Romano et* pere|grina peregrinum
nasci, *nihil noui introduxit;* | nam e*t*iam *sine ea* lege *e re-*
gula iuris gentium idem | futurum era*t*. **79.** A*d*eo a*utem* hoc ita
es*t*, *ut* '*etiam ex Latina et ciue Romano qui nascitur, matris con-*
dicioni accedat; nam lex Minicia ad hunc casum non pertinet:
quae quidem non peregrinos tantum comprehendit,[6] sed etiam
qui La|tini nominantur; sed ad alios Latinos pertinet, qui pro-
prios populos propriasque civitate*s* habebant et erant peregrino-
rum numero. **80.** *Eadem ratione* ex contrario ex Latino et ciue
22. R*omana qui nascitur*, ciuis Romanus nascitur. fueruut | tamen,
qui putauerunt, ex lege Aelia Sentia contracto matrimonio La- [121]
tinum nasci, *q*uia uidetur eo casu per legem Aeliam Sentiam

---

[1]) *Sensus explicandi causa restitui. Similiter Gösch. et Lachm.*
[2]) *Ex Gösch. cj.* nq (*pro* tm) *Sched.* [3]) *Ad sensum restitui, paullo aliter atque Gösch. et edd.* 1. 2., *pro Mensia lege nunc secundum V*st *Minicia substituta, de qua vid. not. seq. Quae vero sequuntur hac §o usque ad verba con*|dici*oni accedit aliter atque edd.* 1. 2. *refingenda erant, postea quam quae seq. nota ex V*st *attuli innotuerunt.* [4]) *Sic V*st*; tantum 'fuit' interposui.* [5]) *Sequentes lacunas ex mea restitutione replevi.* [6]) *Sententiam restitui. Sunt fere tres versus. Alii paulo aliter.*

---

§. 78. *Cf. Ulp.* 5, 8. §. 79. *Cf.* §§. 29 22. *Ulp.* 3, 3.

et Iuniam conubi*um* inter eos dari, et semper conubium efficit, ut qui nascitur, patris condicioni accedat; al*i*ter uero contracto matrimonio eum, qui nascitur, iure gentium matris condicionem sequi: at 'u*ero hodie nihil inter*est; *sed*[1] hoc iure utimur, 'quod e*t* senatusconsulto[2] auctore diuo Hadriano significatur, ut *omnimodo* ex Latino et ciue Romana natus ciuis Romanus nascatur. **81.** *H*is *con*uenien*t*er *etiam ill*ud senatusconsulto diuo Hadriano[3] auctore significatur, ut ex Latino *et* per*eg*rina, item contra ex peregrino *et Latina qui nascitur*, matris condicionem sequatur. **82.** Illud quoque his conueniens est, quod ex ancilla et libero iure gentium seruus nascitur, et ex libera et seruo liber nascitur. **83.** Animaduertere tamen debemus, ne iuris gentium regulam uel *l*ex aliqua uel quod legi*s* uicem optinet, aliquo casu commutauerit. **84.** Ecce enim ex senatusconsulto Claudiano poterat ciuis Romana, quae alieno *ser*uo uolente domino eius coi*i*t, ipsa ex pactione libera permanere, sed seruum procreare; nam quod inter eam et dominum istius serui conuenerit, 'e*o*[4] senatusconsulto ratum esse iubetur. sed postea diuus Hadrianus, iniquitate r*ei* et inelegantia iuris motus, restituit iuris gen|tium regulam, ut cum 23.
ipsa mulier libera permaneat, liberum pariat. **85.** '*Item e lege*
[122] *Latina*[5] ex *an*cilla et libero poterant l*i*ber*i* nasci; nam ea lege

1) *Ex Lachm. cj.* uero hodie *ciuis Romanus* est; *scilicet ed. Bg.*
2) ex senatusconsulto *q.* (*i. e.* quod) *C.* ex senatusconsulto quo *edd. Mihi igitur transposita videtur nota* q. 3) s (= sacratissimo *Gösch.*) *hic librarius posuit ex errore, ut puto, iam incipiens vocem* significatur; *quare omisi.* 4) ex *C. edd.* 5) *Restitui. Librarius hic spatium quattuor litterarum reliquit, quod explevi* '*Item*'. *Deinde vero* '*e. l. latina*' *ob similitudinem cum sequenti* ex ancilla *facile omittere potuit. Legem enim hanc Romanam non fuisse, apparet tam ex fine quam ex initio* §*i* 86. *collato cum SC. Claudiano.* (*Quod non curans supplevit* '*Etiam lege Aelia Sentia*' *Bg. ed.* 5.) *Neque vero alius populi peregrini legem Vespasianus facile mutasset, qui contra in iure Latinorum tantum innovavit, ut qui ante eum Latii ius obtinuissent, Latini veteres dicerentur* (*Tacit. A.* 4, 5 *et infra not. ad* 1, 95),

§. 82. *Cf. infra* §§. 88. 59. *Ulp.* 5, 9. *Paul.* 2, 24. §§. 1—3. *pr. I. de ingen.* (1, 4). §. 83. *Cf. L.* 24. *D. de statu hom.* (1, 5). §. 84. *Cf. Paul.* 2, 21 *A.* 4, 10. §. 2. *ibique not. L.* 3. *Th. C. ad SC. Claud.* (4, 9). *infra* §§. 91. 160. §. 85. *Cf. L.* 2 *pr. D. ne de statu def.* (40, 15). *L.* 3. *C. sol. matr.* (5, 18).

cauetur, ut si quis cum aliena ancilla, quam credebat liberam esse, coierit, siquidem masculi nascantur, liberi sint, si uero feminae, ad e*u*m per*t*ine*an*t, cuius mater ancilla fuerit. sed et in hac specie diuus Vespasianus, in*e*legantia iuris motus, restituit iuris gentium regulam, ut omnimodo, etiamsi masculi nascantur, serui sint eius, cuius et mater fuerit. **86.** Sed illa pars eiusdem legis salua est, ut ex libera et seruo alieno, quem sciebat seruum esse, serui nascantur. itaque apud quos talis lex non est, qui nasc*i*tu*r*, iure gentium matris condicionem sequitu*r* et ob id liber est.

87. Quibus autem casibus matris et non patris condicionem sequitur qui nascitur, *i*isdem casibus in potestate eum patris, etiamsi is ciuis Romanus sit, non esse plus quam manifestum est. et ideo superius rettulimus, quibusdam casibus per errorem non iusto contracto matrimonio senatum interuenire et emendare uitium matrimonii, eoque modo 'plerumque[1] efficere, ut in potestatem patris filius redigatur. **88.** Sed si ancilla ex ciue Romano conceperit, deinde manumissa ciuis Romana facta sit, et tunc pariat, licet ciu*i*s Romanus sit
24. qui nascitur, | sicut pater eius, non tamen in potestate patris est, quia neque ex iusto coitu conceptus est, neque ex ullo senatusconsulto talis coitus quasi iustus constituitur.

89. Quod autem placuit, si ancilla ex ciue Romano conceperit, deinde manumissa peperer*er*it, qui nascitur, liberum nasci, (*na*)turali ratione fit: nam hi, qui illegitime concipiuntur, statum sumunt ex eo tempore, quo nascuntur; itaque si ex libera nascuntur, liberi fiunt, nec interest, ex quo mater eos conceperit, cum ancilla fuerit: at hi, qui legitime conci- [123]
piuntur, ex conceptionis tempore statum sumunt. **90.** Itaque si cu*i* mulieri *ciui Romanae praegnanti* aqua et igni *inter-*

Sed et simile quid in nuptiis Romanorum nobilium cum Latinis feminis et contra, bello contra spem exorto, cautum videmus SCto a. u. 269. *Dionys.* 6, 1. *Denique 'lege Latina' i. e. iure Latino aliquid obtinere Gaius perinde dicere poterat, atque Tryphoninus L.* 12. *§.* 9. *D. de captiv.* (49, 15) *dixit 'lege nostra' i. e. iure Romano. Vid. etiam* 1, 193. 3, 96. [1]) *Cf. §.* 68.

---

§. 87. *Cf. §§.* 66 *seq.* §. 88. *Cf. L.* 46. *D. de adopt.* (1, 7). §. 89. *Cf. Ulp.* 5, 10. *L.* 18. 24. *D. de statu hom.* (1, 5). *Quintil. I. O.* 3, 6. *§.* 25. *L.* 1. *§.* 2. *L.* 9. *D. ad munic.* (50, 1). §. 90. *Cf. §.* 161.

dictum fuerit, eoque modo peregrina *fiat*, *et* tunc pariat, conplures distinguunt et puta*nt*, si quidem ex iustis nuptiis conceperit, ciuem Romanum ex ea nasci, si uero uolgo conceperit, peregrinum ex ea nasci. **91.** Item si qua mulier ciuis Romana praegnas ex senatusconsulto Claudiano ancilla facta sit ob id, quod alieno seruo *coierit* denuntiante domino eius, conpl*ures distingu*unt et existimant, si quidem ex iustis nuptiis conceptus sit, ciuem Romanum ex ea nasci, si uero uolgo concep*tus sit*, *seruum* nasci eius, cuius mater facta est ancill*a*. **92.** *Item pere*grina quoque si uolgo conceperit, deinde ciuis Romana *facta sit*, *et pari*at, ciuem Romanum parit; si uero ex peregrino, (*cui*) | secundum leges moresque peregrinorum con- 25.
iuncta *est*, uidetur ex senatusconsulto, quod auctore diuo Hadriano factum *est*, peregrinus (*nasci*), n*is*i patri *e*ius ciuitas Romana q*uaesit*a *s*it.

93. Si peregrinus *cum liberis ciuitate Romana dona*tus *fuerit*, n*on* ali*ter* '*liberi*[1] in potestate *eius f*iun*t*, q*uam s*i *imperator eos in potest*at*em* red*eg*erit: quod ita demum is facit, si causa cognita aestimauerit, hoc filiis expedire: diligentius atque exactius '*uero*[2] causam cognoscit de impuberibus absentibusque: et haec ita edicto diui Hadriani significantur. **94.** Item si *q*uis cum uxore praegnante ciuitate Romana donatus sit, quamuis is, qui nascitur, ut supra diximus, (*ciuis*) Romanus sit, tamen in potestate patris non fit: idque subscriptione diui Hadriani significatur. qua de causa qui intellegit, uxorem suam esse praegnatem, dum ciuitatem sibi et uxori ab imperatore petit, simul ab eodem petere debet, ut eum, qui
[124] natus erit, in potestate sua habeat. **95.** Alia causa est eorum, qui 'Lati*i* iure[3] cum liberis suis ad ciuitatem Romanam per-

---

1) *fi*lii *edd.* 2) *Ex Gösch. ed.* '*enim*' *ex Lachm. cj. ed. Bg.* 3) *Sic nunc etiam V*[st] Latini sunt *et edd. Cf. de hoc et de tota re post Madvig. opusc. p.* 273. *lib. nostrum* '*Gaius*' *p.* 3 *seq. et Rudorfii disp. crit. de maiore ac min. Latio. Berol.* 1860.

---

§. 91. *Cf.* §§. 64. 160. *Ulp.* 11, 11. *Paul.* 2, 24. §§. 2. 3. *L.* 5. §§. 2. 3. *L.* 18. *D. de statu hom.* (1, 4). *L.* 4. *C. de poen.* (9, 47). §. 92. *Cf.* §§. 77. 94. §. 93. *Cf.* 3, 20. *Collat.* 16, 7. §. 2. *Plin. ep.* 10, 6. *Paneg.* 37. *supra* §. 55. §. 94. *Cf.* §. 92. §. 95. quod ius] *Cf. Ascon. in Cic. Pison. p.* 3. *Bait. Cic. ad Attic.* 5, 11. §. 2. *Suet. Aug.* 47. *Strabo* 4, 1. §. 13. *p.* 186. *Plin. N. H.* 3, 3 (4). §§. 18. 20. 23.

ueniunt; nam horum in potestate fiunt liberi. **96.** [1]quod ius quibusdam peregrinis 'ciuitatibus datum est uel a populo Romano uel a senatu uel a Caesare — — — — aut maius est Latium aut minus; maius est Latium, cum et hi, qui decuriones leguntur, et ei, qui honorem aliquem aut[2] | magistratum gerunt,
26. ciuitatem Romanam consecuntur; minus Latium[3] est, cum hi tantum, qui uel magistratum uel honorem gerunt, ad ciuitatem Romanam perueniunt. idque conpluribus epistulis principum[4] significatur.

| ——————— v. 6.[5] ——————— |

97. *Non solum tamen naturales liberi secundum ea, quae* diximus, in potestate nostra sunt, uerum et hi, quos adoptamus. **98.** Adoptio autem duobus modis fit, aut populi auctoritate, aut inperi*o* magistratus, uel*ut* praetoris. **99.** Populi auctoritate adoptamus eos, qui sui iuris sunt: qu*a*e species [125]
adoptionis dicitur adrogatio, quia et is, qui adoptat, rogatur, id est interrogatur, an uelit eum, quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse; e*t* is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur; et populus rogatur, an id fieri iubeat. inperio m*a*gistratus adoptamus eos, qui in potestate parentium sunt, s*i*u*e* pri-

1) *Num* §*i edd.* 1. 2. *omissum hic ponere placuit.* 2) *Totum hoc supplementum debetur* V^{st}. *In lacuna, quae restat, Studemundus nihil praeter particulam aliquam perisse putat velut 'Set' Malim: 'aliq(uo). ceterum' De re notaveram edd.* 1. 2.: *Maius Latium dici coepit ius Latii inde a Vespasiano, primum Hispaniae, ita datum, ut hae civitates magis populi Rom. municipia, licet civium Latinorum, quam ut antiquitus hoc iure dato* (*Plin. N. H.* 3, 1. §. 3. 3, 3. §. 4. 3, 4. §. 4. 4, 22 §. 35.) *coloniae Latinae* (*supra* §. 22. *Suet. Caes.* 8. *Ascon. in Cič. Pison. init. Dio* 43, 39) *esse, ideoque* (*cf.* '*Gaius*' *p.* 7—10) *qui magistratum ibi gererent, de ipso populo Rom. bene merere viderentur, ut iam quasi radicitus et tanquam iusti et legitimi cives Rom.* (*Leg. Acil. repet. c. de ceivitate danda; L.* 32. *D. de iure fisci* 49, 14), *qui tribus et iuris honorum Romae participes fierent, etiam cum parentibus et liberis et uxore in civitatem venirent. Cf. etiam Gell.* 16, 13. — *Sed iam totus hic de Latii iure locus novo indiget tractatu.* 3) V^{st} latum *edd. praeter meas* 1. 2. 4) *ad praesides puta datis.* 5) *Tantum rubricae videtur destinatus fuisse.*

24. 30. *c.* 20 (24). §. 133. *Tacit. A.* 15, 32. *H.* 3, 55. *Plin. paneg.* 37. 39. *Spartian. Hadr.* 20. *Orell.* 4040. §. 97. = *pr. I. de adopt.* (1, 11). *Cf. Ulp.* 8, 1. §§. 98. 99. = *L.* 2 *pr. D. de adopt.* (1, 7). §. 1. *I. eod.* (1, 11). *Cf. Ulp.* 8, 2. 3. *Gell.* 5, 19. *Cic. pro domo* 29, 77.

mum gradum liberorum optineant, qualis est filius et filia, siue inferiorem, qualis est nepos neptis, pronepos proneptis. **100.** Et quidem illa adoptio, quae per populum fit, nusquam nisi Romae fit; at haec etiam in prouinciis apu*d* praesides earum fieri solet. **101.** Item per populum feminae non adoptantur,
nam id magis placuit; aput | praetorem uero uel in prouinciis 27.
aput proconsule*m* legatumue etiam feminae solent adoptari. **102.** Item inpuberem aput populum adoptari aliquando prohibitum est, aliquando permissum est: nunc ex epistula optimi imperatoris Antonini, quam scripsit pontificibus, si iusta causa adoptionis esse uidebitur, cum quibusdam condicionibus permissum est. aput praetorem uero et in prouinciis aput proconsulem legatumue cuiuscumque '(*quis*)[1] aetatis '(*sit*),[1] adoptare possumus. **103.** Ill*ud*[2] utriusque adoptionis commune est, quod[3] et hi, qui generare non possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt; **104.** feminae uero nullo modo adoptare possunt, quia ne quidem naturales liberos in potestate habent. **105.** Item 'si(*ue*)[4] quis per pop*u*lum siue apud praetorem uel aput praesidem prouinciae adoptauerit, potest eundem alii in adoptionem dare. **106.** 'Sed et ill*ud*, (*quod*)[5] quaes*itum* est, an minor natu maiorem natu adoptare
[126] possit, utriusque adoptionis commune est. **107.** '*Hoc uero*[6] proprium est eius adoptionis, quae per populum fit, quod is, qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris subicitur, sed etiam liberi eius in eiusdem fiunt potestate *t*anquam nepotes.[7] |

---

[1]) *Addidi.* [2]) uero, *quod C. et edd. addunt, Digesta et Inst. ignorant, ex geminata* u *vocis* utriusque *enatum, omisi.* [3]) *Ex Dig. et Inst.* quia *C. ed. Bg.* [4]) si *C. edd.* [5]) set illa quaestio *C.* Set illud (*quoque quod*) *ed. Bg.* [6]) *Ex Dig.* Illut (*factum sc. ex* h'.ů) *C. edd.* [7]) *Duos versus rubricae causa vacuos reliquisse librarius videtur, ex quibus unum Gösch. explevit.*

---

§. 100. *Cf. Ulp.* 8, 4. §. 101. *Cf. Ulp.* 8, 5. *L.* 21. *D. de adopt.* (1, 7). *Gell.* 5, 19. *L.* 8. *C. de adopt.* (8, 48). §. 102. *Cf. Ulp.* 8, 5. §. 3. *I. de adopt.* (1, 11). *Gell. l. c.* §. 103. = *L.* 2. §. 1. *cit.* §. 9. *I. de adopt.* (1, 11). *Cf. Ulp.* 8, 6. §. 104. = §. 10. *I. eod. Cf. Ulp.* 8, 73. §. 105. *Cf.* §. 8. *I. eod.* §. 106. *Cf.* §. 4. *I. eod. L.* 16. *L.* 40. §. 1. *D. eod.* (1, 7). *Cic. pro domo* 13. 14. §. 107. = *L.* 2. §. 2. *D. h. t.* §. 11. *I. eod. Cf. Ulp.* 8, 8. *L.* 15 *pr. L.* 40 *pr. D. h. t.*

28. **108.** *Nunc de his personis uideamus, quae in manu*
nostra sunt. quod et ipsum ius proprium ciuium Romanorum
est. **109.** Sed in potestate quidem et masculi et feminae
esse solent; in manum autem feminae tantum conueniunt.
110. Olim itaque tribus modis in manum conueniebant, usu,
farreo, coemptione. **111.** Usu in manum conueniebat, quae
anno continuo nupta 'perseuerabat; *quia enim*[1] uelut annua
possessione usu capiebatur, in familiam uiri transibat filiaeque
locum optinebat. itaque lege duodecim tabularum cautum
erat, si qua nollet eo modo in manum mariti conue*nire*, *ut*
*quotan*nis trinoctio abesset a*tque ita usum* cuiusque anni
interrumperet. sed hoc totum ius partim legibus sublatum
est, partim ipsa desuetudine oblitteratum est. **112.** Farreo in
manu*m* conueniunt *per* quoddam genus sacrificii, quod Ioui[2]
Farreo fit (*et*)[2] in quo farreus panis adhibetur, unde etiam
confarreatio dicitur; *sed com*plura praeterea huius iuris ordi-
nandi gratia cum certis et sollemnibus uerbis, praesentibus de-
cem testibus, aguntur et fiunt. quo*d* ius etiam nostris tempo-
ribus in usu est: nam flamines maiore*s*, id est Diales, Martiales,
29. Quirinales, '*item*[3] | *reges* sacrorum, nisi *qui* co*n*farreatis [127]
nup*tiis pro*|*creati sunt, fieri nequeunt*.[4] co*n*farreatio '*etiam*
nec|*essaria est, cum flamen nuptias contrahit*.[5] **113.** *Coem-*

---

1) pseuerabantn *C.* perseuerans, dum *ed. mea prior;* perseuerabat; quae enim *ed. Bg.* perseuerabat; nam *ed. Gösch.* 2) *Sic V*[st]. *Scripsi vero* Farreo *non* farreo, *ne dubitaretur, hunc ipsum Iovem farreum, ut alius dapalis* (*Cat.* 132), *Iuno à februis februlis, alii dii similiter appellatum esse; apparet enim, Gaium hoc velle, et a deo Farreo, cui sacrificium fieret, et a farreo pane, qui in eo sacrificio adhiberetur, confarreationem dictam esse, eaque sola de causa dei, cui hoc sacrificium fit, mentionem facere. Cf.* 1, 99. *Antea ex cj. edideram* '*a nupta* farreo' '*salso* farreo' *ed. Bg.* 5. 3) *Ex Klentzii cj.* sicut *ed. Bg.* 4) *Restitui* '*Gaius*' *p.* 25. 5) *Restitui ibid.*

---

§. 108. *Cf.* §. 55. *Dionys.* 2, 25. §. 110. *Cf. Serv. ad Georg.* 1, 31. *Boeth. ad Cic. Top. c.* 3. *p.* 299 *Bait. Arnob.* 4, 20. §. 111. *Cf. Cic. pro Flacco* 34. *Serv. l. c. Boeth. l. c. Macrob. Sat.* 1, 3. *Gell.* 3, 2. *infra* §§. 115[b]. 118. legibus] *Cf. Tacit. A.* 4, 16. §. 112. *Cf. Ulp.* 9. *Serv. l. c. ad Aen.* 4, 104. 374. *Dionys.* 2, 25. *Plin. H. N.* 18, 3, 11. *Tacit. A.* 4, 16. 53. *Gell.* 1, 12. §. 113. *Cf. Cic. l. c. de orat.* 1, 56, 237. *Serv. ad Aen.* 4, 103. 214. *ad Georg.* 1, 31. *Non.* 12, 50. *Boeth. l. c. Isidor. Or.* 5, 24. §. 26. adhibitis . . . . libripende] = *Priscian.* 6, 96. *p.* 726 *Putsch. p.* 282 *Hertz.*

ptione in manum conu*en*iunt per mancipation*em*, *id est* per quandam imaginariam uenditionem, '*adhi*bitis non m*i*nu*s* quam v testibus ciuibus Romanis puberibus, item libripend*e*, *asse emente* mulierem eo,[1] cuius in manum conuenit. **114.** Potest autem coemptionem facere mulier non solum cum marito suo, sed etiam cum extraneo; *unde* aut matrimonii causa facta coemptio dicitur, aut fiduciae causa; *quae* enim cum marito suo facit coemptionem, (*ut*) aput eum filiae loco sit, dicitur matrimonii causa fecisse coemptionem; quae uero alterius rei causa facit coemptionem *cum* uiro *suo a*ut cum extraneo uelut tutelae euitandae causa, dicitur fiduciae causa fecisse coemptionem. **115.** Quod est tale: si qua uelit quos habe*t* tutores reponere, ut alium nancisc*a*tur, iis *auctori*bus coemptionem facit; deinde a coemptionatore remancipata ei, cui ipsa uelit, et ab eo uindicta | manumissa incipit eum habere tu*t*orem, (*a*) quo manu- 30.
missa est; qui tutor fiduciarius dicitur, sicut inferius appare*b*it. **115[a].** 'Olim *quidem*[2] etiam testamenti faciendi gratia *f*iduciar*i*a fiebat coemptio: tunc enim non aliter feminae testamenti faciendi ius habebant, exceptis qui*bus*dam personis, quam si coemptionem fecisse*nt re*mancipataeque *et* manumissae fuissent; se*d* h*a*nc n*ecessitatem* coemptionis fa*ciendae* ex auctoritate diui Hadriani senatus remisit; 'cens*en*t*u*r enim *eo iu*re | feminae, ac *si fecissent coemptionem.*[3] **115[b].** *Ceterum et si*
[128] *qua*[4] fi*d*uciae causa *c*um *ui*ro *suo f*ecer*it* coemp*tion*em, nihilominus filiae loco incipit esse: nam si omnino qualibet ex causa u*x*or in manu uir*i* si*t*, pl*acuit* eam filiae *iura* nancisci.[5]

---

1) '*nam adhi*bitis ... libripend*e vendit se* mulier e*i*' *cj. Karlowa Formen der manus p.* 55. *Pro extremis nunc* (*ed.* 3) *malim:* '*asse is emit* mulierem *Fortasse vero si est in codice* eo (*vel* co) *hoc superest ex* ' co(*emptionatorque dicitur*)' *Alioquin enim Gaius hanc vocem praeter morem postea usurpasset nondum antea explicatam.* 2) Olim olim *C.* olim *edd.* 3) *Restitui secundum Sched.: in C. scriptum fuerit:* censētur en. eo iure | feminae ac s̄ fecissent coemption. *Edd. tantum habent v.* femina. 4) *Spatium explevi. Göschen. volebat* '*Si qua tamen*' *vel* '*licet autem mulier*'. 5) *Sequitur linea vacua.*

---

§. 114. *Cf. Cic. pro Mur.* 12. *Boeth. et Serv. ll. cc. Dionys.* 2, 25. *infra* 1, 136. 2, 159. §. 115. *Cf. Fest. v. Remancipatam p.* 277; *infra* §. 166. §. 115[a]. *Cf. Cic. Top.* 4. *Liv.* 39, 9. *Gell.* 1, 12. §. 115[b]. *Cf.* §§. 114. 118. 3, 14.

116. Superest, ut exponamus, quae personae in mancipio sint. **117.** Omnes igitur liberorum personae, si*ue* mascul*ini* si*ue* fem*inini sexus*, *quae* in potestate parentis sunt, mancipari ab hoc eodem modo possunt, quo etiam serui mancipari possunt. **118.** Idem iuris est in earum personis, quae in manu sunt: nam feminae a coemptionatoribus eodem modo possunt (*mancipari*, *quo liberi a parente 'possunt*, *in tantum*)[1] quidem, *ut quam*uis *e*a *so*l*a* aput coemptionatorem *fi*liae loco sit,
31. *quae ei* nupta sit, *ta*m*en* nihilo minus etiam | quae ei nup*ta* non *si*t nec ob id filiae loco sit, ab eo mancipari possit. **118ª.** (*Set*)[2] plerumque solum et a parentibus et a coemptionatoribus mancipantur, cum uelint parentes coemptionatoresque *e* suo iure eas personas dimittere, sicut inferius euidentius apparebit. **119.** Est autem mancipatio, ut supra quoque diximus, imaginaria quaedam uenditio: quod et ipsum ius proprium ciuium Romanorum est; eaque res ita agitur: adhibitis non minus qu*am* quinque testibus ciuibus Romanis puberibus et praeterea alio eiusdem condicionis, qui libram aeneam teneat, qui appellatur libripens, is, qu*i* mancipio 'accipit, aes[3] tenens ita dicit: HVNC EGO HOMINEM EX IV*RE* QVIRITIVM MEVM ESSE AIO ISQVE MIHI EMPTVS EST HOC AER*E* AENEAQVE LIBRA; deinde aere percutit libram idque aes dat ei, a quo mancipio accipit, quasi pretii loco. **120.** Eo modo et seruiles et liberae [129]
personae mancipantur; animalia quoque, quae mancipi sunt, quo in numero habentur boues, equi, muli, asini; item praedia tam urbana quam rustica, quae et ipsa mancipi sunt, quali*a* sunt Italica, eodem modo solent mancipari. **121.** In eo solo

1) *Hoc si scriptum ponis* possint, *ostendit, qua ratione librarius omnia haec omittere potuerit. 'mancipatur; adeo' ed. Bg.*
2) *Supplevi ex praecedente* possit. 3) *Ita rectius Bg.* accipit rem, aes *et mea prior ex 'Gaius' p.* 27.

§. 117. *Cf. Dionys.* 2, 27. *Plut. Num.* 17 *fin. infra* 1, 132. *L.* 10. *C. de patr. pot.* (8, 47). §. 118. *Cf.* §§. 114 *seq.* 123. 137. §. 118ª. *Cf.* §§. 132 *seq.* §. 119. = *Boeth. in Top.* 5. *p.* 322 *Bait. Cf. supra* §. 113. *Ulp.* 19, 3. 4. *Varro de L. L.* 5, 34. §. 163. 9, 49. §. 83. *Epit.* 1, 6. §. 3. *Theophil.* 1, 12. §. 6. *Fest. v. Rodus p.* 265. *C. Aelius apud Priscian.* 8, 4. *p.* 792 *P.* qui libram — libripens] = *Priscian.* 6 *fin. p.* 726 *P.* §. 120. *Cf. Ulp.* 19, 1. *supra* 1, 113. 117. *infra* 2, 19. 21. 27. 35. §. 121. *Cf. Ulp.* 19, 6. *Isidor. Or.* 5, 25. §. 31. *Varro de L. L.* 6, 8. §. 85.

praediorum mancipatio a ceterorum mancipatione differt, quod personae seruiles et liberae, item animalia, quae mancipi sunt, nisi in praesentia sint, mancipari non possunt; adeo quidem, | ut eum, (*qui*) mancipio accipit, adprehendere id ipsum, quod 32 ei mancipio datur, necesse sit; unde etiam mancipatio dicitur, quia manu res capitur: praedia uero '(*in*)[1] absentia solent mancipari. **122.** Ideo autem aes et libra adhibetur, quia olim aereis tantum nummis utebantur; et erant asses, dupondii, semisses et quadrantes, nec ullus aureus uel argenteus nummus *in* usu erat, sicut ex lege XII tabularum intellegere possumus; eorumque nummorum uis et potestas non in numero erat, sed in pondere '*aliquo aeris;*[2] ueluti asses librales erant, et dipondii '*pondo* duas erant *libras; nam inde*[3] *etiam* dipondius dictus *est*, quasi *duo* pondo: *quod* nomen adhuc in usu retinetur. semisses *quoque* et quadrantes pro rata scilicet portione librae *aeris habebant certum pondus. item* qui dabant *olim pecuniam, non* adnumerabant eam, sed appendebant; unde serui, quibus permittitur administratio pecuniae, dispensatores appellati sunt et 'adhuc *appellantur.*[4] **123.** Si tamen
[130] quaerat aliquis, qua re *mulier*, *quae* coemptionem *fecit*, *a* mancipatis *distet*,[5] ea quidem, quae coemptionem facit, 'non deducitur *in* seruilem condicionem, a *parentibus et a coemptionatoribus uero*[6] mancipati mancipataeue seruorum loco

---

1) *In fine versus addidi.* 2) *Scripsi; sed incertum est; potes etiam: 'certo aeris', vel 'cuiusque'. 'nummorum' ex Lachm. cj. ed. Bg.* 3) '*tum* erant *bilibres; unde' ed. Bg. Quod ex C. Blum. refert* fuerant, *id nunc interpretor p.* II erant. *Nam sic et notare et praeponere 'pondo' et accusativum adhibere solebant. Vid. I. F. Gronov. de pec. vet.* 1, 6. *p.* 27. 4) *Ex Hollw. et mea cj. restitui.* 5) *Et propius quidem ad Blumii Sched.accedit et rationem habet, quod 'Gaius' p.* 27. *proposui:* uiro coemptione empta mancipatis distet, *sed id tamen a Gaiano loquendi usu abhorret. Unde nunc scriptum fuisse puto:* mlr q̄ coemptioñ fecit, a mancipatis distet. *Sed ferri non potest, quod Bg. ed.:* citra coemptionem feminae *etiam mancipentur.*

6) *Scripsi 'Gaius' p.* 27. *tantum nunc 'vero'* (ů) *in fine posito. 'ca-*

---

§. 122. *Cf. Plin. N. H.* 33, 3, 13. *Dionys.* 9, 27. *Gell.* 20, 1. *Isidor. Or.* 10, 67. 16, 18. §. 5. *et* 25. §. 3. *Priscian. p.* 708. 1347 *P. Fest. v. Pendere. Grave aes. Dispensatores p.* 208. 98. 72. *Schol. Pers.* 2, 59. §. 123. *Cf.* §§. 113. (*cum ibi citt.*) 138. 2, 160. 3, 114. *et Gell.*

33. constituuntur, adeo quidem, ut ab eo, cuius in mancipio | sunt, neque hereditatem neque legata aliter capere possint, quam si simul eodem testamento liberi esse iubeantur, sicuti iuris est in persona seruorum. sed differentiae ratio manifesta est, cum a parentibus et a coemptionatoribus iisdem uerbis mancipio 'accipiantur,[1] quibus serui; quod non similiter fit in *coemptione*.[2]

124. Videamus nunc, quib*us modis ii*, *qui a*lieno iuri *sub*iecti sunt, eo iure liberentur.

125. *Ac* prius de his dispiciamus, qui in potestate sunt. **126.** Et quidem *serui que*madmodum *potestate dominorum*[3] *liberentur*, *ex his intellege*re possumus, quae de seruis manumittendis superius exposuimus. **127.** Hi uero, qui *in potestate parentis sunt, mortuo eo sui iuris fiunt. sed hoc di*stinctionem recipit; nam *mortuo patre sane* omnimodo filii filiaeue sui iuris efficiunt*ur;* mortuo uero auo *non omnimodo nepotes neptesque* sui *iuris fiunt*, *sed ita 'demum*,[3] *si post mortem aui* in patris sui potestatem recasuri non *sunt. ita*que si *moriente auo pater eorum et uiuat et in potestate* patris fuerit, tunc post *obitum aui* in potestate pat*ris sui fiunt*: *si uero is*, quo tempore auus moritur, *aut iam mortuus est aut exiit de potestate patris, tunc hi, quia* in potestatem eius [131]
34. cadere non possunt, sui iuris fiunt. **128.** Cum | autem is, cui ob aliquod maleficium 'ex lege[4] poenali aqua et igni interdicitur, ciuitatem Romanam amittat, sequitur, ut quia[5] eo modo ex numero ciuium Romanorum tollitur, proinde ac mortuo eo desinant liberi in potestate eius esse: nec enim ratio patitur, ut peregrinae condicionis homo ciuem Romanum in potestate habeat. pari ratione et si ei, qui in potestate parentis sit, aqua et igni interdictum fuerit, desinit in potestate parentis esse,

---

pite deminuitur, sed seruilem condicionem *aput coemptionatorem non patitur; e diver*|so' *ex Lachm. cj. ed. Bg.* 1) accipiuntur *C. ed. Bg.* 2) *Ex Gösch. ed.* 2. *restitui.* 3) *Ex ed. Bg.* 5. *addidi.* 4) *Ex C. et Bg. ed.* 5. lege *errore mea* 1. 5) *Ex Gösch. edd.* 1. 2. qui *C. ed. Bg.*

18, 6. *unde apparet, quosdam uxorem, quae coemptionem fecerat, in manu et mancipio viri esse dixisse.* §. 124. = *pr. I. quib. mod. i. pot. solv.* (1, 12). §. 125. *Cf.* §§. 13 *seq.* §. 126. = *pr. I. cit.* §. 127. = *pr. I. cit. Cf. Ulp.* 10, 2. §. 128. = §. 1. *I. ib. Cf. Ulp.* 10, 3.

quia aeque ratio non patitur, ut peregrinae condicionis homo in potestate sit ciuis Romani parentis. **129.** Quodsi ab hostibus captus fuerit parens, quamuis ser*uus inte*rim hostium fiat, (*tamen*)[1] pendet ius liberorum propter ius postliminii, q*uia* hi, qui ab hostibus capti sunt, si reuersi fuerint, omn*ia* pristina iura recipiunt; itaque reuersus habebit liberos in potestate: si uero illic mortuus sit, erunt quidem liberi sui iuris; sed utrum ex hoc tempore, quo mortuus est aput hostes parens, an ex illo, quo ab ho*st*ibus captus est, dubitari potest. ipse quoque filius neposue si ab hostibus captus fuerit, similiter dic*e*mus, propter ius postliminii potestatem quoque parentis in suspenso esse. **130.** Praeterea exeunt liberi uirilis sexus de patris potestate, si flamines Diales inaugurentur, et | feminini sexus, si uirgines Vestales capiantur. **131.** Olim 'qui*dem*,[2] quo tempore populus Romanus in Latinas regiones colonias deducebat, q*ui i*ussu parentis 'p*rofectus erat* | *in La*tin*am coloniam*, *et ipse ex potestate exibat*, *cum qui ita* | *ciuitate Romana* cesser*ant*,[3] *ac*ciperentur alterius ciuitatis ciues.[4]

[132] **132.** '*Praeterea*[5] emancipatione *quoque desinunt liberi in pote*state paren*tium esse*. *sed* filius quidem ter*tia demum mancipatione*, *ceteri* uero liberi, siue masculini sexus siue feminini, una mancipatione exeunt de parentium potestate: lex enim XII '(*tabularum*)[6] tantum in persona filii de tribus mancipationibus loquitur *his* uerbis: 'si pater filium *ter uenunduit*,[7] *filius a patre* liber esto'. *eaque* res ita agitu*r*: mancipat pater filium alicui; is *e*um uindicta manumi*ttit*; eo fact*o* reuertitur in potestatem patris; is eum iterum mancipat uel eidem uel alii (s*ed*

---

1) *Ex Inst. et Bg. ed.* 5. *addidi.* 2) qq *C.* (*potius* qd, *ut puto*). quoque *edd.*, *quod non est huius loci.* 3) *Ad sensum restitui, sed paulo accuratius quam 'Studien' p.* 201., *quorum rationem secutus est Bg.* 4) *Sequitur linea vacua.* 5) *Ex Inst. et Bg. ed.* 5. *addidi.* 6) *Ex Inst. addidi.* 7) '*venundabit*' *ed. Bg. Vid. Ulp.* 10, 1.

---

§. 129. = §. 5. *I. ib. Cf. Ulp.* 10, 4. dubitari potest] *Cf. Paul.* 2, 25. §. 1. *L.* 12. §. 1, *L.* 18. *L.* 22. §. 2. *D. de captiv.* (49, 15). §. 130. *Cf. Ulp.* 10, 5. *infra* §. 145. 3, 114. *Tacit. A.* 4, 16. *Gell.* 1, 12. *Plutarch. Num.* 10. §. 131. *Cf. Cic. pro Caec.* 33. 34. *pro Balbo* 11—13. *pro domo* 30. *Boeth. in Top.* 4. *p.* 302 *Bait.* §. 132. *Cf. Gai. epit.* 1, 6. §. 3. *Ulp.* 10, 1. §. 6. *I. quib. mod. i. pot. solv.* (1, 12); *infra* §. 135. 2, 141. 3, 6. 4, 79. *Dionys.* 2, 27.

i*n usu est*, *ei*dem mancipari) isque *eu*m postea simi*liter u*in*dicta manumittit*, *quo facto* r*ur*sus in potestatem patris *sui* reuerti*tur; tunc* tertio pater eum mancipat uel eidem uel alii (set hoc in usu est, ut eidem manci*petur*) *eaque* mancipati*one desi*ni*t in potest*ate *patris esse*, *et*iamsi nondum manumissus
36. sit, se*d* adhuc in cau*s*a manci*pii* | [1] —————————— **133.**
t. s. [2]*Admonendi autem sumus*, *liberum arbitrium esse ei*, *qui filium et ex eo nepotem in potestate habebit*, *filium quidem* [133]
potestate dimittere, *nepotem uero in potestate retinere: uel ex diuerso filium quidem in potestate retinere*, *nepotem uero manumittere*, *uel omnes sui iuris efficere. eadem et de pronepote dicta esse intellegemus.*

134. [3]*Praeterea parentes etiam liberos in adoptionem datos in potestate habere desinunt. et in filio quidem*, *si in*
37. *adoptionem datur*, *tres mancipationes* | e*t duae* intercedentes

---

[1]) *Nihil in hac pagina legi potuit. Sed in priore eius parte sequebatur fere: 'apud eum, cui mancipatus est. a quo si rursus manumittatur, sui iuris fit'. Rursus haec quae exceperint, cognosci potest ex Gaii epit.* 1, 6. §. 3 *med.: 'Tamen cum tertio mancipatus fuerit filius a patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, ut ei a fiduciario patre remancipetur, et a naturali patre manumittatur, ut si filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater, non fiduciarius, succedat. Feminae uel nepotes masculi ex filio una emancipatione de patris uel aui exeunt potestate et sui iuris efficiuntur. Et hi ipsi quamlibet una mancipatione de patris uel aui potestate exeant, nisi a patre fiduciario remancipati fuerint et a naturali patre manumissi, succedere eis naturalis pater non potest, nisi fiduciarius, a quo manumissi sunt. Nam si remancipatum eum sibi naturalis pater uel auus manumiserit, ipse eis in hereditate succedit'. Cf.* §. 6. *I. quib. mod. ius pot. solv., verb. 'Et tunc ex edicto Praetoris etc.'* [2]) *Est* §. 7. *I. h. t. L.* 28. *D. de adopt.* (1, 7) *a Goesch. recte h. l. posita. Mihi tamen verisimilius visum est, initium §i in Iustiniani Inst. fidelius quam in Dig. ex Gaio transumptum esse; unde ex illis restitui. 'Liberum arbitrium est ei' ed. Bg. Nec quicquam, si sententiam spectas, inter haec et ea, quae not. anteced. significavi, interiisse videtur.* [3]) *Initium hoc deperditum ex Goescheni fere restitutione ad sensum demonstrandum supplevi. Nihil enim inter hanc* §. *et* 133. *intercidisse, ex* §§. 7. 8. *I. quib. mod. i. pot. solv.* (1, 12) *apparet.*

---

§. 134. *Cf. maxime Plin. ep.* 8, 18. §. 4. *praeterea Gell.* 5, 19. *Suet. Oct.* 64. *Cic. de fin.* 1, 7. *Tertull. apol.* 9. *L. ult. C. de adopt.* (8, 48). §. 8. *I. t. c.* (1, 12).

manumissiones proinde fiunt, ac fieri solent, cum ita eum pater
de potestate dimittit, ut sui iuris efficiatur. deinde aut patri
remancipatur, et ab eo is, qui adoptat, uindicat aput praetorem,
filium suum esse, et illo contra non uin*di*cante 'a[1] praetore
uindicanti filius addicit*ur*, aut '*non* remancipatur[2] patri, '*sed*
|*ab e*o uindic*anti in iure ceditur*, *apud quem in tertia*[3]
mancipatione est: set sane commodius est patri remancipari.[4]
in ceteris uero liberorum personis, seu masculini seu feminini
sexus, una scilicet mancipatio sufficit, et aut remancipantur parenti aut '*non* remancipantur.[5] Eadem et in prouinciis aput
praesidem prouinciae solent fieri. **135.** Qui ex filio semel
iterumue mancipato conceptus est, licet post tertiam mancipationem patris sui nascatur, tamen in aui potestate est, et ideo
ab eo et emancipari et in adoptionem dari potest. at is, qui
ex eo filio conceptus est, qui in tertia mancipatione est, non
[134] nascitur in aui potestate: set eum Labeo quidem existimat in
eiusdem mancipio esse, cuius et pater sit: utimur autem hoc
iure, ut quamdiu pater eius in mancipio sit, pendeat ius eius;
et si quidem pater eius ex mancipatione manumissus erit, 'cad*at*[6]
in e*i*us potestatem; si uero is, dum in mancipio sit, de|cesserit, 38.
sui iuris fiat.[7] **135ª.** Et de '*concepto ex nepote* licet *semel
mancipato idem* | *est*, *quod in filio*, *qui in tertia ma*ncip*atio*ne *est*. nam[8] ut supra diximus, quod in filio faciunt tres
mancipationes, hoc facit una mancipatio in nepote. **136.**
'*Mulier* | *eo*, *quod in* m*anum conuenit*, *nisi coemptionem*
fecer*it*, *non* | *utique de patris potestate exit; nam de flaminica Diali le|ge* A*sinia* An*tis*t*i*a *ex auctoritate Cornelii* Maximi

[1]) *Hoc* a *fugitivum in C. inter* uindicat *et* aput *positum huc revocandum erat.* [2]) *Ex Scheurlii cj.* iure mancipatur *C. edd.* [3]) *Ex eiusdem egregia cj., quam errore non accurate Bg. ad h. l. retulit. Hic ed.* 5. *cj.:* ĩẽ|*filium* uindic*anti suum* ẽẽ *is mancipat ap. quem in tertia.* [4]) *sc. ab eo, cui in adoptionem daturus est, ne aliam personam, cui mancipetur, adhibere necesse sit. Scheurl.* [5]) *Ex eiusdem cj.* iure mancipantur *C. edd.* [6]) *Ex Bg. ed.* 5. cadit *ed. mea prior.* [7]) *Ita C. et Bg. ed.* 5. [8]) *Restitui; edd. tantum habent* licet. *Puta scriptum fuisse:* c'cepto ex nepote licet semel m̃cipato idem | est q. in filio q́ in tertia mancipatione est ǹ.

§. 135. *Cf.* §. 9. *I. ib. supra* §§. 132. 89. §. 135ª. *Cf.* §§. 132. 134. §. 136. quamuis] *Cf.* §§. 111. 114. 115ᵇ.

et | Tuberonis *cautum* est,[1] ut haec quod *ad* sa*cr*a tan*tum* uideatur in manu esse, quod uero ad cetera perinde habeatur, a*t*que si in manum no*n conuenisset*. *'eae* | *uero mulieres, quae in manum conueniunt per coemp*|*tione*m,[2] potestate parentis liberantur; nec interest, an in uiri sui manu si*nt an* extra*nei*, *quamuis* ha*e* solae loco filiarum habeantur, quae in uiri ma|nu *sunt*.

137. *'Eae, quae in manu sunt, similiter eo iure liberantur atque filiae, quae in potestate sunt, uelut morte eius, cuius in ma*|*nu sunt, siue ei* aqua *et igni* in*terdictum sit*. **137ª.** I*tem*[3] *remancipatione* de*si*n*unt* in manu esse, et *cum* ex | *re*mancipatione m*anumissae f*uerint, su*i iuris* ef|*ficiuntur*. *'et siquidem mulier fiduciae causa cum extraneo* co*emp*|tionem *fecerit, ipsa eum cogere potest, ut se remancipet; ea uero, quae cum uiro suo coemptionem fecit, si* [135]
39. uel|it a*b eo remancipari, eum*[4] nihil*o* magis *p*otest c*o*gere, | q*uam* filia patrem. se*d* filia quidem nullo modo patrem po*test* cogere, etiam si adoptiua sit: haec autem (*uirum*) repudio misso proinde compell*ere potest*, atque si ei numquam nupta fuisset.

138. Ii, qui in causa mancipii sunt, quia seruorum loco habentur, uindicta, censu, testament*o* manumissi sui iuris fiunt.

---

1) *Ex his edd. tantum praestant* fecer*it et* Maximi et Tuberonis. *In restitutione maxime rationem habui Tacit. A.* 4, 16. *ad a.* 24, *cuius coss. fuerunt C. Asinius Pollio et C. Antistius Vetus. De re, an ita salvis religionibus lege caveri posset, iam Augusti aetate videtur tractatum esse* (*cf. Tacit. l. c. Suet. Oct.* 31. *Dio* 54, *ult.*) *et tum ICtis Cornelio Maximo et Tuberoni* (*L.* 2. §§. 45. 46. *D. de orig. iur.* 1, 2. *L.* 16. §. 1. *D. de instr. leg.* 33, 7) *ea sententia placuisse, ex qua Tiberii demum aetate lex lata est. Lachmanno de SCto ex auctoritate coss. a.* 743. *Pauli Fabii Maximi et Q. Aelii Tuberonis facto cogitanti multa adversantur, in quibus praeter Taciti auctoritatem etiam hoc, quod illi consules inverso ordine fuerunt. Initio puta scriptum fuisse* m̄l (*pro incerto* ūū *vel* qu). 2) *Restitui.* 3) *Sententiam probabilem deperditorum vv.* 16—18. *restitui pro spatii modo et in v.* 18. *ad Sched. ductus* (aq̇ *scriptum fuisse posui*). *Item novum* §*i signum* (137ª) *feci.* 4) *Similiter v.* 21—23. *partemque v.* 24. *restitui. In confinio v.* 23. *et* 24. *edd. habent* uel ita.

---

§. 137. *Cf.* §§. 127. 128. §. 137ª. *Cf. Fest. v. Remancipatam p.* 277. *supra* §§. 118. 118ª. §. 9. *I. quibus mod. ius pot. solv.* (1, 12). §. 138. *Cf.* 1, 123. 2, 160. 3, 114.

139. Nec tamen in hoc casu lex Aelia Sentia locum habet: itaque nihil requirimus, cuius aetatis sit is, qui manumittit et qui manumittitur; ac ne illu*d* quidem, an patronum creditoremue manumissor habeat; ac ne numerus quidem legis Fufiae Caniniae finitus in his personis locum habet. **140**. Quin etiam inuito quoque eo, cuius in mancipio sunt, censu libertatem consequi possunt, excepto eo, quem pater ea lege mancipio dedit, ut sibi remancipetur; nam quodammodo tunc pater potestatem propriam reseruare sibi uidetur eo ipso, quo*d* mancipio recipit. ac ne is quidem dicitur inuito eo, cuiu*s* in mancipio est, censu libertatem consequi, quem pater ex noxali causa mancipio dedit, uelut qui furti eius nomine damnatus est, et *e*um mancipio actori dedit: nam hunc actor pro pecunia habet. **141**. In summa admonendi sumus, aduersus eos, quos in mancipio habemus, nihil nobis | co*n*tumeliose facere licere; 40.
a*l*ioquin iniuriarum *actione tenebimur*. ac ne diu quidem in eo
[136] iure detinentur homines, set plerumque hoc fit dicis gratia uno *m*omento; nisi sci*l*icet ex noxali causa manciparentur.[1]

142. Transeamus nunc ad aliam diuisionem. nam ex his personis, quae neque in potestate neque in manu neque in mancipio sunt, quaedam uel in tutela sunt uel in curatione, quaedam neutro iure tenentur. uideamus igitur, quae in tutela uel in curatione sint: ita enim intelleg*e*mus ceter*a*s personas, quae neutro iure tenentur. **143**. Ac prius dispiciamus de his, quae in tutela sunt.

144. Permissum est itaque parentibus, liberis, quos in potestate sua habent, testamento (*tuto*)res dare: masculini quidem sexus inpuberibus, 'qui uo*cantur pupilli*, (*feminini uero sexus tam impuberibus quam puberibus;*)[2] ueteres enim

---

[1]) mancip[ar]entur *ed. Bg. Imperfectum minus recte pro perfecto positum pertinet ad illa* in eo iure detinentur. [2]) *Scripsi. Vid.* '*Gaius*' *p.* 28. '*feminini autem etiam puberibus*' *ed. Bg. scilicet siglarum ope et inauditarum et ductibus Sched. prorsus dissimilium.*

---

§. 139. *Cf.* §§. 38. 18. 42. 47. §. 140. *Cf.* 4, 75. 79. *Collat.* 2, 3. *L.* 3. §. 4. *D. de hom. lib. exh.* (43, 29). §. 141. *Cf.* §§. 115. 118ᵃ. 132. 134. 137. §§. 142. 143. = *pr. I. de tutelis* (1, 13). §. 144. *Cf. Ulp.* 11, 1. 15. *Fr. Vat.* 229. §. 3. *I. tit. cit.* (1, 13); — *infra* §. 190. 2, 240. *Liv.* 34, 2. *Cic. pro Mur.* 12. *Boeth. in Cic. Top.* 4. 11. *p.* 302. 335. 342 *Bait. Isidor. Or.* 9, 7. §. 30.

uoluerunt feminas, etiamsi per*f*ectae aetatis sint, propter animi leuitatem in tutela esse. **145**. Itaque si quis filio filiaeque testamento tutorem dederit, et ambo ad pubertatem peruenerint, filius quidem desinit habere tutorem, filia uero nihilominus in tutela permanet: tantum enim ex le*ge* Iulia et Papia Pop*pa*ea iure liberorum a tutela liberantur feminae. loquimur
41. autem | exceptis uirginibus Vestalibus, quas etiam ueteres in honore*m* sacerdotii liberas esse uoluerunt: itaque etiam lege XII tabularum cautum est. **146**. Nepotibus autem neptibusque ita demum possumus test*amento* tutores dare, si post mortem nostram in patris sui potestatem[1] recasuri non sint. itaque si filius meus mortis meae tempore in potestate mea sit, nepotes, quos ex eo (*habeo*), non ’pote*ru*nt[2] ex testamento meo habere tutorem, quamuis in potestate mea fuerint; scilicet quia mortuo me in patris sui potestate futuri s*u*nt. **147**. Cum ta- [137]
men in compluribus aliis causis postumi pro iam natis habeantur, et in hac causa placuit, non minus postumis quam iam natis testamento tutores dari posse, si modo in ea causa sint, ut si uiuis nobis nasc*a*ntur, in potestate nostra fiant. hos ’(*enim*)[3] etiam heredes instituere possumus, cum extraneos postumos heredes instituere permissum non sit. **148**. (*Vxori*), quae in manu est, proinde ac filiae, item nurui, quae in fili*i* manu est, proinde ac nepti tutor dari potest. **149**. Rectissime autem tutor sic dari potest: LVCIVM TITIVM LIBERIS MEIS TVTOREM DO L*EGO* aut DO. sed et si ita scriptum sit: LIBERIS MEIS uel VXORI M*E*AE TITIVS TVTOR ESTO, recte datus
42. intellegitur. **150**. In persona tamen | uxoris, quae in manu est, rece*p*ta est etiam tutoris optio, id est, ut liceat ei permittere, quem uelit ipsa, tutorem sibi optare, hoc modo: TITIAE VXORI MEAE TVTORIS OPTIONEM DO. quo casu licet uxori ’(*tutorem optare*)[4] uel in omnes res uel in unam forte aut

---

1) iure *inserunt C. edd. Vid.* ‘*Gaius*’ *p.* 28. 2) potesint *C.* poterint *ed. Bg.* 3) *Addidi.* 4) *Ita Lachm. ed.* (*Fefellit librarium similitudo litterarum* ·t ux-ori *et* tut. opt-are.) (*eligere tutorem*) *ed. Bg.*

---

§. 145. *Cf.* §. 194. 3, 44. *Ulp.* 11, 14. 15. — *Plutarch. Num.* 10. *Dio* 56, 10. §. 146. = §. 3. *I. tit. cit.* §. 147. = §. 4. *I. ib.* — *Cf.* 2, 130. 242. §. 148. *Cf.* §. 114. 2, 159. §. 149. *Cf.* 2, 289. 193. *Fr. Vat.* 229. §§. 150—153. *Cf. Liv.* 39, 19. *Plaut. Truc.* 4, 4. *v.* 6.

duas. **151**. Ceterum aut plena optio datur aut angusta. **152**.
Plena ita dari solet, ut proxime supra diximus. angusta ita
dari solet: TITIAE VXORI MEAE 'TVTOR*IS* OPTIONEM DVM-
TAXAT[1] SEMEL DO, aut DVMTAXAT BIS DO. **153**. Quae
optiones plurimum inter se differ*u*nt; nam quae plenam optio-
nem habet, potest semel et bis et ter et saepius tutorem optare:
quae uero angus*tam* habet optionem, si dumtaxat semel data
est optio, amplius quam semel optare non potest; si tantum
bis, amplius quam bis optandi facultatem non habet. **154**.
Vocantur autem hi, qui nominatim testamento tutores dantur,
datiui, qui ex optione sumuntur, optiui.

155. Quibus testamento quidem tutor datus non sit, iis ex
[138] lege XII '(*tabularum*)[2] agnati sunt tutores, qui uocantur le-
gitimi. **156**. Sunt autem agnati per uirilis sexus personas
cognatione iuncti, quasi a patre cognati, ueluti frater eodem
patre natus, fratris filius neposue ex eo, item patruus et pa-
trui | filius *et nepos* ex eo. at hi, qui per feminini sexus *per-* 43.
sonas cognatione iunguntur, *non sunt agnati*, *sed alias* na- t. s.
turali iure cognati. i*taque* inter auunculum et sororis filium
non agnatio est, sed cognatio. item amitae, materterae filius
non est mihi agnatus, set cognatus, et inuicem 'scilicet[3] ego
illi eodem iure coniun*go*r, quia qui nascuntur, patris, non ma-
tris familiam se*qu*untur. **157**. Sed olim quidem, quantum ad
legem XII tabularum attin*et*, etiam feminae agnatos habebant
tutores. se*d* postea lex Claud*i*a lata est, quae quod ad feminas
attinet, tutelas (*illas*) sustulit: itaque masculus quidem in-
pubes fratrem puberem aut patruum habet tutorem; feminae
uero talem habere tutorem non '*amplius coguntur*.[4] **158.** Set

---

1) dumtaxat tutoris optionem *C. et Bg. ed.* 5. *divellendo v.* duntaxat *a suo verbo ita ut poetis tantum licet; nec aliud docet Hand. ad Tursellin.* II. *p.* 339. 2) *Monente Pöschm. supplevi. Cf.* 1, 132. 3) scilicet si *C. unde Pöschm. cj.:* et inuicem. scilicet etsi ego illi (*agnatus sum, non tamen filio illius*) eodem iure *etc. collato Theoph.* I. 15. §. 1. 4) *Scripsi* (*notatum puta* cogunt'). '*intelleguntur*' *ex*

Lex Flav. Salp. 22. § 154. *Cf. Ulp.* 11, 14. §. 155. = *pr. I. de leg. agn. tut.* (1, 15). *Cf. Ulp.* 11, 3. §. 156. = §. 1. *I. ib. L.* 7. *D. de leg. tut.* (26, 4). *Cf. Ulp.* 11, 4. *Isidor. Or.* 9, 6. §§. 1. 2. §. 157. *Cf.* §. 171. *Ulp.* 11, 8. *L.* 2. *Th. C. de tut. et cur. cr.* (3, 17). *L.* 3. *C. de leg. tut.* (5, 30). §. 158. = §. 3. *I. de leg. agn. tut.* (1, 15). *Cf.*

adgnationis quidem ius capitis diminutione perimitur, cognationis uero ius non commutatur; quia ciuilis ratio ciuilia qu*i*d*e*m iura corrumpere potest, naturalia uero non potest. **159.** Est autem capitis diminutio prioris *status* permuta*tio*; *ea*que tribus modis accidit: nam aut maxima est capitis dimi*nutio*, aut minor, quam quidam mediam uocant, aut minima. **160.** Maxima est *ca*pitis diminutio, cum aliquis simul et ciuitatem et libertatem amittit; 'quod *accidi*t ue*lut i*n *h*is,[1] qui ex
44. patria 'aut censu*m* | *non professi aut militiae mu*n*us fru*- [139]
t. s. *strati peregre ueneunt*, *item in his*, *qui in patria tanquam seruos se uenumdari passi ex senatus consulto serui fiunt eorum*, *quorum fraudandorum* | co*n*silium *ha*buerint, *quaeue ingenuae ex senatus consulto*[2] | Claudiano ancillae fiunt eorum dominorum, *qui*bus inuitis et denuntiantibus *nihilo* min*us* cum seruis *e*or*um* coierint. **161.** Minor cap*itis* dim*inutio est*, *cum ciuitas quidem ami*t*titur, libertas uero retinetur; *quod accidit ei*, *cui a*qua et igni interdictum *fuerit*. **162.** Minima *capitis* diminutio est, *cum et ciu*itas et libertas ret*inetur*, *sed status hominis commutatur*; *quod accidit* in his, qui adoptan-

---

Lachm. cj. ed. Bg. 1) quae — — — — * * *ed. Bg.* Ego '*Gaius*' *p.* 29 *cj.*: quae *amittuntur uelut ab h*is; *Goesch.*: quod *uerbi gratia* eue*n*it *i*n *h*is. *Sed* §§. 161. 162. *et* §. 1. *I. h. t. arguunt, et hic Gaium scripsisse:* q (quod) accidit — in his. 2) *Quod* '*Gaius*' *p.* 29. *conieceram:* 'i. gent*ium* | *violato peregrinis populis per patrem patratum deduntur*', *id iam non procedere video, quia nusquam* '*iure gentium*' *hoc modo notatur. Itaque nunc malim:* ā (aut) censu*m etc. Cf. Ulp.* 11, 11. *Sic enim statuo, Gaium duo genera huius capitis deminutionis attulisse, unum eorum, qui ex patria peregre in servitutem venirent, alterum eorum, qui in patria servi fierent, et utriusque generis duo exempla posuisse, ex quibus Ulp. l. c. alterum detraxit. Itaque verisimile est, primi generis exempla fuisse incensum et militem non factum* (*Cic. pro Caec.* 34). *In hunc sensum v.* 1—4. *restitui*, consilium *ha*buerint *a Goesch. mutuatus*, *alioqui non de unoquoque verbo spondens. Initio v.* 1. *scriptum fuisse putavi:* n̄ pfessi ā. *Bg. tantum in fine ed.:* '*item feminae liberae ex senatusconsulto*'.

---

infra 3, 27. 51. *Ulp.* 11, 9. — *L.* 8. *D. de cap. min.* (4, 5). *L.* 8. *D. de reg. iur.* (50, 17). §. 159. = *pr. I. de cap. dimin.* (1, 16). *Cf. L.* 1. *D. eod.* (4, 5). *Ulp.* 11, 16. §. 160. *Cf.* §. 1. *I. eod. Ulp.* 11, 11. *supra* §§. 84. 91. §. 161. = §. 2. *I. eod. Cf. Ulp.* 11, 12. *supra* §. 128. §. 162. = §. 3. *I. eod. Ulp.* 11, 13. *L.* 3. §. 1. *D. de cap. min.* (4, 5). *Boeth. ad Cic. Top.* 4. *p.* 302 *Bait.*

tur, item in his, qu*ae*[1] coemptionem faciunt, et in his, qu*i* mancipio dantur quique ex mancipatione manumittuntur; adeo quidem, ut quotiens quisque mancipetur 'a*tque manumitta*tur,[2] totiens capite diminuatur. **163.** Nec solum 'maior*ibus* (*capitis*)[3] diminutionibus ius adgnationis corrumpitur, set etiam minima; et ideo si ex duobus liberis alterum pater emancipauerit, *post* obi*tum* eius neuter alteri agnationis iur*e tutor esse* poterit. **164.** Cum autem ad agnatos tutela *pertinet*, *non*
[140] simul ad omnes pertinet, se*d* ad eos tantum, qui proximo gradu sunt.[4]

[5] ———————————————————— 45.
———————————————————— l. s.

165. *Ex eadem lege duodecim tabularum libertorum et libertarum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet; quae et ipsa legitima tutela uocatur, non quia nominatim ea lege de hac tutela cauetur, sed quia perinde accepta est per interpretationem, atque si uerbis legis introducta esset: eo enim ipso, quod hereditates libertorum libertarumque, si* | intestati decessissent, *iusserat lex ad patronos* li- 46.
berosue eorum pertinere, crediderunt ueteres, uoluisse legem l. s.
etiam tutelas ad eos pertinere, 'cum[6] et agnatos, quos ad hereditatem uocauit, eosdem et tutores esse iusserat. **166.** Exemplo patronorum *rursus*[7] fi*duciariae tutelae* rece*p*tae

---

1) *Ex Lachm. ed.* qui *Sched. ed. Bg.* 2) *Ex Lachm. cj. Alii:* ac *manumitta*tur. *Cave vero legas:* aut *m.* 3) maiore *C.* maior*ibus edd.* 4) *Reliquus versus, cum nihil de eo Goeschenus notet, litteris vacuus esse videtur, ut quae in Instit. sequuntur: 'vel si (plures) eiusdem gradus sint, ad omnes' Gaiana non esse statuendum sit. Idque eo confirmatur, quod in nullo tutorum genere Gaius animadvertit, etiam plures personas tutelam nancisci posse.* 5) *In hac pagina, ex qua pauca tantum litterarum vestigia, eaque incerta expiscari licuit, recte Hollw. coniecit, primum locum tenuisse de legitima gentilium tutela disputationem et curiosam quidem, ad quam lector remittitur* 3, 17. 6) *Malim* sicut; *sed tamen* cum *etiam pro 'quandoquidem' accipi potest.* 7) *In C. lacuna est litterarum circiter sex,*

---

§. 163. *Cf. Ulp.* 11, 9. §. 3. *I. de leg. agn. tut.* (1, 15). §. 164. = §. 7. *I. de cap. dem.* (1, 16). *L.* 9. *D. de leg. tut.* (26, 4). §. 165. = *Tit. I. de legit. patr. tut.* (1, 17). *Cf. Ulp.* 11, 3. §. 166. *Cf.* §§. 115. 172. 175. 195[a]. *Ulp.* 11, 5. *Tit. I. de leg. parent. tut.* (1, 18); *tit. I. de fiduc. tut.* (1, 19).

sunt '*emancipatorum et qua*e[1] fiducia*ri*ae u*ocantur proprie*,
quae ideo no*b*is competunt, quia *liberum ca*put mancipatum
nobis uel a parente uel a coemptionatore manumiserimus.
167. Se*d* Latinarum et Latino*rum* i*n*puber*um* '*tutel*a *non ut* [141]
bona eorum ad *eos utique*, qu*i eos manumise*r*unt*,[2] pertinet,
se*d* ad eos, quorum *ante manu*missionem ex iure Quiritium
(*fuerunt: unde si ancilla ex iure Quiritium*) tua sit, in bonis
mea, a me quidem solo, non etiam a te manumissa L*a*t*ina* f*i*eri
potest, e*t bona* e*ius ad me perti*nen*t*, *sed* e*ius* t*u*t*e*l*a t*i*b*i com-
p*e*tit: nam ita lege Iunia cauetur: itaqu*e* si ab eo, cuius et in
bonis et ex iure Quiritium ancilla fuerit, facta sit Latina, ad
eundem et bona et tutela 'pertine*n*t.[3]

168. A*g*n*a*t*is*, *qui legitimi tutores sunt*, *item manu*mis-
soribus permissum est feminarum tutelam alii in iure cedere;
pupillorum autem tutelam non est permissum cedere, quia
47. *non uidetur* '*one*|rosa,[4] cum tempore pubertatis finiatur. **169**.
Is autem, cui ceditur tutela, cessicius *tu*tor uocatur. **170**.
Quo mortuo aut capite diminuto reuertitur ad eum tutorem
tutela, qui cessit; ipse quoque, qui cessit, si mortuus a*u*t ca-
pite d*iminutus* sit, a cessi*ci*o tutela discedit et reuertitur ad
eum, qui post eum, qui cesserat, secundum gradum in tutela
habueri*t*. **171**. Se*d* quantum ad agnatos pertinet, nihil hoc
tempore de cessicia tutela quaeritur, cum agnatorum tutelae
in feminis lege Claudia sublatae sint. **172**. Sed fiduciarios
quoque quidam putauerunt cedendae tutelae ius non habere,
cum ipsi se oneri subiecerint. quod etsi placeat, in parente

sequentibus uc (*vel* qı). '*etiam*' *ex Lachm. cj. ed. Bg.* 1) *Puta scriptum fuisse:* emancipator. et quae. *Bg. ex Lachm. cj. ed.*: '*eae enim tutelae scilicet*', *ne in verbis quidem ferendum. Praeterea Gaius nec gravissimam harum tutelarum speciem, quae est parentis emancipatoris*, *hoc loco omittere neque si comprehendebat*, *quae tutelae fiduciariae minus proprie vocarentur*, *non significare poterat. Cf. titt. I.* 1, 18. 19. *infra* §. 172. 2) *Ex mea restitutione. Alii aliter, pessime Roeder ad Ulp. p.* 49. 3) pertinet *Sched. edd.* 4) *Ex Hollw. cj.* annosa *ed. Bg. Sed annosum est*, *quod iam habet*, *non quod duraturum est multos annos. De onere vero cf.* §. 172.

§. 167. *Cf. Ulp.* 11, 19. *supra* §. 35. 3, 56. — *L. Flav. Salp.* 23. §. 168. *Cf. Ulp.* 11, 6. 8. 17. *Boeth. ad Cic. Top.* 11. *p.* 342 *Bait. infra* §. 196. §§. 169. 170. *Cf. Ulp.* 11, 7. §. 171. *Cf. Ulp.* 11, 8. *supra* §. 157. §. 172. *Cf.* §§. 166. 175. *Tit. I. de legit. par. tut.* (1,18).

tamen, qui filiam neptemue aut proneptem alteri ea lege mancipio dedit, ut sibi remanciparetur, remancipatamque manumisit, idem dici non debet, cum is et legitimus tutor habeatur, et non minus huic quam patronis honor praestandus '*sit*.[1]

173. Praeterea senatus consulto mu*li*eribus permissum est
[142] in absentis tutoris locum alium petere; quo petito prior desinit; nec interest, quam longe aberit is tutor. **174.** Set excipitur, ne in absentis patroni locum liceat libert*ae* tutorem
petere. **175.** Patroni | *autem* loco habemus *etiam* parent*em*, 48.
qui i*n* '*e mancip*i*o*[2] sibi remancipatam filiam neptemue aut proneptem manumissione legitimam tutelam nanctus est. huius quidem liberi fiduciarii tutoris loco numerantur; patroni autem liber*i* eandem tutelam adipiscuntur, quam et pater eorum habuit. **176.** '*Ad certas tamen causas*[3] etiam in patroni absentis locum *permi*sit *senatus* tutorem petere, ueluti ad hereditatem adeundam. **177.** Idem senatus censuit et in persona pupilli patroni filii. **178.** 'Nam *et*[4] lege Iulia de maritandis ordinibus ei, quae in legitima tutela pupilli sit, permittitur dotis constituend*ae* gratia a praetore urbano tutorem petere. **179.** San*e* patroni filius, etiamsi inpubes 'sit, *tamen*[5] liber*tae efficietur* tutor, '*sed*[6] i*n nu*lla r*e auct*or fieri potest, cum ipsi nihil permissum sit sine tutoris auctoritate agere. **180.** Item si qua in tutela legitima furiosi aut muti sit, permittitur ei senatus consulto dotis constituendae gratia tutorem petere. **181.** Quibus casibus saluam manere tutelam patrono patronique filio manifestum est. **182.** Praeterea senatus censuit, ut

---

1) est *C. edd.* 2) *Ex mea restitutione.* 3) *Scripsi* (*puta scriptum fuisse:* ad certas tm̄ cs̄). '*sed ad certam quidem causam*' *ed. Bg.* 4) *Ex Hollw. cj.* '*Itemque*' *edd.* 5) *Scripsi; in C. fuerit* sitm̄ (*i.e.* sit tm̄); sit *edd.* 6) *Ex Lachm. cj.* '*at*' *ed. Bg.* (sed *ed.* 5).

---

§§. 173. 174. *Cf. Ulp.* 11, 22. §. 175. *Cf.* §§. 166. 172. *Tit. I. de fiduc. tut.* (1, 19) *cum Theophilo. L.* 3. §. 10. *L.* 4. *D. de legit. tut.* (26, 4). §. 176. *Cf. Ulp.* 11, 22. §. 177. *Cf. Ulp.* 11, 22. §. 178. *Cf. Ulp.* 11, 20. *L.* 61 *pr. D. de i. dot.* (23, 3). *L.* 7. *D. de tut. dat.* (26, 5). §. 179. *Cf.* §. 13. *I. de excus. tut.* (1, 25). §. 180. *Cf. Ulp.* 11, 21. *L.* 17. *D. de tutel.* (26, 1). *L.* 7. *D. cit.* §. 181. *Cf. L. Flav. Salp.* 29 *fin.* §. 182. *Cf. Ulp.* 11, 23. *L.* 11. §§. 1—3. *D. de test. tut.* (26, 2). *L.* 41. §. 2. *D. de fideic. lib.* (40, 5). *L.* 2. 4. *C. in quib. cas. tut.* (5, 36).

si tutor pupilli pupillaeue suspectus a tutela remotus sit, siue ex iusta causa fuerit excusatus, in locum eius alius tutor *detur*, '*quia* qui *prior fuerat*, *iure ciuili non* amittit[1] tutelam. **183.**
49. Haec *omnia* similiter et Romae *et in* pro|uinciis *solent obseruari*; '*et Romae quidem praetor urbanus tutorem dat*,[2] si [143]
uero '*in prouinciis res incidat*, *praeses prouinciae*.[3]

184. Olim cum legis actiones in usu erant, etiam ex illa causa tutor dabatur, si inter tutorem et mulierem pupillumue legis actione agendum erat: *nam* quia *ipse* quidem *tutor* in re sua auctor esse non poterat, *alius dabatur*, quo *auctore illa legis actio* peragere*tur*: qui dicebatur praetorius *tutor*, quia a praetore urbano dabatur. post sublatas legis actiones quidam putant, hanc speciem dandi *tutoris* 'de*sisse esse necessariam*; *sed* at*huc dari*[4] in *usu est*, *si legitimo* iudi*cio agatur*.

185. Si cui nullus omnino tutor sit, ei datur in urbe Roma ex lege Atilia a praetore urbano et maiore parte tribunorum plebis, qui Atilianus tutor uocatur; in prouinciis uero a praesidibus prouinciarum ex lege Iulia et Titia. **186.** Et ideo si cui testamento tutor sub condicione aut ex die certo datus sit,
quamdiu condicio aut dies pendet, tutor dari po*test*; item si [144]
pure datus fuerit, quamdiu nemo heres existat, tamdiu ex iis

---

[1]) quo *dato* prior *tutor* amittit *edd. superiores, excepta mea, quae pro 'dato' dederat 'casu'. et* qui *prior* fuerit, *utique* amittat *ed. Bg.* 5. *At si his casibus prior tutelam ipsam amisisset, non dari tutor, sed legitimus succedere debuisset (cf. ll. infra laud. maxime L.* 4. *C. in quib. cas. tut.* 5, 36). *In C. fuerit:* q (*vel* ṅ = *nam*) qui prior *f*uerat icn amittit. [2]) *Sensum restituendo significavi, notis adhibitis* obs̄uari qd. pr. urb. tut. pūcis r. p̄s. pūiae. *Nec credendum his novis casibus tribunis pl. locum datum esse. Cf.* §. 178. *Ulp.* 11, 20. [3]) *Ex mea restitutione supplevi.* [4]) *Ex mea rest.; sed pro 'non' nunc scr. '*desisse*'. 'etiam exoleuisse;* alii *autem contra* probant, *quia' Bg. cj. in ed.* 5.

---

§. 183. *Cf. Ulp.* 11, 20. §. 184. *Cf. Ulp.* 11, 24. *pr. I. de iis, per quos agere* (4, 10) §. 3. *I. de auct. tut.* (1, 21). legit. iudicio] *cf.* 4, 103 *seq.* §. 185. = *pr. I. de Atiliano tut.* (1, 20). *Cf. Ulp.* 11, 18. *infra* §. 195. — *Lex Flav. Salp.* 29. l. Atilia] *lata ante a.* 566. *cf. Liv.* 39, 9. l. Iulia et Titia] *incerti anni, sed duae leges fuere (Theoph.* 1, 20 *pr.) fortasse a.* 722. *Cf. 'Gaius' p.* 31. 32. *Iam medio tamen septimo seculo in provinciis non habentibus tutores a praesidibus datos esse, apparet ex Diodor. fr. lib. XXXVI. Tom. X. p.* 178. *ed. Eyr.* §. 186. = §. 1. *I. ib.*

[144] legibus tutor petendus est; qui desinit *t*utor esse, postea*quam* quis ex testamento tutor esse coeperit. **187.** Ab hostibus quoque tutore capto ex iis legibus tu*tor* dab*i*tur, qui desinit tutor esse, si is, qui captus est, in ciuitatem reuersus fuerit: nam reuersus recipit tutelam iure postliminii. |

188. Ex *h*is apparet, quot sint species tutelarum. si uero 50.
quaeramus, in quot genera hae species deducantur, lo*ng*a erit disputatio: nam de ea re ualde ueteres dubitauerunt. Nos qu*ia* diligentius hunc tractatum exsecuti sumus et in edicti interpretatione, et in his libris, quos ex Quinto Mucio fecimus, hoc *sol*um tantisper sufficit admonuisse, quod quidam quinque genera esse dixerunt, ut Quintus Mucius; alii tria, ut Seruius Sulpicius; alii duo, ut Labeo; alii tot genera esse crediderunt, quot etiam species essent.

189. Sed inpu*be*res quidem in tutela esse, omnium ciuitatium iure contingit; quia id naturali ration*i* conueniens est, ut is, qui perfectae aetatis non sit, alterius tutela regatur. nec fere ulla ci*ui*tas est, in qua non licet parentibus liberis suis inpuberibus *te*st*amento* tutorem dare; quamuis, ut supra diximus, soli ciues Romani uideantur tantum liberos in potestate habere. **190.** Feminas uero perfectae aetatis in tutela esse, fere nulla p*re*tiosa ratio suasisse uidetur: nam quae uulgo creditur, quia leuitate animi plerumque decipiuntur et ae*qu*um erat, eas tutorum auctoritate regi, magis speciosa uidetur quam uera; mulieres enim, quae perfectae aetatis sunt, ips*ae* sibi negotia tractant, et in quibusdam | causis dici*s* gratia tut*or* inter- 51.
ponit auctoritatem suam; saepe etiam inuitus auctor fieri a praetore cogitur. **191.** Unde cum tutore nullum ex tutel*a* iudicium mulieri datu*r*: at ubi pupillorum pupillarumue negotia tutores tractan*t*, *eis* post pubertatem tutelae iudici*o* rationem reddunt. **192.** Sane patronorum et parentum legitimae tute-

---

§. 187. = §. 2. *I. ib.* §. 188. *Cf. Ulp.* 11, 2. *Boeth. ad Cic. Top.* §. 33. *p.* 334. 335. §. 189. = §. 6. *I. de Atil. tut.* (1, 20). supra] §. 55. §. 190. *Cf.* 2, 122. 1, 144 *ibiq. cit.* §. 191. = §. 7. *I. de Atil. tut.* (1, 20). §. 192. *Cf. Ulp.* 11, 27. *Cic. pro Flacco* 34. §. 84. ad testam. fac.] *Cf.* 2, 112. 118. 122. 3, 43. *Ulp.* 20, 15. 29, 3. *Cic. Top.* 4. *Boeth. ib. p.* 302 *Bait.* ad res manc. al.] *Cf.* 2, 80. 47. *Fr. Vat.* 1, 45. oblig. susc.] *Cf.* 3, 108. 91. 176. 1, 176. 178. 180. *Cic. pro Caec.* 25. §. 72. *pro Flacco* 35. §. 86.

lae uim aliquam habere intelleguntur eo, quod hi neque ad [145]
testamentum faciendum, neque ad res mancipi alienandas, ne-
que ad obligationes suscipiendas auctores fieri coguntur, prae-
terquam si magna causa alienandarum rerum mancipi obliga-
tionisque suscipiendae interueniat. eaque omnia ipsorum causa
constituta sunt, ut quia ad eos intesta*ta*rum mortuarum here-
ditates pertinent, neque per testamentum excludantur ab here-
ditate, neque alienatis pretiosioribus rebus susceptoque aere
alieno minus loc*u*ples a*d e*os heredita*s per*ueniat. **193**. Aput
peregrinos non similiter, ut aput nos, in tutela sunt feminae;
set tamen plerumque quasi in tutela sunt: u*t* ecce lex Bithy-
norum, si qui*d* mulier *contra*hat, maritum auctorem esse iu*b*et
aut filiu*m* eius puberem.

194. Tutela *a*utem liberantur ingenuae qu*i*dem trium (*li-
berorum iure*, *libertinae 'uero*, *quae*[1] *in patroni*) libero-
rumue eius legitima tut*ela* 'sunt, IIII;[2] nam et[3] ceterae, quae
alterius generis tutores habent, uelut Atilianos aut fiduciarios,
52. trium liberorum | iu*re liberantur*. **195**. *Pote*st autem pluri-
bus modis *'liberta tutorem*[4] alterius generis habere, ueluti si
a femina manumissa sit; tunc enim e lege Atilia petere debet
tutorem, uel in prouincia *e lege Iulia et Ti*tia: 'nam patronae
cum | *ipsae in tutela sint*, *tutores esse non possunt*.[5] **195ᵃ**.
*Item si sit a mas*cu*lo* manumissa, et auctore eo coemptionem
fecerit, deinde remancipata et manumissa sit, patronum quidem
habere tutorem desinit, incipit autem habere eum tutorem, a [146]

---

1) *'uero quattuor, si' ex Hollw. cj. edd.* 2) *Scripsi.* sint *edd.*, *cum in Sched. sit:* sını, *quod interpretor* s̄ IIII. 3) et *hic alieno loco positum*, etiam *perscribendum et tanquam fugitivum ante* trium *restituendum videtur; verum tamen etiam* 1, 47. 2, 54. 3, 93. *vox* etiam *similiter initio posita invenitur.* 4) liber*t*ina *ed. Bg. Sed incertos Sched. ductus interpretor* liberta tut. (*vel* liūta tutor.); *nam et* §. 195ᶜ. *et alias est* liberta. 5) *Sententiam restituendo demonstravi; cf.* §. 179. §. 13. *I. ibi cit. In edd. duntaxat est* patronae.

---

§. 193. *Cf. Cic. pro Flacco* 30. §. 74. *ubi legendum 'mulierculae'. Terent. Andr.* 1, 5, 60. *Demosth. in Steph.* 2. *p.* 984. *Wachsmuth Hellen. Alt. II.* 1. §. 97. §. 194. *Cf.* 1, 145. 3, 43. *Ulp.* 29, 3. *Fr. Dosith.* 17. *Plutarch. Num.* 10. *Gruter p.* 1081. *Orelli-Henzen* 6198. §. 195. *Cf.* §. 185. §. 195ᵃ. *Cf.* §§. 115. 166.

quo manumissa est, qui fiduciarius dicitur. **195ᵇ**. Item si patronus *siue filius eius* in adoptionem se dedit, debet *sibi e lege Atilia uel T*itia tutorem petere. **195ᶜ**. Similiter ex iisdem legibus petere debet tutorem *liber*ta, si patronus 'deces*sit* [1] nec ullum uirilis sexus liberorum in familia 're*liqu*it.[2]
196. M*asculi quando* puberes esse coeperint, tutela liberantur: *puberem aut*em *Sabinus* quidem, 'C*assius et ceteri* [3] *nostri praeceptores e*um esse putant, qui habitu corporis pubertatem ostendi*t*, *hoc est* qui generare potest; sed in his, qui pubescere non possunt, quales sunt spadones, eam aetatem esse spectandam, cuius aetatis puberes fiunt; sed diuersae scholae auctores annis putant pubertatem aestimandam, id
est, eum puberem esse exi*stimandum*, *qui* | *XIIII annos ex-* 53.
pleuit.[4] * — — — — — — — — — — l. s.
vv. 2 — 24. — — — **197**. [5].... | aetatem 54.
[147] peruener*it*, in qua res suas tueri 'po*ssit*, *eti*|am [6] aput pere- l. s.

---

[1]) decedit *C. edd. Ille etiam* 2, 35. cederit *pro* cesserit. [2]) recipit *Sched.* relinquit *edd.* [3]) *Ex Lachm. ed.* '*et Cassius ceterique*' *ed. Bg.* [4]) *In p.* 53. *Gaius primum de pubertate Neratii Prisci sententiam* (*Ulp.* 11, 28) *addidisse, deinde ad eas personas, quae in curatione sunt* (*cf.* 1, 142. 143), *transiisse videtur, de quibus haec habet Epit.* 1, 8.: '*Peractis pupillaribus annis, quibus tutores absoluuntur, ad curatores ratio minorum incipit pertinere. Sub curatore sunt minores aetate, maiores euersores, insani. Hi, qui minores sunt, usque ad uiginti et quinque annos impletos sub curatore sunt. Qui uero euersores aut insani sunt, omni tempore uitae suae sub curatore esse iubentur, qui substantiam suam rationabiliter gubernare non possunt.*' [5]) *Gaius primum ut Ulp.* 12, 1 — 4. *de curatoribus, qui ex lege XII tab. vel ab ipso praetore vel ex lege Plaetoria dantur, disputasse et deinde suo more addidisse videtur, quid in hoc iure naturali ratione constitutum* (*velut furiosos curatore regi*), *quid iuris civilis sit. Civium Rom. proprium esse, quod lex Plaetoria curatores quibusdam ex causis minoribus XXV ann. dari iussit, dum tamen iam puberes sint* [*possunt enim in quibusdam causis etiam pupillis dari*]. '*illud enim ius, ex quo impubes alieno arbitrio regitur, donec ad* eam aetatem peruener*it*' *etc.* [6]) *Scripsi, quod Sched. ductus aeque facile admittunt, sententia, quam modo* (*not.* 5) *significavi, exigere videtur.* possit. *id*|*em edd.*

---

§. 195ᵇ. *Cf.* §. 4. *I. quib. mod. tut. fin.* (1, 22). *Ulp.* 11, 9. §. 195ᶜ. *Cf. Liv.* 39, 9. *supra* §. 179. §. 196. *Cf.* §§. 168. 103. 189. *Ulp.* 11, 28. *pr. I. quib. mod. tut. fin.* (1, 22) *ibiq. Schrader.* §. 197. *Cf.* §. 189.

grinas gentes custodiri, superius indicauimus. **198.** (*Sed*) ex[1] iisdem causis et in prouinciis a praesi*di*bus earum curatores dari 'uoluit.[2]

199. Ne tamen et pupillorum et eorum, qui in curatione sunt, negotia *a* tutoribus curatoribusque consumantur aut deminuantur, curat praetor, ut et tutores et (*curato*)*res* eo nomine satisdent. **200.** Set hoc non est perpetuum; na*m* et tutores testamento dati satisdare non coguntur, qui*a* fides eorum et diligentia ab ipso testatore probata est; (*et*) *cu*ratores, ad quos non e lege curatio pertinet, se*d* (*qui*) uel a consule uel a praetore uel a praeside prouinciae *dan*tur, plerumque non coguntur satisdare, scil*i*cet quia satis i*donei electi s*unt.[3]

---

1) '*Sed*' *geminavi ex praecedenti* s. *Intellige: non ad peregrinos quidem, sed tamen etiam ad provincias lex Plaetoria pertinet.* 2) *Ut nos locum constituimus, nec opus est, ut cum Lachm. pro* uoluit *legamus* solent, *nec refragatur hic locus, sed confirmat, Gaium haec Antonino Pio imperante scripsisse. Marcus enim demum constituit, ut etiam non redditis causis minores curatores acciperent. Capitol. Marc.* 16. *Ceterum* uoluit *tam ad legem Plaetoriam, quam ad principis alicuius constitutionem pertinuisse potest, qua significatum esset, curatores peregrinis minoribus non dari.* 3) *Reliqua paginae pars a scriptura vacua est.*

---

§. 198. *Cf. L.* 8. §. 3. *D. de tut. et cur. dat.* (26, 5). §§. 199. 200. = *pr. I. de satisd. tut.* (1, 24). a consule] *Cf. Suet. Claud.* 23. *Plin. ep.* 9, 13. *Capitol. Marc.* 10. §. 3. *I. de Atil. tut.* (1, 20).

[148] ## COMMENTARIVS SECVNDVS.

1. *Superiore commentario de iure personarum* expo- 55.
suimus; modo uideamus de rebus: q*uae uel* in nostro patri- t. s.
monio sunt, uel extra nostrum patrimonium habentur.

2. Summa itaque rerum diuisi*o in duos articulos deducitur: nam aliae sunt diuini iuris*, aliae humani. **3.** Diuini iu*ris* su*nt* uelu*ti* res sac*rae* et religiosae. **4.** Sacrae sunt, quae Dis superis consecr*a*tae sunt; religiosae, quae Diis Manibus relictae sunt. **5.** S*ed* sacrum '*quidem solum tant*um ex*ist*um*atur*[1] auctoritate po*puli Romani fieri; consecratur enim lege de* ea re lata aut senatusconsulto fac*to*. **6.** Religiosum uero nostra uoluntate facimus mortuum inferentes in locum nostrum, si modo eius mortui funus ad nos pertineat. **7.** Sed in prouinciali solo placet plerisque, solum r*e*ligiosum non fieri, quia in *eo* '*solo*[2] dominium populi Romani est uel Caesaris, nos autem possessionem tantum *et u*sumfructum habere uidemur; utique tamen *eiusmodi locus*, *licet non sit* religiosus, pro r*eligi*oso *habetur*, quia etiam quod in prouinciis
[149] non ex auctoritate populi Romani con*s*ecratum est, '(*etsi*)[3] pro-

[1]) *Puta scriptum fuisse:* q́dem sol. tātum. *Nam mobiles res, velut hostiae, donaria etiam sine auctoritate populi sacrae fieri possunt.* '*quidem sol*um' *edd.* *quidem loc*um *nu*llum existim*ant sine ed. Bg.* 5. *cui cur hic solum sacrum, non aeque religiosum* §. 7. *valde displicuerit, causam non video.* [2]) *Fortasse legendum* ipsum. [3]) *Addidi* (*excidit post* est, *cum scriptum esset* ēsi). '*quanquam*' *suppl. Goesch.* proprie *quidem ed. Bg.* 5.

§. 1. = *pr. I. de rer. divis.* (2, 1). §§. 2. 3. = *L.* 1. *pr. D. de rer. divis.* (1, 8). §. 4. *Cf.* § 7. *I. de rer. div.* (2, 1). §. 5. *Cf.* §. 8. *I. ib. L.* 9 *pr.* §§. 1. 2. *D. eod.* (1, 8). *L. ult. D. ut in poss. leg.* (36, 4). *Cic. de harusp. resp.* 6. *ad Attic.* 4, 2. §. 3. *Fest. v. Sacratae leges. Sacer mons p.* 318. §. 6. *Cf.* §. 9. *I. de rer. div.* (2, 1). §. 7. *Cf.* 1, 6. 2, 21. 46. *Frontin. de controv. agr. p.* 36. 63. *Lachm. Plin. ep.* 10, 62 (59). *Theophil.* 2, 1. §. 40.

prie sacrum non est, tamen pro sacro habetur. **8**. Sanctae quoque res, ueluti muri et portae, quodammodo diuini iuris sunt. **9**. Quod autem *diuini* iuris est, id nullius in bonis est:
56. id uero, quod humani | [1] *iuris est, plerumque alicuius in*
l. s. *bonis est; potest autem et nullius in bonis esse: nam res hereditariae, antequam aliquis heres existat, nullius in bonis sunt.* **10**. *Hae autem res, quae humani iuris sunt, aut publicae sunt aut priuatae.* **11**. *Quae publicae sunt, nullius in bonis esse creduntur; ipsius enim uniuersitatis esse creduntur. priuatae autem sunt, quae singulorum sunt.*

12. *Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam incorporales.* **13**. *Corporales hae sunt, quae tangi possunt, ueluti* fundus, homo, uestis, *aurum, argentum et denique* aliae res *innumerabiles.* **14**. *Incorporales sunt, quae tangi* non *possunt, qualia sunt ea, quae in iure consistunt, sicut hereditas, usus fructus, obligationes quoquo modo contractae. nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur; nam et fructus, qui ex fundo perci-*
57. *piuntur, corporales sunt, et* id, *quod ex aliqua obligatione*
l. s. *nobis debetur, plerumque corporale est, ueluti fundus, homo, pecunia: nam ipsum ius successionis et ipsum ius utendi*fruendi *et ipsum ius obligationis incorporale est. eodem numero sunt et iura praediorum urbanorum et rusticorum, quae etiam seruitutes uocantur.* [2]

---

1) *Abhinc* §§. 9—14. *restitutae sunt ex L.* 1. *D. de rer. div.* (1, 8) *et tit. I. de reb. corp.* (2, 2). 2) *In vv.* 7—24. *huius paginae, qui fere perierunt, Gaius primum exposuerat, quae essent iura pr. urb. et rust., ut apparet ex Epit.* 2, 1. §. 3.: '*Incorporalia etiam sunt iura praediorum urbanorum uel rusticorum. Praediorum urbanorum iura sunt stillicidia, fenestrae, cloacae, altius erigendae domus aut non erigendae, et luminum, ut ita quis fabricet, ut uicinae domui lumen non tollat. Praediorum uero rusticorum iura sunt uia uel iter, per quod pecus aut animalia debeant ambulare uel ad aquam duci, et aquae ductus: quae similiter incorporalia sunt. Haec iura tam rusticorum, quam urbanorum praediorum seruitutes appellantur.*' *Deinde ad aliam rerum divisionem transiit, quod quaedam res man-*

---

§. 8. = *L.* 1 *pr. D. de rer. div.* (1, 8). §. 10. *I. eod.* (2, 1). §. 9. *Cf.* §. 7. *I. eod.* §§. 10. 11. *Cf. L.* 1 *pr. L.* 2. §. 1. *D. de interd.* (43, 1). *L.* 15. *D. de verb. sign.* (50, 16). *L.* 6. §. 1. *D. de rer. div.* (1, 8). §§. 12—14. = *Tit. I. de reb. corp.* (2, 2).

[150] — — — — — — — — — — — — —
item * * — — — — — — — — — — — —
vv. 10—20.

15. Item '*ex mobilibus et mouentibus* mancipi *sunt serui*
atque ancillae et ea animalia mansueta, *quae collo dorsoue*
domantur, *qualia sunt boues*, *equi*, *muli*, *asini*. *et nostri*
quidem praeceptores haec animalia[1] | statim ut nata sunt, 58.
mancipi esse putant; N*erua uero*, *Pro*culus et ceteri diuersae l. s.
scholae auctores non aliter ea mancipi esse putant, quam si
domita sunt; et si propter nim*i*am feritatem domari non pos-
sunt, tunc uideri mancipi esse, '*cum ad eam aetatem perue-*
nerint, | *in qua domari solent*. **16**. *E diuerso ferae be-*
stiae[2] *nec* mancipi sunt, uelut ursi, leones; item ea animalia,
quae fera e[3] bestiarum numero sunt, uelut elefantes et cameli,
et ideo ad rem non pertinet, quod haec *anim*a*li*a etiam co*llo*
*d*ors*oue domantur*; '*item* an*imalia* qu*aeuis minor*a, u*nde*
*etiam mansuetor*um,[4] quoru*m* 'sin*gula quaedam supra dixi-*
mus[5] mancipi esse, qua*e*dam 'nec[6] mancipi sunt. **17**. Item
[151] *fere o*mn*ia*, *quae incorpo*ralia sunt, nec mancipi sunt, excepti*s*
serui*tutibus* prae*d*io*rum rus*tic*orum* '*in Italico solo*, *quae*
mancipi[7] *sunt*, qua*m*uis sint ex numero *rer*um *i*ncor*p*o*ralium*.

---

cipi sint, *quaedam nec mancipi. Mancipi esse ex his rebus*, *quae soli sint*, *ut supra quoque significaverit* (1, 120), *praedia Italica*, *tam urbana quam rustica*, *provincialia nec mancipi esse*. 'Item *ex mobilibus et mouentibus*' (*cf.* 4, 16) *etc.* [1]) *Sensum restituendo significavi.* [2]) *Restitui*, *Goesch. et Lachm. fere secutus.* [3]) *Hanc C. scripturam iam Poeschm. secutus restitui: fera intellige non domita.* fer*arum ed. mea* 1. fere *ex Lachm. cj. Bg. etiam ed.* 5. *certe ea de causa improbandum*, *quod iam numero aliquo esse* (*ex. gr. dediticiorum*) *significat*, *proprie id*, *quo de agitur*, *non esse*, *vel fere tantum id esse. Caeterum bestias tantum Gaium dixisse*, *contra me Poeschm. ex L.* 2. §. 2. *D. ad l. Aquil.* (9, 2) *ostendit.* [4]) *Restitui. Puta notatum fuisse* domant'. *Ceteras res mobiles praeter animalia Gaius omittit etiam* §. 32. [5]) *Restitui.* [6]) non (*nota* n *male explicata*) *C. edd.* [7]) *Scripsi* '*Gaius*' *p.* 33. '*nam hae quidem mancipi res*' *edd.*

---

§§. 15. 16. *Cf.* 1, 120. *Ulp.* 19, 1. *Fr. Vat.* 259. *Boeth. ad Top.* 5. *p.* 321 *seq. Bait. Isidor. Or.* 9, 4. §. 45. *De asinis emendis cf. Varro de r. r.* 2, 6. §. 3. *de canibus idem* 2, 9. §. 7. §. 17. *Cf.* 1, 120. 2, 28. 29. *Ulp.* 19, 1. *Fr. Vat.* 45.

18. Magna autem differentia est mancipi r*erum et* nec mancipi. **19.** Nam res nec *mancipi nuda traditione 'ad alium transfer|untur*,[1] si modo corporales sunt et ob id recipiunt traditionem. **20.** Itaque si tibi uestem uel aurum uel argentum tradidero *s*iue ex u*e*nditionis causa siue *ex donationis* siue qua*u*is alia ex c*ausa*, *t*ua fit ea res 'si*ne ulla iuris solem-*
59. *nitate*.[2] **21.** *In eadem* | causa sunt *proui*nc*ia*l*ia* praedia,
t. s. quorum *alia stipen*diaria, alia tributaria uocamus: stipendiaria sunt ea, quae in his prouinciis sunt, quae propriae populi Romani esse intelleguntur; tributaria sunt ea, quae in his prouinciis sunt, quae propriae *Caesaris esse cre*duntur. **22.** Mancipi uero res '*ae*que[3] per mancipationem ad alium transferuntur; unde '*etiam*[4] mancipi res sunt dictae. quod autem ualet manci(*patio, idem ualet et in iure cessio*.[5] **23.** *Et manci*)-patio quidem quemadmodum fiat, superiore commentario tradidimus. **24.** In iure cessio autem hoc modo fit: aput mag*i-* [152]
stratum populi Romani, uelut praetorem, uel aput praesidem prouinciae is, cui res in iure ceditur, rem tenens ita 'dicit:[6]

---

1) *'abalienari possunt' edd.: 'transferri possunt' ed. Bg.* 5. *vid. 'Gaius' p.* 33. *et cf.* §§. 22. 38. 2) *Ex mea restitutione. Cf. Boeth. l. c. p.* 322. *'si .... nulla solennitate interposita tradatur'. Alii alia suppleverunt, sed de quibus hic non agitur.* 3) *Scripsi 'Gaius' p.* 33. ∗quae *C. 'sunt,* quae' *edd.* 4) *Ex Goesch. cj. scripsi, idque in fine versus et cum littera* m *insit, etiam spatio sufficit. Cf.* 1, 112. 121. 2, 173. 3, 90. *'etiam proprie' Bg. ed.* 5. *non apte laudans* 2, 172., *ubi non est* proprie, *nec* 4, 18. *nam non sunt etiam res, quae non proprie res mancipi dicantur.* 5) *Bg. ed.* 5. *male supplevit:* manci(*patio in mancipi rebus, idem in omnibus rebus valet in iure cessio*). *Nam ut taceam, non omnes res in iure cedi posse, in his, quae possunt, ita demum, si mancipi sunt, idem valet in iure cessio quod mancipatio, velut de auctoritate obligando eum, qui in iure cedit.* 6) *Ita C. edd. Ex Boeth. et quia sequitur* postquam hic uindicauerit *in ed.* 1. *scripseram:* (*uin*)dicat. *Postquam vero verba vindicationis rectius intellegere contigit* (*cf. ad* 4, 16) *intellexi etiam h. l. C. Ver.* dicit *recte habere et quod sequitur* uindicauerit *spectare verba illis dictis adiecta* SICVTI DIXI, ECCE TIBI VINDICTAM IMPOSVI.

---

§§. 18—20. *Cf. Boeth. l. c. Ulp.* 19, 7. §. 40. *l. de rer. div.* (2, 1) *cum Theophilo; infra* §. 28. §. 21. *Cf.* 1, 6. 2, 7. *Fr. Vat.* 259. 283. 285. 289. 293. 315. 316. *Theophil.* 2, 1. §. 40. §. 22. *Cf.* 1, 119. 120. *Ulp.* 19, 3. *Cic. Top.* 5. *ibiq. Boeth. p.* 322. *Bait. Fr. Vat.* 311. 313. *Varro de r. r.* 2, 10. §. 4. §. 23. *Cf.* 1, 119. §. 24. In iure cessio .... legis actio uocatur] = *Boeth. l. c. Cf. Ulp.* 19, 9. 10. *supra* 1, 134.

HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE *A*IO; deinde postquam hic uindicaue*rit*, *praetor interro*gat eum, qui *c*edit, an contra uindicet; quo negante aut tacente tunc ei, qui uindicauerit, eam rem addicit; idque legis actio uocatur, quae fieri potest etiam in prouinciis a*pud prae*sid*es earum*. **25.** *Pler*u*m*que *tame*n *et* fere semper mancipationibus utimur: quod enim ipsi per nos praesentibus amicis agere possumus, hoc n*on est* n*e*c*esse* cum maiore difficultate apu*d* praetorem aut apu*d* praesidem prouinciae 'qua*erere*. **26.** *Quod si*[1] neque mancipata, neque in iure cessa sit res man*cipi*[2] |

— 60. t. s.

— — — — — | — — — — — — — — v. 1. — — — — 61. t. s.

— — — — 'com|*m*unica*tio*n*em*[3] — — — — — | — — — —

[153] — — — — vv. 3—5. — — — — — — | **26ª.** .. praedium 'nu*llum possessorum proprium*, *sed ne qui*|dem ulla libera ci*uitas est*. **27.** *Praeterea hoc loco*[4] *admo*|nendi sumus, '*etiam nexum*

1) *Puto fuisse:* quaeRR. qsi. 'qua*erere*. (*At si*)' *edd.* 2) *Puta secutum esse 'sed tantum tradita'. Suspicor enim, in hac pagina et prima parte sequentis Gaium primum dixisse, rem mancipi traditam tantum, si quidem a cive Romano, non effici accipientis ex iure Qu.* (*in bonis fieri, postea demum dicit* §. 41); *si vero a peregrino, cum quo ius commercii non sit, perinde esse ac si res nec mancipi tradita esset* (*cf. ad Fr. Vat.* 47. *not.*); *totum enim hoc rerum discrimen iuris civilis esse. Deinde de iure commercii exposuisse, sed plenius, quam Ulp.* 19, 4. 5. *Mancipationem vero, si ab eo, quicum ius commercii sit, res mancipi mancipio accipiatur, etiam nexum continere, i. e. ut venditor evicta re auctoritatis nomine ad duplum pretium solvendum obligetur. Invicem iuris commercii com*|munica*tionem efficere, ut si civis Rom. a peregrino liberae civitatis secundum mores legesque peregrinorum rem emat, quae ex his legibus per traditionem acquiri non possit, quo in numero praedia esse soleant, iustus dominus eius rei efficiatur. Nec tamen idem obtinere in provinciis. 'In his enim non modo* praedium nu*llum' etc.* 3) *unicam *edd. parum usitata vox in iuris libris et hinc aliena. Cum igitur in C. antecedat* m, *sequi visum fuerit* end (*qualiter nulla vox Latina praeter obsoletam 'endo' incipit*), *suspicor in C. fuisse com*|munica7nem (communica*tionem*) *eamque ad ius commercii pertinuisse. Paullo post v.* 3. *init. C. habere videtur* ē(st) q̄(uod) *eo* nomine.
4) *Ad sensum restitui. In edd. tantum est* praedium *et postea* ulla libera.

§. 26. *Cf.* 1, 21ᵇ. §. 26ª. *Cf. supra* §. 7. §. 27. *Cf. Frontin. de controv. agr. p.* 36. *Lachm. Cic. pro Flacco* 32. §. 80. '*Illud*

Italici soli proprium[1] | esse, prouincialis soli ne*xum* non '*esse; recipit enim nexus*[1] | significationem solum non aliter '*quam si*[1] mancipi '*est*,[1] prouinciale *uero*[1] nec mancipi '*est. solu*m uero prouincia*le*, | *quod* ius Quiritium *habet*, *soli Italici loco est*, *proin*de mancipa*ri quoque potest.*[2]

28. Incorporales (*res*) traditionem non recipere manifestum est. **29**. Sed iura praediorum urbanorum in iure ta*ntum ce*di possunt; rusticorum uero etiam mancipari possunt. **30**. Ususfructus in iure cessionem tantum recipit: nam dominus proprietatis alii usumfructum in iure cedere potest, ut ille usumfructum habeat et ipse nudam proprietatem *retineat*. ipse usufructuarius in iure cedendo domino proprietatis usumfructum, *ef*fic*it*, ut a se discedat et conuertatur in proprietatem; alii uero in iure cedendo nihilominus ius suum retinet: creditur enim ea cessione nihil agi. **31**. Sed haec scilicet in Italicis praediis ita sunt, quia et ipsa praedia mancipationem [154]
62. et in iure cessionem reci*piunt*. alioquin in prouincialibus praediis siue qu*i*s usumfructum siue ius eundi, agendi aquamue ducendi uel altius tollendi aedes aut non tollendi, ne luminibus uicini officiatur, ceteraque similia iura constituere uelit, pactionibus et s*t*ipulationibus id efficere potest; quia ne ipsa quidem praedia mancipationem aut (*in*) iure cessionem 'recipiunt. **32**. *S*et[3] cum ususfructus et hominum et ceterorum anima-

---

1) *Haec omnia Goesch. supplementa sunt a me in contextum recepta, quorum primum tantum paullo immutavi.* 2) *Edd. tantum habent voces* enim uero, prouincia, de mancipa (mancip *errore ed. Bg.*), *ex quibus* enimuero *certissime Gaianum non est. Iterum inspectis Schedis scriptum fuisse statuo:* est solum uero puinciale q. ius q̄. habet soli italici loco ē p̄ide mancipari qq. p̄. *Priore ed. dederam: habet Italici loco est et proin*de mancipa*ri potest.* 3) recipiunt' et *C.* recipiunt. Et *ed. Bg.*

---

quaero, sintne ista praedia censui censendo: habeant ius civile: sint, necne sint mancipi'. Notae iurid. L. I. Q. = Locus Iuris Quiritium; L. I. I. Q. = Locus Italicus Iuris Quiritium. Cf. Zeitschr. f. gesch. RW. X. p. 59. solum uero] *Cf. Sozom. hist. eccl.* 7, 9. §. 28. *Cf. L.* 43. §. 1. *D. de acq. rer. dom.* (41, 1). *supra* §. 19. §. 29. *Cf.* §. 17. *L.* 39. *D. de serv. pr. urb.* (8, 2). §. 30. *Cf. Fr. Vat.* 45. 48. 54. 75 (3). *Ulp.* 19, 11. *infra* §. 33. §. 3. *I. de usufr.* (2, 4). *Paul.* 3, 6. §. 32. §. 31. *Cf.* §. 1. *I. de usufr.* (2, 4). §. 4. *I. de servit.* (2, 4). *L.* 3 *pr. D. de usufr.* (7, 1).

lium constitui possit, intellegere debemus, horum usumfructum etiam in prouinciis per in iure cessionem constitui posse. **33**. Quod autem diximus, usumfructum in iure cessionem tantum recipere, non est temere dictum, quamuis etiam per mancipationem constitui possit eo, quod in mancipanda proprietate detrahi potest; non enim ipse ususfructus mancipatur, sed cum in mancipanda proprietate deducatur, eo fit, ut aput alium ususfructus, aput alium proprietas sit.[1] **34**. Hereditas quoque in iure cessionem tantum recipit. **35**. Nam si is, ad quem ab intestato legitimo iure pertinet hereditas, in iure eam alii ante aditionem cedat, id est antequam heres extiterit, perinde fit heres is, cui in iure cesserit, ac si ipse per legem ad hereditatem uocatus esset: post obligationem uero si ce*s*serit, nihilominus ips*e* | heres permanet, et ob id creditoribus tenebitur, 63.
debita uero pereunt, eoque modo debitores hereditarii lucrum faciunt; corpora uero eius hereditatis perinde transeunt ad eum, cui cessa est hereditas, ac si ei singula in iure cessa fuissent. **36**. Testamento autem scriptus heres ante aditam quidem hereditatem in iure cedendo eam alii nihil agi*t*; postea uero quam adierit si cedat, ea accidunt, quae proxime diximus
55] de eo, ad quem ab intestato legitimo iure pertinet hereditas, si post obligationem (*in*) iure cedat. **37**. Idem et de necessariis heredibus diuersae scholae auctores existimant, quod nihil uidetur interesse, utrum (*aliquis*) adeundo her*ed*itatem fiat heres, an inuitus existat: quod quale sit, suo loco appare*b*it: sed nostri praeceptores putant, nihil agere necessarium heredem, cum in iure cedat hereditatem. **38**. Obligationes quoquo modo contractae nihil eorum[2] recipiunt: nam quod mihi ab aliquo debetur, id si uelim tibi deberi, nullo eorum modo,

[1]) *Sequitur linea vacua.* [2]) *Excidisse videtur* '*quae diximus*' *vel* '*quibus quid diximus fieri aliorum*'.

§. 33. *Cf.* §. 30. *Fr. Vat.* 47. 50. *L.* 32. *D. de usufr.* (7, 1). §. 34. *Cf. Ulp.* 19, 11. *Serv. ad Aen.* 3, 297. §. 35. *Cf.* 3, 85. *Ulp.* 19, 12—14. *L.* 1. *C. de revoc. his q. in fraud.* (7, 75). *Senec. de benef.* 6, 5. §. 3. cesserit] *sive ipse heres, sive is, cuius is iuri postea subiectus est, velut si sua heres filia in manum eius convenerit* (3, 84). *Varr. de r. r.* 3, 16. §. 2. *ubi legendum* '*cessa mi hereditate*'. §. 36. *Cf.* 3, 86. *Ulp.* 19, 13. 14. *Plin. ep.* 5, 1. §. 3. §. 37. *Cf.* 3, 87. suo loco] §. 152 *seq.* §. 38. *Cf.* §§. 14. 19. 22. 3, 176.

quibus res corporales ad alium transferuntur, id efficere possum;[1] sed opus est, ut iubente me tu ab eo stipuleris; quae res efficit, ut a me liberetur et incipiat tibi teneri. quae dicitur nouatio obligationis. **39**. Sine hac uero nouatione non poteris tuo nomine agere, sed debes ex persona mea quasi
61. cognitor | aut procurator meus experiri.

40. Sequitur, ut admoneamus, aput peregrinos quidem unum esse dominium, 'ita ut *(aut)*[2] dominus quisque *s*it, aut dominus non intelleg*a*tur. Quo iure etiam populus Romanus olim utebatur: aut enim ex iure Quiritium unusquisque dominus erat, aut non intellegebatur dominus. set postea diuisionem accepit dominium, ut alius possit esse ex iure Quiritium dominus, alius in bonis habere. **41**. Nam si tibi rem mancipi neque mancipauero neque in iure cessero, set tantum tradidero, in bonis quidem tuis ea res efficitur, ex iure Quiritium uero mea permanebit, donec tu eam possidendo usucapias: *s*emel enim impleta usucapione proinde pleno iure incipit, id est et in bonis et ex iure Quiritium tua res esse, ac si ea mancipata uel in iure cessa '*(esset*. **42**. *Usucapio autem)*[3] mobilium quidem rerum anno completur, fundi uero et aedium biennio; et ita lege XII tabularum cautum est. [15b]

43. Ceterum etiam earum rerum usucapio nobis competit, quae non a domino nobis traditae fuerint, siue mancipi sint *e*ae res siue nec mancipi, si modo 'eas[4] bona fide acceperimus,

---

1) *Ex Goesch. et Lachm. edd.* p'sum' *C.* possumus *ed. Bg.*
2) *Geminavi.* itaut *C.* ita *a*ut *ex Lachm. cj. ed. Bg.* ita ut *ed. Goesch., a quo deinde* sit *et* intelleg*a*tur *mutuati sumus;* est *et* intellegitur *Lachm. Bg. edd.: quod vitium primum ex littera* e *voci* sit *a fronte adhaerente natum videtur.* 3) *Haec a Lachm. suppleta ut omitterentur, scriptura antiquioris codicis* esset ucat *post similem vocem* cessa *videtur effecisse.* 4) *Ex Goesch. ed.* ea *C. ed. Bg. ex Lachm. auctoritate, qui exemplis partim incertis partim dissimilibus id defendit. Ceterum puto, hanc vocem aliquando post* bona fide *ob viciniam omissam huc male translatam esse.*

---

§. 39. *Cf.* 4, 82. 86. §. 40. *Cf.* 1, 54. 35. 167. 2, 88. 3, 166. *Theoph.* 1, 5. §. 4. §. 41. *Cf.* 1, 21b. 2, 26. 204. 3, 80. *Ulp.* 1, 16. *L.* 38. §. 2. *D. de lib. causa* (40, 12). §. 42. *Cf. Ulp.* 19, 8. *pr. I. de usuc.* (2, 6) *cum Theoph. Cic. Top.* 4. §. 23. *pro Caec.* 19. *infra* §§. 54. 204. §§. 43. 44. *Cf. pr. I. cit. Ulp. ib. infra* §. 49. *L.* 1. *D. de usurp.* (41, 3).

cum crederemus, eum, qui 'trader*et*,[1] dominum esse. **44.** quod ideo receptum uidetur, ne rerum dominia diutius in incerto essent, cum sufficeret domino ad inquirendam rem suam *an*ni aut | biennii spatium, quod tempus ad usucapionem pos- 65.
sessori tributum est.

45. Set aliquando etiamsi maxime quis bona fide alienam rem possideat, nu*m*quam tamen ill*i* usucapio procedit, uelut si qui rem furtiuam aut ui possessam possideat; nam furtiuam lex XII tabularum usucapi prohibet, ui possessam lex Iulia et Plautia. **46.** Item prouincialia praedia usucapionem (*non*) recipiunt. **47.** '(*Item olim*)[2] mulieris, quae in agnatorum tutela erat, res mancipi usucapi non poterant, praeterquam si ab ipsa tutore (*auctore*) traditae essent: '*nam*[3] *it*a lege XII tabularum c*autum erat.* **48.** *Item* liberos homines et res sacras et religiosas usucapi non posse manifestum est. **49.** Quod ergo uulgo dicitur, furtiuarum rerum et ui possessarum usu-
[157] capionem per legem XII tabularum prohibitam esse, non eo pertinet, ut (*ne ipse*) fur *quiue per* uim *possidet*, usucapere *pos*sit (nam huic ali*a* ratione usucapio non competit, quia scilicet mala fide possidet); sed nec ullus alius, quamquam ab eo bona fide emerit, usucapiendi ius habeat. **50.** Unde in rebus mobilibus non facile p*rocedit*, *ut bonae fidei possessori usucapio com*petat, quia qui alienam rem uendidit et tradidit, furtum committit; idemque accidit etiam si ex ali*a* causa tradatur. set tamen hoc aliquando aliter se habet; nam si heres rem defuncto commodatam aut locatam u*el* aput eu*m* depositam existimans eam esse hereditariam, uendiderit aut donauerit, 66.

---

[1]) tra*di*derit *edd. Sed in C. litterae 'di' in fine versus lectae non sunt, nec, cum tradidit, sed cum tradebat, hoc nos credidisse necesse est; denique alias scribendum esset* tradidisset. [2]) res *Sched. 'item' ed. Bg. Sed* it. olim, *quibus vv. quis* res *addiderat, ob similitudinem v.* m-ulie-ris *excidisse videtur, male retenta v.* res. [3]) ıd (*in C. fuerit* n) *Sched. 'et' ed. Bg.*

---

§. 45. *Cf.* §§. 1. 2. *I. de usuc.* (2, 6). §. 46. *Cf. pr. I. ib. L. un. C. eod.* (7, 31). *supra* §§. 7. 21. §. 47. *Cf.* 1, 192. *Cic. ad Attic.* 1, 5. §. 6. *pro Flacco* 34. *et vid. ad Fr. Vat.* 259. *notata.* §. 48. *Cf.* §. 1. *I. de usuc.* (2, 6). §. 49. = §. 3. *I. ib.* §. 50. = §. 3 *med.* — §. 6. *I. ib. Cf. L.* 36. *D. de usurp.* (41, 3). furtum non comm. — committitur] = *L.* 37 *pr. D. eod.*

furtum non committit; item si is, ad quem ancillae ususfructus pertinet, partum 'etiam[1] suum esse credens uendiderit aut donauerit, furtum non committit; *f*urtum enim sine affectu furandi non committitur. aliis quoque modis accidere potest, ut quis sine uitio furti rem alienam ad aliquem transferat et efficiat, ut a possessore usucapiatur. **51.** Fundi quoque alieni potest aliquis sine u*i* possessionem nancisci, 'cu*m ea*[2] uel ex negligentia domini uacet, uel quia dominus sine successore decesserit uel longo tempore afuerit: '*quam*[3] si ad alium bona fide accipientem transtulerit, po*te*rit usucapere possessor; et quamuis ipse, qui uacantem possessionem nactus est, intellegat, alienum esse fun*d*um, *tamen* nihil hoc *bonae fidei p*ossessori ad *us*ucapionem nocet, *cum* inprobata sit eorum se*nt*entia, qui putauerint, furt*iuum* fundu*m* fieri po*s*se.

52. Ru*rs*us ex contrario accidit, ut qui sciat, alienam re*m* se possidere, usucapiat, uelut si rem hereditariam, cuius p*os*-*s*essionem heres nondum nactus est, aliquis pos*s*iderit;[4] nam ei concessum *est usu*cape*re*, si modo ea res est, quae recipit usucapionem, quae species possessionis et usucapionis pro herede uocatur. **53.** Et in ta*n*tum haec usucapio concessa [158]
67. est, | ut et res, quae solo continentur, anno usucapiantur. **54.** Quare autem etiam hoc casu soli rerum annua constituta sit usucapio, illa ratio est, quod o*l*im rerum heredi*t*ariarum possessione *uel*ut ipsae hereditates usucapi credebantur, scilicet anno: lex enim XII tabularum soli quidem res biennio usucapi iussit, ceteras uero anno: ergo hereditas in ceteris rebus uidebatur esse, quia soli non est, quia neque corporalis est: (*et*) quamuis postea creditum sit, ipsas hereditates usucapi non posse, tamen in omnibus rebus hereditariis, etiam quae solo tenentur, annua usucapio remansit. **55.** Quare autem omnino

---

1) et *Sched. Unde fuerit* ei' = eius. 2) quae *C. Dig. edd. sc. pro* cū ea. 3) *Ex Goesch. cj.* n *Sched.* nam *edd.* 4) *Ex Sched. et Bg. ed.* 5. poss*e*derit *ed. mea prior.*

---

§. 51. Fundi — afuerit] = *L.* 37. §. 1. *D. ib. Cf.* §. 7. *I. de usuc.* (2, 6). *L.* 38. *D. eod.* furtiuum f.] *Cf. Gell.* 11, 18. §. 52. *Cf.* 3, 201. *L.* 29. *D. de usurp.* (41, 3). *Plin. ep.* 5, 1. §. 10. §§. 53. 54. *Cf. Cic. pro Flacco* 34. *ad Attic.* 1, 5. §. 6. *Senec. de benef.* 6, 5. §. 3. — *supra ad* §. 42. *cit.* §. 55. *Cf. Cic. de legib.* 2, 19 *seq. pro Mur.* 12. *Fest. v. Religiosum. Sacer. p.* 289. 318. *Paul.* 4, 3. §. 3.

tam inproba possessio et usucapio concessa sit, illa ratio est, quod uoluerunt ueteres maturius hereditates adiri, ut essent, qui sacra facerent, quorum illis temporibus summa obseruatio fuit, et ut creditores haberent, a quo suum consequerentur. **56.** Haec autem species possessionis et usucapionis etiam lucratiua uocatur: nam sciens quisque rem alienam lucrifacit. **57.** Sed hoc tempore 'iam[1] non est lucratiua: nam ex 'auctoritate *diui*[2] Hadriani senatusconsultum factum est, ut tales usucapiones reuocarentur; et ideo potest heres ab eo, qui rem usucepit, hereditatem petendo perinde eam rem consequi, at-
que si usucapta non esset. **58.** Et | necessario tamen herede 68.
extante ipso iure pro herede usucapi potest. **59.** A*d*huc etiam ex aliis causis sciens quisque rem alienam usucapit: nam qui rem alicui fiduciae causa mancipio dederit uel in iure cesserit, si eandem ipse possederit, potest usucapere, anno scilicet, (*etiam*) soli si sit. quae species usucapionis dicitur usure-
[159] ceptio, quia id, quod aliquando habuimus, recipimus per usucapionem. **60.** Sed cum fiducia 'contrah*a*tur[3] aut cum creditore pignoris iure, aut cum amico, quod[4] tutius nostrae res aput eum essent, si quidem cum amico contracta sit fiducia, sane omnimodo conpetit 'ususreceptio;[5] si uero cum creditore, soluta quidem pecunia omnimodo conpetit, nondum uero soluta ita demum competit, si neque conduxerit eam rem a creditore debitor, neque precario rogauerit, ut eam rem possidere liceret; quo casu lucratiua 'ususcapio[6] conpetit. **61.** Item si rem obligatam sibi populus uendiderit, *eamque* dominus pos*s*ederit, concessa est 'ususreceptio:[5] sed hoc casu praedium biennio usurecipitur: et hoc est, quod uolgo dicitur, ex prae-

---

1) etiam *C. edd. Cf. Zeitschr. f. gesch. RW. XIV. p.* 216.
2) hauctoritatem *C.* auctoritate *edd. Cf. Zeitschr. l. c. p.* 215. 3) contrahitur *C. ed. Bg.* 4) *Malim* quo *et postea* sint; *nam nunc sensus est: quod putabamus, tutius nostras res apud eum fore: non satis aptus.* 5) *Sic C.* usureceptio *edd.* 1. 2. 6) *Sic C.* usucapio *edd.* 1. 2.

---

§. 56. *Cf. L.* 71. §. 1. *D. de furt.* (47, 2). *L.* 2. §. 1. *D. pro herede* (41, 5). *L.* 33. §. 1. *D. de usurp.* (41, 3). §. 57. *Cf. L.* 1 *pr. D. quor. bon.* (43, 2). §. 58. *Cf.* 3, 201. *L.* 2. *C. pro her.* (7, 29). §§. 59. 60. *Cf. Boeth. in Top.* 10. *p.* 340 *Bait. Isidor. Or.* 5, 25. §§. 23. 30. *Cic. pro Flacco* 21. §. 51. *Paul.* 2, 13. cum amico] *Cf. Valer. Max.* 4, 2. §. 7. §. 61. *Cf. L.* 9. *D. de resc. vend.* (18, 5).

diatura possessionem usurecipi: nam qui mercatur a populo, praediator appellatur.

[1][§§. 62. — 64. infra suo loco quaere post §. 79.]

65. Ergo ex his, quae diximus, adparet, quaedam naturali iure alienari, qualia sunt ea, quae traditione alienantur, quaedam ciuili; nam mancipationis et in iure cessionis et usucapionis ius proprium est ciuium Romanorum.

66, Nec tamen ea tantum, quae traditione nostra fiunt, [170]
naturali nobis ratione adquiruntur, sed etiam *quae* occupando ideo *nostra fece*rimus, qui*a* antea nullius essent, qualia sunt omnia, quae terra, mari, coelo capiuntur. **67.** Itaque si *fe*ra*m* bestiam aut uolucrem aut piscem *ceperimus*, *simul atque* ca[p]tum *hoc animal est*, *proti*[*n*]us[2] *nostrum fit*, *et eous*que
70. nostrum esse intellegitur, | donec nostra custodia coerceatur; cum uero custodiam nostram euaserit et in naturalem libertatem se receperit, rursus occupantis fit, quia nostr*um* esse 'desi*uit*:[3] naturalem autem libertatem recipere uidetur, cum aut oculos nostros euaserit, aut licet *i*n conspectu sit nostro, difficilis tamen *eius* 'persecutio[4] sit. **68.** In iis autem anima-

---

[1]) *Recte Heimbachius statuit, huc pertinere* §§. 65—79. *Scilicet per transpositionem unius folii* §§. 62—64. *continentis in antiquiore codice, ex quo Veronensis fluxit, (folii puta non iustae formae, sed minutae, quippe in quo tantum quae exciderant, erant suppleta) factum est, ut eum, quo in Veron. leguntur, locum sane ineptum obtinerent. Cf. tit. I.* 2, 8. *qui, ut res flagitat, rerum acquisitionibus etiam naturalibus absolutis, de his, quibus alienare licet vel non, nulla aliena re interiecta agit. Et ut longe aptius quae* §§. 80 *seq. legimus*, §*um* 64. *quam* §*um* 79. *sequuntur, ita Gaius* §*o* 65. *eo, quem in C. Veron. obtinet locum, dicere non poterat* quae diximus, *sed more suo* quae supra diximus, *dicere eum oportebat. — Itaque iam* §§. 62—64. *suo loco restituere placuit, lectore tamen admonito nec mutatis* §§. *numeris: quod ipsum Bg. errore suo cognito, fecit ed.* 5. [2]) *Feci 'Gai.' p.* 34. *'iure gentium id, quod ita* captum *fuerit, statim' ed. Bg. 'quidquid ita* captum *fuerit*, continuo' *ed. Bg.* 5. *utrumque neglectis Sched. ductibus et prius etiam ope commentitiae siglae* i. gent. *De v.* protinus *cf.* 2, 153. 4, 185. [3]) desinit *C. edd. etiam mea* 1. [4]) rei psecutio *C.* rei persecutio *edd., ubi* rei (*h. e. male mutatum in*

---

§. 65. *Cf.* §. 11. *I. de rer. div.* (2, 1). *L.* 1 *pr. D. de acq. rer. dom.* (41, 1). *Cic. de offic.* 1, 12. §§. 66—68. *Cf. L.* 1. §. 1. *L.* 3 *pr.* §. 2. *L.* 5 *pr.* §. 5. *D. de acq. rer. dom.* (41, 1). §§. 12. 15. *I. de rer. div.* (2, 1).

libus, quae ex consuetudine abire et redire solent, ueluti columbis et apibus, item ceruis, qui in siluas ire et redire solent, talem habemus regulam traditam, ut si reuertendi animum habere desierint, etiam nostra esse desinant et fiant occupantium: reuertendi autem animum uidentur desinere habere, cum reuertendi consuetudinem deseruerint. **69.** Ea quoque, quae ex hostibus capiuntur, naturali ratione nostra fiunt.

70. Sed et id, quod per alluuionem nobis adicitur, eodem iure nostrum fit: per alluuionem autem *id* uidetur adici, quod ita paulatim flumen agro nostro *a*dicit, ut aestimare non possimus, quantum quoquo momento temporis adiciatur: (*et*)[1] hoc
[161] est, quod uolgo dicitur, per alluuionem id adici uideri, quod ita paulatim adicitur, ut oculos nostros fallat. **71.** Quodsi flumen partem aliquam ex tuo praedio de(*traxe*)rit et ad meum praedium *a*ttulerit, haec pars tua ma|net. **72.** At si in medio 71.
flumine insula nata sit, haec eorum omnium communi*s* est, qui ab utraque parte fluminis prope ripam praedia possident; si uero non sit in medio flumine, ad eos pertinet, qui ab ea parte, quae prox*i*ma est, iuxta ripam praedia habent. **73.** Praeterea id, quod in solo nostro ab aliquo aedificatum est, quamuis ille suo nomine aedificauerit, iure naturali nostrum fit, quia superficies solo cedit. **74.** Multoque magis id accidit et in planta, quam quis in solo nostro posuerit, si modo radicibus terram complexa fuerit. **75.** Idem contingit et in *fru*mento, quod in solo nostro ab aliquo satum fuerit. **76.** Sed si ab eo petamus *fund*um uel aedificium, et inpensas in aedificium uel in seminaria uel in sementem factas ei soluere nolimus, poterit nos per exce-

---

parte tantum et posteriore quidem apodosis subiectum) est intolerabile. Sed librarius initio scribere voluit reciperaiio (*ut in fin.* §. 68 desierint *scribendo* desieruerint), *quae altera lectio et fortasse rectior* (*cf. L.* 44. *D. de acq. rer. dom.* 41, 1) *fuerit codici, quo utebatur, adscripta.* [1]) *Addidi.*

---

§. 69. *Cf. L.* 5. §. 7. *D. eod.* §. 17. *I. tit. cit.* §. 70. *Cf. L.* 7. §. 1. *D. tit. cit.* §. 20. *I. tit. cit.* §. 71. *Cf. L.* 7. §. 2. *D. tit. cit.* §. 21. *I. tit. cit.* §. 72. *Cf. L.* 7. §. 3. *D. tit. cit.* §. 22. *I. tit. cit.* §. 73. *Cf. L.* 7. §. 12. *D. tit. cit.* §. 30. *I. tit. cit. Epit.* 2, 1. §. 4. §. 74. *Cf. L.* 7. §. 13. *D. tit. cit.* §§. 13. 31. *I. tit. cit. Epit.* 2, 1. §. 4. §. 75. *Cf. L.* 9 *pr. D. tit. cit.* §. 32. *I. tit. cit. Epit. l. c.* §. 76. *Cf. Epit.* 2, 1. §. 6. *L.* 7. §. 12. *L.* 9 *pr. D. tit. cit.* §§. 30. 32. *I. tit. cit.*

ptionem doli 'mali[1] repellere, utique si bonae fidei possessor
fuerit. **77.** Eadem ratione probatum est, quod 'in *ch*artulis
siue membranis meis aliquis scripserit, licet aureis litteris, meum
esse, quia littera*e* *ch*artulis siue membranis cedunt: '*a*t *ae*que[2]
si ego eos libr*o*s easque membranas petam, nec inpensam scri-
pturae soluam, per exceptionem doli mali summoueri potero.
78. Sed si in tabula mea aliquis pinxerit uelut imaginem, con-
72. tra probatur: | magis enim dicitur, tabulam picturae cedere;
cuius diuersitatis uix idonea ratio redditur: ce*r*te secundum
hanc regulam si me possidente petas, imaginem tuam esse, nec
soluas pretium tabulae, poteris per exceptionem doli mali sum-
moueri; at si tu possideas, consequens est, ut utilis mihi actio
aduersum te dari debe*a*t; quo casu nisi soluam impensam
picturae, poteris me per exceptionem doli mali repellere, uti- [162]
que si bona fide possessor fueris. illud palam est, quod siue
tu subripuisse*s* tabulam siue aliu*s*, conpetit mihi furti actio.

79. In aliis quoque speciebus naturalis ratio requirit*ur*:
proinde si ex uuis (*aut oliuis aut spicis*) meis uinum aut oleum
aut frumentum feceris, quaeritur, utrum meum sit id uinum
aut oleum aut frumentum, an tuum. item si ex auro aut ar-
gento meo uas aliquod feceris, aut ex meis tabulis nauem aut
armarium aut subsellium fabricaueris, item si ex lana mea
uestimentum feceris, uel si ex uino et melle meo mulsum
feceris, siue ex medicamentis meis emplastrum aut coll*y*rium
feceris, (*quaeritur, utrum tuum sit id, quod ex meo effeceris,*)
an meum. Quidam materiam et substan*t*iam spectandam esse
putant, id est, ut cuius materia sit, illius et res, quae facta
sit, uideatur esse, idqu*e* maxime placuit Sabino et Cassio; alii
uero *eius rem* esse putant, qui fecerit, idque maxime diuersae
73. scholae auctoribus uisum est: | sed eum quoque, cuius materia
e*t* sub*stant*ia fu*er*it, furti aduersus eum, qui subripuerit, habere
actionem; nec minus aduersus eundem condictionem ei com-
petere, qui*a* extincta*e* res, licet uindicari non possi*n*t, condici
tamen furibus et quibusdam aliis possessoribus possunt.

---

1) *Omisit ed. Bg. per errorem, supplevit ed.* 5. 2) *Scripsi;* itaque *C. edd.*

---

§. 77. *Cf. Epit.* 2, 1. §§. 4. 6. *L.* 9. §. 1. *D. tit. cit.* §. 33. *I. tit. cit.* §. 78. furti actio] *cf.* 3, 203. §. 79. *Cf. L.* 7. §. 7. *D. tit.*

62. [1]Accidit aliquando, ut qui dominus sit, aliena*nd*ae rei potestatem non habeat, et qui dominus non sit, | *ali*enare 69.
possit. **63.** Nam dotale praedium maritus inuita mulie*re* per legem Iuliam prohibetur alienare, quamuis ipsius *si*t uel mancipatum ei dotis causa uel in iure cessum uel usucaptum. quod quidem ius utrum ad Italica tantum praedia, an etiam ad prouincialia pertineat, *d*ub*it*atur. **64.** Ex diuerso agnatus furiosi curator rem furiosi alienare potest ex lege XII tabularum; item procurator '*rem eius*, | *a quo* rerum *e*i *admini-*
[163] *stratio data est*; [2] item creditor pignus ex pactione,[3] quamuis eius ea res non sit. sed hoc forsitan id*e*o uideatur fieri, quod uoluntate debitoris intellegitur pignus alienari, qui olim pactus est, ut liceret creditori pignus uendere, si pecunia non soluatur.

IIII. DE PVPILLIS AN ALIQVID A SE ALIENARE POSSVNT.

80. Nunc admonendi sumus, neque feminam neque pupillum sine tutoris auctoritate rem mancipi alienare posse; nec mancipi uero feminam quidem posse, pupillum non posse. **81.** Ideoque si quando mulier mutuam pecuniam alicui sine tutoris auctoritate dederit, quia facit eam accipientis, cum scilicet 'pecunia[4] res nec mancipi sit, contrahit obligationem. **82.** At si pupillus idem fecerit, quia *sine tutoris auctoritate pecuniam non facit accipientis,* null*am* cont*ra*hit obligationem: unde pupillus uindicare qu*id*em nummos suos potest, sicubi extent, id est 'i*ntende*re *s*uos ex iure Quiritium *esse*; m*a*l*a*

---

1) *De hoc* §§. 62—64. *vero loco cf. not. ante* §. 65. *et ad* §§. 80—85. §. 2. *I. quib. alien. lic.* (2, 8). 2) *Supplevi, ductus Sched. explicans:* R. e' | a q rer. ei adm̄istra7 data ē. *Cf. L.* 48. §. 1. *D. de pecul.* (15, 1). *L.* 58. *D. de procur.* (3, 3). id, *cuius libe*ra *admini*st*ratio ei data* est *Bg. ed.* 5. *Non probo, quia singularum rerum concessa administratio non continet alienandi facultatem. Cf. etiam Dernburg Pfandrecht II. p.* 109. 3) *i. e. pignus conventione ei datum, non captum.* 4) ea pecunia *edd. cf. 'Gaius' p.* 35.

---

cit. §. 25. *I. tit. cit. Epit.* 2, 1. §. 5. §. 62. = *pr. I. quib. alien. lic.* (2, 8). §. 63. *pr. I. cit. Cf. Paul.* 2, 21 *B.* §. 2. §. 64. *Cf. Cic. de invent.* 2, 50. *ad Herenn.* 1, 13. *Ulp.* 12, 2. — §. 43. *I. de rer. div.* (2, 1). *L.* 9. §. 4. *D. de acq. rer. dom.* (41, 1). — §. 1. *I. quib. alien.* (2, 8). *L.* 29. *D. fam. erc.* (10, 2). *L.* 6. §. 8. *D. comm. div.* (10, 3). *L.* 4. *D. de pign. act.* (13, 7). *L.* 14. §. 5. *D. de div. temp.* (44, 3). §. 80. *Cf.* 1, 192. 2, 47. 85. *Ulp.* 11. 27. *Fr. Vat.* 1. 45. *L.* 9. *D. de auct. tut.* (26, 8). §. 82. *Cf.* §. 2. *I. quib. alien. lic.* (2, 8).

uero fide consumptos perinde ab *eodem*[1] repetere potest '*atque si* possi|deret. *un*de[2] de pupillo quidem quaeritur, an num*mos* | '*quoque*, *quos*[3] mutuos dedit, ab eo, qui accepit, '*bona fide* | *alii rursus alie*na*t*os *petere*[4] possit, quoniam '*is per* | *hoc uideatur locupletior* fa*ctus*, quo*d aliena*ret.[5] **83.** '*At ex contrario res tam mancipi quam*[6] nec mancipi mulie-
74. *ribus* | et pupillis *sine* tutoris auctoritate solui possunt, quoniam meliorem condicionem suam facere iis etiam sine tutoris [164]
auctoritate concessum est. **84.** Itaque si debitor pecuniam pupillo soluat, facit quidem pecuniam pupilli, sed ipse non liberatur, quia nullam obligationem pupillus sine tutoris auctoritate dissoluere potest, quia nullius rei alienatio ei sine tutoris auctoritate concessa est; set tamen si ex ea pecunia locupletior factus sit, et adhuc petat, per exceptionem doli mali summoueri potest. **85.** Mulieri uero etiam sine tutoris auctoritate recte solui potest: nam qui soluit, liberatur obligatione, quia res nec mancipi, ut proxi*m*e diximus, a se dimittere mulier et sine tutoris auctoritate potest: quamquam hoc ita est, 'si accipiat pecuniam; at si non accipiat, *sed* 'habere[7] se dicat et per acceptilationem uelit debitorem sine tutoris auctoritate liberare, non potest.

86. Adquiritur autem nobis non solum per nosmet ipsos, sed etiam per eos, quos in potestate, manu mancipioue habemus; item per eos seruos, in quibus usumfructum habemus; item per homines liberos et seruos alienos, quos bona fide possidemus: de quibus singulis diligenter dispiciamus. **87.** Igitur (*quod*) liberi nostri, quos in potestate habemus, item

---

1) *Maxime secundum Hollw. et Goesch. restitui. Respicit Gaius ad SC. in L.* 20. §. 6. *D. de hered. pet.* (5, 3); *cf. L.* 27. §. 3. *D. de rei vind.* (6, 1). 2) *Item restitui.* 3) *Restitui* '*Gaius*' *p.* 36. 4) *Restitui, arbitratus, ea, quae Sched. relata sunt* — — ase nonc*os *esse:* ali rursus alienatos. 5) *Blumii Sched. secutus et L.* 19. §. 1. *D. de reb. cred.* (12, 1) *restitui.* 6) *Goesch. secutus restitui.* 7) *i. e. acceptam habere, et fortasse excidit* '*acceptam*'. *Cf.* §. 1. *I. quib. mod. obl. toll.* (3, 29): *L.* 7. *D. de acceptil.* (46, 4).

---

§. 83. *Cf.* §. 2. *I. cit. pr. I. de auct. tut.* (1, 21). §. 84. *Cf.* §. 2. *I. cit. ibiq. Theophil. Cic. Top.* 11 *init.* §. 85. *Cf.* 3, 171. *Cic. l. c.* proxime] §. 80. §. 86. 87. = *L.* 10 *pr. D. de acq. rer. dom.* (41, 1). *pr. I. per quas pers. nob. acq.* (2, 9). *Cf. Ulp.* 19, 18. 19. *Epit.* 2, 1. §. 7. *Infra* §. 96. 3, 167[3]. *Fr. Vat.* 51. 71 (2). *Fr. Dosith.* 5.

quod serui (*nostr*)i mancipio accipiunt uel ex traditione nanciscuntur, siue quid stipulentur, uel ex aliqualibet causa 'adquir*a*nt,[1] id nobis adquiritur: ipse enim, | qui in potestate 75.
nostra est, nihil suum habere potest; et ideo si heres institutus sit, nisi nostro iussu hereditatem adire non potest; et si iubentibus nobis adierit, hereditatem nobis adquirit proinde atque si nos ipsi heredes instituti essemus; et conuenienter scilicet legatum per eos nobis adquiritur. **88.** Dum tamen sciamus, si alterius in bonis sit seruus, alterius ex iure Quiritium, ex omnibus causis ei soli p*er* eum adquiri, cuius in
[165] bonis est. **89.** Non solum autem proprietas per eos, quos in potestate habemus, adquiritur nobis, sed etiam possessio; cuius enim rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere uidemur; unde etiam per eos usucapio procedit.[2] **90.** Per eas uero personas, quas in manu mancipioue habemus, proprietas quidem adquiritur nobis ex omnibus causis sicut per eos, qui in potestate nostra sunt; an autem possessio adquiratur, quaeri solet, quia ipsa*s* non possidemus. **91.** De his autem seruis, in quibus tantum usumfructum habemus, ita placuit, ut qui*d*quid ex re nostra uel ex operis suis 'adquir*a*nt,[3] id nobis adquiratur; quod uero extra eas causas, id ad dominum proprietatis pertineat: itaque si iste se*r*uus heres institutus sit legatumue quod ei datum fuerit, non mihi, sed domino proprietatis adquiritur. **92.** Idem placet de eo, qui a nobis bona fide possidetur, | siue liber sit siue alienus seruus: quod enim placuit 76.
de usufructuario, idem probatur etiam de bonae fidei possessore: itaque quod extra duas istas causas adquiritur, id uel ad ipsum pertinet, si liber est, uel ad dominum, si seruus *est*.
93. Sed si bonae fidei p*ossessor usuceperit seruum*, quia eo modo dominus fit, *ex* omni causa per eum sibi a*d*quirere potest. usufructuarius uero usucapere non potest; primum quia

---

1) adquirunt *C. edd.* 2) *In C. sequitur spatium vacuum.* 3) acquirunt *C. ed. Bg.*

Paul. 5, 8. §. 88. *Cf. Ulp.* 19, 20. *supra* 1, 54. 3, 166. §. 89. = *L.* 10. §. 2. *D. de acq. rer. dom.* (41, 1). §. 3. *I. per quas pers. nob. acq.* (2, 9). §. 90. *Cf. Fr. Vat.* 298. *Plaut. Cas.* 2, 2. *v.* 26—29. §. 91—93. = *L.* 10. §§. 3—5. *D. tit. cit.* §§. 4. 5. *I. tit. cit. Cf.* 3, 164. 165. *Ulp.* 19, 21.

non possidet, set habet ius 'utendifruendi;[1] deinde quia scit, alienum seruum *esse*. **94.** De illo quaeritur, an per eum seruum, in quo usumfructum habemus, possidere aliqu*am* rem et usucapere 'pos*si*mus,[2] quia ipsum non possidemus. per eum uero, quem bona fide possidemus, sine dubio et possidere et usucapere possumus. loquimur autem in utriusque person*a* secundum ·*di*stinc*ti*onem, quam prox*i*me exposuimus, id est, si qui*d* ex re nostra uel ex operis suis adquirant, [3]id nobis adquiritur. **95.** Ex his apparet, per liberos homines, quos [166] neque iuri nostro subiectos habemus, neque bona fide possidemus, item per alienos seruos, in quibus neque usumfructum habemus neque iustam possessionem, nulla ex causa nobis adquiri *posse*. *et hoc est*, *quod dici*tur, per extraneam personam nihil adquiri *posse*, *'excep|to eo*, *quod de possessione*[4] quaeritur anne *'per liberam personam*[5] | *n*obis adquiratur.

77. **96.** In summa sciendum *est*, *h*is, *qui in* | potestate, manu mancipioue sunt, nihil in iure cedi posse; cum enim *i*starum personarum nihil suum esse possit, conueniens est scilicet, ut nihil *suum esse* 'p*er* se[6] in iure uindicare possint.[7]

97. (*Hactenus*) tantisper admonuisse sufficit, quemadmodum singulae res nobis adquirantur: nam legatorum ius, quo et ipso singula*s* res adquirimus, opportunius alio loco referemus. uideamus itaque nunc, quibus modis per uniuersitatem res nobis adquirantur. **98.** Si cui heredes facti sumus, siue cuius bonorum possessionem petierimus, siue cuius bona eme-

---

1) *Ex Dig. et Inst.* utendi et fruendi *C. edd.* 2) possumus *C. ed. Bg.* 3) *Ferri potest haec cod. Ver. lectio. Edd.* 1. 2. *suppleveram 'an' ex vicino simili* ·ant *et post pro* adquiritur (*sic C. edd.*) *scripseram* adquiratur. *Vitium Codd. vetus effecisse videtur, ut Iust. Inst. haec omitterent. Uncis ut glossema inclusit Bg. ed.* 5. 4) *Restitui coll. §.* 4. *I. cit. Goesch. volebat: 'excepta possessione, de ea enim'.* 5) *Secundum Goesch. restitui.* 6) *Nam per alios possunt, velut servus in liberali causa, filiusfam. cum sui iuris esse dicitur. Itaque alio sensu Celsus filiumfam. per se novare posse negat L.* 25. *D. de novat.* (46, 2). *Cf. Paul.* 5, 8. *Hoc sensu filiusfam. tantum in iure cedere vel vindicta manumittere per se posse recte negaretur. L.* 10. 18. *§.* 2. *D. de manum. vind.* (40, 2). 7) *Sequitur in C. linea vacua.*

---

§. 94. *Cf.* §. 4. *I. cit.* §. 95. = §. 5. *I. cit. Cf. Paul.* 5, 2. §. 2. §. 96. *Cf.* §. 87. §§. 97—100. = §. 6. *I. tit. cit.*

rimus, siue quem adrogauerimus, siue '*quam*[1] in manum ut uxorem receperimus, eius res ad nos transeunt. **99.** Ac prius de heredita*t*ibus dispiciamus, quarum duplex condicio est: nam uel ex testamento, uel ab intestato ad nos pertinent. **100.** Et prius est, ut de his dispiciamus, quae nobis ex testamento obueniunt.

101. Testamentorum autem genera initio duo fuerunt: nam aut calatis comitiis (*ea*)[2] faciebant, quae comitia bis in
[167] anno testamentis faciendis destinata erant, aut in procinctu, id est, cum belli causa *a*d pu*gn*am ibant; procinctus est enim expeditus et armatus exercitus. alterum itaque in pace et in otio faciebant, alterum in proelium exituri. **102.** Accessit deinde tertium | genus testamenti, quod per *a*es et libram agitur: qui 78.
'(*enim*)[3] neque calatis comitiis neque in procinctu testamentum fecerat, is si subita morte urguebatur, amico familiam suam, 'id est' patrimonium suum,[4] mancipio dabat, eumque[5] rogabat, quid cuique post mortem suam dar*i* uellet. quod testamentum dicitur per aes et libram, scilicet quia per mancipationem peragitur. **103.** Sed ill*a* quidem duo genera testamentorum in desuetudinem abierunt; hoc uero solum, quod per aes et libram fit, in usu retentum est. sane nunc al*i*ter ordinatur atque olim solebat; namque olim familiae emptor, id est, qui a testatore familiam accipiebat mancipio, heredis locum optinebat, et ob id ei mandabat testator, quid cuique post mortem suam dari uellet; nunc uero alius heres testamento instituitur, a quo etiam legat*a* relinquuntur, alius dicis gratia propter ueteris iuris *i*mitationem familiae emptor a*d*hibetur. **104.** Eaq*ue* res

---

1) quem *C. ed. Bg.* 2) *Addidi* (*ed.* 3)*; unde post dixit* quae comitia. *excidit ob similitudinem sequentis* fa- 3) *Addidi. Excidit eius nota ob sequens* n. 4) *Bg. haec verba Institutionibus aptissima tanquam glossema uncinis inclusit: cuius iusta suspicio nulla.* 5) *Fortasse excidit 'lege'* (*sc. mancipii*)*; certe rogatio simili sensu h. l. dicitur atque cum populus rogatur.*

---

§§. 101—103. *Cf.* §. 1. *I. de testam. ord.* (2, 10) *cum Theoph. Ulp.* 20, 2. *Gell.* 15, 27. *Plutarch. Coriol.* 9. *de sera num. vind. p.* 550. (*VIII. p.* 174. *Reisk.*) *Cic. de orat.* 1, 53. §. 228. *de nat. deor.* 2, 3. *Vellei. Pat.* 2, 5. §. 3. *Fest. v. Procincta p.* 225. 249. *Endo procinctu p.* 77. *Serv. ad Aen.* 7, 612. *item lib. meum 'das Röm. Jahr' p.* 179. §. 104. *Cf. Ulp.* 20, 2. 9. *Isidor. Orig.* 5, 24. §. 12. in ceteris manc.] *cf.* 1, 119.

ita agitur: qui faci*t* testamentum, a*d*hibitis, sicut in ceteris
*m*ancipationibus, v testibus ciuibus Romanis pu*ber*ibus et libri-
pende, postquam tabulas testamenti scripse*rit*, *m*ancipat alicui
dicis gratia familiam suam; in q*u*a re his uerbis familiae em-
ptor utitur: FAM*ILI*AM PECVNIAMQVE TVAM ENDO ’MANDA-
TELA, TVT*EL*A CVSTODELAQVE MEA (*EX IVRE QVIRITIVM*
79. *ESSE AIO, EAQVE*),[1] QVO TV IVRE TESTAMENTVM | FACERE
POSSIS SECVNDVM LEGEM PVBLICAM, HOC AERE, et ut qui- [168]
dam adiciunt, AENEAQVE LIBRA, ESTO MIHI EMPTA; deinde
aere percutit libram, idque aes dat testatori uelut pretii loco;
deinde testator tabulas testamenti tenens ita dicit: HAEC ITA
VT IN HIS TABVLIS CERISQVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA
LEGO, ITA TESTOR, ITAQVE VOS, QVIRITES, TESTIMONIVM
MIHI ’PERHIB*E*TOTE;[2] et hoc dicitur nuncupatio: nuncupare
est enim palam nominare, et sane quae testator specialiter in
tabulis testamenti scri*p*serit, ea uidetur generali sermone no-
minare atque confirmare. **105.** In testibus autem non debet
is esse, qui in potestate est aut familiae emptoris aut ipsius
testatoris, quia propter ueteris iuris imitationem totum hoc
negotium, quod agitur test*amenti* or*di*nandi gratia, creditur
inter familiae emptorem agi et testatorem, quippe olim, ut
proxime diximus, is, qui familiam testatoris mancipio accipiebat,
heredis loco erat; itaque reprobatum est in ea re domesticum
testimonium. **106.** Unde et si is, qui in potestate patris est,
familiae emptor adhibitus sit, pater eius testis esse non potest;
’at[3] ne is quidem, qui *in* eadem potestate est, uelut frater
eius. sed si filiusfamilias ex castrensi peculio post missionem
80. faciat testamentum, nec pater eius recte testis | adhibetur, nec
is, qui in potestate patris ’*e*st.[4] **107.** De libripende eadem,

1) MANDATELAM TVTELAM CVSTODELAMQVE MEAM (*ESSE AIO* EAQVE) *ed. Bg. Sane de verbis* EX IVRE QVIRITIVM *dubitari potest. Cf. lib. meum ‘Studien d. R. R.’ p.* 245. *et ‘Recht d. Nexum’ p.* 23. *Librarius, cuius in codice* QVE *ante* QVO *periisse videtur, ut illa* exiq. ēē aio ea *post* mea *omitteret, eo quod litterae* ea *recurrebant, inductus esse credendus est. Ceterum sequens* QVO *intellige = ut.*
2) perhibitote *C. ed. Bg.* 3) *Malim* ac. 4) *Ex Inst.* sit *Sched. ed. Bg. Sed et malim:* in potestate e(*ius*) patris

§. 105. *Cf. Ulp.* 20, 3. §§. 9. 10. *I. de test. ord.* (2, 10). §. 106. *Cf. Ulp.* 20, 4. 5. §. 9. *I. tit. cit. L.* 20. §. 2. *D. qui test. fac.* (28, 1). §. 107. *Cf. Ulp.* 20, 3. *C. Aelius apud Priscian.* 8. *p.* 792 *P.*

quae et de testibus, dicta esse intellegemus: nam et is testium numero est. **108** Is uero, qui in potestate heredis aut legatarii est, cuiusue heres ipse aut legatarius in potestate est, quique in eiusdem potestate est, *a*d*e*o testis et libripens *ad*hiberi potest, ut ipse quoque heres *a*ut legatarius iure adhibeantur. sed tamen quod ad heredem pertinet, quique in eius potestate est, cuiusue is in potestate 'e*s*t,[1] minime hoc i*u*re uti debemus.

[169] DE TESTAMENTIS MILI*T*VM. **109.** Set haec diligens obseruatio in ordinandis testamentis militibus propter nimiam inperitiam *cons*t*i*tutionibus principum remissa est: nam quamuis neque legitimum numerum testium *ad*hibuerint, neque uendiderint familiam, neque nuncupauerint testamentum, recte nihilo minus testantur. **110.** Praeterea permissum est iis et peregrinos et Latinos instituere heredes uel iis legare; cum alioquin peregrini quidem ratione ciuili prohibeantur capere hereditatem legataque, Latini uero per legem Iuniam. **111.** Caelibes quoque, qui lege Iulia hereditatem legataque capere uetantur, item orbi, id est, qui liberos non habent, quos lex | '*Papia plus quam dimidias partes hereditatis legatorumque capere vetat, ex militis testamento solidum capiunt.*[2] ———— [Fol. deperd.] ————

1) erit *C. edd.* 2) *Sententiam probabilem perfeci. Folium enim (sexti quaternionis primum, cf. Goescheni praef. p XXX.), in quo haec de militis testamento materia continuabatur, plane deperditum ideoque nec in margine numeratum est. Transiit in eo Gaius absoluta illa materia ad id, quod Ulp.* 20, 10—16, *Iustinianus tit. I. quibus non est permissum facere testamentum* (2, 12) *exponit, cuius tituli quaedam, velut ipsius initii partem, Gaiana esse, vix dubitandum est. Ex Epitoma haec huc pertinent* 2, 2. §. 1. '*Id quoque statutum est, quod non omnibus liceat facere testamentum: sicut sunt hi, qui sui iuris non sunt, sed alieno iuri subiecti sunt, hoc est filii, tam ex nobis nati, quam adoptiui.* §. 2. *Item testamenta facere non possunt impuberes, id est minores quattuordecim annorum, aut puellae duodecim.* §. 3. *Item et hi qui furiosi, id est mente insani fuerint, non possunt facere testamenta. sed hi qui insani sunt, per interualla, quibus sani sunt, possunt facere testamenta.*

§. 108. *Cf.* §§. 10. 11. *I. tit. cit.* §. 109. = *pr. I. de milit. test.* (2. 11). *Cf. Ulp.* 23, 10. *infra* §. 114. §. 110. *Cf.* 1, 23 *seq.* 2, 218. 275. *Ulp.* 17, 1. 22, 2. 3. *L.* 13. §. 2. *D. de testam. mil.* (29, 1). *L.* 5. *C. eod.* (6, 21). §. 111. *Cf.* 2, 144. 286. *Ulp.* 17, 1. 22, 3.

81. ———— * * prohibet[1] * * ———— | ————
l. s. vv. 2—20. ———————— | **112.** ... | *'sed senatus diuo Hadriano auctore, ut supra quoque significauimus, mulieribus etiam coemptione non facta*[2] *tes*tamentum [170]
82. facere *permisit, si modo facerent maiores*[3] | annorum XII tutore auctore; scilicet ut quae tutela liberatae non essent, ita testari deberent. **113.** Videntur ergo melioris condicionis esse feminae quam masculi; nam masculus minor annorum XIIII testamentum facere non potest, etiamsi tutore auctore testamentum facere uelit; femina uero post XII. ann*um* testamenti faciundi *tutore auctore* ius nanciscitur.[4]

114. Igitur si quaeramus, an ualeat testamentum, inprimis aduertere debemus, an is, qui id fecerit, habuerit testamenti factionem: deinde si habuerit, requiremus, an secundum iuris ciuilis regulam *tes*tatus sit, exceptis militibus, qui*bus* propter nimiam *inpe*ritiam, ut diximus, quomodo uelint uel quomodo *poss*int, permittitur testamentum facere.

115. Non tamen, ut iure ciuili *uale*at testamentum, sufficit ea obseruatio, quam supra expo*sui*mus de familiae uenditione et de testibus et de 'nuncupation*e*; [**116.**] *sed*[5] ante

---

1) *De eorum aliquo sermonem esse, qui testamentum facere prohibeantur vel non prohibeantur, palam est, et miror Bgium eumque secutum Gneistium, qui immemores, integrum inter haec folium intercidisse, his verbis sententiam §i* 111. *perfici putaverunt (quem errorem iam tacite correxit Bg. ed.* 5). *Mihi vero Gaius hoc loco, si recte interpretor in Schedis v.* 1. 2. *relata, post pupillum de muliere disseruisse eamque differentiam exposuisse videtur, quod pupillus ne tutore quidem auctore, mulier etiam tutore non auctore saltem praetorio iure testamentum facere possit. Videtur enim ibi fuisse: et*si prohibet*ur* ml (*mulier*) p(*er*) i(*us*) c(*ivile*) *s*i*ne t*(*utore*) *a*(*uctore*) *te*|*stari, t*(*a*)*m*(*en*) *secund*(*um*) *tab*(*ulas*) *b*(*onorum*) posses*sionem* accipe|*re potest, qui s. t. a. testamento facto heres ab ea scriptus est.' Accuratius haec, ut solet, persequitur* §. 118. 2) *Ad sententiam restitui 'Gaius' p.* 37. 3) *Puta scriptum fuisse:* p̄misit si m (io) facerent maiores. *Postea bis* annis *pro* annorum *ed. Bg.* 5. *Codicis sigla utramque patitur explicationem.* 4) *Sequitur linea vacua.* 5) nunccupa7nib (*pro* nuncupa7nes') *C.* nuncupationis uerbis *ex ed. mea* 1. *cj.*

---

§. 112. *Cf.* 1, 115ª. *Paul.* 3. 4ª. §. 1. §. 113. *Cf.* §. 1. *I. quib. n. e. perm. fac. test.* (2, 12). *Epit.* 2, 2. §. 2. *Ulp.* 20, 12. 15. *Paul. l. c.* §. 114. = *L.* 4. *D. qui test. fac. poss.* (28, 1). ut dix.] §. 109. §. 115. = *pr. I. de exher. lib.* (2, 13); *cf. supra* §. 101. §. 116. *Cf.*

omnia requirendum est, an institutio heredis sollemni more facta sit; nam aliter facta institutione nihil proficit, familiam
71] testatoris ita uenire 'testesque ita a*d*hibere *et* nuncupare (*ita*) testamentum,[1] ut supra diximus. **117.** Sollemnis autem institutio haec est: TIT*I*VS HERES ESTO; sed et illa iam conprobata uidetur: TITIVM HEREDEM ESSE | IVBEO; at illa non est con- 83.
probata: TITIVM HEREDEM ESSE VOLO; set et illae a plerisque inprobatae sun*t*: HEREDEM INSTITVO, item: HEREDEM FACIO.

118. Obseruandum praeterea est, ut si mulier, quae in tutela sit, faciat testamentum, 'tutore au*ctor*e[2] facere debeat: alioquin inutiliter iure *ciuili* testabitur. **119.** Praetor tamen si septem signis testium signatum sit testamentum, scriptis heredibus secundum tabulas testamenti bonorum *possessionem* pollicetur, '(*et*)[3] si nemo sit, ad quem ab intestato iure legitimo pertineat hereditas, uelut frater eodem patre natus aut patruus aut fratris filius, ita poterunt scripti heredes retinere hereditatem: nam idem iuris est et si alia ex *causa* testamentum non ualeat, uelut quod familia non uenierit, aut nuncupationis uerba testator locutus non sit. **120.** Sed uideamus, an (*non*) etiam si frater aut patruus extent, potiores scripti *his*[4] heredibus habeantur: rescri*p*to enim imperatoris Antonini significatur, eos, qui secundum tabulas testamenti non iure factas bonorum possessionem petierint, posse aduersus eos, qui ab

---

ed. Bg., deinceps 'sed' desiderans. Equidem post animadverti, 'nuncupationis verba' tunc dici, ubi 'loqui' additur. Cf. 2, 119. 121. 149. *Ulp.* 20, 13. nuncupationibus [*set*] *Bg. ed.* 5. 1) testesq. ita athibere ā nuncupare testamentum *C.* teste*sue* ita adhibere aut nuncupare testamentum *ed. Bg. Sed cum omnia haec coniunctim adesse debeant, ut valeat testamentum, locus hic non est particulis alternativis.* 2) *Ex Hollw. cj.* tutores hauet *Sched.* (*male interpretando notam* tut. hauct.) tutoris au*ctoritate invito loquendi usu ed. Bg., quem miror ed.* 5. *exemplo se defendere, ubi quis auctoritate eorum, quos consuluit, facere aliquid dicitur.* 3) *Revocavi, omissum olim, cum scriptum esset* pollicet. *om. ed. Bg. etiam* 5. 4) *Sic nunc sensu, ut puto, flagitante, geminationis ope scripsi.* scriptis *Cod. edd. etiam meae* 1. 2.

L. 10. *D. de iure codic.* (29, 7). §. 34. *I. de leg.* (2, 20). §. 117. *Cf. Ulp.* 21. *L.* 15. *C. de testam.* (6, 23). *Theoph.* 1, 14, 1. §. 118. *Cf.* 1, 192. 2, 112. 3, 43. *Ulp.* 20, 15. §. 119. *Cf.* 2, 147 *seq. Cic. Top.* 4. *cum Boeth. Cic. Verr.* 2, 45. *Ulp.* 23, 6. 28, 6. §. 120. *Cf. Collat.* 16, 3. §. 1. (*L.* 11. §. 2. *D. de b. p. s. t.* 37, 11. *L.* 15. *D. de b. p. c. t.* 37, 4).

intestato uindicant hereditatem, defendere se per exceptionem doli mali. **121.** Quod sane quidem ad masculorum testamenta pertinere, certum est; item ad feminarum, quae ideo *n*on utiliter testat*ae* sunt, quod uerbi gratia familiam non uendiderint,
84. aut nuncupationis uerba locutae non sint: | an autem et ad ea [172]
testamenta feminarum, quae sine tutoris auctoritate fecerint, haec constitutio pertineat, uidebimus. **122.** Loquimur autem 'non[1] de his scilicet feminis, quae in legitima parentium aut patronorum tutela sunt, sed de his, quae alterius generis tutores habent, qui etiam inuiti coguntur auctores fieri: alioquin parentem et patronum sine auctoritate eius facto testamento non summoueri, palam est.

123. Item qui filium in potestate habet, curare debet, ut eum uel heredem instituat, uel nominatim exheredet; alioquin si eum silentio praeterierit, inutiliter testabitur: adeo quidem, ut nostri praeceptores existiment, etiamsi uiuo patre filius defunctus sit, neminem heredem ex eo testamento existere posse, 'scilicet[2] quia statim ab initio non constiterit institutio; sed diuersae scholae auctores, si quidem fili*us* mortis patris tempore uiuat, sane impedimento eum esse scriptis heredibus et *su*um ab intestato heredem fieri confitentur; si uero ante mortem patris interceptus sit, posse ex testamento hered*itat*em adiri putant, nullo iam filio impedimento; quia scilicet existimant, '(*non*)[3] statim ab initio inutiliter fieri testamentum filio praeterito. **124.** Ceteras uero liberorum personas si praeterierit testator, ualet testamentum: '(*quo*)[4] praeteritae istae
85. personae scriptis heredibus in | partem ad*crescunt*, *si sui in-*
t. s. *stituti sint*, in uirilem; si extranei, in dimidiam: id est, si quis tres uerbi gratia filios heredes instituerit et filiam praeterierit, filia adcrescendo pro quarta parte fit heres; 'pro*que* ea p*raetor etiam* | tue*tur eam* se*cundum ius ciuile*, *ex quo et ab*

1) *Hoc v., quod est in C. et edd. post* feminis, quae *suo loco restitui.* 2) q scilicet *C.* 3) *Ex ed. Goesch. Bg. supplevit post* initio. 4) *Supplevi. Fortasse hic quoque illud* q *not.* 89. *fugitivum et huc revocandum est. Cf. Ulp.* 22, 17. *not.*

§. 121. *Cf.* 2, 104 *seq.* 115. 118. 119. §. 122. *Cf.* 1, 190. 192. §. 123. = *pr. I. de exher. lib.* (2, 13). *Cf. Ulp.* 22, 16. §. 124. *Cf. Ulp.* 22, 17. *Paul.* 3, 4ª. §. 8. *Epit.* 2, 3. §. 1. *pr. I. cit. Nov. Maior. tit. VI.* 1. §. 3.

intestato tantum partem[1] habitura esset; at si extraneos ille [173] heredes instituerit et filiam praeterierit, filia adcrescendo ex dimidia parte fit heres. quae de filia diximus, eadem *et de nepote deque* omnibus liberorum personis *siue* masculini *siue* feminini sexus, dicta intellegemus. **125**. Quid ergo est? licet *eae* secundum *ea, quae* diximus, scriptis heredibus dimidiam partem *tantum* detrahant, tamen praetor eis contra tabulas bonorum possessionem promittit, qua ratione extranei heredes a tota hereditate repelluntur: [**126**.] et efficeretur *sane per hanc* bonorum *possessionem, ut* nihil inter *feminas* et masculos interesset; set nuper imperator Antoninus significauit rescripto, *suas* non plus nancisci feminas per bonorum possessionem, quam quod iure adcrescendi consequerentur. quod in emancipatis *feminis similiter optinet, scilicet ut quod* adcrescendi iure *habiturae essent, si suae* fuissent, id ipsum etiam per bonorum possessionem habeant. **127**. Sed si qui*dem* filius a patre exheredetur, nominatim *exheredari* '(*debet, quo modo etiam*)[2] ante '*heredis institutionem*[2] potest exheredari. nominatim autem exheredari uidetur, siue ita exheredetur: 86.
TITIVS FILIVS MEVS EXHERES ESTO, *siue ita*: *FILIVS MEVS* l. s.
EXHERES ESTO, non adiecto proprio nomine: (*scilicet si alius filius non exstet*).[3] **128**. '*Deinceps uero libe*|rorum[4] personae uel feminini sexus '*non tantum nominatim sed etiam inter ceteros exheredari possunt, id est hoc modo*: *CETERI EXHEREDES SVNTO*, *quae uerba post*[5] *institutionem* heredum adici *solent*. sed '*haec ita sunt iure ciuili*.[5] **129**. Nam prae-

[1]) *Sic nunc et pressius ad Sched. vestigia et ad sensum rectius restitui*, pro*que* (pq), *praetor*, *etiam*, *tuet*', *ius ciuile* (ic), *tantum* (tt), *siglis scripta ponens*. praeterea *praetor* etiam | *tuetur eam ex hac parte*, *quoniam ab intestato eam* partem *ed. mea prior coll.* '*Gaius*' *p.* 39. [2]) *Sic fere supplevi et restitui* '*Gaius*' *p.* 41. *Nunc tantum in fine* '*etiam*' *addidi. Plura excidisse putat Bg. ed.* 5. [3]) *Ex Inst. supplevi: deesse enim haec non possunt, et alia quoque librarius in hac pagina omisit.* [4]) *Supplevi* (*cf.* 2, 156. 174. 176.); '*Masculorum* ceterorum' *edd.* [5]) *Goeschenum fere secutus sententiam restituendo expressi.*

§. 126. *Cf. L.* 4. *C. de lib. praeter.* (6, 28). §. 127. *Cf. pr. I. cit. Ulp.* 22, 20. *Cic. de orat.* 1, 38 *fin.* §. 128. *Cf. pr.* §. 1. *I. tit. cit.* (2, 13). *Ulp.* 22, 20. *L.* 4. *D. de lib. praet.* (6, 28). §. 129. *Cf.* §. 135.

tor omnes uirilis sexus tam *filios, quam ceteros,* id est nepotes quoque et pro*nepotes 'nominatim* | *exheredari iubet,*
feminini uero sexus liberos, id est filias et neptes et pro- [174
neptes aut nominatim aut inter ceteros.[1] **130.** Postumi quoque liberi[2] *uel heredes institui debent uel* exheredari. **131.** Et *in eo par omnium condicio est, quod et in filio postumo et in quolibet ex ceteris liberis siue feminini sexus siue masculini praeterito ualet quidem testamentum, sed postea adgnatione postumi siue postumae rumpitur, et ea ratione totum infirmatur. ideoque si mulier, ex qua postumus aut postuma sperabatur, abortum fecerit, nihil impedimento est scriptis heredibus ad hereditatem adeundam.* **132.** *Sed feminini quidem sexus postumae uel nominatim*
87. *uel inter ceteros exheredari solent, dum tamen, si inter ce-*
l. s. *teros exheredentur, aliquid eis legetur, ne uideantur per obliuionem praeteritae esse: masculos uero postumos, id est filium et deinceps, placuit non aliter recte exheredari, nisi nominatim exheredentur, hoc scilicet modo* QVICVMQVE MIHI FILIVS GENITVS FVERIT, EXHERES ESTO. **133**. *Postumorum loco sunt et hi, qui in sui heredis locum succedendo quasi adgnascendo fiunt parentibus sui heredes: ut ecce si filium et ex eo nepotem neptemue in potestate habeam, quia filius gradu praecedit, is solus iura sui heredis habet, quamuis nepos quoque et neptis ex eo in eadem potestate sint; sed si filius meus me uiuo moriatur, aut qualibet ratione exeat de potestate mea, incipit nepos neptisue in eius locum succedere, et eo modo iura suorum heredum quasi adgnatione*

---

1) *Ita ad sensum explevi v.* 9 *et* 10. *Cf.* §. 134. *Male Lachm. adstipulante licet Gneistio: 'nominatim exheredari iubet, feminini uero inter ceteros, qui nisi fuerint ita exheredati, promittit eis contra tabulas bonorum possessionem'. Nam nec verum hoc est (nisi addideris: 'qui si nec heredes instituti nec ita fuerint exher.'), nec haec promissio praetoris huius loci est, nec idem ter dixisse Gaio imputari debet (cf.* §§. 129. 135). 2) *Supplementa, quae sequuntur* §§. 130—134., *ex Inst. et L.* 13. *D. de iniusto rupto* (28, 3) *petita sunt.*

---

§§. 130—132. = §. 1. *I. de exhered. lib.* (2, 13). *Cf. Ulp.* 22, 15. 18—21. 23, 2. *Cic. de orat.* 1, 57. *pro Caec.* 25. *De iure Etruscorum cf. Liv.* 1, 34. §. 3., *quo Romae postea milites utebantur.* §. 6. *I. tit. cit.* §§. 133. 134. = *L.* 13. *D. de iniusto rupto* (28, 3). §. 2. *I. tit. cit. Cf. Ulp.* 23, 3.

[175] *nanciscuntur.* **134.** *Ne ergo eo modo rumpatur mihi testamentum, sicut ipsum filium uel heredem instituere uel exheredare nominatim debeo, ne non iure faciam testamentum, ita et nepotem neptemue ex eo necesse est mihi uel heredem instituere uel exheredare, ne forte, me uiuo filio mortuo, succedendo in locum eius nepos neptisue* | quasi 88.
adgnatione rumpat test*amentum: idque lege 'Iunia Velleia*[1] t. s.
prouisum est, 'qua simul cauetur, ut illi qua|si postumi[2] uirilis sexus nominatim, feminini uel nominatim uel inter ceteros exheredentur, dum tamen iis, qui inter ceteros exheredantur, *aliquid legetur.* **135.** *E*mancipatos liber*os iure ciuili neque heredes instituere neque exheredare necesse est, quia* non sunt sui heredes: sed praetor omnes tam feminini quam masculini sexus, si heredes non instituantur, exheredari iubet, uirilis sexus *'etiam inferioris gradus*[3] *nominatim, feminini* uero, *'(et)*[4] inter ceteros: *q*uod*si neque heredes instituti fuerint, neque *ita*, ut supra diximus, exheredati, praetor promittit eis contra-tabulas bonorum possessionem. **135[a].** [5]*At* in potestate patr*e constituto, qui* in|de nati s*u*nt, nec in accipienda *bonorum* possessione pat*ri concurrunt, qui* poss*it* eos in potestate habere, aut si petitur, non impetra*b*itur; namqu*e* per *ips*um patr*em suum* pro*hib*entur. nec differunt *emancipati et sui.* **136.** *Adoptiu*i quamdiu tenentur in adoptione, naturalium loco sunt; emancipati uero *(a)* patre adoptiuo neque iure ciuili, neque quod ad edictum praetoris pertinet, *inter liberos numerantur.* **137.** Qua ratione accidit, ut ex diuerso, quod ad naturalem parentem pertinet, quamdiu quidem sint in
[176] adoptiua familia, extraneorum numero habeantur; *cum uero*

---

1) *a.* 26. *Vid. ad Ulp.* 22, 19. 2) *Ex mea restitutione 'Gaius' p.* 41., *ubi tamen quod proposueram accurate Theophil.* 2, 13. §. 2. *secutus* illi tiq pumiↄd ē *nunc ut minus Gaianum displicet.* 3) *Ad sensum restitui 'Gaius' p.* 41. 4) *Addidi ex Inst. Librarius* ůet *pro* ůel *accepisse, itaque* et *omisisse videtur.* 5) *Restitui 'Gaius' p.* 41.: *quibus ex supplementis Bg. quaedam in textum recepit. Ad illa* aut si petitur *seq. cf.* §. 1. *I. de inoff. test.* (2, 18).

---

§. 135. = §. 1. *I. tit. cit. Cf. Ulp.* 22, 23. 28, 2—4. *supra* §. 129.
§. 135[a]. *Cf. L.* 1. §. 6. *L.* 3. *D. de coniung. c. emanc.* (37, 8).
§§. 136. 137. = §. 4. *I. tit. cit.* (2, 13).

89. *emanci*pati fuerint *ab adoptiuo patre, tunc incipiant* | in ea causa esse, qua futuri essent, si ab ipso naturali patre (*emancipati*) fuissent.

138. Si quis post factum testamentum adoptauerit sibi filium aut per populum eum, qui sui iuris est, aut per praetorem eum, qui in potestate parentis fuerit, omnimodo testamentum eius rumpitur quasi agnatione sui heredis. **139.** Idem iuris est, si cui post factum testamentum uxor in manum conueniat, uel quae in manu fuit, nubat: nam eo mod*o* filiae loco esse incipit et quasi sua *fit.* **140.** Nec prodest, s*i*ue haec, s*i*ue ille, qui adoptatus est, in eo testamento sit instit*u*tus institutaue:[1] nam de exheredatione eius superuac*uum* uidetur quaerere, cum testamenti faciundi *te*mpore suorum heredum numero non fuerit. **141.** Filius quoque, qui ex prima secundaue mancipatione manumittitur, quia reuertitur in potestatem patriam, rumpit ante factum testamentum; nec prodest, si in eo testamento heres institutus uel exheredatus fuerit. **142.** Simile ius olim fuit in eius persona, cuius nomine ex senatus consulto erroris causa pro*b*atur, quia forte ex peregrina uel Latina, quae per errorem quasi ciuis Romana uxor ducta esset, natus esset: nam siue heres institutus esset a parente siue exheredatus, siue uiuo patre causa probata siue post mortem
90. eius, omnimodo quasi adgna|tione rumpebat testamentum. **143.** Nunc uero ex nouo senatus consulto, quod auctore diuo [177] Hadriano factum est, si quidem uiuo patre causa probatur, aeque ut olim omnimodo rumpit testamentum; si uero post mortem patris, *prae*teritus quidem rumpit testamentum, si

1) *Puta hac formula: 'si quem adoptavero', 'si quae mihi in manum convenerit': nam si L. Titius (quem postea adoptavit) vel L. Titia (quae postea in manum convenit) heres institutus institutave fuerit, prodest institutio. L.* 18. *D. de iniusto* (28, 3). *L.* 23. §. 1. *D. de lib. et post.* (28, 2). *Attamen ea, quae sequuntur, docent, Gaium etiam de hac institutione sensisse eamque tum inutilem ad tuendum testamentum visam fuisse.*

§. 138. = §. 1. *I. quib. mod. test. infirm.* (2, 17). *Cf.* 1, 98 *seq.* §. 139. *Cf. Ulp.* 23, 3. *supra* 1, 114. §. 140. *Cf. L.* 23 *pr.* §. 1. *L.* 28. §. 1. *D. de lib. et post.* (28, 2). *L.* 18. *D. de iniusto* (28, 3). *L.* 8. §§. 7 *seq. D. de b. p. c. t.* (37, 4). *L.* 132 *pr. D. de verb. obl.* (45, 1). §. 141. *Cf. Ulp.* 23, 3. *L.* 28. §. 1. *cit. supra* 1, 132. 135. 3, 6. *Collat.* 16, 3. §. 7. §. 142. *Cf.* 1, (32.) 67. 3, 5. §. 143. *Cf. supra* 1, 32.

uero heres in eo scriptus est uel exheredatus, non rumpit testamentum, ne scilicet diligenter facta testamenta rescinderentur, '*quo tem*pore *iam*[1] renouari non possent. **144**. Posteriore quoque testamento, quod iure factu*m fuerit*, superius rumpitur; nec interest, an extiterit aliquis ex eo heres, an non extiterit: hoc enim solum spectatur, an existere potuerit: ideoque si quis ex posteriore testamento, quod iure factum est, aut noluerit heres esse, aut uiuo testatore, aut post mortem eius, antequam hereditatem adiret, decesserit, aut per *cre*tionem exclusus fuerit, aut condicione, sub qua heres institutus est, defectus sit, aut propter caelibatum ex lege Iulia summotus fuerit ab hereditate: quibus casibus paterfamilias intestatus moritur: nam et prius testamentum non ualet, ruptum a posteriore, et posterius aeque nullas uires habet, cum ex eo nemo heres extiterit. **145**. Alio quoque modo testamenta iure facta infirmantur, uelut '(*cum*)[2] is, qui fecerit testamentum, capite diminutus 'sit;[3] quod quibus modis accidat, primo commen-
tario relatum est. **146**. Hoc autem casu *in*|rita fieri testa- 91.
menta dicemus, cum alioquin et quae rumpuntur, inrita fiant, (*et quae statim ab initio non iure fiunt*, *inrita sint; sed et ea*, *quae iure facta sunt et postea propter capitis diminutionem inrita fiunt*,) possunt nihilominus rupta dici: sed quia sane commodius erat singulas causas singulis appellationibus distingui, ideo quaedam non iure fieri dicuntur, quaedam iure facta rumpi uel inrita fieri.

[178] **147**. Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quae uel ab initio non iure facta sunt, uel iure facta postea inrita facta *aut* rupta sunt: nam si septem testium signis signata sint testamenta, potest scriptus heres secundum tabulas

---

1) '*eo tem*pore *quo*' *edd*. 2) *Ex Inst*. '(*si*)' *ed*. *Bg*. 3) *fuer*it *ed*. *Bg*. *Quod in C*. *antea legitur* ā *fortasse est* c̄ (cum) *fugitivum*, *quod ante excidit*.

---

§. 144. = §. 2. *I*. *quib*. *mod*. *test*. *inf*. (2, 17). *Cf*. *Ulp*. 23, 2. *Collat*. 16, 3. §. 1. per cretionem] *cf*. 2, 166 *seq*. ex lege Iulia] *cf*. 2, 111. 286. §. 145. = §. 4. *I*. *tit*. *cit*. *Cf*. *Ulp*. 23, 4. *Epit*. 2, 3. §. 5. *Collat*. *l*. *c*. primo comm.] §§. 159 *seq*. §. 146. = §. 5 (4). *I*. *tit*. *cit*. *Cf*. *Collat*. 16, 3. §. 2. §. 147. = §. 6. *I*. *tit*. *cit*. *Cf*. §. 119. *Ulp*. 28, 6. 23, 6. *Cic*. *Top*. 4. §. 18. *Boeth*. *ad h*. *l*. *p*. 302 *Bait*. *Cic*. *Verr*. 2, 1. *c*. 45.

bonorum possessionem petere, si modo defunctus testator et ciuis Romanus et suae potestatis mortis tempore fuerit: nam si ideo inritum 'factum *sit*[1] testamentum, quod postea ciuitatem uel etiam libertatem testator amisit, '*a*ut *quod* is[2] in adoptionem se dedit *et* mortis tempore in adoptiui patris potestate fuit, non potest scriptus heres secundum tabulas bonorum possessionem petere. **148.** '(*Sed qui*)[3] secundum tabulas testamenti, quae aut statim ab initio non iure factae 's*unt*,[4] aut iure factae postea *r*uptae uel inritae '*factae* sunt,[5] bonorum possessionem accipiunt, si '(*eo*) modo[6] possunt hereditatem optinere, habebunt bonorum possessionem cum re; si uero ab *i*is auocari hereditas potest, habebunt bonorum possessionem sine re. **149.** Nam si quis heres iure ciuili institutus sit uel ex primo uel ex posteriore testamento, uel ab intestato iure legitimo heres sit, is potest ab *i*is hereditatem a*u*ocare;
92. si uero nemo | sit alius iure ciuili heres, ipsi retinere hereditatem possunt, s*i possident*, *aut* i*nterdict*um aduersus eos habent, *qui bona* p*ossident*, *eorum bonorum* a*dipiscendae possessionis causa. interdum tamen*, *quan*q*uam testament*o iure ciuili *institutus uel* legitimus quoque *heres sit*, *potiores* scri*pti* habentur, uel*ut si testamentum ide*o n*on* i*ure* factum sit, au*t* quod familia non uenierit, aut nuncupationis uerba te- [179]
stator locutus non sit; '*tum* | *enim* aduer*sus heredem defenduntur per doli mali* | exc*eptionem.*[7] **150.** '*Alia causa est eorum*, *qui herede non exstante si*|ne p*raetoris* auc*toritat*e *bona possederunt. etiam hi*[8] possessores t*amen* res olim

---

1) *Ex Goesch. cj.* fit *C. edd.* 2) uuthis *C.* *a*ut is *ed. Bg.* uel uti*que scripseram 'Gaius' p.* 43. *et prius edideram, adnotans,* utique *esse = saltem, modo, quo sensu Gaius quoque velut* 2, 76. 78. 226. 3, 187. *ea particula usus esse videatur. Sed haec exempla cum satis certa non sint, iam malim a*ut q̄is. 3) *Addidi, quod notatum ob sequens* secu-ndum *facile potuit excidere.* '(*Qui autem*)' *ed. Bg.* 4) sint *C. edd.* 5) erunt (*pro* f. sunt) *C. edd.* 6) *Ex Lachm. ed.* modo *ed. Bg.* 7) *Sic fere restitui 'Gai.' p.* 44., *nunc tamen nihil praeter* enim *et* aduersus *notatum fuisse pono. Gneistius hanc codicis partem omnino neglexit.* 8) *Ad sententiam ductibus codicis non invitis restitui.*

---

§. 148. *Cf. Ulp.* 23, 6. *Collat.* 16, 3. §. 1. §. 149. *Cf.* 2, 119—122. 4, 144. *Ulp.* 20, 9. 23, 6. *Collat. l. c. L.* 12 *pr. D. de ini. rupto* (28, 3). §. 150. *Cf. Ulp.* 28, 7. *L.* 96. §. 1. *D. de leg.* 1. *infra* 3, 78.

'obtinebant ante legem Iuliam: *qu*|a [1] lege bona caduca fiunt et ad populum deferri | iubentur, si defuncto nemo *'heres uel bonorum possessor sit*.

151. [2]Potest, ut iure facta testamenta *'uoluntas contrar*ia *postea* [3] infirmet. uerum [4] apparet, non pos*se ex eo s*olo *in-firma*|ri tes*tamentum*, *quod* pos*tea* testator id n*ol*u*e*rit ualere, *us*que adeo, | ut si linum eius inciderit, nihilo minus | iure ciuili ualeat. quin e*tiam si* deleuerit quoque aut ob*leuerit* | tabulas testamenti, 'non ideo m*ag*i*s* [5] desinent ualere, | '*quae* i*b*i [6] *fuerant* scrip*t*a, licet eorum probatio di*fficil*i*s* | sit. quid *ergo* est? si quis ab intestato bonorum possessionem petieri*t et* is, | qui ex eo testamento heres *est*, petat h*ereditatem*, '*potest eum per ex*|*ceptionem* d*o*l*i mali repell*ere, si m*odo ea mens testatoris* | *fuisse probetur*, *ut ad eos*, *qui ab intestato*
[180] *uocantur* [7] | perueniat hereditas: et hoc ita *re*scripto impera- 93

[1]) *Ad sententiam restitui l. c. — Sequentem* §. 151. *in edd.* 1. 2. *ex pauculis illis, quae tum in V. lecta erant, ad b. p. contra tabulas et deinceps* (§. 151ª.) *ad eam b. p., quam sequens gradus ideo quia antecedens eum iure civili contentus non petierat, agnovit, pertinere ratus eram et in hanc sententiam restitueram. Iam pro opinatis vera licet dare ex* V^{st}. *referente Krügero* (*Krit. Versuche p.* 13), *quem etiam in his, quae corrigenda vel supplenda erant, nisi ubi quid monui, tacite sequor.* [2]) *Particula aliqua deesse videtur, velut* Potest (*etiam*). *Relatis enim iis casibus, ubi testamentum ipso iure postea infirmatur* (§§. 138 *seq.*), *ita tamen, ut scripti heredes interdum b. p. petere possint* (§§. 147 *seq.*), *Gaius iam casum afferre deprehenditur, in quo iure praetorio tantum infirmatur et ab intestato ad b. possessores hereditas pervenit. Eius in locum* §. 7. *I. quib. mod. test. infirm.* (2, 17) *pleraque alia substituit.* [3]) *In V. fuerit* UOLUN̄. ЄRia p'tea 'contraria uolunt'. *cj. Kr. interpretans* contraria uoluntate. [4]) infirmetur (ur *pro* ūr' *ut puto*). infirme(*n*)t(*ur*) *Kr. post* apparet *addens* '*autem*'. [5]) nideo minus V^{st}. nihilo minus (*non*) *Kr. cf.* §. 173. [6]) *In V. fuerit* q̄ibi '*que*' (*pro* quae) *Kr.* [7]) *Pleraque ad sententiam supplevi, sed Cod. vestigiis insistens et constantem de hac re omnium ICtorum et imperatorum Rom. sententiam secutus, ex qua ei, quem testator quocunque supremo iudicio noluit postea heredem fieri, ut indigno ex SCto a fisco hereditas salvis legatis aufertur ideoque etiam petenti heredi doli exceptio opponitur; sin vero testator*

§. 151. *Cf. Collat.* 16, 3, 1. *L.* 1. §. 8. *D. si tab. test. nullae* (38, 6) *L.* 1. §. 3. *L.* 2. 3. 4. *D. de his, quae in test. del.* (28, 4) *L.* 36. §. 3. *D. de test. mil.* (29, 1). *L.* 12. *L.* 16. §. 2. *D. de his, q. ut ind.* (34, 9). *L.* 22. *D. de adim. leg.* (34, 4) *L.* 4. §. 10. *D. de d. m. exc.* (44, 4).

toris Antonini significatur.[1] **152**. Heredes autem aut necessarii dicuntur aut sui et necessarii aut extranei. **153**. Necessarius heres est seruus cum libertate heres institutus; ideo sic appellatus, quia, siue uelit siue nolit, omnimodo post mortem testatoris protinus liber et heres est. **154**. Unde qui facultates suas suspectas habet, solet seruum primo aut secundo uel etiam ulteriore gradu liberum et heredem instituere, ut si creditoribus satis non fiat, potius huius heredis quam ipsius testatoris bona ueneant, id est, ut ignominia, quae acc*i*dit ex uenditione bonorum, hunc potius heredem quam ipsum testatorem contingat; quamquam apu*d* F*u*fidium Sabino placeat, eximendum eum esse ignominia, quia non suo uitio, sed necessitate iuris bonorum uenditionem pateretur; sed alio iure utimur. **155**. Pro hoc tamen incommodo illu*d* ei commodum praestatur, ut ea, quae post mortem patroni sibi adquisierit, siue ante bonorum uenditionem siue postea, ipsi reseruentur; et quamuis pro p*or*tione[2] bona uenierint, iterum ex hereditaria causa bona eius non uenient, nisi si qui*d* ei ex hereditaria
94. causa fuerit adquisitum, | uelut si 'Latin*i* *bonis*, qui d*ecesserit*,[3] locupletior factus sit; cum ceterorum hominum, quorum

tabulas testamenti inciderit (quo casu testamentaria b. p. deficit) idque aperte ea mente fecerit, ut intestato decederet, b. possessores ab intestato obtinent hereditatem etiam legatis concidentibus. 'vincat quidem necesse est in hereditatis petitione; sed fiscus ei quasi indigno auferet hereditatem, ne ullo modo ad eum, quem testator heredem habere noluit', Kr. cf. §. 181 *fin.* [1]) *Significatum eo erat primum, hereditatem ad scriptos heredes non pertinere (L.* 3. *D. de his q. in test. del.* 28, 4), *deinde etiam, quod nunc comperimus, pertinere non ad fiscum, sed ad eos, qui ab intestato vocantur, si hoc testator voluisset. — Sequitur linea vacua.* [2]) propter contractione *C.* pro — — — — — — * *ed. Bg. Cf. 'Gaius' p.* 46. *et Sched. in v.* damnationem *infra in* §§. 205. 209. [3]) latinus adquisierit *C. edd.* ('*aut*' *addito ed. Bg.* 5.) Latinus cum d*ecesserit ed. mea* 1. *Sed nec haec nunc mihi satisfaciunt, nec Sav. cj.* uelut si (*ex eo quod*) Latinus *vel*

§. 152. = *pr. I. de her. qual. et diff.* (2, 19). §. 153. = §. 1. *I. ib.* §. 154. = §. 1. *I. cit.* ignominia *etc.*] *Cf. L.* 3. *Th. C. de inoff. test.* (2, 19). *infra* 3, 79. 4, 102. *Lex Iul. munic. v.* 117 *seq. L.* 23. *D. quae in fr. cred.* (42, 8). *Cic. pro Quint.* 15. §. 49 *seq. L.* 8. *C. qui bon. ced.* (7, 71). §. 155. = §. 1. *I. cit. Cf. L.* 1. §. 18. *D. de separat.* (42, 6). *L.* 7. §. 5. *D. de minor.* (4, 4). etiam saepius] *Cf. L.* 6. 7. *D. de cess. bon.* (42, 3). *L.* 3. *C. de bon. auct. iud.* (7, 72).

[181] bona uenierint pro portione, si quid postea adquirant, etiam saepius eorum bona ueniri solent. **156.** Sui autem *e*t necessarii heredes sunt uelut filius filiaue, nepos neptisue ex filio, deinceps ce*te*ri, qui modo in potestate morientis fuerunt: sed uti nepos neptisue su*u*s heres sit, non sufficit, eum in potestate aui mortis tempore fuisse, sed opus est, ut pater quoque eius uiuo patre suo desierit suus heres esse, aut morte interceptus aut qualibet ratione liberatus potestate; tum enim nepos neptisue in locum sui patris succedunt. **157.** Sed sui quidem heredes ideo appellantur, quia domestici heredes sunt et uiuo quoque parente quo*dam*modo domini existimantur, unde etiam si quis intestatus mortuus sit, prima causa est in successione liberorum: necessarii uero ideo dicuntur, quia omnimodo, (*siue*) uelint (*si*)ue (*nolint*, *tam*) ab intestato quam ex testamento heredes fiunt. **158.** Sed his praetor permittit abstinere se ab heredi*tate*, ut potius parentis bona ueneant. **159.** Idem iuris est et (*in*) uxoris persona, quae in manu est, quia filiae loco est, et in nurus, quae in manu filii est, quia neptis loco est. **160.** Quin etiam similiter abstinendi potest|atem 95.
facit praetor etiam 'ei, qui in causa mancipi*i* est, id est mancipato, (*qui*) cum libertate[1] heres institutus sit; '*quamuis*[2] necessarius, non etiam suus heres sit, tamquam seruus. **161.** Ceteri, qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei heredes appellantur: itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, heredes a nobis instituti sicut extranei uidentur; qua

---

mea: uelut si Latini (*bonis*, *quae*). *Duplicem nunc corruptelae causam statuo. Ex* latini b̄is, *cum* b *pro expuncta haberetur*, *factum est* latinus; *deinde* qui, *quod exciderat*, *suprascriptum litteris* -eces-*earum quasi expunctarum locum occupavit, unde factum* dquiserit *abiit in* adquisierit. [1]) ei qui in causa id ē mancipato mācipi e cum liber et *C.* (*et*, *verbis* id est mancipato *tantum uncinis inclusis ed. Bg.* 5.) mancipato, id est ei, qui in causa mancipii est, cum liber et *ed. Bg. Cf.* '*Gaius*' *p.* 46. [2]) *Correxi.* cum (*olim puta* cū *pro* qū) *C. edd.*

---

§§. 156—158. = §. 2. *I. tit. cit.* (2, 19). *Cf. infra* 3, 2. *L.* 11. *D. de lib. et post.* (28, 2). *Ulp.* 22, 24. *Collat.* 16, 3. §. 6. §. 159. *Cf.* 3, 3. 2, 139. 1, 111. §. 160. *Cf.* 1, 123. 138. 3, 114. *Ulp.* 22, 24ª. §. 161. = §. 3. *I. tit. cit.* (2, 19). *Cf. Ulp.* 22, 25. 26, 7. quia feminae] *Cf.* 1, 104. *Ulp.* 26, 7. serui quoque] *Cf.* 2, 188.

de causa et qui a matre heredes instituuntur, eodem numero sunt, quia feminae liberos in potestate non habent. serui quoque, [182]
qui cum liber*tate* heredes instituti sunt et postea a domino manumissi, eodem numero habentur. **162.** Extraneis autem heredibus deliberandi potestas data est de adeunda hereditate uel non adeunda. **163.** Sed siue is, cui apstinendi potestas est, inmiscuerit se bonis hereditariis, siue is, *c*ui de adeunda (*hereditate*) deliberare licet, adierit, postea relinquendae hereditatis facultatem non habet, nisi si minor sit annorum XXV: nam huius aetatis hominibus, sicut in ceteris omnibus causis deceptis, ita etiam si temere damnosa*m* hereditatem susceperint, praetor succurrit. scio quidem, diuum Hadrianum etiam maiori XXV annorum ueniam dedisse, cum post aditam hereditatem grande aes alienum, quod aditae hereditatis tempore latebat, apparuisset. |

96. **164.** Extraneis heredibus solet cretio dari, id est finis deliberandi, ut intra certum tempus uel adeant hereditatem, uel si non adeant, temporis fine summoueantur: ideo autem cretio appellata est, quia cernere est quasi decernere et constituere. **165.** Cum ergo ita scri*p*tum sit: HERES TITIVS ESTO, adicere debemus: CERNITOQVE IN CENTVM DIEBVS PROXVMIS, QVIBVS SCIES POTERISQVE. QVOD NI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. **166.** Et qui ita heres institutus est, si uelit heres esse, debebit intra diem cretionis cernere, id est haec uerba dicere: QVOD ME PVBLIVS *MEV*IVS TESTAMENTO SVO HEREDEM INSTITVIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNOQVE; quodsi ita non creuerit, finito tempore cretionis excluditur; nec quicquam proficit, si pro herede gerat, id est, si rebus hereditariis tamquam heres utatur. **167.** At is, qui sine cretione heres institu*tus* '*e*st,[1] aut qui ab intestato legitimo

---

[1]) sit *C. ed. Bg.*

---

§§. 162. 163. = §. 5. *I. tit. cit. Cf. Paul.* 3, 4^b. §. 11. §. 164. *Cf. Ulp.* 22, 27. *Varro de L. L.* 7, 5. §. 98. *Isidor. Orig.* 5, 24. §§. 15 *seq.* §. 165. *Cf.* §. 171. *Ulp. l. c. Varro de L. L.* 6, 8. §. 81. *Cic. de orat.* 1, 22. §. 101. §. 166. *Cf. Ulp.* 22, 25. 26. 28. *Fest. ep. v. Crevi p.* 53. *Consult.* 6, 19. §. 7. *I. de her. qual.* (2, 19). §. 167. *Cf.* 3, 87. *Ulp.* 22, 25. §. 7. *I. cit. L.* 2. §. 4. *Th. C. de in int. rest.* (2, 16). *Tit. Th. C. de mat. bon.* (8, 18). *L.* 1. *Th. C. de cretione* (4, 1). *L.* 1. §§. 1. 2. *L.* 3. 5 *pr.* 8. *D. de i. delib.* (28, 8). *L.* 9. 10. *C. eod.* (6, 30).

[183] iure ad hereditatem uocatur, potest aut cernendo aut pro herede gerendo uel etiam nuda uoluntate suscipiendae hereditatis heres fieri: eique liberum est, quocumque tempore uoluerit, adire hereditatem; (*sed*) solet praetor postulantibus hereditariis creditoribus tempus constituere, intra quod, si uelit, adeat hereditatem, si minus, ut liceat creditoribus bona defuncti uen-
dere. **168.** Si*cut* autem cum cretione | heres institutus nisi 97.
creuerit hereditatem, non fit heres, ita non aliter excluditur quam si non creuerit intra id tempus, quo cretio finita si*t*; itaq*ue* licet ante diem cretionis constituerit hereditatem non adire, tamen paenitentia actus superante die cretionis cernendo heres esse potest. **169.** At hic, qui sine cretione heres institutus est, quique[1] ab intestato per legem uocatur, sicut uoluntate nuda heres fit, ita et contraria destinatione statim ab hereditate repellitur. **170.** Omnis autem cretio certo tempore constringitur. in quam rem tolerabile tempus uisum est centum dierum: potest tamen nihilo minus iure ciuili aut longius aut breuius tempus dari; longius tamen interdum praetor coartat. **171.** Et quamuis omnis cretio certis diebus constringatur, tamen alia cretio uulgaris uocatur, alia certorum dierum: uulgaris illa, quam supra exposuimus, id est, in qua *a*dici*u*ntur haec uerba: QVIBVS SCIET POTERITQVE: certorum dierum, in qua detractis his uerbis cetera scribuntur. **172.** Quarum cretionum magna differentia est: nam uulgari cretione data nulli dies conputantur, nisi quibus scierit quisque, se heredem esse institutum, et possit cernere; certorum uero dierum cretio*ne* data etiam nescient*i*, se heredem institutum
esse, numerantur dies con|tinui; item ei quoque, qui aliqua 98.
ex causa cernere prohibetur, et eo amplius ei, qui sub condicione heres institutus est, tempus numeratur; unde melius

---

[1]) C. qui*ue ex Lachm. cj. ed. Bg.* 5.

---

§. 168. *Cf.* §§. 144. 166. *Ulp.* 22, 30. §. 169. *Cf. Ulp.* 22, 29. §. 7. *l. cit.* §. 170. *Cf. Cic. ad Att.* 13, 46. §. 2. 15, 2 *fin.* (*'diem testamenti' i. e. cretionis spatium*). *L. un. Th. C. de cretione* (4, 1). §. 171. *Cf. Ulp.* 22, 31. *Cic. ad Attic.* 11, 12. §. 4. *de orat.* 1, 22. §. 101. *supra* §§. 164. 165. *Testam. Dasum. Zeitschr. f. gesch. RW. XII. p.* 314. §. 172. *Cf. Ulp.* 22, 32.

et aptius est uulgari cretione uti. **173.** '(*Etiam tamen*)[1] con- [184]
tinua haec cretio uocatur, quia continui dies numerantur; sed quia[2] dura est haec cretio, altera 'magis in us*u*[3] habetur; unde etiam uulgaris dicta est.

DE SVBSTI*TV*TIONIBVS. **174.** Interdum duos pluresue gradus heredum facimus, hoc modo: LVCIVS TITIVS HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBVS (*CENTVM*) PROXIMIS, QVIBVS SCIES POTERISQVE. QVODNI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. TVM MEVIVS HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM et reliqua; et deinceps in quantum uelimus, substituere possumus. **175.** Et licet nobis uel unum in unius locum substituere pluresue, et contra in plurium locum uel unum uel plures substituere. **176.** Primo itaque gradu scri*p*tus heres hereditatem cernendo fit heres et substitutus excluditur; non cernendo summouetur, etiamsi pro herede gerat, et in locum eius substitutus succedit; et deinceps si plures gradus sint, in singulis simili ratione idem contingit. **177.** Se*d* si cretio sine exheredatione sit data, id est *in* haec uerba: SI NON CRE*V*ERIS, TVM PVBLIVS MEVIVS HERES ESTO, illu*d* diuersum inuenitur, 'quia[4] si prior omissa cretione pro herede gerat, substitutus
99. in partem admittitur, et fiunt ambo aequis partibus | heredes; *quod*si neque cernat neque pro herede gerat, sane in univers*um* summouetur, et substitutus in totam hereditatem succedit. **178.** Sed d*u*dum quidem placuit, quamdiu cernere et eo modo heres fieri possit prior, etiamsi pro herede gesserit, non tamen admitti substitutum; cum uero cretio finita sit, tum pro herede gerente*m* admi*tt*er*e* *s*ubstitut*um*: *olim* uero placuit, etiam superante cretione posse eum pro herede gerendo in partem substitutum admittere et amplius ad cretionem reuerti non posse.

179. Liberis nostris inpuberibus, quos in potestate habe- [185]

---

[1]) *Supplevi* (*fortasse aberravit* et tm̄ *indeque factum infra molestum* tm̄) *et necessario quidem; nam supra* §. 171. *dixerat, hanc cretionem certorum dierum vocari.* [2]) *Interserit* tm̄ *C. unde* tam *ex Goesch. cj. prior mea ed.* tamen *edd. sed uncinis circumdatum ed. Bg.* 5. [3]) *Ex Goesch. ed.* minus (*pro* mginusn) *C.* in usu *ed. Bg.* [4]) *Malim* quod.

---

§. 174. *Cf. Ulp.* 22, 33. *pr. I. de vulg. subst.* (2, 15). *Cic. ad Attic.* 15, 2 *fin.* §. 176. *Cf.* §. 168. §§. 177. 178. *Cf. Ulp.* 22, 34. §. 179. = *pr. I. de pup. subst.* (2, 16). *Cf. Ulp.* 23, 7.

mus, non solum ita, ut supra diximus, substituere poss*u*mus, id est, ut *si* heredes '(*nobis*)[1] non *ex*titerint, alius nobis heres sit; sed eo amplius ut etiamsi heredes nobis extiterint et adhuc inpuberes mortui fuerint, *s*it iis aliquis heres, uelut hoc modo: TITIVS FILIVS MEVS MIHI HERES ESTO. SI FILIVS MEVS MIHI (*HERES NON ERIT, SIVE HERES*) ERIT ET *PRIVS* MORIATVR QVAM IN SVAM TVTELAM VENERIT, '(*TVNC*)[2] SEIVS HERES ESTO. **180.** Quo casu si quid*em* non extiterit heres filius, substitutus 'patri fit heres; *si uero* heres extiterit filius et ante pubertatem decesserit, ipsi filio fit heres substitutus. quamobrem duo quodammodo sunt testamenta, | a*li*ud patris, 100.
aliud filii, tamquam si ipse filius sibi hered*em* instituisset; aut certe unum est testament*um* duarum hereditatum. **181.** Ceterum ne post obi*tum* parenti*s* periculo insidiarum subie*c*tus uide*a*tur pupillus, in usu est, uulgarem quidem substitutionem palam facere, id est eo loco, quo pupillum heredem instituimus: (*nam*) uulgaris substitutio ita uocat ad hereditatem substitutum, si omnino pupillus heres non extiterit; quod accidit, cum uiuo parente moritur, quo casu nullum substituti maleficium suspicari possumus, cum scilicet uiuo testatore omnia, quae in testamento scri*p*ta sint, ignorentur: illam autem substitutionem, per quam, etiamsi heres extiterit pupillus et intra pubertatem dece*s*serit, substitutum uocamus, separatim in inferioribus tabulis scribimus, easque tabulas proprio lino propriaque cera consignamus, et in prior*i*bus tabulis cauemus, ne inferiores tabulae uiuo filio et adhuc inpubere aperiantur. set longe *t*utius est, utrumque genus substitutionis separatim in inferioribus tabulis consignari, quod, si *i*ta consignatae uel separatae fuerint substitutione*s*, ut diximus, e*x* priore potest intelligi in 'altera[3] quoque idem esse substitutus. | **182.** Non 101.
solum autem heredibus institutis inpuberibus liberis ita sub-
186] stituere poss*u*mus, ut si ante pubertatem mortui fuerint, sit is heres, quem nos uoluerimus, sed etiam exheredatis: itaque eo

---

[1]) *Ex Inst., ubi est 'ei'.* [2]) *Ex Instit. revocavit Bg. ed.* 5. *Excidit nota ob vicinum* t. [3]) altera alter *C. ed. Bg.*

---

§. 180. = *pr.* §. 2. *I. tit. cit.* §. 181. *Cf.* §. 3. *I. eod. cum Theoph. Gai. epit.* 2, 4. §. 2. *L.* 8. *D. testam. q. adm. aper.* (29, 3). §. 182. = §. 4. *I. tit. cit. Cf. Ulp.* 23, 8.

casu si quid pupillo ex hereditatibus legatisue aut donationibus propinquorum adquisitum fuerit, id omne a*d* substitutum pertinet. **183.** Quaecumque diximus de substitutione inpuberum liber*o*rum, uel heredum institutorum uel exheredatorum, eadem etiam de postumis intellegemus. **184.** Extraneo uero heredi instituto ita substituere non possumus, ut si heres extiterit et intra aliquod tempus decesserit, alius ei heres sit: sed hoc solum nobis permissum est, ut eum per fideicommissum obligemus, ut hereditatem nostr*a*m uel totam uel (*pro*) parte restituat; quod ius quale sit, suo loco trademus.

185. Sicut autem liberi homines, ita et serui, tam nostri quam alieni, heredes scribi possunt. **186.** S*ed* noster seruus simul et liber et heres esse iuberi debet, id est hoc modo: STIC*H*VS SERVVS MEVS LIBER HERESQVE ESTO, uel: HERES LIBERQVE ESTO. **187.** Nam si sine libertate heres institutus sit, etiamsi postea manumissus fuerit a domino, heres esse non potest, quia institutio in persona eius non consti*ti*t; 'ideoque [1] licet alienatus sit, non potest iussu domini cernere heredita-
102. tem. **188.** Cum libertate uero heres | institutus si *quidem in eadem causa manserit*, *fit* ex testamento liber *idemqu*e necessarius heres: si uero ab ipso testatore manumissus fuerit, suo arbitrio hereditatem adire potest; quodsi alienatus sit, iussu noui domini '*cernere* [2] *hereditatem debet*, *et ea* ratione per eum dominus fit heres: *nam ipse alienatus neque* heres neque liber esse potest. **189.** Alienus quoque seruus heres institutus *si in* eadem causa durauerit, iussu domini here*di*tatem adire debet; si uero alienatus fuer*it ab eo aut uiuo* testatore aut post mortem eius, ante*quam adeat*, *debet iussu noui* domini cernere: si *manumissus est*, *antequam* '*cernat*,[3] suo [187]
arbitrio adire hereditatem potest. **190.** *Si* autem seruus alienus heres institutus *est* uulgari cretione data, it*a* i(*ntelle*)gitur

---

1) *Malim* adeoque. 2) '*adire*' *edd.* '*cernere*' *ed. Bg.* 5.
3) '*adeat*' *edd.* '*cernat*' *ed. Bg.* 5.

---

§. 183. = §. 4. *I. cit. Cf. Cic. de orat.* 1, 39. §. 180. 2, 32 *fin. de inv.* 2, 21. §. 62. *c.* 42. §. 122. §. 184. = §. 9. *I. tit. cit.* (2, 16). suo loco] §. 277 *et seq.* §§. 185. 186. *Cf. pr. I. de her. inst.* (2, 14). *Ulp.* 22, 7. *Paul.* 3, 4 *B.* §. 7. *supra* §. 153. 1, 21. §. 188. *Cf. Ulp.* 22, 11. 12. §. 1. *I. cit. supra* 2, 153. §. 189. *Cf. Ulp.* 22, 13. §. 1. *I. cit. infra* §. 245. §. 190. *Cf.* §. 172. *L.* 5. *D. quis ordo* (38, 15).

dies cretionis cedere, *si* ipse seruus scierit, se heredem institutum esse, nec ullum impedimentum '*fuer*it,[1] quominus certiorem dominum faceret, ut illius iussu cernere 'poss*e*t.[2]

191. Post haec videamus de legatis. quae pars iuris extra propositam quidem materiam uidetur: nam loquimur de his iuris figuris, quibus per uniuersitatem res nobis adquiruntur: sed cum omnimodo de testamentis deque heredibus, qui testamento instituuntur, locuti sumus, non sine causa sequenti loco | poterat[3] haec iuris materia 'tractari.[4] 103.

192. Legatorum '*ita*que[5] genera *sunt* quattuor: aut enim per uindicationem legamus, aut per damnationem, aut sinendi modo, aut per praeceptionem.

193. Per uindicationem *hoc modo legamus*: *LVCIO TITIO* uerbi gratia HOMINEM STICHVM DO LEGO; sed (*et*) si 'a*lter*u*m*[6] uerbum positum sit, uelut *HOMINEM STICHVM DO, per uindicationem* legatum est: si u*ero etiam aliis uerbis*, *uelut* ita legatum fuerit: *SVMITO, uel ita: SIBI HABETO, uel* ita: CAPITO, aeque per uindicationem *legatum est.* **194.** *Ideo autem* per uindicationem legatum *appellatur*, q*uia* pos*t* adi*t*am hereditatem statim ex iure Quiritium res legatarii fit; et si eam rem legatarius uel ab herede uel ab alio quocumque, qui eam possidet, petat, uindicare debet, id est intendere, '*eam rem suam*[7] ex iure Quiritium esse. **195.** In eo *uer*o dissentiunt
[188] prud*entes: nam Sabinus* quidem et Cassius ceterique nostri praeceptores quod ita legatum sit, statim post aditam hereditatem putant fieri legatarii, etiamsi ignoret, sibi legatum esse,[8]

---

1) sit *C. edd.* (*factum ex* impedimentū fūit). 2) possit *C. edd.* 3) *Malim* poterit. 4) *Sequitur linea fere vacua.* 5) utique *C. fortasse recte, ut sit saltem.* 6) alterutrum *ed. Bg.* 5. 7) *Ex Bg. cj.* 'rem suam' *edd.* 'eam rem suam' *ed. Bg.* 5. 8) esse dimissum *C. edd. De hoc glossemate* (*a Bg. ed.* 5. *uncis incluso*) *vid. praef.*

---

§. 191. = *pr. I. de legatis* (2, 20). *Cf.* §. 97. §. 192. *Cf.* §. 2. *I. ib. Ulp.* 24, 3. §. 193. *Cf. Ulp.* 24, 3. *Epit.* 2, 5. §. 1. *Paul.* 3, 6. §. 6. *supra* 1, 149. *Fr. Vat.* 47. 57. 64. 83. 87. *L.* 65 *pr.* §. 1. *D. de leg.* 1. *Serv. ad Aen.* 5, 533. §. 194. *Cf. Theoph.* 2, 20. §. 2. *Epit.* 2, 5. §. 1. *L.* 69 *pr. D. de leg.* 1. intendere *etc.*] *Cf.* 4, 41. §. 195. *Cf. Paul.* 3, 6. §. 7. *L.* 81. §. 6. *L.* 86. §. 2 *D. de leg.* 1. Nerua *etc.*] *Cf. L.* 65. §. 1. *D. eod. L.* 69. *D. de cond. et dem.* (35, 1). *L.* 64. *D. de furt.* (47, 2). *infra* §. 200. legat. — Lat.] *cf. Plin. ep.* 10, 105.

set[1] posteaquam scierit et '*repulerit*, tum[2] perinde esse atque
si legatum non esset; Nerua uero et Proculus ceterique illius
sc*h*olae auctores non alite*r* putant rem legatarii fieri, quam si
uoluerit eam ad se pertinere: sed hodie ex diui Pii Antonini |
104. constitutione hoc magis iure uti uidemur, quod Proculo pla-
cuit; nam cum legatus fuisset Latinus p*er* uindicationem colo-
niae, 'Deliberent', inqui*t*, 'decuriones, an ad se uelint perti-
nere, proinde ac si uni legatus esset'. **196.** *Eae* autem solae
res per uindicationem legantur recte, quae ex iure Quiritium
ipsius testatoris sunt; sed eas quidem,[3] quae pondere, numero,
mensura constant, placuit sufficere, si mortis tempore sint ex
iure Quiritium testatoris, ueluti uinum, oleum, frumentum,
pecuniam numeratam; ceteras res uero placuit utroque tem-
pore testatoris ex iure Quiritium esse debere, id est, et quo
faceret *t*estamentum, et quo moreretur, alioquin 'inutile esse[4]
legatum. **197.** Sed sane hoc ita est iure ciuili: postea uero
auctore Nerone Caesare senatus consultum factum est, quo cau-
tum est, ut '(*et*)si[5] eam rem quisque '(*DO LEGO*)[6] legauerit,
quae eius numquam fuerit, perinde utile sit legatum, atque si
optimo iure relictum esset: optumum autem ius est per damna-
tionem 'legati;[7] quo genere etiam aliena res legari potest,
sicut inferius apparebit. **198.** Sed si quis rem suam '(*DO LEGO*)[8] [189]
legauerit, deinde post testamentum factum eam alienauerit,
plerique putant, non solum iure ciuili inutile esse legatum,
sed nec ex senatusconsulto confirmari. quod ideo dictum |

---

1) et *C. ed. Bg* ; *fortasse demum factum* (*ex* essēt), *postquam* dimissum *irrepserat*. 2) *spreuerit leg*atum *ed. Bg.*, *quod nec spatium admittit*, *nec usus loquendi;* tum *sic habes post* cum §. 178. *post* si 2, 255. 3, 9. 205. 4, 150. *Vid. etiam Fitting Arch. f. civ. Prax. XLII. p.* 162. 3) quidemm *C. unde* quidem *res ed. Bg.* 5. 4) inutilee *C.* (*pro* inutileēē) inutile est *edd.* 5) *Addidi.* 6) *Necessario addidi; nec sublevant quas obiicit Bg. ed.* 5 §§. 211. 218. *cum h. l. id quod SCto Neroniano cautum sit*, *referatur*, *nec id nisi recte referri poterat. Fortasse etiam legendum* quis DO LEGO. 7) *Ex Lachm. et Bg. cj. Cf. Ulp.* 24, 11ª. legatum *C. edd.* 8) *Hic quoque sequens* legauerit *effecit, ut haec verba omitterentur; nam contra postea ponitur* et si per damnationem — legauerit.

---

§. 196. *Cf.* §. 222. *Ulp.* 24, 7. *Epit.* 2, 5. §§. 1. 3. §. 197. *Cf. Ulp.* 24, 11ª. *Fr. Vat.* 85. inferius] §. 202. §. 198. *Cf.* §. 12. *I. de legat.* (2, 20). *Paul.* 3, 6. §. 16.

est, quia et si per damnationem aliquis rem suam legauerit 105.
eamque postea alienauerit, plerique putant, licet ipso iure debeatur legatum, tamen legatarium petentem per exceptionem doli mali repe*l*li, quasi contra uoluntatem defuncti petat. **199**. Illu*d* constat, si duobus pluribusue per uindicationem eadem res legata sit, siue coniunctim siue disiunctim, si omnes ueniant ad legatum, partes ad singulos pertinere et deficientis portionem collegatario adcrescere. coniunctim autem ita legatur: '*LVCIO* TITIO[1] ET SEIO HOMINEM STICHVM DO LEGO; di*s*iunctim ita: LVCIO TITIO HOMINEM STICHVM DO LEGO. SEIO EVNDEM HOMINEM DO LEGO. **200**. Illu*d* quaeritur, quod sub condicione per uindicationem legatum est, pendente condicione cuius '*si*t:[2] nostri praeceptores heredis esse putant exemplo statuliberi, id est eius serui, qui testamento sub aliqua condicione liber esse iussus est, quem constat interea heredis seruum esse; sed diuers*ae* scholae auctores putant, nullius interim eam rem esse; quod multo magis dicunt de eo, quod sine condicione pure[3] legatum est, antequam legatarius *ad*mittat legatum.

201. Per damnationem hoc modo legamus: HERES MEVS STIC*H*VM SERVVM MEVM 'DARE *LVCIO TITIO*[4] DAMNAS ESTO;
[190] sed et si DATO | scriptum sit, per damnationem legatum e*st*. 106.
202. *Quo* genere legati etiam aliena res legari potest, ita ut heres '*(rem)*[5] redimere et praestare, aut aestimationem eius dare debeat. **203**. Ea quoque res, quae in rerum natura non

---

1) * titio *C.* (*fuerit* l. titio) TITIO *edd.* LVCIO TITIO *iam et Bg. ed.* 5. 2) ēēt *C.* esset *edd.* 3) *Ferri hoc potest. Cf. Fr. Vat.* 52. 4) darem *C.* dare * *ed. Bg.* dare *LVCIO TITIO iam et Bg. ed.* 5. *Vid. lib. meum 'Nexum' p.* 218. *L.* 44. §. 1. *D. de leg.* 2. 5) *Addidi* (*idem fecit Bg. ed.* 5); *excidit ob vicinas vv.*

---

§. 199. *Cf. Ulp.* 24, 12. *infra* §. 206. *Epit.* 1, 5. §§ 1. 4. 5. §. 8. *I. de legat.* (2, 20). *Paul.* 3, 6. §. 26. §. 200. *Cf. L.* 29. §. 1. *D. qui et a quib. manum.* (40, 9). *L.* 12. §. 2. *D. famil. erc.* (10. 2). *L.* 105. *D. de condit. et dem.* (35, 1). *L.* 11. §. 1. *D. serv. q. a. m. amitt.* (8, 6). *Ulp.* 2, 1. 2. *L.* 9 *pr. L.* 16. *D. de statu lib.* (40, 7). quod sine condic.] *Cf. L.* 44. §. 1. *D. de leg.* 1. *L.* 80. *D. de leg.* 2. §. 201. *Cf. Ulp.* 24, 4. *Epit.* 2, 5. §. 2. *Theoph.* 2, 20. §. 2. §. 202. *Cf. Epit.* 2, 5. §. 2. §. 4. *I. de leg.* (2, 20). *Ulp.* 24, 8. *supra* §. 197. *L.* 30. §. *ult. D. de leg.* 3. *L.* 71. §. 3. *D. de leg.* 1. *L.* 61. *D. ad leg. Falc.* (35, 2) (*cf. cum* 4, 9). §. 203. = §. 7. *I. eod.*

est, si modo futura est, per damnationem legari potest, uelut fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit. **204**. Quod autem ita legatum est, post aditam hereditatem, etiamsi pure legatum est, non, ut per uindicationem legatum, continuo legatario adquiritur, sed nihilominus heredis est: ideo legatarius in personam agere debet, id est intendere, 'heredem[1] sibi dare oportere, et tum heres '(*rem*),[2] si mancipi sit, mancipio dare aut in iure cedere possessionemque tradere debet; si nec mancipi sit, sufficit, si tradiderit: nam si mancipi rem tantum tradiderit, nec mancipauerit, usucapione '*demum*[3] pleno iure fit legatarii: *finitur* autem *usucapio*, *ut supra quoque* diximus, mobilium quidem rerum anno, earum uero, quae solo 'tenentur,[4] biennio. **205**. Est et 'ill*ud dis*|*simile per* uin*dic*a*ti*o*nem legati, quod*[5] *si eadem res* duobus pluribusue per damn*at*ionem legata sit, siquidem coniunctim, plane singulis parte*s* de*b*entur, '*sicut in per uindicationem legato*;[6] *si ue*ro disiunctim, singulis solida res
107. de*betur*, | ut scilicet heres alteri rem, alteri aestimationem eius praestare debeat; et in coniunctis deficientis portio non ad collegatarium pertinet, sed in hereditate remanet.

206. Quod autem diximus, deficientis portionem (*in*) per damnationem quidem legato in hereditate retiner*i*, in per uin- [191]
dicationem uero collegatario accrescere, admonendi sumus, ante legem Papiam iure ciuili ita fuisse; post legem uero Papiam deficientis portio caduca fit et ad eos pertinet, qui in eo testamento liberos habent. **207**. Et quamuis prima causa sit in caducis uindicandis heredum liberos habentium, deinde si heredes liberos non habeant, legatariorum liberos habentium, tamen ipsa lege Papia significatur, ut collegatarius coniunctus,

---

1) 'heredem (*rem*)' *ed. Bg. Sed cf.* 4, 4. 38. 45. 55. 87 *etc. Omisit 'rem' Bg. ed.* 5. 2) *Goesch. addidit.* 3) *Ex Goesch. cj. 'duntaxat' ed. Bg.* 4) teneantur *C. ed. Bg.* 5) *Restitui. Cf. Epit.* 2, 5. §. 4. *v. 'similitudo'*. 6) *Ex Euleri cj. Cf. Epit. l. c.*

---

§. 204. *Cf.* §§. 194. 213. 41. 42. 44. 54. § 205. *Cf. Epit.* 2, 5. §§. 4. 5. *Ulp.* 24, 13. *supra* §. 199. *Fr. Vat.* §§. 85. 87. *L.* 16 *pr. D. de leg.* 1. *L.* 7. *L.* 13. §. 1. *L* 88. §. 6. *D. de leg.* 2. §§. 206. 207. *Cf.* §§. 199. 205. 286. *Ulp.* 24, 12. 13. 17, 2. *tit.* 18. 19, 17. 1, 21. 25, 17. *Fr. de i. fisci* §. 3. *Fr. Vat.* 195. *Iuvenal.* 9, 87 *cum schol. Tacit. A.* 3, 28. *L.* 5. *D. de vulg. subst.* (28, 6). *L.* 89. *D. de leg.* 3.

si liberos habeat, potior sit heredibus, etiamsi liberos habebunt. **208**. Set plerisque placuit, quantum ad hoc ius, quod lege Papia coniunctis constituitur, nihil interesse, utrum per uindicationem an per damnationem legatum sit.

209. Sinendi modo ita legamus: HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE, LVCIVM TITIVM HOMINEM STIC*H*VM SVMERE SIBIQVE HABERE. **210**. Quod genus legati plus quidem habet (*quam*) p*er* uindicationem legatum, minus autem quam per
damnationem: nam eo modo non solum suam rem | testator 108.
utiliter legare potest, sed etiam hered*i*s sui, 'cum[1] alioquin per uindicationem nisi suam rem legare non potest, per damnationem autem cuiuslibet extranei rem legare potest. **211**. Sed si quidem mortis testatoris tempore re*s* 'uel[2] ipsius testatoris sit uel heredis, plane utile legatum est, etiamsi testamenti faciundi tempore neutrius fuerit. **212**. Quodsi post mortem testatoris ea res heredis esse coeperit, quaeritur, an utile sit legatum: e*t* plerique putant, inutile esse. qui*d* ergo est? licet aliquis eam rem legauerit, quae neque eius *um*quam fuerit, neque postea heredis eius umquam esse coeperit, ex senatus consulto Neroniano proinde uidetur, ac si per damnationem relicta esset. **213**. Sicut autem per damnationem legata res non statim post aditam hereditatem legatarii efficitur, sed manet heredis eousque, donec is 're*m*[3] tradendo uel man-
[192] cipando uel in iure cedendo legatarii '*propri*am[4] fecerit, ita et in sinendi modo legato iuris est; et ideo huius quoque legati nomine in personam actio est QVIDQVID HEREDEM EX TESTAMENTO DARE FACERE OPORTET. **214**. Sunt tamen, qui putant, ex hoc legato non uideri obligatum heredem, ut man-
cipet aut in iure cedat | aut tradat, sed sufficere, ut legatarium 109.
rem sumere patiatur; quia nihil ultra ei testator imperauit,

---

1) *Malim* qui. 2) *Ex C. addidi. Cf.* §. 212. . . .neque. . .neque. 3) heres *C. edd. et mea* 1. *in contextu.* 4) esam *C. pro* ppam *ut puto.* eam *edd. et mea* 1.

---

§. 209. *Cf. Ulp.* 24, 5. *Epit.* 2, 5. §. 6. *Theoph.* 2, 20. §. 2. §. 210. *Cf. Epit.* 2, 5. §. 6. *Ulp.* 24, 10. 8. *Paul.* 3, 6. §. 11. §§. 211. 212. *Cf. Epit. l. c. Fr. Vat.* 85. §. 213. *Cf.* §. 204. *Theoph. l. c.* QVIDQVID *etc.*] *Cf.* 4, 41. §. 214. *Cf. Epit. l. c. L.* 29. *D. locati* (19, 2). *L.* 16. *D. de lib. leg.* (34, 3). *Supra p.* 141. *not.* 9.

quam ut sinat, id est patiatur, legatarium rem sibi habere. **215**. Maior illa dissensio in hoc legato interuenit, '*(quod)*[1] si 'eadem res[2] duobus pluribusue disiunctim 'leg*ata sit*,[3] quidam putant, utrisque solidum deberi, sicut per *damn*ationem: nonnulli occupantis esse meliorem condicionem aestimant, quia cum in eo genere legati damnetur heres patientiam praestare, ut legatarius rem habeat, sequitur, ut si priori patientiam praestiterit et is rem sumpserit, securus sit aduersus eum, qui postea legatum petierit, quia neque habe*t* rem, ut patiatur eam ab eo sumi, neque dolo malo fecit, quominus eam rem haberet.

216. Per praeceptionem hoc modo legamus: LVCIVS TITIVS HOMINEM STICHVM PRAECIPITO. **217**. Sed nostri quidem praeceptores nulli alii eo modo legari posse putant, nisi ei, qui aliqua ex parte heres scri*p*tus '*sit*:[4] praecipere enim esse praecipuum sumere; quod tantum in eius persona procedit, qui aliqua ex parte heres institutus est, quod is extra portionem hereditatis praecip*uum* legatum habiturus sit. **218**. Ideoque si extraneo legatum fuerit, inutile est legatum, adeo
110. ut Sabinus | existimauerit, ne quidem ex *senatus consult*o Neroniano posse conualescere: 'nam eo', inquit, 'senatusconsulto ea tantum confirmantur, quae uerborum uitio iure [193]
ciuili non ualent, non quae propter ipsam personam legatarii non 'debentur'.[5] sed Iuliano 'ex Sexto[6] placuit, etiam hoc casu ex senatus consulto confirmari legatum; nam ex uerbis etiam hoc casu accidere, ut iure ciuili inutile sit legatum, *i*nde manifestum es*se*, quod eidem aliis uerbis recte 'leg*e*tur,[7]

---

1) *Addidi.* 2) eandem r. *C.* eandem rem *edd.* 3) elegasti *ed. Bg. Cf.* '*Gaius*' *p.* 49. legasti *ed. Bg.* 5. 4) ēē *C.* esse*t ed. Bg.* 5) deberentur *C. edd.* 6) *Deleri volunt post Buchholtz. de praeleg. p.* 37. *Th. Momms. et M. Hertz.* (*Jahrb. d. gem. deut. R. III. p.* 8. 395). *Sed sana est lectio, quae significat, Iulianum hanc* (*Digestorum libris*) *ex Sexto* (*Pomponio*, *cf. Zimmern hist. iur.* §. 92. *not.* 6. *Osann. ad Pompon. p. XVII.*) *relatam sententiam probasse. Simili brevitate Gaius utitur L.* 234. §. 2. *D. de verb. sign.* (50, 16), *et adhibita praepositione* apud (*ubi citatus ab alio ICtus celebrior erat*) 2, 154. 7) legatur *C. edd.*

---

§. 215. *Cf. L.* 14. *D. de usu et usufr. leg.* (33, 2). *L. un.* §. 11. *C. de caduc. toll.* (6, 51). §. 216. *Cf. Ulp.* 24, 6. *Theoph.* 2, 20. §. 2. *Magnonis Notae* P. S. T. Q. H. §. 218. *Cf. Ulp.* 24, 11ᵃ. *Plin. ep.* 5, 7. — *L.* 18. *D. de leg.* 1. *Fr. Vat.* 85. peregrino] *Cf.* §. 285.

uelut 'p*er* uindicatio*n*em, per damnationem, sinendi modo;[1] tunc autem uitio personae legatum non ualere, cum ei legatum sit, cui nullo modo legari possit, uelut peregrino, cum quo testamenti factio non sit. quo plane casu senatus consulto locus non est. **219.** Item nostri praeceptores quod ita legatum est, nulla '(*alia*)[2] ratione putant posse consequi eum, cui ita fuerit legatum, 'qu*am*[3] iudicio familiae erciscundae, quod inter heredes de hereditate erciscunda, id est diuidunda, accipi solet: officio enim iudicis id contineri, ut et quod per praeceptionem legatum est, adiudicetur. **220.** Unde intellegimus, nihil aliu*d* secundum nostrorum praeceptorum opinionem per praeceptionem legari posse, nisi quod testatoris sit: nulla enim alia res, quam hereditaria, deducitur in hoc iudicium: itaque si non suam rem eo modo testator legauerit, | iure quidem 111.
ciuili inutile erit legatum; sed ex senatus consulto confirmabitur. aliquo tamen casu etiam alienam rem (*per*) praeceptionem legari posse fatentur: ueluti si quis eam rem legauerit,
[194] quam creditori fiduciae causa mancipio dederit; nam officio iudicis coheredes cogi posse existimant 'soluta pecunia luere[4] eam rem, ut possit p*rae*cipere *is*, cui ita legatum sit. **221.** Sed diuer*sa*e sc*h*ol*a*e auctores putant, etiam extraneo per praeceptionem legari posse proinde, ac si ita scribatur: TITIVS HOMINEM STICHVM CAPITO, superuacuo adiecta PRAE syllaba; ideoque per *uindicationem eam rem* legatam uideri: quae sententia dicitur diui Hadriani constitutione confirmata esse. **222.** Secundum hanc igitur opinionem si ea res (*ex*) iure Quiritium

---

[1]) *Ex Goesch. ed. In C. post* per uindicationem *additur* et. *Quamobrem Lachm. v.* per damnationem et per uindicationem *pro interpolatis habuerit* (*poterat enim loco illorum etiam* sinendi modo), *non intelligo.* et *uncis incl. Bg. ed.* 5. [2]) *Addidi, cum exciderit propter* n-ulla. [3]) quod *C.* (*factum ex* q., *postquam* alia *interierat*) '(*praeter*)quam' *ed. Bg.* nulla (*alia*)....*quam ed. Bg.* 5. [4]) solutam pecuniam soluere *C., ut appareat, librarium* eam rem *ad sequentia trahentem pecuniam mutuam datam* (solutam) *reddi* (soluere) *intellexisse ideoque ex* luere *fecisse* soluere. *Nec me movet, quod praedes praediaque soluti solutaque dicuntur.* soluta pecunia soluere *edd.*

---

§. 219. *Cf. Theoph. l. c. Paul.* 3, 6. §. 1. *Ulp. L.* 22. §. 1. *D. fam. erc.* (10, 2). *L.* 17. §. 2. *D. de leg.* 1. §. 220. *Cf. Ulp.* 24. 11. *supra* §. 197. *L.* 28. *D. fam. erc.* (10, 2). *Paul.* 3, 6. §. 8. *L.* 6. *C. de fideic.* (6, 42). fiduciae] *cf.* 2, 60. §. 222. *Cf.* §§. 40. 196. 197.

defuncti fuerit, po*test* a legatario uindicari, siue is unus ex heredibus sit, siue extraneus; et si in bonis tantum testatoris fuerit, extraneo quidem ex senatus consulto utile erit legatum, heredi uero familiae herciscundae iudicis officio praestabitur; quodsi nullo iure fuerit testatoris, tam heredi quam extraneo ex senatus consulto utile erit. **223.** Siue tamen heredibus, secundum nostrorum opinionem, siue etiam extraneis, secundum illorum opinionem, duobus pluribusue eadem res con-
112. iunctim aut disiunctim legata fuerit, singul|*i* partes ha*b*ere debent.

AD LEGEM FALCIDIAM. **224.** Sed olim quidem licebat totum patrimonium legatis atque libertatibus erogare, nec quicquam heredi relinquere praeterquam inane nomen heredis; i*d*que lex XII tabularum permittere uidebatur, qua cauetur, ut quod quisque de re sua testatus esset, id ratum haberetur, his uerbis: 'uti legass*i*t suae re*i*, ita ius esto:' 'qua auctoritate[1] qui scri*p*ti heredes erant, ab hereditate se abstinebant, et idcirco plerique intestati moriebantur. **225.** Itaque lata est lex Furia, qua, exceptis personis quibusdam, ceteris plus [195]
mile as*si*bus legatorum nomine mortisue causa capere pe*r*missum non est. sed et haec lex non perfecit, quod uoluit: qui enim uerbi gratia quinque milium aeris patrimonium habebat, poterat quinque hominibus singulis milenos asses legando totum patrimonium erogare. **226.** Ideo postea lata est lex Voconia, qua cautum est, ne cui plus legatorum nomine mortisue causa capere liceret, quam heredes caperent: ex qua lege plane quidem aliquid utique heredes habere uidebantur; se*t* tamen uitium simile nascebatur: nam in multas legatariorum personas distributo patrimonio 'poterat (*testator*)[2] adeo heredi

---

[so]luere *ed. Bg.* 5. [1]) q̆ae *Sched., quod pro nota acceptum valet, quod dedimus, i. e.* '*cuius legis auctoritate*' *et praestat ei, quod proposuimus* '*Gaius*' *p.* 50. quare *edd.* [2]) *Ex Bg.* (*Goesch.*) *cj. addidi* (*sed nota*t *facilius h. l. excidere poterat quam, quo Goesch. eam supplebat, ante v.* ut); polera*nt* *ed. Bg.* poterat a. h. m. relinqu*i* re*i*

---

§. 223. *Cf. Epit.* 2, 5. §. 7. *L. un.* §. 11. *C. de caduc.* (6, 51). §. 224. *Cf. pr. I. de lege Falc.* (2, 22) *cum Theoph.* uti legassit] *cf. Dirksen XII tabb.* 5, 3. *Schöll p.* 127. §. 225. *Cf. Inst. et Theoph. l. c. infra* 4, 23. *Ulp.* 1, 2. 28, 7. *Fr. Vat.* 301. *Varr. fragm. lib. III. pop. Rom. ed. Bip. p.* 247. §. 226. *Cf. Inst. et Theoph. l. c. de vit.* Lex Voconia] *a. u.* 585. *Cf.* §. 274.

minimum relinquere, ut non expediret heredi, huius lucri gra|tia totius hereditatis onera sustinere. **227.** Lata est ita- 113.
que lex Falcidia, qua cautum est, ne plus 'ciui *Romano* legare[1] liceat quam dodra*n*tem: itaque necesse est, ut heres quartam partem hereditatis habeat: et hoc n*unc* iure utimur. **228.** In libertatibus quoque dandis nimiam licentiam conpescuit lex Fufia Caninia, sicut in primo commentario rettulimus.

DE INVTILITER RELICTIS LEGATIS. **229.** Ante *h*eredis institutionem inutiliter legatur, scilicet quia testamenta uim ex institutione heredis accipiunt, et ob id uelut caput et fundamentum intellegitur totius testamenti heredis institutio. **230.** Pari ratio*ne* nec libertas ante heredis institutionem dari
[196] potest. **231.** Nostri praeceptores nec tutorem eo loco dari posse existimant: set Labeo et Proculus tutorem posse dari (*putant*), quod nihil ex hereditate erogatur tutoris datione. **232.** Post mortem quoque heredis inutiliter legatur, id est hoc modo: CVM HERES MEVS MORTVVS ERIT, DO LEGO, aut DATO. ita autem recte legatur: CVM HERES (*MEVS*)[2] MORIETVR, quia non post mortem heredis relinquitur, sed ultimo uitae eius tempore. rursum ita non potest legari: PRIDIE QVAM HERES MEVS MORIETVR; quod non pretiosa ratione receptum uidetur. | **233.** Eadem et de libertatibus dicta in- 114.
tellegemus. **234.** Tutor uero an post mortem heredis dari possit, quaerentibus eadem forsita*n* poterit esse quaestio, quae de (*eo*) agitatur, qui ante heredum institutionem datur. (*DE*) POENAE CAVSA RELICTIS LEGATIS. **235.** Poenae quoque nomine inutiliter legatur: poenae autem nomine legari uidetur,

---

mea cj. '*Gaius*' *p.* 50. 1) ei *C. et ed. mea* 1., *ubi notaveram: quod nunc* (*cum* '*testator*' *praecedat*) *ferri potest.* elegare *ed. Bg.* h' (hereditatis) legare *mea cj.* '*Gaius*' *p.* 50. ciui Romano legare *ed. Bg.* 5. *quam nunc sequor, ubi apparuit in C. potius siglum* CR *quam* ei *scriptum fuisse.* 2) *Supplevit Bg. ed.* 5.

---

§. 227. lex Falcidia] *a. u.* 714. *Cf. Inst. l. c. Ulp.* 24, 32. *Epit.* 2, 6. *Paul.* 3, 8. §. 1. *L.* 1 *pr. D. ad l. Falc.* (35, 2). § 228. *Cf.* 1, 42 *seq.* §. 229. *Cf. Ulp.* 24, 15. §. 34. *I. de legat.* (2, 20). §. 230. = §. 34. *I. cit. Cf. Ulp.* 1, 20. §. 231. *Cf.* §. 3. *I. qui dari tut.* (1, 14). §. 232. *Cf. Ulp.* 24, 16. *Paul.* 3, 6. §§. 5 6. 4. 1. §. 11. §. 35. *I. de legat.* (2, 20). *infra* 3, 100. *L.* 11. *C. de contrah. stip.* (8, 38). §. 233. *Cf. Ulp.* 1, 20. §. 234. *Cf.* §. 231. *L.* 7. *D. de testam. tut.* (26, 2). §. 235. *Cf. Ulp.* 24, 17. 25, 13. §. 36. *I. de legat.* (2, 20).

quod coercendi heredis causa relinquitur, quo magis heres aliqui*d* faciat aut non faciat, uelut quod ita legatur: SI HERES MEVS FILIAM SVAM TITIO IN MATRIMONIVM COLLOCAVERI*T*, X (*MILIA*) SEIO DATO, uel ita: SI FILIAM TITIO IN MATRIMONIVM NON COLLOCAVERIS, X MILIA TITIO DATO; sed et si 'heredem, (*si*)[1] uerbi gratia intra biennium monumentum sibi non fecerit, x Titio 'dar*e*[2] iusserit, poenae nomine legatum *est*. *et d*en*i*que ex ipsa definitione multas similes species 'uel *ca*u*s*as[3] fi*n*gere possumus. **236.** Nec libertas quidem poe*n*ae nomine dari potest, quamuis de ea re fuerit quaesitum. **237.** De tutore uero nihil possumus quaerere, quia non potest datione tutoris heres conpelli quidquam facere aut non facere; [197] ideoque nec datur poenae no*mi*ne tutor; (*si uero ita tutor*) datus fuerit, magis sub condicione quam p*oe*nae nomine datus uidebitur. **238.** '(*Item*)[4] incertae personae legatum inutiliter relinquitur: incerta autem uidetur persona, quam per incertam
115. opinionem | animo suo testator subicit, u*elut si* ita legatum sit: QVI PRIMVS AD FVNVS MEVM VEN*ER*IT, (*EI HERES*) MEVS X (*MILIA*) DATO; idem iuris est, si generaliter omnibus legauerit, QVICVMQVE AD FVNVS MEVM VENERIT; i*n ea*dem causa est, quod ita relinquitur: QVICVMQVE FILIO MEO IN MATRIMONIVM FILIAM SVAM CONLOCAVERIT, EI HERES MEVS X MILIA DATO; 'illu*d* quoque,[5] quod ita relinquitur: QVI POST TESTAMENTVM '(*SCRIPTVM PRIMI*)[6] CONSVLES DESIGNATI ERVNT, aeque incertis personis legari uidetur; et denique aliae multae huius-

---

[1]) h. (*quod et* heres *et* heredem *notat*) *C*. heres *edd*. *Subiecto testatoris, quod ex exemplis modo allatis satis intelligitur, carere possumus.* [2]) dari *C. edd.* [3]) *In C. fuerit* ū c̄|sas *coll. L.* 85. *D. de verb. obl.* (45, 1)*; vel* ū Ǝ|rias = uel contrarias (*hoc spectans ad illud* aut non faciat). prop|rias *ed. Bg.* testament|arias *cj. Bg. ed.* 5. [4]) *Addidi, praecedens* uideb-it' *geminando.* [5]) *Addunt C. et edd.:* in eadem causa est. *Sed librarium haec ex superioribus, quo oculi eius aberraverant, perperam repetiisse, arguunt Iust. Instit., in quibus est: 'Illud quoque, quod ita relinquebatur QVI POST TEST. SCRIPTVM PRIMI CONSVLES DESIGNATI ERVNT, aeque incertae personae legari uidebatur'.* (*Itaque nunc uncis incl. ed. Bg.* 5). *Alii postea ante* aeque *addiderunt* nam. [6]) *Ex Inst. addidi.*

---

§. 236. *Cf.* §. 36. *I. cit.* §. 237. *Cf. L.* 2. *D. de his quae poenae c.* (34, 6). §. 238. *Cf. Ulp.* 24, 18. *Paul.* 3, 6. §. 13. §. 25. *I. de legat.* (2, 20).

modi species sunt. sub certa uero demonstratione incertae personae recte legatur, uelut: EX COGNATIS MEIS, QVI NVNC SVNT, QVI PRIMVS AD FVNVS MEVM VENERIT, EI X MILIA HERES MEVS DATO. **239.** Libertas quoque non uidetur incertae personae dari posse, quia lex Fufia Caninia iubet, nominatim seruos liberari. **240.** Tutor quoque certus dari debet. **241.** Postumo quoque alieno inutiliter legatur. *est autem* alienus postumus, qui natus inter suos heredes testatori futurus non est: ideoque ex emancipato *quo*que filio 'conceptus[1] nepos extraneus *est postumus auo; item qui in ute*ro est eius, '*quae conubio non interuenie*nt*e du*|ct*a* est[2] uxor, extraneus
[198] postumus patri contin|git. **242.** Ac ne heres quidem potest 116.
institui postumus alienus: est enim incerta persona. **243.** Cetera uero, qua*e* supra diximus, ad legata proprie pertinent; quamquam non inmerito quibusdam placeat, poenae nomine heredem institui non posse: nihil enim intererit, utrum legatum dare iubeatur heres, si fecerit aliquid aut non fecerit, an coheres ei adiciatur; quia tam *co*heredis adiectione quam legati datione conpellitur, ut aliquid contra propositum suum faciat.

---

1) *Hoc per errorem exciderat ex ed. m. priore.* 2) *Scripsi in 'Studien d. R. R.' p.* 263. *'quae iure nostro non potest | esse' ed. Bg.* [*ex* §. 28. *I. de legat.* 2, 20]: *qui paene iuris error* (*quis enim ignorat, ex ea, quae uxor iure non potest esse, nati nec patrem dici posse?*) *Gaio impingi non debebat. Cf.* 1, 64. *Sed et plane alienus hinc est eiusmodi postumus, cuius in* §. 28. *I. de legat.* (2, 20) *mentio fit: quem non ut incertam personam, sed quia honeste postumus sperari nequit, instituere non possumus. — Ceterum certissimum est, quae 'iure nostro uxor esse non posse' dicitur* §. 28. *I. cit., significari ea non quae iure nostro* (*quod distinguit inter iustam i. e. iustis nuptiis copulatam uxorem et uxorem simpliciter*) *iusta uxor, sed quae iure uxor omnino esse non possit; neque alium locum novi, ubi iure nostro uxor esse posse negata spectet tantum ad iustis nuptiis coniunctam. Nec hanc rem, in qua tota quaestio vertitur, omnino tangit Bg. ed.* 5. *ad h. l. Quod vero praeterea de exacerbatione, quam errore facti mihi impingit, de ferula, de vapulatione, de virorum doctorum auctoritatibus, de L.* 24. *D. de legib. loquitur, ea cum ad rem non pertineant, missa facio.*

---

§. 239. *Cf.* §. 25. *I. cit. supra* 1, 45 *seq. Ulp.* 1, 25. *L.* 24. *D. de mmiss. test.* (40, 4). §. 240. *Cf. L.* 20 *pr. D. de testam. tut.* (26, 2). §. 27 *fin. I. de legat.* (2, 20). *Ulp.* 11, 14. §. 241. = §. 26. *I. ibid. Cf. infra* §. 287. §. 242. *Cf.* 1, 147. 2, 287. §. 28. *I. de legat.* (2, 20). §. 243. *Cf.* §. 36. *I. tit. cit.*

244. An ei, qui in potestate sit eius, quem heredem instituimus, recte legemus, quaeritur. Seruius recte legari probat, sed euanescere legatum, si quo tempore dies legatorum cedere solet, adhuc in potestate *sit*; ideoque siue pure legatum sit et uiuo testatore in potestate heredis esse desierit, siue sub condicione et ante condicionem id acciderit, deberi legatum. Sabinus et Cassius sub condicione recte legari, pure non recte, putant; licet enim uiuo testatore possit desinere in potestate heredis esse, ideo tamen inutile legatum intellegi oportere, quia quod nullas uires habiturum foret, si statim post testamentum factum decessisset testator, hoc ideo ualere, quia [199]
117. uitam longius traxerit, absurdum esse*t*. | Diuersae schol*ae* auctores nec sub condicione recte legari (*putant*), quia quos in potestate habemus, eis non magis sub condicione quam pure debere possumus. **245.** Ex diuerso constat, ab eo, qui in potestate (*tua*) est, herede instituto recte tibi legari; sed si tu per eum heres extiteris, euanescere legatum, quia ipse tibi legatum debere non possis; si uero filius emancipatus aut seruus manumissus erit uel in alium translatus, et ipse heres extiterit aut alium fecerit, deberi legatum.

246. *Nu*nc[1] transeamus ad fideicommissa.

247. Et prius de hereditatibus uideamus. **248.** Inprimis igitur sciendum est opus esse, ut aliquis heres recto iure instituatur eiusque fidei committatur, ut eam hereditatem alii restituat; alioquin inutile est testamentum, in quo nemo recto iure heres instituitur. **249.** Verba autem utilia fideicommissorum haec 'fe*r*e[2] maxime in usu esse uidentur: PETO, ROGO, VOLO, FIDEICOMMITTO, quae proinde firma singula sunt, atque si omnia in unum congesta sint. **250.** Cum igitur scripserimus: (*LVCIVS*) TITIVS HERES ESTO, possumus adicere:

---

1) *De Goesch. cj. ex Inst. Cf.* 1, 124. 2, 80. 97. 3, 39. 182 4. 88. Hinc *C. edd.* (*praeter Bg.* 5.) 2) *Ex Ulp. l. c.* recte *C.* [recte] *Bg. ed. Alii:* recepta. *vel* certe.

---

§. 244. *Cf.* §. 32. *I. ibid. Ulp.* 24, 23. *L.* 1 *pr. L.* 4. *D. de reg. Cat.* (34, 7). §. 245. *Cf.* §. 33. *I. tit. cit. Ulp.* 24, 24. *supra* §. 189. §§. 246. 247. = *pr. I. de fdcss. hered.* (2, 23). §. 248. = §. 2. *init. I. eod. Cf. Epit.* 2, 7 *pr.* §. 249. = §. 3. *I. de sing. reb. p. fdcss.* (2, 24). *Cf. Ulp.* 25, 2. 2, 7. *Paul.* 4. 1. §§. 5. 6. §. 250. = §. 2. *med. I. de fdcm. hered.* (2, 23). *Epit.* 2, 7 *pr.*

ROGO TE, LVCI TITI, PETOQVE A TE, VT, CVM PRIMVM POSSIS HEREDITATEM MEAM ADIRE, GAIO SEIO REDDAS, RES*TI*TVAS. possumus autem et de parte restituenda rogare; et liberum est, uel sub condicione uel pure relinquere | fidei- 118.
commissa, uel ex die certa. **251.** Restituta autem hereditate is, qui restituit, nihilominus heres permanet; is uero, qui recipit hereditatem, aliquando heredis loco est, aliquando legatarii. **252.** *Oli*m au*tem* nec heredis loco erat nec legatarii, sed po-
[200] tius emptoris: tunc enim in *u*su erat, ei, cui restituebatur hereditas, nummo uno eam hereditatem dicis causa uenire; et quae stipulationes inter (*uenditorem hereditatis et emptorem interponi solent*, *eaedem interponebantur inter*) heredem et eum, cui restituebatur hereditas, id est hoc modo: heres quidem stipulabatur ab eo, cui restituebatur hereditas, ut quicquid hereditario nomine condemnatus fuisset, siue quid alias bona fide dedisse*t*, eo nomine inde*m*nis *es*set, et omnino si quis cum eo hereditario nomine ageret, 'u*t*[1] recte defenderetur; i*ll*e uero, qui recipiebat hereditatem, inuice*m* stipulabatur, ut si qui*d* ex hereditate ad heredem peruenisset, id sibi restitueretur, '(*et*)[2] ut etiam pateretur, eum hereditarias actiones procuratorio aut cognitorio nomine exequi. **253.** Sed posterioribus temporibus Trebellio Maximo et Annaeo Seneca consulibus senatus consultum factum est, quo cautum est, ut *s*i cui hereditas ex fideicommissi causa restituta sit, actiones, quae iure ciuili heredi et in heredem conpeterent, (*ei*) et in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta esset hereditas; post quod senatus consultum desierunt illae cautiones in usu haberi: |
praetor enim utiles actiones ei et in eum, qui recepit heredi- 119.
tatem, quasi heredi et in heredem dare coepit, *e*aeque in edicto proponuntur. **254.** Sed rursus quia heredes scripti, cum aut totam hereditatem aut paene totam plerumque restituere roga-

---

[1]) *Omisit ed. Bg.* 5. u *C. puncto superposito, nisi est pars litterae* t *suppletae.* [2]) *Addidi ex vicino* (*olim*) restitueret.

---

§. 251. = §. 3. *I. eod. infra* §. 255. §. 252. *Cf. Theoph.* 2, 23. §. 3. *L.* 95. *D. de leg.* 3. §. 253. = §. 4. *I. h. t.* (2, 23). temporibus] *Neronis a.* 54—68. *Cf. Paul.* 4, 2. *Ulp.* 24, 14. § 254. = §. 5. *I. h. t.* (2, 23). *Epit.* 2, 7 *pr. Ulp.* 25, 14. 15. *Paul.* 4, 3. P. et P. consulibus] *Vespasiani temporibus a.* 70—80. partitio] *cf. Ulp.* 24, 25. *Theoph.* 2, 23. §. 5.

bantur, adire hereditatem ob nullum aut minimum lucrum re-
cusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa, Pegaso et
Pusione (*consulibus*) senatus censuit, ut ei, qui rogatus es*se*t
hereditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere,
atque e lege Falcidia in legatis retinendi *iu*s conceditur: ex
singulis quoque rebus, quae per fideicommissum relinquuntur,
eadem retentio permissa est. per quod senatus consultum ipse [201]
(*heres*) onera hereditaria sustinet; ille autem, qui ex fideicom-
misso reliquam partem hereditatis recipit, legatarii partiarii
loco est, id est eius legatarii, cui pars bonorum legatur; quae
species legati partitio uocatur, quia cum herede legatarius par-
titur hereditatem: unde effectum est, ut quae solent stipulatio-
nes inter heredem et partiarium legatarium interponi, ea*e*dem
interponantur inter eum, qui ex fideicommissi causa recipi*t* he-
reditatem, et heredem, id est, ut et lucrum et damnum here-
ditarium pro rata parte inter eos commune sit. **255.** Ergo
120. siquidem non plus qua*m* dodrantem | hereditatis scriptus heres
rogatus sit restituere, tum ex Trebelliano senatus consulto re-
stituitur hereditas, et in utrumque actiones hereditariae pro
rata parte dantur, in heredem quidem iure ciuili, in eum uero,
qui recipit hereditatem, ex senatus consulto Trebelliano; quam-
quam heres etiam pro ea parte, quam restituit, heres permanet,
eique et in eum solidae actiones competunt; sed non ulterius
oneratur, nec ulterius illi dantur actiones, quam apud eum
commodum hereditatis remanet. **256.** At si quis plus quam
dodrantem uel etiam totam hereditatem restitu*e*re rogatus sit,
locus e*s*t Pegasiano senatus consulto. **257.** Set is, qui s*e*mel
adierit hereditatem, si modo sua uoluntate adierit, siue reti-
nuerit quartam partem, siue noluerit retinere, ipse uniuersa
onera hereditaria sustinet: set quarta quidem retenta quasi
partis et pro parte stipulationes interponi debent tamquam
inter partiar*i*um legatarium et heredem; si uero totam heredi-
tatem restituerit, ad exemplum emptae et uenditae hereditatis
stipulationes interponendae sunt. **258.** Set si recuset scriptus
heres adire hereditatem ob id, quod dicat, eam sibi suspectam

§. 255. = §. 6. *I. h. t.* (2, 23). *Cf. Ulp.* 25, 14. *L.* 93. *D. ad l. Falc.* (35, 2). §. 256. §§. 6. (7.) *I. h. t. Cf. Ulp. l. c.* §. 257. = §. 6. *I. cit. Cf. L.* 21. 45. *D. ad SC. Treb.* (36, 1). *Ulp.* 25, 15. *Paul.* 4, 3. §. 2. *supra* §. 254. §. 258. *Cf. Ulp.* 25, 16. *Paul.* 4, 4. §§. 2—4.

esse quasi damnosam, cauetur *Peg*asiano senatus consulto, ut desiderante eo, cui restituere rogatus est, iussu | praetoris 121.
adeat et restituat, perindeque ei et in eum, qui receperit, actio-
202] nes dentur, ac iuris est ex senatus consulto Trebelliano: quo casu nullis stipulationibus opus est, quia simul et huic, qui restituit, securitas datur, et actiones hereditariae ei et in eum transferuntur, qui receperit hereditatem. **259.** Nihil autem interest, utrum aliquis ex asse heres institutus aut totam hereditatem aut pro parte restituere rogetur, an ex parte heres institutus aut totam eam partem aut partis partem restituere rogetur. nam et hoc casu de quarta parte eius partis ratio ex Pegasi*a*no senatus consulto haberi solet.

260. Potest autem quisque etiam res singulas per fideicommissum relinquere, uelut fundum, hominem, ues*tem*, argentum, pecuniam; et uel ipsum heredem rogare, ut alicui restituat, uel legatarium, quamuis a legatario legari non possit. **261.** Item potest non solum propria testatoris res per fideicommissum relinqui, sed etiam heredis aut legatarii aut cuiuslibet alterius: itaque et legatarius non solum de ea re rogari potest, ut eam alicui restituat, quae ei legata sit, sed etiam de alia, siue ipsius legatarii siue aliena sit. Hoc[1] solum obseruandum est, ne plus quisquam rogetur alicui restituere, quam ipse ex testamento cep*er*it; nam | quod amplius est, inutiliter 122.
relinquitur. **262.** Cum autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est ei, qui rogatus est, aut ips*a*m redimere et praestare, aut aestimationem *eius* soluere, *sicut iuris est*, *si* per damnationem aliena res legata sit: sunt tamen, qui putant, si rem per fideicommissum relictam dominus non uendat, extingui fideicommissum; sed aliam esse causam per damnationem legati.

263. Libertas quoque seruo per fideicommissum dari

[1]) *Ex Inst.* sed hoc *C. edd. verum* sed *ex praecedente* sit *natum videtur. Errore Bg. ed.* 5. *me prius* sed (*ante* etiam) *omittere ait.*

§. 259. = §. 8. *I. h. t.* (2, 23). §. 260. = *pr. I. de sing. reb. p. fdcss.* (2, 24). uel legatarium] *cf.* §. 271. *Ulp.* 24, 20. §. 261. = §. 1. *I. eod. Ulp.* 25, 5. *Paul.* 4, 1. §§. 7. 8. §. 262. = §. 1. *I. cit. Ulp.* 25, 5. *Paul.* 4, 1. § 7. *L.* 14. §. 2. *L.* 30. §. *ult. D. de leg.* 3. §§. 263—267. *Cf. de ordine supra* §§. 185—190; *de re* = §. 2. *I. eod.* (2, 24). *Theoph.* 1, 14, 1. §. 263. *Cf. Epit.* 2, 7. §. 7. *Ulp.* 25,

potest, ut uel heres rogetur manumittere, uel legatarius. **264.** *Nec interest*, *utrum de suo proprio seruo testator* ro- [203]
get, an de eo, qui ipsius heredis *aut lega*tarii uel etiam extranei sit. **265.** Itaque et alienus ser*u*us redimi et manumitti debet: quod*si dominus eum non uen*dat, sane *extinguitur libertas*, *quia pro libertate pret*ii computatio nulla interuenit. **266.** Qui autem ex fideicommisso manumittitur, non testatoris fit *libertus*, *etiamsi tes*tatoris *seruus sit*, *sed eius*, *qui manumit*tit. **267.** At qui directo testamento liber esse iubetur, *uel*ut hoc *modo*: ST*ICHVS SERVVS MEVS LI*BER *ESTO*, *uel*: *STICHVM* SER*VVM MEVM LIBERVM ESSE IVBEO*, *is ipsius testatoris* fit libertus. nec alius ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quam qui utroque tempore testatoris *ex iure Quiritium fuerit*, *et quo faceret* testamentum, et quo moreretur. |

123. [1] **268.** Multum autem diff*erunt*, quae per fideicommissum rel*inquu*ntur, ab his, qu*ae* directo iure legantur. **269.** Nam ecce per fideicommissum '*etiam ante* heredis (*institutionem*) [2] relinqui potest: cum alioquin legatum '*testamenti* ini|*tio relictum* [3] inutile sit. † † † [4] **270.** Item intestat*us* moriturus

---

1) *Praecedunt duae lineae vacuae*, *rubricae destinatae*. 2) *Scripsi; hanc enim differentiam a Gaio omitti non potuisse eamque primam fuisse*, *quam referret*, *ex* §. 229. *efficitur; cf. Ulp.* 25, 8. '*institutionem' vero ob siglam* H19, *quae est 'heredis institutio'* (*Putsch. Gramm. vet. p.* 1674), *tantum pro 'heredis' acceptam excidisse puto.* etiam nutu heredi(*ta*)s *ed. Bg. contra quod vid. 'Gaius' p.* 51. etiam *non institu*to herede *ed. Bg.* 5. 3) *Puta scriptum fuisse:* t̃inilltio relictũ. *Bg. ed.* (*etiam* 5): nisi | testamento facto. *Nec ait*, *quo hanc primam differentiam spectare velit* (*infra enim ab eo citati loci ad nutu relictum fdcssum pertinent*), *utrum*, *repugnante verborum sensu*, *ad fdcmissa ante h. institutionem an ab intestato data* (*ut Gaius idem hic et* §. 270. *dixisse cogatur*). 4) *Insolite librarius* (*quippe statim initio novae materiae*) *reliquam versus partem vacuam reliquit*, *lacunam*, *ut opinor*, *codicis*, *unde describebat*, *significans*. *Hic enim secundam differentiam excidisse*, *quam Epit.* 2, 7. §. 8. *hoc ipso loco refert his verbis*: '*Fideicommissum ad eum*, *cui aliquid di-*

---

18. 2, 7. *Paul.* 4, 12 §. 4. 4, 13. §. 264. *Cf.* 2, 261. 272. *Epit. l. c. Ulp.* 2, 10. §. 265 *Epit. l. c. Ulp.* 2, 11. *L.* 6. *C. h. t.* (7, 4). §. 2. *I. cit.* §. 266. *Cf. Ulp.* 2, 8. *Epit. l. c.* §. 267. *Cf. Ulp.* 2, 7. 8. 1, 23. §. 268. *Cf. Epit.* 2, 7. §. 8. *infra* §. 284. §. 269. *Cf.* 2, 229. *Ulp.* 25, 8. §. 270. *Cf. Epit. l. c. Ulp.* 25, 4. §. 10. *I. de fcss. hered.* (2, 23).

204] potest ab eo, ad quem bona eius pertinent, *fideicommissum* alicui relinquere; cum alioquin ab eo legari non possit. **270a.** *Item legatum codicillis* relic*tum* non aliter ualet, quam si a testatore confirmati fuerint, id est, nisi in testamento caue*rit* testator, ut quidquid in codicillis scripserit, id ratum sit; fideicommissum uero etiam non confirmatis codicillis relinqui potest. **271.** Item a legatario legari non potest, sed fideicommissum relinqui potest. quin etiam ab eo quoque, cui per fideicommissum relinquimus, rursus alii per fideicommissum relinquere possumus. **272.** Item seruo alieno directo libertas dari non potest, sed per fideicommissum potest. **273.** Item codicillis nemo heres institui potest neque exheredari, quamuis testamento confirmati sint; at hic, qui testamento heres institutus est, potest codicillis rogari, ut eam hereditatem alii totam uel ex parte restituat, quamuis testamento codicilli confirmati non sint. | **274.** Item mulier, 124.
quae ab eo, qui centum milia aeris census est, per legem
205] Voconiam 'heres institu*ta*[1] *capere* non potest, tamen fidei-

---

missum est herede mortuo, poterit pervenire, si talis fuerit condicio testamenti: nam legatum ita relinqui non potest', praeter hunc Epitomae locum etiam 2, 232, *ubi haec proprietas legatorum et ipsa sequitur eam, quam Gaius* §. 269. *rursus commemoravit, et infra verba* §. 277. et quia post mortem quoque heredis fideicommissum dari potest *ostendunt; more enim suo Gaius hanc causam afferre non poterat, nisi iam rem retulisset.* [1]) h̄des institutio *Sched.* heres institui *edd.*; *quomodo sane oratores de capacibus dicunt Quintil. I. O.* 9, 2. §. 74. *Vid.* '*Gaius*' *p.* 52. hered*is* institution*e* (*capere*) *ed. mea* 1.: *quod satis Latine dici recte negavit Bg. ed.* 5. *Iam vidi, librarium cum notam* c̄ (= capere) *libri, unde describebat, non intelligeret* (*plerumque enim tantum* uc *valet* usucapere) *fecisse* o *indeque etiam antea* a *mutasse in* i, r *in* d.

---

§. 270a. *Cf. Epit. l. c. Ulp.* 25, 8. *Paul.* 4, 1. §. 10. §. 1. *I. de codic.* (2, 25). *Cic. de finib.* 2, 17. §. 271. *Cf.* §§. 260. 261. *Ulp* 24, 20. *Epit. l. c.* §. 1. *I. de sing. reb.* (2, 24). §. 272. *Cf. Epit. l. c.* §§. 264. 267. §. 2. *I. de sing. reb.* (2, 24). §. 273. *Cf. Ulp.* 25, 11. *Epit. l. c.* §. 2. *I. de codic.* (2, 25). §. 10. *I. de fcss. hered.* (2, 23).
§. 274. *Cf. Cic. Verr.* 2, 1. c. 42. *cum Schol. ed. Bait. p.* 189. *de senect.* 5. §. 14. *de leg* 2, 20 *seq. de rep.* 3, 10. *de fin.* 2, 17. §. 55. *Dio Cass.* 56, 10. *Quintil. decl.* 264. *Plin. paneg.* 42. *Liv. ep.* 41. *Gell.* 7, 13. 17, 6. 20, 1. *Augustin. de civ. D.* 3, 21. *Plutarch. Cic.* 41. *Polyb.* 32, 14.

commisso relictam sibi hereditatem capere potest. **275.** Latini quoque, qui hereditates legataqu*e* directo iure lege Iunia capere prohibentur, ex fideicommisso capere possunt. **276.** Item cum senatus consulto prohibitum sit proprium seruum minorem annis xxx liberum et heredem instituere, plerisque placet, posse nos iubere liberum esse, cum annorum xxx erit, et rogare, ut tunc illi restituatur hereditas. **277.** Item quamuis non (*possimus*) post mortem eius, qui nobis heres extiterit, alium in locum eius heredem instituere, tamen possumus eum rogare, ut, cum morietur, alii eam hereditatem totam uel ex parte restituat; et quia post mortem quoque heredis fideicommissum dari potest, idem efficere possumus et si ita scripserimus: CVM TITIVS HERES MEVS MORTVVS ERIT, VOLO HEREDITATEM MEAM AD PVBLIVM MEVIVM PERTINERE: utroque autem modo, tam hoc quam illo, Titium heredem suum obligatum relinquit de fideicommisso restituendo. **278.** Praeterea legata (*per*) formulam petimus: fideicommissa uero Romae quidem aput consulem uel aput eum praetorem, qui praecipue *d*e fideicommissis ius dicit, persequimur; in prouinciis uero aput praesidem prouinciae.
125. **279.** Item de fideicommissis semper | in urbe ius dicitur; de legatis uero, cum res aguntur. **280.** Fideicommissorum usurae et fructus debentur, si modo moram solutionis fecerit, qui fideicommissum debebit; legatorum uero usurae non de- [206]
bentur: idque rescripto diui Hadriani significatur: scio tamen, Iuliano placuisse, in eo legato, quod sinendi modo relinquitur, idem iuris esse, quod in fideicommissis; quam sententiam et his temporibus magis optinere uideo. **281.** Item

---

§. 275. *Cf. Ulp.* 25, 7. 22, 3. *supra* 1, 23 *seq. L.* 13 *pr. D. de tut. et cur.* (26, 5). §. 276. *Cf. Ulp.* 22, 8. *L.* 29. *D. de reb. dub.* (34, 5). *L.* 38. 46. *D. de man. test.* (40, 4). *L.* 13. §. 5. *D. de statu lib.* (40, 7). *L.* 39. §. 2. *D. fam. erc.* (10, 2) *et lib. meum* '*Gaius*' *p.* 53. §. 277. *Cf. Epit.* 2, 7. §. 8. *supra* §. 184. *et p.* 266. *not.* 4. §. 278. *Cf. Ulp.* 25, 12. *Paul.* 4, 1. §. 18. *L.* 178. §. 2. *D. de verb. sign.* (50, 16). *L.* 2. §. 32 *fin. D. de orig. iur.* (1, 2). *Suet. Claud.* 23. *Quintil. I. O.* 3, 6. §. 69. §. 1. *I. de fcss. her.* (2, 23) *ibique Schrader.* §. 279. *Cf. Zimmern Civilproc.* §. 128. §. 280. *Cf. Epit.* 2, 7. §. 8. *Paul.* 3, 8. §. 4. *L.* 17. §. 3. *L.* 34. *D. de usur.* (22, 1). *L.* 87. §. 1. *D. de leg.* 2. *L.* 92 *fin. D. de condic. et dem.* (35, 1). *L.* 39. §. 1. *D. de leg.* 1. *L.* 5 *pr. D. de oper. publ.* (50, 10). *L.* 1. §. 13. *D. ut legat. v. fdcss. serv.* (36, 3). *Tit. C. de usur. et fr. leg.* (6, 47). §. 281. *Cf. Ulp.*

legata Graec*e* scripta non ualent; fideicommissa uero ualent. **282**. Item si legatum per damnationem relictum heres infi*ti*etur, in duplum cum eo agitur; fideicommissi uero nomine semper in simplum persecutio est. **283**. Item (*quod*) quisque ex fideicommisso plus debito per errorem soluerit, repetere potest; at id, quod ex causa falsa per damnationem legati plus debito solutum sit, repeti non potest. idem scilicet iur*is* est de '*s*ol*id*o,[1] quod non debitum uel ex hac uel ex illa causa per errorem solutum fuerit.

284. Erant etiam aliae differentiae, quae nunc non sunt. **285**. Ut ecce peregrini poterant fide*i*commissa *ca*pere, et fere haec fuit origo fide*i*commiss*orum*: sed postea id prohibitum est,[2] et nunc ex oratione diui Hadriani senatus consult*um* factum est, ut ea fide*i*commissa fisco uindicarentur.[3] **286**. Caeli*b*es | quoque, qui per legem Iuliam '*testamento*[4] here- 126.
[207] ditates legataque capere prohibentur, olim fideicommissa uidebantur capere posse; [**286**ᵃ.] item orbi, qui per legem Papiam ob id, quod liberos non habent, dimidias partes hereditatum legatorumque perdunt, olim solida fideicommissa uidebantur capere posse. sed postea senatus consulto Pegasiano perinde fide*i*commissa quoque, ac legat*a* hereditatesque capere 'posse[5] prohibiti sunt; eaque translata sunt

---

1) *Scripsi;* eo legato *C. edd.* solido *nunc etiam Bg. ed.* 5. *Alii deleri v.* legato *voluerunt.* 2) *Primum puta, ne exsules hoc modo iuvarentur.* 3) *Excepit postea D. Pius, ut Graeci cives Romani facti liberis, qui peregrini mansissent, hereditatem* (*fdcmisso*) *relinquere possent, quod a Pausan.* 8, 43, 3. *relatum Gaius ut nimis speciale omisit, non omissurus, si Graecus 'ICtus provincialis' fuisset.* 4) *Scripsi,* (*item nunc Bg. ed.* 5) *C. ductus interpretans* to. 5) *Suspecta vox, cum* capere prohiberi *sufficiat et rectum sit.* (*Cf.* 2, 110. 111. 286. *Ulp.* 22, 3.) p'sem *C. an* = pro semisse? *ut aliquid exciderit; nam et certum subiectum desideratur. Et sane com-*

25, 9. *L.* 11 *pr. D. de leg.* 3. *L.* 34. §. *ult. D. de leg.* 2. *L.* 37. §. 5. *L.* 101 *pr. D. de leg.* 3. §. 282. *Cf. Epit.* 2, 7. §. 8. *infra* 4, 9. 171. *Paul.* 1, 19. §. 1. §. 7. *I. de obl. quae q. ex contr.* (3, 27). §. 283. *Cf. Ulp.* 24, 33. §. 7. *I. cit.* §. 25. *I. de legat.* (2, 20). *Paul.* 3, 6. §. 92. §. 284. *Cf.* §. 268. §. 285. *Cf. Theoph.* 2, 23. §. 1. *Cic. Verr. II.* 1, 47. §. 123. *Plin. ep.* 10, 80 (79).; *hic de peregrina civitate. Valer. Max.* 4, 2. §. 7. *huc non pertinet. Vid. ad* 2, 60. §. 286. *Cf.* §§. 111. 144. 150. 206. 207. *Ulp.* 17, 1. 22, 3. *L.* 1. *Th. C. de infirm. poen. coel.* (8, 16). *Sozom. h. eccl.* 1, 9. §. 286ᵃ. SC. Pegas.] *cf.* §. 254.

ad eos, qui testamento liberos habent,[1] aut si null*us* liberos habebit, ad populum, sicuti iuris est in legatis et in 'hereditatibus. **287.** (*Cum*)que eadem aut simil*i* ex causa *i*tem[2] olim incertae personae uel postumo alieno per fideicommissum relinqui poterat, quamuis neque heres institui neque legari ei 'poss*e*t,[3] senatus consulto, quod auctore di*u*o Hadriano factum est, idem in fideicommissis, quod in legatis hereditatibusque constitutum est.[4] **288.** Item poenae nomine iam non dubitatur nec per fideicommissum quidem relinqui posse.

289. Set quamuis in mult*i*s iuris partibus longe latior causa sit fideicommissorum quam eorum, quae directo relin- [208
*qu*untur, in quibus*d*am tantumdem uale*a*nt, tamen tutor non aliter testamento dari potest, quam directo, ueluti hoc modo: LIBERIS MEIS *TI*TIVS TVTOR ESTO, uel ita: LIBERIS MEIS TITIVM TVTOREM DO; per fideicommissum uero dari non potest.

---

mode ita orationem supplebimus: capere (*caelibes omnino, orbi*) pro semisse. 1) *Primo tamen ad eum patrem, cuius fides electa erat. L.* 60. *D. de leg.* 2. 2) hereditatibusque eadem aut simileexcautem *C.* hereditatibus. 287. Eadem aut simili ex causa autem *edd.* hereditatibus. 287. Eadem a. s. e. causa *cum ed. mea prior. Quod nunc dedi et Codici et sensui magis accommodatum est. Ante* que *excidit similis nota* c', *ex* c̄aitem *factum* c̄autem. 3) possit; set *C. edd.* possit *ed. mea* 1. *facta v.* set *ex praecedente* pos-sit, *ut supra* §. 261. *not.* 1. 4) *Sed nota, incertam personam vel postumum alienum, cui cum alio per fideicommissum vel legatum per damnationem relictum erat, partem huic detraxisse, ut non perinde esset, ac si nulli personae relictum esset. Cf. L.* 4. 7. §. 1. *D. de reb. dub.* (34, 5). *L.* 7. *D. de leg.* 2.

---

§. 287. *Cf. Ulp.* 25, 13. neq. her. inst.] *cf. Ulp.* 22, 4. §. 12. *I. de hered. inst.* 2, 14. neq. legari] *cf. supra* §§. 238. 241. *L.* 3. 4. 5 *pr. D. de reb. dub.* (34, 5). *Interpolata est L.* 5. §. 1. *eod.*
§. 288. *Cf. Ulp. l. c. supra* §§. 235 *seq.* 243. §. 289. *Cf.* 1, 149. *L.* 7. 33. *D. de testam. tut.* (26, 2). *L.* 1. §. 1. *D. de confirm. tut.* (26, 3).

 [209]

Fol. deperd.

1. [1]*Intestatorum hereditates lege* XII *tabularum primum ad suos heredes pertinent.* **2.** *Sui autem heredes existimantur liberi, qui in potestate morientis fuerunt, ueluti filius filiaue, nepos neptisue ex filio, pronepos proneptisue ex nepote filio nato prognatus prognataue: nec interest, utrum naturales sint liberi an adoptiui: ita demum tamen nepos neptisue et pronepos proneptisue suorum heredum numero sunt, si praecedens persona desierit in potestate parentis esse, siue morte id acciderit siue alia ratione, ueluti emancipatione; nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate eius sit, nepos ex eo suus heres esse non potest. idem et in ceteris deinceps liberorum personis dictum intellegemus.* **3.** *Vxor quoque, quae in manu morientis est, ei sua heres est, quia filiae loco est; item nurus, quae in filii manu est, nam et haec neptis loco est: sed ita demum erit sua heres, si filius, cuius in manu fuit, cum pater moritur, in potestate eius non sit. idemque dicemus* [210]

---

1) *Primum huius commentarii folium deperditum ex Collat.* 16, 2. §§. 1—5. *et Inst. aliquatenus tantum sarciri potuit; nam suppleta uni fere tantum sufficiunt Codicis Veron. paginae et dubium non est, quin primum aliqua praecesserint transitus faciendi gratia. Cf.* 2, 99. 100. *Deinde pr. I. h. t. ex Gaio uidetur petitum esse et postremo is more suo praemonuisse putandus est, interesse, utrum ingenuus an libertus decesserit. Cf.* §§. 18. 39. *Prius se de ingenuorum hereditatibus acturum. 'Ingenuorum intestatorum' etc. Ceterum de lectionibus vid. ad Collat. notata.*

---

§. 1. = §. 1. *I. de hered. q. ab int.* (3, 1). *Cf. Epit.* 2, 8 *pr. Ulp.* 26, 1. *Collat.* 16, 3. §. 3. lege XII tab.] *cf. Dirksen* 5, 4. *Schöll p.* 128. §. 2. = §. 2. *I. eod. Cf. Epit. Ulp. ll. cc. Collat.* 16, 3. §§. 4. 8. §. 3. *Cf.* 1, 114. 115[b]. 118. 2, 139. 159. *Ulp.* 22, 14. 23, 3. 29, 1. *Gell.* 18, 6. *Serv. ad Aen.* 7, 424. *Dionys.* 2, 25.

et de ea, quae in nepotis manu matrimonii causa sit, quia proneptis loco est. **4.** *Postumi quoque, qui, si uiuo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui heredes sunt.*
127. **5.** *Idem iuris est de his, quorum nomine ex lege Aelia Sen-*
t. s. *tia uel ex senatus consulto post* | mortem patris causa probatur: nam et hi uiuo patre causa probata in potestate eius futuri essent. **6.** Quod etiam de eo filio, qui ex prima secundaue mancipatione post mortem patris manumittitur, *in*tellegemus. **7.** Igitur cum filius filiaue et ex altero filio nepotes neptesue extant, pariter ad hereditatem uocantur; nec qui gradu proximior est, ulteriorem excludit: ae*qu*um enim uidebatur, nepotes neptesue in patris sui locum portionemque succed*ere.* pari ratione et si nepos neptis*ue* sit ex filio et ex nepote pronepos *pro*neptisue, simul omnes uocantur ad hereditatem. **8.** Et quia placebat, nepotes nep*tes*ue, item pronepotes proneptesue in parentis sui locum succedere, conueniens esse uisum est, non in capita, sed (*in*) stirpes 'hereditate*m*[1] diuidi, ita ut filius partem dimidiam hereditatis ferat et ex altero filio duo pluresue nepotes alteram dimidiam; item si ex duobus filiis nep*otes* extent et ex altero filio unus forte uel duo, ex altero tres aut quattuor, ad unum aut ad duos dimidia pars pertinet et ad tres aut quattuor altera dimidia.

9. Si nul*lus sit* suorum heredum, tunc hereditas p*ertinet* |
128. ex eadem lege XII tabularum ad *ad*gnatos. **10.** *Vocantur*
t. s. *autem* adgnati, qui legitima cognatione iuncti sunt: legitima autem cognatio est ea, quae per u*i*rilis sexus persona*s coniungitur: itaque eodem patre nati* fratres agna*ti* s*i*b*i sunt*, [211]
qui etiam consanguinei uocantur, nec requiritur, an *etiam matrem eandem habuerint;* item patruus fratris filio et inuicem *is illi a*gnatus est; eodem numero *sunt fratres* patrueles

1) *Inst.* hereditates *C. edd.*

§. 4. = §. 2 *fin. I. cit. Cf. Epit.* 2, 8 *pr. Ulp.* 22, 15. §. 5. *Cf. Collat.* 16, 3. §§. 7. 15. *supra* 1, 32. 2, 142 *seq.* 1, 66. 95. *Ulp.* 7, 4. §. 6. = *Collat.* 16, 2. §. 6. *Cf. Collat.* 16, 3. §. 7. *Ulp.* 23, 3. *supra* 1, 132. 2, 141. §§. 7. 8. = *Collat.* 16, 2. §§. 7. 8. §. 6. *I. h. t.* (3, 1). *Cf. Epit.* 2, 8. §. 2. *Ulp.* 26, 2. §. 9. = *Collat.* 16, 2. §. 9. *Cf. Epit.* 2, 8 §. 3. *Ulp.* 26, 1. *Collat.* 16, 3. §. 13. *pr. I. de leg. agn. succ.* (3, 2). §. 10. = *Collat.* 16, 2 §. 10. *Cf. supra* 1, 156. §. 1. *I. eod. Epit. l. c. Ulp.* 26, 1. *Collat.* 16, 3. §§. 13. 15.

inter se, *id est* qui ex duobus *fratribus progene*rati sunt, qu*os* pleriq*ue etiam consobrinos uocant; qua ratione scilicet etiam ad plures gradus agnationis peruenire poterimus.* **11.** *Non tamen omnibus simul agna*tis d*a*t lex XII tabularum hereditatem, sed his, q*ui tunc*, *cum certum est aliquem intestato decessisse*, *proximo* gradu sunt. **12.** Nec in eo iure successio *est: ideoque si a*gnatus proximus heredita*te*m omiserit, *uel antequam adierit*, decesserit, sequentibus nihil iuris ex *lege com*petit. **13.** Ideo autem non mortis tempore *quis proximus* '*eorum*[1] *sit*, *requirimus*, *sed eo* tempore, *quo certum fuerit*, *aliquem intestatum decessisse*, *quia si quis testamento fa*cto decesserit, melius e*sse* uisum est, tunc ex iis requiri proximum, cum certum esse coeperit, neminem ex eo testamento fore heredem. **14.** Quod ad feminas tamen
attinet, in hoc iure aliu*d* in | ipsarum hereditatibus capiendis 129.
placuit, aliu*d* 'in ceterorum[2] ab his capiendis: nam feminarum *heredita*tes perinde ad nos a*g*nationis iure redeunt atque masculorum, nostrae uero hereditates ad feminas ultra consanguineorum gradum non pertinent; itaque soror fratri sororiue legitima heres est, amita uero et fra*tris* filia legitima heres esse (*non potest; sororis autem nobis loco est*) *e*tiam mater aut nouerca, quae per in manum conuentionem aput patrem nostrum iura filiae con*secu*ta est. **15.** Si ei, qui de-
[212] functus erit, *sit* frater et alterius fratris filius, sicut ex superioribus intellegitur, frater prior est, quia gradu praecedit: sed alia facta est iuris interpretatio inter suos heredes. **16.** Quodsi defuncti nullus frater extet, (*sed*) sint liberi fratrum, ad omnes quidem hereditas pertinet; sed quaesitum est, si dispari forte numero sint nati, '*uel*ut[3] ex uno unus uel duo, ex altero tres

---

1) *Edd. omittunt.* 2) bonis, *quod C. et edd. addunt*, *Collat. Cdd. ignorant, non facile de legitimis ingenuorum hereditatibus dicitur*, *itaque pro glossemate habendum est.* 3) ut *C. edd.* uel*ut ed.Bg.*5.

---

§. 11. = *Collat.* 16, 2. §. 11. *Cf.* §. 1. *I. cit. Epit.* 2, 8. §. 4. *Collat.* 16, 3. §. 17. §. 6. *I. eod.* §. 12. = *Collat.* 16, 2. §. 12. *Cf. Collat.* 16, 3. §§. 23. 26. *Ulp.* 26, 5. §. 7. *I. eod.* (3, 2). §. 13. = *Collat.* 16, 2. §. 13. *Cf.* §. 6. *I. cit.* §. 14. = *Collat.* 16, 2. §. 14. *Cf. Epit.* 2, 8. §§. 5. 6. *Ulp.* 26, 6. *Collat.* 16, 3. §§. 16. 20. 22. 16, 7. §. 1. §. 3. *I. eod.* (3, 2). §. 15. = *Collat.* 16, 2. §. 15. *Cf. Epit.* 2, 8. §. 5. *Collat.* 16, 3. §. 18. §. 5. *I. eod.* §. 16. = *Collat.* 16, 2. §. 16.

uel quattuor, utrum in stirpes diuidenda sit hereditas, sicut inter suos heredes iuris est, an potius in capita. I*am* dudum tamen placuit, in capita diuidendam esse hereditatem; itaque quotquot erunt ab utraque parte personae, in tot portiones hereditas diuidetur, ita ut singuli singulas portiones ferant.

17. Si nullus agnatus sit, eadem le*x* XII tabularum gentiles ad hereditatem uocat. Qui sint autem gentiles, primo
130. com|mentario rettulimus; et cum illic admonuerimus, totum gentilic*i*um ius in desuetudinem abisse, superuacuum est, hoc quoque loco 'de eadem re *iterum*[1] curiosius tractare.

18. Hactenus lege XII tabularum finitae sunt intestatorum '(*ingenuorum*)[2] hereditates: quod ius quemadmodum strictum fuerit, palam est intellegere. **19.** Statim enim emancipati liberi nullum ius in hereditatem parentis ex ea lege habent, cum desierint sui heredes esse. **20.** Idem iuris est, si ideo liberi non sint in potestate patris, quia sint cum eo ciuitate Romana donati, nec ab imperatore in potestatem redacti fuerint. **21.** Item agnati capite diminuti non admittuntur ex ea lege ad hereditatem, quia nomen agnationis capitis deminutione perimitur. **22.** Item proximo agnato non adeunte hereditatem, nihilo magis sequens iure legitimo admittitur. **23.**
Item feminae agnat*ae* quaecumque consanguineorum gradum [213]
excedunt, nihil iuris ex lege 'habent.[3] **24.** Similiter non admittuntur cognati, qui per feminini sexus personas necessitudine iunguntur, adeo quidem, ut nec inter matrem et filium filiamue ultro citroque hereditatis capiendae ius competat,

---

1) de eadem re tıñ *Sched., quae postrema ex* i∓ū *nata videntur, ut Hugo cj.* de ea re *Coll. et edd.* de eadem re *Bg. ed.* 5. 2) *Addidi, quod ob similitudinem cum v.* intestatorum *excidisse videtur. Vid. enim* §. 39. *et Ulp.* 26, 1. 27, 1. 3) habent' *C. Fortasse:* habere uidentur; *quia hoc non tam ex lege quam ex interpretatione eius veniebat. Cf.* §. 14. placuit.

Cf. Epit. l. c. Ulp. 26, 4. *Collat.* 16, 3. §§. 17. 19. §. 4. *I. eod.* §. 17. *Cf. Collat.* 16, 3. §. 3. §. 18. *Cf. pr. I. de SC. Tertull.* (3, 3). §. 19. *Cf.* §. 9. *I. de hered. q. ab int.* (3, 1). §. 20. *Cf.* 1, 93. 94. §. 21. *Cf. pr. I. de succ. cogn.* (3, 5). *Ulp.* 27, 5. *infra* §. 27. *supra* 1, 158. §. 22. *Cf.* §§. 12. 28. §. 23. *Cf.* §. 14. §. 24. *Cf. Ulp.* 26, 7. 8. *pr. I. de SC. Tertull.* (3, 3).

praeterquam si per in manum conuentionem consanguinitatis iura inter eos constiterint.[1]

25. Sed hae iuris iniquitates edicto praetoris emendatae | sunt. **26.** Nam *liber*os omnes, qui legitimo iure deficiuntur, 131.
uocat ad hereditatem proinde ac si in potestate parentum mortis tempore fuissent, siue soli sint, siue etiam sui heredes, id est qui in potestate patris fuerunt, concurrant. **27.** Ad*g*natos autem capite deminutos non secundo gradu post suos heredes uocat, id est, non eo gradu uocat, quo per legem uocarentur, si capite minuti non essent; sed tertio proximitatis nomine: licet enim capitis deminutione ius legitimum perdiderint, certe cognationis iura retinent: itaque si quis alius sit, qui integrum ius agnationis habebit, is potior erit, etiamsi longiore gradu fuerit. **28.** Idem iuris est, ut quidam putant, in eius agnati persona, qui proximo agnato omittente hereditatem, nihilo magis iure legitimo admittitur; sed sunt, qui putant, hunc eodem gradu a praetore uocari, quo etiam per legem agnatis hereditas datur. **29.** Feminae certe agnatae, quae consanguineorum gradum excedunt, tertio gradu uocantur, id est, si neque suus heres neque agnatus ullus erit. **30.** Eodem gradu uocantur etiam eae personae, quae per feminini sexus personas copulatae sunt. **31.** Liberi quoque, qui in adoptiua
[214] ˙familia sunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu uocantur.

32. Quos autem prae|tor uocat ad hereditatem, hi heredes 132.
ip*so* quidem iure non *fiunt: nam* praetor heredes facere non p*otest; per legem enim tantum uel similem iuris* cons*titutionem* h*eredes fiunt*, *ueluti* per *senatus consultum et* co*nstitutionem* pr*incip*a*l*em: sed '*eis siqui*dem praetor d*et*[2] *bonorum* p*ossessionem, l*oco heredum *constituuntur*.

---

[1]) *Sequitur linea vacua.* [2]) *Malim: cum eis qui*dem praetor d*at. Cf. Inst.*

---

§. 25. *Cf. pr.* §. 2 *fin. I. de b. p.* (3, 9). §. 26. *Cf.* §§. 19. 20. *Collat.* 16, 7. §. 2. *Ulp.* 28, 8. §. 9. *I. de hered. q. ab int.* (3, 1). §. 27. *Cf.* §. 21. *Ulp.* 28, 9. *Epit.* 2, 8. §. 7. *pr. I. de success. cogn.* (3, 5). *supra* 1, 158. §. 28. *Cf.* §§. 12. 22. §. 7. *I. de leg. agn. succ.* (3, 2). §. 29. *Cf.* §. 23. *Paul.* 4, 8. §. 22ᵃ. §. 30. *Cf.* §. 24. *Ulp.* 28, 9. *Epit.* 2, 8. §. 7. §. 1. *I. de succ. cogn.* (3, 2). §. 31. = §. 2. *I. eod. Cf. Epit. l. c.* §. 32. = §. 2. *I. de b. p.* (3, 9). *Cf. Ulp.* 28, 12.

33. A*dhuc autem* alios *etiam com*plures *g*rad*us praetor facit in bonorum 'possessionibus dandis*,[1] d*um i*d ag*it*, n*e quis sine successore moriatur.* de quibus in his commentariis 'con*sulto non agimus*, *quia* al*ias*[2] hoc ius totum propriis commentariis *ex*|*p*licau*imus*. **33ᵃ**. *Igitur hoc*[3] solum admonuisse sufficit,[4] *cum in l*|*egitimis hereditat*ibus *sola cognatio per* le*gem* XII *t*ab*ularum non* pro*ficeret ad* heredit*a*tem *capiendam*, *ut ne* | m*a*te*r quidem in bonis liber*orum, *praeter-* [215] *quam si per* | in ma*num* con*uentio*nem iu*r*a consan*guinitatis n*a|*ct*a *fuerat*, *ex* lege ill*a u*llum *ius haberet*,[5] ——————— |
——————————— vv. 16—22. ———————————
post eam uocat '*sororem defuncti consanguineam et* u|xo-

1) *Ex Inst.* '*possessione danda*' *edd.* 2) *Supplevi ad sententiam, scriptum fuisse ratus:* consulto | non agim' qꝛ. alias. 3) *Item supplevi* (explicauim' ig. h') *signumque novae* §. *feci.* 4) *Ex verborum reliquiis, quae in sequentibus versibus perierunt, primum hoc colligere mihi videor, Gaium non modo ut Ulp.* 28, 7. *et Iustinianum* §. 3. *I. de bon. poss.* (3, 9) *integram seriem b. possessionum summatim non proposuisse, sed ne eas quidem, quae post b. p. unde cognati sequuntur, commemorasse* (*unde etiam* 'con*sulto non agimus*' *scripsi*) *et utrumque recte, cum ceteri gradus nondum exposito iure bonorum libertorum tironibus perspicui fieri nequirent. Deinde vero etiam pro certo habeo, eum proxime de SCto Tertulliano disputasse, quod ius nisi exposito ante iure b. possessionis, intelligi non poterat. Cum enim credibile non est, eum tanti momenti SCtum, iam Hadriani temporibus factum quodque ad eos gradus b. p., quos exposuerat, proprie spectabat, omnino silentio transmisisse, maxime cum verbis* §*i* 24., 'adeo quidem ut nec inter matrem' *etc. coll. pr. I. de SC. Tertull.* (3, 3) *ad hoc ius in XII desideratum digitum quasi intendisse videatur; tum quae in versibus sequentibus supersunt, ad hoc tantum SC. videntur referri posse. Verum hoc ut appareat, restituendi eorum, quaedam a Goescheno mutuatus, periculum feci. Edebantur adhuc voc. tabu*lis (*pro ta*bul*ar*) — heredit*a*tem — in — *Notatum fuisse pono* c'in — h'ditalibus — tabular. — npficeret — qd (*quidem*). 5) *Ad sensum in v.* 16—22. *puta secutum esse:* '*hoc quantum ad matrem ingenuam trium, libertinam quattuor liberorum iure honoratam postea SCto Tertulliano correctum esse. hoc enim matri tantum praefert suum heredem, eumue, qui inter suos heredes a praetore ad b. possessionem uocatur, item patrem auumue defuncti emancipato*|R(*em*) *a*(*ut*) *si em*(*an*)*cip*at*us n*(*on*) *fuerit*, *fratrem c*(*on*)*sanguineum.* | post eam uocat' *etc.*

§. 33. = §. 2. *I. cit.* §. 33ᵃ. *Cf.* §. 24. *Ulp.* 26, 8. *Tit. I. de SC. Tertull.* (3, 3). *L.* 9. §. 1. *D. de reb. dub.* (34, 5).

rem, *quae in manum eius conuenerat*,[1] — — — | ——— 133.
——————— vv. 1—19. ——————— t. s.

34. [2]*Aliquando tamen neque emendandi neque impugnandi*
[216] *ueteris iuris, sed magis confirmandi gratia pollicetur bonorum possessionem. nam illis quoque*, | qui rec*te facto testamento heredes instituti sunt, si modo tabulae testamenti non minus quam septem testium signis signatae sint, dat secundum tabulas bonorum possessionem: item ab in*|*testato* here- 134.
des suos et agn*atos* ad bonorum possessionem uocat. quibus

———

[1]) *Supplevi. Et puta ad sensum secutum esse: 'ita quidem, ut hae personae matri etiam concurrant, dimidiamque partem hereditatis ei auferant: deinde ceteros agnatos'. Hoc modo Gaius, quem in re tractanda Iustinianum Nov.* 118. *c.* 3. *imitatum esse dixeris, simul ius antiquum apte significavit, quod SC. Tertullianum agnatis reservaverat. Post haec autem probabile est, Gaium dixisse, ex SC. matri non modo b. possessionem sed etiam hereditatem competere, eamque b. possessionem adversus agnatos semper cum re praetorem dare. Proinde hanc b. possessionem non modo supplendi sed etiam impugnandi iuris civilis causa dari: quod etiam in aliis causis fieri.*
[2]) *Verba 'Aliquando — secundum tabulas bonorum possessionem', ex* §. 1. *I. de b. p.* (3, 9) *petita, huius loci videri, iam Goesch. iudicavit, eaque huc transcribere non dubitavi, posteaquam animadverti, verborum* qui rec*te manifesta vestigia initio v.* 21. *in Sched. Blum. reperiri, eaque, quae sequuntur, additis tamen illis 'si modo tabulae ...signatae sint', quae Iustinianus debebat, Gaius omittere non poterat, ferme quattuor versus Ver. C.* (21—24) *replere. Sed iam nec dubito, quin haecce, quae in Inst., paucis a Triboniano interiectis, antecedunt: 'Ius bonorum possessionis introductum est a praetore emendandi veteris iuris gratia. Nec solum in intestatorum hereditatibus vetus ius eo modo praetor emendavit, sicut supra dictum est* (§§. 25 *seq.*), *sed in eorum quoque, qui testamento facto decesserint. Nam si alienus postumus heres fuerit institutus, quamvis hereditatem iure civili adire non poterat, cum institutio non valebat* (2, 242. 287.), *honorario tamen iure bonorum possessor efficiebatur, videlicet cum a praetore adiuvabatur', paucis mutatis et ipsa sint Gaiana, ut tamen Gaius antea b. possessionem ex SC. Tertulliano dandam pro exemplo impugnati iuris veteris posuisse videatur* (*cf. Gloss. Taur. ad pr. I.* 3, 9 *et not. ad* §. 33[a].) *et deinde perrexerit: 'Alioquin ius bon. poss.' etc. Iam cum illa decem circiter efficiant versus C. Ver., apparet, Gaium statim post absolutam SCti Tertulliani expositionem, quae initium quoque p.* 133. *occupavit, ad hanc generalem disputationem de bonorum possessione transiisse.*

———

§. 34. = §. 1. *I. de b. p.* (3, 9). *Cf. Collat.* 16, 3. §. 5. QVOR. BON.] *Cf.* 4, 144.

casibus beneficium eius in eo solo uidetur aliquam utilitatem
habere, *quod* is, qui *ita* bonorum possessionem *petit*, inter-
dicto, cuius principium est QVORVM BONORVM, uti possit,
cuius interdicti *qu*ae sit utilitas, suo loco proponemus: alio-
quin remota quoque bonorum possessione ad eos hereditas
pertinet iure ciuili.

35. Ceterum saepe quibusdam ita datur bonorum posses-
sio, ut is, cui data sit, (*non*) optineat hereditatem; quae bono-
rum possessio dicitur sine re. **36**. *N*am si uerbi gratia iure
facto testamento heres inst*it*utus creuerit hereditatem, sed
bonorum possessionem secundum tabulas testamenti petere
noluerit, contentus eo, quod iure ciuil*i* heres sit, nihilominus
ii, qui nullo facto testamento ad intestati bona uocantur, pos-
sunt petere bonorum possessionem; sed sine re ad eos 'here-
ditas[1] pertinet, cum testamento scriptus heres e*u*incere here-
ditatem possit. **37**. Idem iuris est, si intestato aliquo mortuo
suus heres nol*uerit petere bonorum possessionem*, *con*t*en*t*us*
l*egitimo iure*: *nam* et agnato competit quidem bonorum pos-
sessio,[2] sed sine r*e*, cum euinci hereditas a*b suo* herede 'p*os-
sit*. et *huic*[3] conuenient*er*, si ad agnatum iure ciuili pertinet [217]
hereditas, et hic adierit hereditatem, sed *bonorum possessio-
nem* petere noluerit, 'et sic[4] quis ex proximis 'cognat*is*[5] pe-
tierit, sine re habebit bonorum possessionem propter eandem
rationem. **38**. Sunt et alii quidam similes casus, quorum
135. al*iquos* | superiore commentario tradidimus.[6]

39. Nunc de libertorum bonis uideamus. **40**. Olim ita-

---

1) *Fuerit* b. p. (= bonorum possessio) *quae nota abiit in similem* h't. 2) *Nota, aliud suo herede, aliud proximiore agnato existente iuris fuisse; illo casu vocabatur a praetore proximus agnatus 'unde legitimi', inter eos enim suus heres non erat, cui lex hereditatem non dederat sed tantum non ademerat; hoc casu gradu remotior non vocabatur* (§. 28). 3) *Correxi.* potest et illud *C. edd.*, *factum, ut puto, ex* p'sit et huic, *mutato primum* s *in* ē, *post quod* it *ob sequens* et *omissum est*, *deinde* huic *in persimile* illud. *Ceterum cf. L.* 10. §. 1 *fin. D. de acq. rer. dom.* (41, 3). 3, 160. 4) etsi *C. edd.* 5) cognatus *C. ed. Bg. sed* cognatis *ed.* 5. 6) *Sequitur linea vacua.*

---

§§. 35—37. *Cf. Ulp.* 28, 13. 23, 6. 26, 8. *supra* 2, 148. 151ª.
§. 38. *Cf.* 2, 119. 148. 149. §§. 39. 40. = *pr. I. de success. lib.* (3, 7).
Cf. Ulp. 27, 1. 29, 1.

que licebat liberto patronum suum in testamento praeterire: nam ita demum lex XII tabularum ad hereditatem liberti uocabat patr*on*um, si intestatus mortuus esset libertus, nullo suo herede *re*licto: itaque intestato quoque mortuo liberto, si is suum heredem reliquerat, nihil in bonis eius patrono iuris erat; et si quidem in naturalibus liberis aliquem suum heredem reliquisset, nulla uidebatur esse querella; si uero uel adoptiuus filius filiaue uel uxor, quae in manu esset, (*suus uel*)[1] sua heres esse*t*, aperte ini*qu*um erat, nihil iuris patrono superesse. **41.** Qua de causa postea praetoris edicto haec iuris iniquitas em*e*ndata est: siue enim faciat testamentum libertus, iubetur ita testari, ut patrono suo partem dimidiam bonorum suorum relinquat, et si aut nihil aut minus quam partem dimidiam reliquerit, datur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiae bonorum possessio; si uero intestatus moriatur suo herede relicto adoptiuo filio (*uel*) uxor*e*, quae in manu ipsius esset, uel nuru, quae in manu filii eius fuerit, datur aeque patrono aduersus hos suos heredes partis dimidiae bonorum possessio. prosunt autem liberto ad ex|cludendum patronum 136.
naturales liberi, non solum quos in potestate mortis tempore habet, set etiam emancipati et in adoptionem dati, *si* modo aliqua ex parte heredes scripti *sint*, *aut praeteriti con*tra tabu-
[218] las testamenti bonorum possessionem ex edicto petierint:[2] nam exheredati nullo modo repellunt patronum. **42.** Postea lege Papia aucta sunt iura patronorum, quod ad locupletiores libertos pertinet: cautum est enim ea lege, ut ex bonis eius, qui sestertiorum *nummorum centum* mili*um plu*risue patrimon*ium reliquer*it, et pauciores quam tres liberos habebit, siue is testamento facto siue intestato mortuus erit, uirilis pars patrono debeatur; itaque cum unum filium unamue filiam

[1]) *Addidi.* [2]) *Non satis accurate hoc dictum est, culpa tamen, ut videtur, ipsius Gaii. In emancipato eoque in adoptionem dato, qui rursus emancipatus est, requiritur, ut aut heres scriptus sit aut praeteritus c. t. b. possessionem acceperit; in eo vero, qui in adoptione extranei est, ut a naturali patre heres scriptus sit, cui et ipsi commisso per alium edicto c. t. b. possessio competit. Fortasse tamen iam ante Iustinianum post* aut *exciderat* rursus emancipati et.

§. 41. = §. 1. *I. eod. Cf. Ulp.* 29, 1. §. 42. = §. 2. *I. eod. Cf. L.* 16. *D. de iure patr.* (37, 14).

heredem reliquerit libertus, perinde pars dimidia patrono debetur, *ac si* sine ullo filio filiaue '(*testatus*)[1] moreretur; cum uero d*uos* duasue heredes reliquerit, tertia pars debetur, si tres relinquat, repellitur patronus. **43.** In bonis libertinarum nullam iniuriam antiquo iure patiebantur patroni: cum enim hae in pat*ro*norum legitima tutela essent, non aliter scilicet testamentum facere poterant quam patrono auctore; itaque
137. siue auctor ad testamentum faciendum | [2]factus *erat*, *aut de*
t. s. *se queri debebat*, '*quod heres ab ea* | relictu*s non*[3] *erat*, *aut ipsum ex testamento*, *si heres fa*|ctus erat, sequebatur hereditas. si uero auctor | ei factus non erat, et intestata liberta moriebatur, qui|*a suos heredes femina habere non potest*, *ad patronum per*|tinebat: nec cogitari ullus *casus poterat*, *quo quis* | posse*t* patronum a bonis libertae inuitum repellere. **44.** Sed postea lex Papia cum quattuor liberorum iure libertinas tutela patronorum liberaret et eo modo concederet eis etiam sine tu|toris auctoritate *condere testamentum*, *prospexit*, | ut pro numero liberorum, quos liberta mortis tempo|re habuerit, uirilis pars patrono debeatur, ei|que ex bonis eius, quae c mili*um*[4] sestertiorum pluris|ue *reliquerit* patrimonium, *si testamentum fecerit*,| *dimidia pars debeatur*. *si uero intestata liberta decessit*, | *tota* hereditas ad patronum pertinet.

45. Q*uae* autem diximus de patrono, eadem intellegemus [219]
et de *filio patr*oni; *item* d*e* n*epote* '*ex filio*[5] *et de* prone*pote ex nepote fili*o *nato* pro*gn*ato. **46.** *Fil*ia uero patro*ni*, i*tem* '*nept*i*s ex filio*[6] e*t* prone*ptis ex* nepot*e f*ilio n*ato* p*rognata* quamuis ide*m ius habeant*, *quod l*ege xii tabularum patron*o* datum est, p*raetor tamen uocat tantum masculini* sex*us* pa-

---

[1]) *Ex bonis Cdd. Inst. addidi.* [2]) *Reliquam partem huius* §*i et sequentem totam nunc reiectis iis*, *quae in edd.* 1. 2. *ad hiatus explendos excogitaveram, ex* V^{st} *a Krügero* (*krit. Versuche p.*131) *relato eiusque cum supplementis*, *paucis tantum*, *quae notavi*, *exceptis*, *recepi.* [3]) *Cf.* 1, 21. 3, 40. 70. '*quod sibi nihil* relictum' *Kr.* [4]) milia V^{st} *Kr.* [5]) *Ex mea cj.* '*eius*' *ed. Bg. Cf.* §. 58. [6]) *Ex mea cj.* '*neptis*' *ed. Bg.*

---

§. 43. *Cf. Ulp.* 29, 2. *Fr. de i. fisci* §. 12. *supra* 1, 192. §. 44. *Cf. Ulp.* 29, 2. 3. *supra* 1, 194. §. 45. *Cf.* §. 58. *Ulp.* 29, 4. 27, 1. *L.* 5. *D. de bon. libert.* (38, 2). *pr. I. de adsign. lib.* (3, 8). §. 46. *Cf. L.* 39. *D. de bon. libert.* (38, 2).

tron*orum* l*i*ber*os*: *sed filia*, *ut contra tabulas* testa|menti 138.
liber*ti* '(*aut*)[1] ab *intestato contr*a *filium* adoptiuum *uel uxo-* t. s.
rem n*u*r*umue dimidiae part*is bonorum possessionem petat, trium liberorum iure lege Papia consequitur; aliter hoc ius non habet. **47.** Sed ut ex bonis libertae 'testatae[2] quattuor liberos habentis uirilis pars ei debeatur, ne liberorum quidem iure consequitur, ut quidam putant; sed tamen intestata liberta mortua, 'uerba legis Papiae faciunt,[3] ut ei uirilis pars debeatur; si uero testamento facto mortua sit liberta, tale ius ei datur, quale datum est contra tabulas testamenti liberti,[4] id est, quale et uirilis sexus patronorum liberis *con*tra tabulas testamenti liberti habent: quamuis parum diligenter ea pars legis scripta sit. **48.** Ex *h*is apparet, e*x*traneos heredes pa-
[220] trono*r*um longe 'remot*os esse* a*b* o*mni eo* iure *heredita*rio,[6] *quod uel* in *in*testatorum bonis *uel contr*a tab*ul*as testamenti patrono competit.

49. Patronae olim ante legem Papiam hoc solum ius habebant in bonis libertoru*m*, quod etiam patronis *e*x lege XII tabularum datum est. n*ec enim* ut contra tabulas te*sta*menti, in *quo* p*raeteritae* eran*t*, uel ab intestato contra filium adoptiuum uel uxorem nurumue bonorum possessionem par*tis* d*imidiae* peterent, praetor si*mi*liter '*eis* | *ac patrono* liber*is-*

---

[1]) *Ex mea cj.* '(*uel*)' *ed. Bg.* [2]) *V*st *referente Krügero* (*krit. Versuche p.* 127). *Edd.* 1. 2. *suppleveram* '*suae*'. *Reliqua prioris huius §i partis restitutio, quam edd.* 1. 2. *informaveram, V*st *confirmata est.* [3]) *An filio patroni eam in hunc casum assimilando? Cf. L.* 4. §. 21. *C. de bon. lib.* (6, 4). *Hinc vero alii et in his fortasse ipse Gaius videntur effecisse, etiam in testatae libertae quattuor liberos habentis bonis virilem ei competere ex sententia legis Papiae, quae de debita parte senserit.* [4]) *Gaius ipsa fere legis Papiae verba referre putandus est, neglegenter ita locutae, ut tantum ius hoc casu* (*contra tabulas test. liberti*) *datum significaret. Itaque interpreti omne ius, quod hoc casu competebat, intellegendum erat, sive edicto praetoris* (*quod iam significaverat* §. 46) *sive ipsa lege Papia datum* (§§. 42. 45): *quod sane parum conveniebat. Cf.* §. 52. *Alia omnia placuerunt Krügero h. l. addenti* '*patrono*'. [5]) *V*st *eodem auctore. In edd.* 1. 2. *alia suspicatus eram.* [6]) *Restitui* '*Gaius*' *p.* 58. remot*um a*b *omni eo* iure iri *ed. Bg.*

---

§. 47. *Cf.* §. 44. libertae suae] *cf. L.* 58. §. 1. *D. de verb. sign.* (50, 16). quale dat. e. patr.] *cf.* §. 50. §. 48. *Cf.* §§. 58. 61. §§. 49. 50. *Cf. Ulp.* 29, 5. 6. 27, 1. *L.* 17. *D. de bon. lib.* (38, 2).

que eius concessit.[1] **50.** *Sed postea lex Papia* duob*us*
139. *liberis* honora*t*ae ingenuae patronae, | libertinae tribus eadem fere iura dedit, quae ex edicto praetoris patroni habent; trium uero liberorum iure honoratae ingenuae patronae ea iura dedit, quae per eandem legem patrono data sunt; libertinae autem patronae non idem iuris praestitit. **51.** Quod autem ad libertinarum bona pertinet, si quidem intestatae decesserint, nihil noui patronae liberis honoratae lex Papia praestat: itaque si neque ipsa patrona neque liberta *capite* diminuta sit, ex lege XII tabularum ad eam hereditas pertinet, et excluduntur libertae liberi; quod iuris est etiam si liberis honorata non sit patrona: numquam enim, sicut supra diximus, feminae suum heredem habere possunt: si uero uel huius uel illius capitis deminutio interueniat, rursus liberi libertae excludunt patronam, quia legitimo iure *capitis* diminutione *p*erempto euenit, ut liberi libertae cognationis iure potiores habeantur. **52.** Cum autem testamento facto moritur liberta, ea quidem patron*a*, quae liberis honorata non est, nihil iuris habet contra libertae testamentum; e*i* uero, quae liberis honorata sit, hoc ius tribuitur per legem Papiam, quod habet ex edicto patronus contra tabulas liberti.

53. Eadem lex 'patronae filio liberis honorato[2] ***[3] pa- [221]
140. troni iura dedit; sed in huius persona etiam unius | filii filiaeue ius sufficit.

54. Hactenus omnia '*(illa)*[4] iura quasi per indicem tetigisse satis est. alioquin diligentior interpretatio propriis commentariis exposita est.[5]

55. Sequitur, ut de bonis Latinorum libertinorum dispiciamus. **56.** Quae pars iuris ut manifestior fiat, admonendi

---

1) *Ad sensum restitui. Nunc vero ad Sched. fidem pro 'masculis patronis' dedi: 'patrono* liberi*sq. e''.* 2) *Sic V*st *ex relatione Krügeri* (*krit. Versuche p.* 126), *ut iam lectiones prius tentatae concidant.* 3) cre *V*st fere *cj. Kr. Malim* ppe (*prope*). 4) *Addidi 'Gaius' p.* 58. *'ciuium Romanorum' ed. Bg.* 5. *quod non addito 'libertorum' per se displicet.* 5) *Sequitur linea vacua.*

---

§. 51. *Cf. Ulp.* 27, 5. §. 2. *I. de SC. Orphit.* (3, 4). *supra* 1, 158. sicut supra dix.] *Cf.* 3, 43. 2, 161. 1, 104. *L.* 13. *D. de suis et leg.* (38, 16). §. 52. *Cf.* §. 47. *Ulp.* 29, 7. §. 53. *Cf. L.* 18. 42 *pr. D. de bon. lib.* (38, 2). §. 56. *Cf.* 1, 22. 131. §. 4. *I. de succ. lib.* (3, 7). *Fr.*

sumus, de quo alio loco diximus, eos, qui nunc Latini Iuniani
dicuntur, olim ex iure Quiritium seruôs fuisse, sed auxilio
praetoris in libertatis forma seruari solitos; unde etiam res
eorum peculii iure ad patronos pertinere solita est: postea
uero per legem Iuniam eos omnes, quos praetor in libertate
tuebatur, liberos esse coepisse et appellatos esse Latinos Iunia-
nos; Latinos ideo, quia lex eos liberos perinde esse uoluit
atque si essent ciues Romani ingenui, qui ex urbe Roma in
Latinas colonias deducti, Latini coloniarii esse coeperunt;
Iunianos ideo, quia per legem Iuniam liberti facti sunt, etiamsi
non ciues Romani. '*qua*re[1] 'legis Iuni*a*e Iuniae lator[2]' cum
[222] intellegeret futurum, ut ea fictione res Latinorum defuncto-
rum ad patronos pertinere desinerent, ob *id*, *quod neq*ue u*t*
serui *d*ecederent, ut possent *iure pe*cul*ii* res eorum ad patro-
nos pertinere, neque | liberti Latini hominis bon*a* possent 141
manumissionis iure ad patronos pertinere, necessariu*m existi-
mauit*, ne beneficium istis datum in iniuriam *patrono*rum con-
uerteretur, cauere, u*t* '*bona horum* libertorum[3] proinde ad
manumissores pertinerent, ac si lex lata non esset: itaque
iure quodammodo peculii bona Latinorum ad manumissores
ex iure *Quiritium*[4] pertinent. **57.** *Unde apparet*, quan-

---

1) n|$\overline{*r}$ *Sched. Bl.* *n*|$\overline{p(?)r}$ *Sched. Goesch.* nam praetor lege Iunia lat*a ed. Bg. Sed nec* nam *huius loci est, nec* praetor *etiam Iustiniano in hac re* (*L. un. pr.* §. 13. *C. de Lat. lib.* 7, 6) *ignoratus; ipsi enim legi Iuniae hoc ius attribuitur* (3, 70. 57. §. 4. *I. de succ. libert.* 3, 7), *nec praetor aut ius Quiritium in Latino per vindicationem legandum* (2, 195) *nec ius antiquum* (3, 63) *facere poterat.* u|erum *ed. mea prior: qua particula Gaium uti non solere, postea animadverti* (*cf. tamen nunc* 2, 151). nam primum *ed. Bg.* 5. *nescio quo sensu verbi posterioris etiam nunquam ita notati. Nunc sic statuo, initio v.* 20. *quae in Sched. legitur nota, esse* $\overline{qr}$; n *vero in fine v.* 19. *cum nunc evanida* i, *quae sequebatur, pertinere ad antecedentem notam* $\overline{crni}$ = ciues Romani. 2) *C. scripturam retinui* '*Gaius*' *p.* 59. *nec in duplici nomine legis insulsam* (*cf.* §. 75), *quamquam id etiam errori librarii tribui potest.* 3) *Ex Goesch. cj. res Latinorum defunctorum ed. Bg.* 5. 4) csip** *C.* '*exinde*' *ed. Bg.*, *vox non Gaiana.* '*eorum*' *ed. mea prior ex Goesch. cj. quae tamen premitur Bgii argumentis ed.* 5., *ceterum etiam infelicius* coeperunt pertinere *coniicientis. Itaque nunc scriptum fuisse puto:* exiqu. = *ex iure Quiri-*

Dosith. 5. 6. *Ulp.* 1, 10. *L. un. pr. C. de Lat. lib. toll.* (7, 6). neque lib. Lat. *etc.*] *cf. L. Flav. Salp. c.* 23.

tum[1] differant *ea* iura, quae in bonis Latinorum ex lege Iunia
constituta sunt, ab hîs, quae in hereditate ciuium Romanorum
libertorum obseruantur. **58.** Nam ciuis Romani liberti here-
ditas ad extraneos heredes patroni nullo modo pertinet; ad
filium autem patroni nepotesque ex filio et pronepotes ex ne-
pote (*filio nato*) pro*g*nato*s* omnimodo pertinet, etiamsi (*a*)
parente fuerint exheredati; Latinorum autem bona tamquam
peculia seruorum etiam ad extraneos heredes pertinent, et ad
liberos manumissoris exheredatos non pertinent. **59.** Item
ciuis Romani *liberti* hereditas ad duos pluresue patronos aequa-
liter pertinet, licet dispar in eo seruo dominium habuerint;
bona uero Latinorum pro ea parte pertinent, pro qua parte
quisque eorum dominus fueri*t*. **60.** Item in hereditate ciuis
Romani liberti patronus alterius patroni filium excludit, et
filius patroni alterius patroni nepotem repellit: bona autem
142. La|tinorum et ad ipsum patronum et ad alterius patroni here-
dem simul pertinent, pro qua parte ad ipsum manumissorem [223]
pertinerent. **61.** Item si unius patroni tres forte liberi sunt
et alterius unus, hereditas ciuis Romani liberti in capita diui-
ditur, id est tres fratres tres portiones ferunt et unus quartam;
bona uero Latinorum pro ea parte ad successores pertinent,
pro qua parte ad ipsum manumissorem pertinerent. **62.** Item
si alter ex *i*is patronis suam partem in hereditate ciuis Romani
liberti spernat, uel ante moriatur quam cernat, tota hereditas
ad alterum pertinet; bona autem Latini pro parte 'de*fici*entis[2]
patroni caduca fiunt et ad populum pertinent.

63. Postea Lupo et Largo consulibus senatus censuit, ut bona Latinorum primum ad eum pertinerent, qui eos liberasset; deinde ad liberos eorum non nominatim exheredatos, uti quis-

---

tium. quod igitur ipsius iuris peculii causa est et esse debet, ut manumissor bona Latini vindicare possit Cf. 2, 195. 196. 1, 167. 32^{b}.
[1]) *Sic nunc ad C. vestigia scripsi. 'Unde euenit ut multum' ex Goesch. cj. ed. mea* 1. [2]) *Ex Goesch. cj.* decedentis *C. edd.*

---

§. 58. *Cf.* §§. 45—48. 2, 155. *L.* 9 *pr. D. de iure patron.* (37, 14). §. 59. *Cf. L.* 4. §. 19. *C. de bon. lib.* (6, 4). *L.* 34. *D. de bon. lib.* (38, 2). §. 60. *Cf. Ulp.* 27, 2. 3. *Paul.* 3, 2. §. 1. *L.* 4. §. 19. *C. cit.* §. 3. *I. de succ. lib.* (3, 7). §. 61. *Cf. Ulp.* 27, 4. § 3. *I. L.* 4. §. 19. *C. cit.* §. 62. *Cf. Paul.* 3, 2. §. 2. — *supra* 2, 188. 150. §. 63. *Cf.* §. 4. *I. de succ. lib.* (3, 7). Largo] *a.* 42 (?).

que proximus esset; tunc antiquo iure ad heredes eorum, qui liberassent, pertinerent. **64.** Quo senatus consulto quidam '(*id*)[1] actum esse putant, ut in bonis Latinorum eodem iure utamur, quo utimur in hereditate ciuium Romanorum libertinorum: 'idque[2] maxime Pegaso placuit; quae sententia aperte falsa est: nam ciuis Romani liberti hereditas numquam ad extraneos patroni heredes | *pertinet; bona autem* Latinorum 143.
etiam ex hoc ipso senatus consulto non obstantibus liberis manumissoris etiam ad extraneos heredes pertinent; item in hereditate ciuis Romani liberti li*b*eris manumissoris nulla exheredatio no*ce*t, in bonis Latinorum *autem noc*ere nominatim factam exheredationem, *ip*so senatus consulto significatur. uerius est ergo, hoc solum eo senatus consulto actum esse, ut manumissoris liberi, qui nominatim exheredati non sint, praeferantur extraneis heredibus. **65.** *Itaque* et emancipatus filius patroni praeteritus, quamuis contra tabulas testamenti parentis sui bonorum possessionem non petierit, tamen extraneis here-
[24] dibus in bonis Latinorum potior habetur. **66.** Item filia ceteri*que*, quos *ex*heredes licet iure ciuili *facere inter ceteros, quamuis id suff*iciat, *ut* ab omni *hereditate patr*is sui *sum*mo*ueantur*, tamen in bonis Latinorum, nisi nominatim a parente fuerint exheredati, potiores erunt extraneis heredibus. **67.** Item ad *li*beros, qui *ab* hereditate p*a*rentis se abstinuerunt, '*bona Latinorum pertinent, quamuis* al*ieni habeantur a paterna*[3] hereditate, q*uia* exheredati nullo modo dici possunt, non magis quam qui testamento silentio praeteriti sunt. **68.** *Ex h*is omnibus satis illu*d* apparet, si is, qui Latinum fecerit,[4] — — — — — — — — — — * * | ———————— 144.
t. s.

[1]) *Goesch. recte addidit* (*ex* quid.). [2]) *Ex Goesch. cj.* idemque *C. ed. Bg.* [3]) *Restitui 'Gaius' p.* 59. *Item sequens* quia. [4]) *Sententiam hanc fuisse suspicor:* si is, qui Latinum fecerit, *uel* liberi *eius soli ei heredes facti vivant, cum Latinus moritur, nihil novi senatus consulto introductum esse, quia etiam ex lege Iunia ad eosdem bona Latini pertineant, nec extranei heredes sint, quibus vel ipse manumissor vel liberi praeferri possint. Sed etsi manumissor Latinum extraneo legaverit* (2, 195), *SCto locum non esse videri, quod liberos tantum extraneis heredibus praetulerit: qua de re tamen non dubito, quin dissenserint ICti, sive extraneo sive uni ex liberis per prae-*

§. 64. *Cf.* §§. 48. 58. — *L.* 40. *D de bon. lib.* (38, 2).

vv. 1—21. ———————————— | **69.** Item *'si nullo extraneo herede interueniente liberi* | dispar*ibus ex partibus heredes facti sunt, bona Latini pro he*|redi*tariis partibus,*
145. *non pro uirilibus recte*[1] *pu*|tant ad eos pertinere, qui*a* nullo interueniente extraneo herede senatus consulto lo*cus* non est. **70.** Se*d* si cum liberis suis etiam extraneum heredem patronus reliquerit, *Ca*elius Sabinus ait, tota bona pro uirilibus partibus ad liberos defuncti pertinere, quia cum extrane*us* heres interueni*t*, non habet lex Iunia locum, sed senatus consultum; Iauolenus autem ait, tantum eam partem ex senatus consulto liberos patroni p*r*o uirilibus partibus habituros esse, quam extranei heredes ante senatus consultum lege Iunia habituri essent, reliquas uero partes pro hereditariis partibus ad
eos pertinere. **71.** Item quaeritur, an hoc senatus consultum [225]
ad eos patroni liberos pertineat, qui ex filia nep*te*ue procreantur, id est, ut nepos meus ex filia potior sit in bonis Latini mei quam extraneus heres; item (*an*) ad maternos Latinos hoc senatus consultum pertineat, quaeritur, id est, ut in bonis Latini materni potior sit patronae filius quam heres extraneus matris. Cassio placuit, utroque casu locum esse senatus consulto; sed huius sententiam plerique inprobant, quia senatus de his liberis 'patron*o*rum[2] nihil sentiat, qui aliam familiam sequerentur; idque ex eo adparet, quod nominatim exheredatos summo*u*et; nam uidetur de his sentire, qui ex*h*eredari a parente solent, si heredes non instituantur; neque autem matri
146. filium filiamue, neque auo | materno nepotem neptemue, si eum eamue heredem non instituat, exheredare necesse est, siue de iure ciuili quaeramus, siue de edicto praetoris, quo praeteritis liberis contra tabulas testamenti bonorum possessio promittitur.

---

ceptionem Latinus legatus fuerit, et his controversiis maiorem partem pag.* 141. *occupatam fuisse. Sequebantur deinde aliae controversiae, et in his prima, ut puto, si liberis tantum heredibus institutis unus ex iis se abstinuerit vel hereditatem spreverit, bona Latini ad omnes an ad eos tantum, qui heredes facti sunt (quod verius est) pertineant. Quam quaestionem deinde statim §us* 69. *excepisse videtur. 1) ***Ad sensum a Goesch. demonstratum ex vestigiis C. restitui.*** 2) patronarum *C. edd.*

72. Aliquando tamen[1] ciuis Romanus lib*e*rtus tamquam Latinus moritur, ueluti si Latinus saluo iure patroni ab imperatore ius Quiritium consecutus fuerit: '*item,* ut[2] diuus Tr*a*ianus constituit, si Latinus inuito uel ignorante patrono ius Quiritium ab imperatore consecutus sit: quibus casibus dum uiuit iste libertus, ceteris ciuibus Romanis libertis similis est et iustos liberos procreat, moritur autem Latini iure, nec ei liber*i* eius heredes *es*se possunt; et in hoc tantum habet testamenti factionem, uti patronum heredem instituat eiqu*e*, si heres esse noluerit, alium substituere possit. **73.** Et quia hac constitutione uidebatur effectum, ut numquam isti homines tamquam ciues Romani morerentur, quamuis eo iure postea usi essent, quo uel ex lege *Aelia* Sentia uel ex senatus consulto
226] ciues Romani essent, diuus Hadrianus, iniquitate rei motus, auctor fuit senatus consulti *f*aciundi, ut qui ignorante uel recusante patrono ab imperatore ius Quiritium consecuti essent, si eo iure postea usi essent, quo ex lege Aelia Sentia uel ex senatus consulto, si Latini mansissent, ciuitatem Romanam consequerentur, proinde ipsi haberentur, ac si lege Aelia Sentia uel senatus consulto ad ciuitatem Romanam peruenissent. |

74. Eorum autem, quos lex Aelia *S*entia dediticiorum nu- 147.
mero facit, bona modo quasi *ciuium Romanorum* lib*er*torum, modo quasi Latinorum ad patronos pertinent. **75.** Nam eorum bona, qui, si *in* aliquo uitio non essent, manumissi ciues Romani futuri essent, quasi ciuium Romanorum patronis eadem lege tribuuntur: non tamen hi habent etiam testamenti factionem: nam id pl*e*risque placuit, nec inmerito. nam incredibile uidebatur, pessim*ae* condicionis hominibus uoluisse legis latorem testamenti faciundi ius concedere. **76.** Eorum uero bona, qui, si non in aliquo uitio essent, manumissi futuri Latini essent, proinde tribuuntur patronis, ac si Latini decessissent:

---

1) *Pro* tm (tamen) *videtur huius loci esse* contra *vel* e diverso. *Cf.* §. 64. 2) nam (*i. e.* n̄ *pro* it) ut *C.* nam ita *Lachm. ed.* nam ut *ed. Bg. Sed postea Gaius complures casus significat.* item, ut *Bg. ed.* 5.

---

§. 72. *Cf.* §. 4. *I. de success. lib.* (3, 7). *Plin. ep.* 10, 4. 105. §. 73. *Cf.* 1, 29 *seq.* 66 *seq.* 69 *seq.* §. 74. *Cf.* 1, 13 *seq.* §. 75. *Cf.* 1, 25. 26. *Ulp.* 20, 14. 15.

nec me praeterit, non satis in ea re legis latorem uoluntatem suam uerbis expre*ssi*sse.

77. Videamus autem et de *e*a successione, quae nobis ex emptione bon*o*rum competit. **78.** Bona autem ueneunt aut uiuorum aut mortuorum: uiuorum, uelut eorum, qui fraudationis causa latitant, nec absentes defenduntur; item eorum, qui ex lege Iulia bonis cedunt; item iudicatorum post tempus, quod eis partim lege XII tabularum partim edicto praetoris ad expediendam pecuniam tribuitur. mortuorum bona ueneunt, uelut eorum, quibus certum est neque heredes neque bonorum
148. possessores neque ullum alium | iustum successorem existere.
79. Si quidem uiui bona ueneant, iubet ea praetor per dies continuos XXX poss*i*deri *e*t proscribi, si uero mortui, 'p*er*[1] [227]
dies XV; postea iubet conuenire creditores et ex eo numero magistrum creari, id est eum, per quem bona ueneant: itaque si uiui bona ueneant, in diebus '*x legem bonorum uendendorum* fie|ri[2] iubet, si mortui, in diebus *V*[3]. ta*ndem*[4] uiui

1) *Ex Goesch. cj.* post *C. edd.* 2) *Ex mea cj.* (*'Nexum' p.* 153) *restitui; modo nunc* tand. (ta*ndem*) *malui pro 'tum'. Nec muto sententiam ex V*st, *in quo referente Krügero* (*krit. Versuche p.* 137) *est* in diebusu fieri, *quod interpretor vel corrigo* in dieb. x l. b. u fieri = *ποιήσασθαι* legem bonorum vendendorum *Theoph.*, *quo iniuria flocci habito, Krüger scribi vult* in diebus x bonorum venditionem fieri. *Sed Gaius eandem rem non diversimode significare poterat, primum verbis* bonorum venditionem fieri, *postea* bona addici. 3) dimidio diebusi *V*st. *Omisi v.* dimidio, *quod e margine inrepsisse in ipsam orationem videtur; eo enim corrector, ut puto, non satis habens adscribere* u, *quae nota varie accipi poterat, significare voluit, dimidium eius numeri dierum, qui antecesserat, ponendum esse. Edd.* 1. 2. *scripseram:* di*ebus* v, *a quibus. Sed sua sponte intellegitur, hunc vicesimum vel decimum diem ab exactis X vel V diebus numerandum esse.* si mortui in dimidio. Diebus itaque *cj. Kr. Ubi duplex* itaque *nullo modo ferri potest; prius recte Gaius posuit, quia creatus magister, per quem bona veneant, desiderat legem b. v.* 4) ta** *V*st

§. 77. *Cf.* 2, 98. *pr. I. de succ. subl.* (3, 12). *De privatim facta venditione bonorum L.* 67. §. 2. *D. de cond. indeb.* (12, 6). §. 78. qui fraud. c. lat.] *cf. Cic. pro Quint.* 19. 23. *L.* 7. §. 1. *D. quib. ex c. in poss.* (42, 4). ex l. Iulia] *Augusti, ut videtur. Cf. Dig.* 42, 3. *C.* 7, 71. *Th. C.* 4, 20. *L.* 11. *C. ex quib. c. infam.* (2, 12). iudicatorum] *cf. Gell.* 20, 1. 15, 13. edicto pr.] *puta in iudiciis imperio continentibus. Cf.* 4, 105. mortuorum] *cf.* 2, 154. 158. 150. §. 79. *Cf. Cic. pro Quint.* 8. *Theoph.* 3, 12 *pr.*

bona '*die* xx,[1] mortui uero '*die* x.[2] emptori addici iubet. quare autem tardius uiuentium bonorum uenditio compler*i* iube*tur*, illa ratio est, quia de uiuis curandum erat, ne facile bonorum uenditiones paterentur. **80.** Neque a*utem* bonorum possesso*rum*, *ne*que *bonorum empto*rum *res* pleno iure fiunt, sed in bonis efficiun*tur; ex* iure Quiritium autem ita demum adquiruntur, si usuc*a*piun*tur*.[3] interdum quidem bonorum emptorib*us*[4] n*e* '*u*sus[5] quidem capio contingit, uelut si 'pere-*grinus sit*[6] | bonorum emptor[7] ———— | ———— | ———— **81.** Item quae de*bita sunt ei*, *cuius fuerant bona*, aut ipse debuit, neque bonorum 'possessori[8] *neque* bon*o*rum 'emptori[9] ipso iure 'debe*ntur*[10] *aut ipsi debent*, '*et i*|*deo*[11]
228] de omnibus rebus '*utilibus actionibus et experiuntur et conueniuntur, quas inferius*[12] *pro*|ponemus. |

---

quod erat tand. [1]) xxx (*pro* dxx, *ut puto*) *C. V*st *edd. Attende, quam apte Gaius dixerit, bona possideri et proscribi per dies continuos* xxx, *legem bon. vend. fieri in diebus tot* (*eam enim inter creditores fortasse saepius congregatos convenire oportebat*), *bona addicta esse* (*quod semel certo die fieri necesse erat*) *die* xx*mo*. [2]) xx (*item pro* dx.) *C. V*st *edd.* [3]) *Ex Goesch. ed.* ususceperiunt *C.* (p *male pro sigla praepositionis* per *habita*). ususceperunt *ed. Bg.* usuceperunt *ed. Lachm. et Bg.* 5. [4]) *Quae sequuntur*, *edd.* 1. 2. *ad Gösch. Schedas restituere conatus eram. Iam a Krügero l. c. p.* 138. *ex V*st *relata edo.* [5]) *sic V*st *quod in nominativo casu rectum nec Gellio nec Fr. Vat. nec Pand. Flor. ignoratum et hic et* 2, 60. 61. *retinui.* [6]) *Scripsi ad similitudinem signorum. Bona emere peregrinum potuisse, quamvis bonorum possessio ei non dabatur, non minus indubium est, quam addictione* (*quae non est traditio*) *dominum eum factum non esse nec iure suae civitatis. Quo minus vero usucaperet et ratio civilis* (2, 65) *et lex XII tab., qua adversus hostem aeterna auctoritas esse iubetur, eum impediebat.* [7]) *Ex his, quae usque ad finem huius §. plus minusve certa a Studem. lecta vel enotata sunt, effeceris: n*(*ec*) *l*(*ex*) *u*(*el*) s(enatus)c(onsultum) conc*esserit e*(*ius*) *ciuitati ius* | quo *q*(*uae*) *ciuib*(*us*) *e*(*ius*) *populi a nostris ciuibus alienan*-| *tu*r usu*capere poss*(unt). *Solo commercii iure dato hoc ius non continebatur* (*Fr. Vat.* 250) *nec tamen dubitare licet, multis populis cum illo iure etiam hoc datum esse.* [8]) *C.* possessore*s edd.* possessor *ed. mea* 1. *et Bg.* 5. [9]) *C.* emptore*s edd.* emptor *ed. mea* 1. *et Bg.* 5. *Sed iam et eum, cuius bona fuerunt, singulari numero Gaius extulit.* [10]) debeat *C.* debe*n*t *edd.* debet *ed. mea* 1. *et deinde: 'ipsis debentur'. Item sic ed. Bg.* 5. [11]) *Restitui.* [12]) *Ex mea cj. ad sensum*

---

§§. 80. 81. *Cf.* 4, 34. 35. 145. 146. 2, 26. *Varr. de re r.* 2, 10. §. 4. *Theoph. l. c.* peregrinus] *Cf. Cic. de offic.* 1, 12, 37.

149. **82.** Sunt autem etiam alterius generis successiones, *quae* neque lege XII tabularum neque praetoris edicto, sed eo iure, (*quod*) consensu receptum est, introductae sunt. **83.** *Ecce enim* cum paterfamilias se in adoptionem de*dit*, mulierue in manum conuenit, *omnes eorum* res incorporales et corporales quaeque ei*s* debitae sunt, patri ado*pti*uo coemptionatoriue adquiruntur, exceptis iis, quae per capitis deminutionem pereunt, quales sunt ususfructus, operarum obligatio *libertorum*, quae per iusiurandum contracta est, et *lites* '*contestatae*[1] legitimo iudicio. **84.** '*Ex di*uerso[2] 'q*uae debuit*[3] *is*, *qui se in* adoptionem dedit, u*el* q*uae* in *ma*n*um conuenit*, *ad* ip*sum quidem* coemptionatorem aut ad patrem adoptiuum *pertinet* hereditarium aes alienum, *deque eo*, *quia de|fu*n*cto* ia*m* ipse pater adoptiuus (*coemptionatorue*) succed*it et* re|*t*ro[4] heres fit, directo tenetur iure, '*liberaturque*[5] *is*, *qui* se adoptandum dedit, qu*ae*ue i*n manum conuenit*, *quia* d*e*sinit '*etiam*[6] heres e*sse;* de eo uero, quod pri*us suo nom*in*e eae* personae debuerint, licet neque pater ado*pti*u*u*s teneatur neque coemptionator, *neque* ipse quidem, qui se in adoptionem ded*it uel* quae in manum conuenit, maneat obligatus obligata*ue*, quia *scilicet* per capitis diminutionem *libe*r*an*tur,[7] tamen in eum eamue
150. *ut*ilis actio datur r*escissa* | capitis deminutione, et si aduersus [229]
hanc actionem non defendantur, quae bona eorum futura fuis-

restitui. 1) *Sic Rudorf. die lex. Exc. a. d. Inst. d. Gaius Berol.* 1866. *p.* 344. *Cf. Callistr. L.* 59 (58) *D. de obl. et act.* (44, 7). *Ed.* 2. *scripseram* '*quae continentur*'. 2) *Ex Lachm. ed.* '*Sed* e diuerso' *ed. Bg.* 3) '*quae debet*' *edd. et mea* 1. 4) is s|uo n*omine uelut* ipse pater adoptiuus succed*ens quia re*|tro *ed. mea* 1. *quia su*|*o* n*omine* ipse p. a. succed*it aut coemptionator,* | ipse *Bg. ed.* 5. *Iterum inspectis Schedis reque perpensa in C. post* deq eo *fuisse puto:* q. de|functo iam i. p. a. succedit et re|tro. *Coemptionatoris vero mentionem, quae adhuc anxios criticos habuit, excidisse fatendum est.* 5) '*non uero*' *ex Lachm. cj. ed. Bg.* l*iberatur autem ed. Bg.* 5. 6) '*iure ciuili*' *ex Lachm. cj. ed. Bg. Scriptum videtur fuisse* et. 7) *Ex Goesch. ed. libere*tur *ed. Bg,*

§. 82. = *pr. I. de acq. per adrog.* (3, 10). §. 83. = §. 1. *I. eod. Cf.* 2, 26. *Ulp.* 19, 18. — *Cic. Top.* 4. §. 23. *Sueton. Tib.* 15. operar. obl.] *cf. L.* 7. *D. de oper. lib.* (38, 1). legit iud.] *cf.* 3, 181. §. 84. *Cf.* §. 3. *I. de acq. per arrog.* (3, 10). *L.* 2. *D. de cap. min.* (4, 5); *infra* 4, 38. 80.

sent, si se alieno iuri non subiecissent, uniuersa uendere creditoribus praetor permittit.[1]

85. *Item si is, ad quem ab intestato legitimo iure pertinet hereditas, eam hereditatem, antequam cer*nat aut pro herede gerat, alii in iure cedat, plen*o* iu*re he*res *fit is, cui eam cesserit, perinde ac si ipse per* legem ad hereditatem uocaretur; quodsi posteaquam heres extiterit, cesserit, adhuc heres manet et ob id creditoribus ipse tenebitur; sed res corporales transferet proinde ac si singulas in iure cessisset, debita uero pere*unt*, eoque modo debitores hereditarii lucrum faciunt. **86.** Idem iuris est, si testamento scriptus heres, posteaquam heres extiterit, in iure cesserit hereditatem; ante aditam uero hereditatem cedendo nihil agit. **87.** Suus autem et necessarius heres an aliqui*d* aga*n*t in iure cedendo, quaeritur: nostri praeceptores nihil eos agere existimant; diuersae sc*h*olae auctores idem eos agere putant, quod ceteri post aditam hereditatem; nihil enim interest, utrum aliquis cernendo aut pro herede gerendo heres fiat, an iuris necessitate hereditati adstringatur.[2] |

88. *Nunc transeamus* ad obligationes, quarum summa 151.
diuisio in duas species deducitur: omnis enim obligatio uel ex contractu nascitur uel ex delicto.

89. Et prius uideamus de his, quae ex contractu nascuntur. harum quattuor genera sunt: aut enim re *con*trahitur obligatio, aut uerbis, aut litteris, aut consensu.

90. Re contrahitur obligatio uelut mutui datione; (*mutui autem datio*) proprie in his 'fere[3] rebus contingit, qua*e* pondere,[4] numero, mensura const*ant*, qualis est pecunia nume-
[230] rata, uinum, oleum, frumentum, aes, argentum, aurum; quas res aut numerando aut metiendo aut pendendo in hoc damus,

---

[1]) *Sequuntur duae lineae scriptura vacuae, a Goesch. repletae.* [2]) *Linea cum sequentis initio litteris vacua.* [3]) *Deest in Iust. Inst. et potest errore natum esse ex sequenti* rebus. [4]) qua res pondere *C.* (*factum ex antiquiore vitio alicuius certe sensus:* quar. de pondere ...constat). quae res p. *ed. Bg.*

---

§§. 85—87. *Cf.* 2, 35—37. §§. 88. 89. *Cf. pr.* §. 2. *I. de oblig.* (3, 13). *Epit.* 2, 9 *pr. L.* 1. *pr.* §. 1. *D. de obl. et act.* (44, 7). §. 90. = *pr. I. quib. mod. re contr.* (3, 14). *Cf. Epit.* 2, 9. §. 1. *L.* 1. §. 2. *D. de obl. et act.* (44, 7).

ut accipientium fiant et quandoque nobis non 'ea*e*dem,[1] sed 'alia*e*[2] eiusdem naturae reddantur: unde etiam mutuum appellatum est, quia quod ita *ti*bi a me datum est, ex meo tu*um* fit. **91.** Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem soluit, re obligatur; nam proinde ei condici potest SI PARET EVM DARE OPORTERE, ac si mutuum accepisset. unde quidam putant, pupillum aut mulierem, cui sine t*u*toris auctoritate non debitum per errorem datum est, non teneri condictione, non magis quam mutui datione. sed hae*c* species obligationis non uidetur ex contractu consistere, quia is, qui soluendi animo dat, magis distrahere uult negotium quam contrahere.

152. **92.** Verbis | obligatio fit ex interrogatione et responsione, uelut DARI SPONDES? SPONDEO, DABIS? DABO, PROMITTIS? PROMITTO, FIDE PROMITTIS? FIDE PROMITTO, FIDE IVBES? FIDE IVBEO, FACIES? FACIAM. **93.** Sed haec quidem uerborum obligatio DARI SPONDES? SPONDEO, propria ciuium Romanorum est; cetera*e* uero iuris gentium sunt, itaque inter omnes homines, siue ciues Romanos siue peregrinos, ualent; et quamuis ad *Gra*ecam uocem expressae fuerint, uelut hoc modo (δώσεις; δώσω· ὁμολογεῖς; ὁμολογῶ· πίστει κελεύεις; πίστει κελεύω· ποιήσεις; ποιήσω), etiam hae tamen inter ciues Romanos ualent, si modo Graeci sermonis intellect*um* habeant; et e contrario quamuis Latine enuntientur, tamen etiam inter peregrinos ualent, si modo Latini sermonis intellectum habeant. at illa uerborum obligatio DARI SPONDES? [231]
SPONDEO adeo propria ciuium Romanorum est, ut ne quidem in Graecum sermonem per interpretationem proprie trans*fer*ri possit, quamuis dicatur a Graeca uoce figurata esse. **94.** Unde dicitur, uno casu hoc uerbo peregrinum quoque obligari

---

1) *Ex Inst.* eadem *C. ed. Bg.* 2) alia *C. ed. Bg.*

---

§. 91. = §. 1. *I. eod.* (3, 14). *Cf. L.* 5. §. 3. *D. de obl. et act.* (44, 7). §. 6. *I. de obl. q. q. ex contr.* (3, 27). *L.* 5 *pr. D. de auct. et cons.* (26, 8). *L.* 4. §. 4. *D. de doli exc.* (44, 4); *infra* 4, 5. 41. §. 92. *Cf. Epit.* 2, 9. §. 2. *pr. I. de verb. obl.* (3, 15). *L.* 1. §. 7. *D. de obl. et act.* (44, 7). *Paul.* 2, 3. 5, 7. §. 1. §. 93. *Cf.* §§. 119. 179. §. 1. *I. de verb. obl.* (3, 15) *cum Theoph. L.* 8. §. 4. *D. de acceptil.* (46, 4). *Fest. v. Spondere p.* 329. 343. *Varro de L. L.* 6, 5. §§. 69 *seq.* (*Zeitschr. f. gesch. RW.* X. *p.* 327). §. 94. *Cf. Liv.* 9, 5. 8.

posse, uelut si imperator noster principem alicuius peregrini populi de pace ita interroget: PACEM FVTVRAM SPONDES? uel ipse eodem modo interrogetur: quod nimium subtiliter dictum est, quia si quid aduersus pactionem fiat, non ex stipulat*u* agitur, sed iure belli res uindicatur. **95.** Illu*d* dubitari potest, si quis[1] |———————————————— 153.

———————————————————————— t. s.

96. . . . . | obligentur: utique *cum* quaeritur de iure Roma- 154.

[232] norum. nam apu*d* peregrinos quid iuris sit, singularum ciuitatium iura requirentes aliud in *alia* lege *reperiemus.*[2]

97. Si id, quod dari stipulamur, tale sit, ut dari non possit, inutilis est stipulatio, uelut si quis hominem liberum, quem seruum esse credebat, aut mortuum, quem uiuum esse

---

1) *Dubitatio eo pertinuisse videtur, an etiam alio eiusdem linguae verbo* (*L.* 1. §. 2. *D. de verb. obl.* 45, 1) *vel eodem alius linguae verbo* (*L.* 1. §. 6. *eod. Theophil.* 3, 15. §. 1) *respondens recte obligetur, quod placuit. Post quae in pagina, quae legi non potuit, dixisse Gaius videtur, plane quibusdam in causis etiam omnino non interrogatum verbis obligari, quae causae ex Epit.* 2, 9. §§. 3. 4. *cognosci possunt: 'Sunt et aliae obligationes, quae nulla praecedente interrogatione contrahi possunt, id est, ut si mulier, sive sponso uxor futura, sive iam marito dotem dicat. Quod tam de mobilibus rebus quam de fundis fieri potest. Et non solum in hac obligatione ipsa mulier obligatur, sed et pater eius et debitor ipsius mulieris, si pecuniam, quam illi debebat, sponso creditricis ipse debitor in dotem dixerit. Hae tantum tres personae nulla interrogatione praecedente possunt dictione dotis legitime obligari. Aliae vero personae si pro muliere dotem viro promiserint, communi iure obligari debent, id est, ut et interrogata respondeant, et stipulata promittant.* §. 4. *Item et alio casu, uno loquente et sine interrogatione alii promittente contrahitur obligatio, id est, si libertus patrono aut donum aut munus aut operas se daturum esse iuravit: in qua re supradicti liberti non tam verborum solennitate, quam iurisiurandi religione retinentur. Sed nulla altera persona hoc ordine obligari potest.' Ex ultimis verbis coniicere licet, Gaium hanc disputationem ita fere absolvisse: 'His vero causis exceptis praeterquam ex interrogatione et responsione verborum obligatio non contrahitur, adeo quidem, ut qui non interrogati responderint, aut interrogati tantum adnuerint, ne omnino quidem* obligentur.' *Cf. L.* 1. §. 2. *D. de verb. obl.* (45, 1). 2) *Sequitur linea vacua.*

II. 41 (*cf.* 1, 24). *Cic. pro Balbo* 12. §. 29. §. 97. *Cf. L.* 1. §. 9. *D. de obl. et act.* (44, 7). *Epit.* 2, 9. §. 5. §§. 1. 2. *I. de inut. stip.* (3, 19).

credebat, aut locum sacrum uel religiosum, quem putabat *esse*
humani iuris, *sibi* dar*i* stipuletur. **97**a. '(*Item si quis rem,*
quae in rerum natura esse non potest, *uelut hippocentau-*
rum, *stipuletur*,)[1] aeque inutilis est stipulatio. **98.** Item si
quis sub ea condicione stipuletur, quae existere non potest,
(*uel*)uti 'si digito caelum tetigerit', inutilis est stipula*ti*o. sed
legatum sub inpossibili condicione relictum nostri praeceptores
proin*de ualere* putant, ac si *ea condicio adiecta non* esset;
diuer*sae* sc*h*olae auctores non minus legatum inutile existi-
mant, quam stipulationem: et sane ui*x* idonea diuersitatis ratio
reddi potest. **99.** Praeterea inutilis *est stipulatio*, *si quis*
ig*n*ora*n*s, rem *suam* es*se*, *eam sibi dari stipuletur*: *nam* id,
quod al*i*cu*i*us est, id ei dari non potest. **100.** Denique in-
utilis est talis stipulatio, si quis ita dari stipuletur: POST
MORTEM MEAM DARI SPONDES? uel ita: (*POST MORTEM TVAM*
DARI SPONDES? ualet autem, *si quis ita dari stipuletur:*
CVM MORIAR, DARI SPONDES? uel ita:) CVM MORIERIS, DARI |
155. SPONDES? id est, ut in nouissimum uitae tempus stipulatoris
aut promissoris obligatio conferatur: nam inelegans esse uisum
est, ex heredis persona incipere obligationem. rursu*s* ita sti-
pulari non possumus: PRIDIE QVAM MORIAR, a*ut* PRIDIE
QVAM MORIERIS, DARI SPONDES? quia non potest aliter in- [233]
tellegi pridie quam aliquis morietur, quam si mors secuta sit;
rursus morte secuta in praeteritum redducitur stipulatio et
quodammodo talis est: HEREDI MEO DARI SPONDES? quae
sane inutilis est. **101.** Quaecumque de morte diximus, eadem
et de capitis diminutione dicta intelleg*e*mus. **102.** Adhuc

---

[1]) *Lachm. ex* §. 1. *I. h. t.* (3, 19) *supplevit. Plane aliquid excidit; sed etiam aliud inutilis stipulationis exemplum fuisse potest, velut facti impossibilis. Bg. ante 'esse' perperam addidit 'non est, aut'.*

---

§. 98. *Cf. Epit.* 2, 9. §. 6. *L.* 1. §. 11. *D. de obl. et act.* (44, 7). §. 11. *I. h. t.* (3, 19). §. 10. *I. de hered. inst.* (2, 14). *Paul.* 3, 4b. §. 1. *L.* 1. *D. de condic. inst.* (28, 7). *L.* 31. *D. de obl. et act.* (44, 7). §. 99. *Cf. L.* 1. §. 10. *D. de obl. et act.* (44, 7); *infra* 4, 4. §§. 2. 22. *I. de inutil. stip.* (3, 19). §. 100. *Cf. Epit.* 2, 9. §§. 7. 8. §§. 13. 15. *I. h. t.* (3, 19) *et* 2, 232. 277. 3, 117. 119. 158. 176. §. 101. *Cf.* 153. *L.* 38 *pr. D. de solut.* (46, 3). §. 102. *Cf.* §. 5. *I. h. t.* (3, 19). *Epit.* 2, 9. §§. 9. 10. *L.* 1. §§. 3. 4. *L.* 83. §§. 2. 3. *L.* 35. §. 2. *L.* 134. §. 1. *D. de V. O.* (45, 1). *Libr. meum 'Gaius' p.* 62.

inutilis est stipulatio, si quis ad id, quod interrogatus erit, non responderit, uelut si sestertia x a te dari stipuler, et tu nummum *s*estert*ium* v milia promittas, aut si ego pu*r*e stipuler, tu sub condicione promittas. **103**. Praeterea inutilis est stipulatio, si ei dari stipulemur, cuius iuri subiecti non sumus: unde illu*d* quaesitum est, si quis sibi et ei, cuius iuri subiectus non est, dari stipuletur, in quantum ualeat stipulatio: nostri praeceptores putant, in uniuersum ualere, et proinde ei soli, qui stipulatus sit, solidum deberi, atque si extranei nomen non adiecisset: sed diuersae sc*h*olae auctores | '*dimidium ei* 156.
deberi[1] existimant; pro ali*e*na[2] *enim* | *parte ita inutilem esse stipul*ationem, *ut in* causa *du*|*obus per damnationem relicti legati* responde*tur*, | *deficientis collegatarii partem non alteri* qua*e*ri, sed i*n he*|*reditate ut non debitam remanere:* q*uod* etiam *pl*|*ane simile est.*[3] **104**. *Item inutilis est* stipulatio, s*i* ab *eo stipuler*, *qui iuri meo su*biectus est, '*aut*
[234] *contra*[4] is a me *stipuletur.* '*sed de seruis et de his*, *qui*[1] *i*n mancipio '*sunt*, *illud praeterea ius obseruatur*, *quod*[1] non solum ipsi, '*cuius in potestate mancipioue*[1] sunt, obligari non poss*unt*, *s*ed ne alii quide*m* ull*i*. **105**. Mutum neque stipulari neque promittere posse palam *est*: *quod et* in surdo receptum est; quia et is, *qui stipulatur*, uerba promittentis, et qui promittit, *uerba stipulantis* exaudire debet. **106**. Furiosus nullum ne*gotium gerere potest*, quia non intellegit, quid agat. **107**. Pupillus omne negotium recte gerit,

---

1) *Ex Lachm. cj. restitui.* 2) *Quae sequuntur in hac §., ad sensum probabilem efficiendum restitui, Sched. ductus secutus. In edd. tantum legebantur vv.* actionem (aonem *Sched. quod etiam* ationem *esse potest*) — causa — respondet — etiam. *De re cf.* 2, 205. *et not.* 5. *ad* 2, 287. 3) *Etiam Pomponius Cassianus Proculeianorum in hac re sententiam probat L.* 110 *pr. D. de V. O.* (45, 1). '*simile est*' *cf.* §. 160. 4) *Restitui, incerta tamen C. scriptura.* 1) *Ex mea cj. restitui. Similia Goesch. cj.*

---

§. 103. *Cf.* §§. 4. 19. *I. h. t.* (3, 19). *infra* §§. 114. 163. *L.* 110 *pr. D. de verb. obl.* (45, 1). *Nov.* 115. *c.* 6. *L.* 64. *D. de contr. empt.* (18, 1). *L.* 4. *D. de stip. serv.* (45, 3). *de legato supra* 2, 205. *L.* 34. §. 9. *L.* 84. §. 8. *D. de leg.* 1. *L.* 7. *D. de leg.* 2. §. 104. *Cf.* §. 6. *I. h. t.* (3, 19). §. 105. = §. 7. *I. eod. Cf. L.* 1. §§. 14. 15. *D. de obl. et act.* (44, 7). §. 106. = §. 8. *I. eod. Cf. L.* 1. §. 12. *D. de obl. et act.* (44, 7). §. 107. = §. 9. *I. eod. Cf.* 2, 83. 3, 91.

'ita tamen ut t*utor*[1], sicubi tutoris auctor*itas ne*cessaria sit, a*d*hibeatur, uelut si ipse obligetur; nam alium sibi obligare etiam sine tutoris auctoritate potest. **108.** Idem iuris est in feminis, quae in tutela sunt. **109.** Se*d* quod diximus de pupilli*s*, utique de eo uerum est, qui iam aliquem intellectum habet; nam infans et qui infanti proximus est, non multum
157. a *furioso* | differt, quia huius aetatis pupilli nullum intellectum habent: sed in his pupillis, '(*qui infanti proximi sunt*,)[2] p*ropt*er utilitatem benignior iuris interpretatio facta est.

110. '(*Quanquam uero*, *ut diximus*, *alius*, *qui iuri nostro subiectus non est*, *inutiliter nobis stipulatur*,)[3] possumus tamen ad id, quod stip*u*lamu*r*, alium a*d*hibere, qui *i*dem stipul*etu*r, quem uulgo adstipulatorem uocamus. **111.** 'E*t*[4] huic proinde actio conpetit proindeque ei recte soluitur ac nobis; sed quidquid consecutus erit, mandati i*u*dicio nobis restituere cogetur. **112.** Ceterum potest etiam aliis uerbis [233]
uti adstipulator, quam quibus nos usi sumus: itaque si uerbi gratia ego ita stipulatus sim: DARI SPONDES? ille sic adstipulari potest: IDEM FIDE TVA PROMITTIS? uel: IDEM FIDEIVBES? uel contra. **113.** I*t*em *m*inus adstipulari potest, plus non potest: itaque si ego sestertia x stipulatus sum, ille sestertia v stipulari potest; contra uero plus non potest. item si ego pure stipulatus sim, ille sub condicione stipulari potest; contra uero non potest. non solum autem in quantitate, sed etiam in tempore minus et plus intellegitur; plus est enim statim aliquid dare, minus est post temp*us*. **114.** In hoc au-

[1]) *Ex Lachm. ed.* 'tutor' *omittit ed. Bg.* ita tm ut tm *C.* ut tamen *ed. Bg.* 5. [2]) *Addidi* '*Gaius*' *p.* 65. *Cf.* §. 10. *I. h. t.* (3, 19). *L.* 6. *D. rem pup.* (46, 6). [3]) *Supplevi* '*Gaius*' *p.* 66. *In C. quae sequitur linea, librarius ea, quae omisit, pro rubrica habens, vacuam reliquisse videtur.* [4]) Sed *C. edd. Verum* s *ex antecedente v. adhaesisse putanda est.*

119. 176. *Ulp.* 11, 27. §. 108. *Cf.* 3, 91. 119. 176. 1, 192. §. 109. = §. 10. *I. h. t.* (3, 19). *Cf. L.* 1. §. 13. *D. de obl. et act.* (44, 7). §. 110. *Cf. Fest. v. Reus p.* 273. *Cic. pro Quint.* 18. §. 58. *Pison.* 9. *Epist. ad Octav.* (*inter Cic. epp. ad Brut.* 2, 8) *versus fin.* §. 111. *Cf.* §§. 117. 215. §. 112. *Cf.* 3, 116. §. 113. *Cf.* §. 5. *I. de fidei.* (3, 20). non solum aut.] *cf.* 4, 53. *L.* 12. §. 1. *D. de verb. sign.* (50, 16). *L.* 85. *D. de solut.* (46, 3). §. 114. *Cf.* 4, 113. 2, 87. quam si sine c. d.] *cf.* 1, 127. 130.

tem iure quaedam singulari iure obseruantur: nam adstipulatoris heres non habet actionem. item | seruus adstipulando 158.
nihil agit, qui ex ceteris omnibus causis stipulatione domino adquirit. idem de eo, qui in mancipio est, magis placuit; nam et is serui loco est: is autem, qui in potestate patris est, agit aliquid, sed parenti non adquirit, q*uam*uis ex omnibus ceteris causis stipulando ei adquirat; ac ne ipsi quidem aliter acti*o* conpetit, quam si sine capitis diminutione exierit de potestate parentis, ueluti morte eius aut quod ipse flamen Dialis inauguratus est. eadem de filiafamilias et quae in manu est, dicta intellegemus.[1]

115. Pro eo quoque, qui promittit, solent alii obligari, quorum alios sponsores, alios fidepromissores, alios fideiussores appellamus. **116**. Sponsor ita interrogatur: IDEM DARI SPONDES? fidepromissor *(ita)*[2]: IDEM FIDEPROMITTIS? fideiussor ita: IDEM FIDE TVA ESSE IVBES? '*(sed)*[3] uidebimus de his 'a*n* *ali*quo[4] nomine possint proprie adpellari, qui ita
[236] interrogantur: IDEM DABIS? IDEM PROMITTIS? IDEM FACIES? **117**. Sponsores q*ui*dem et fidepromissores et fideiussores saepe solemus accipere, dum curamus, ut diligentius nobis cautum sit; adstipulatorem uero fere tunc solum a*d*hibemus, cum ita stipulamur, ut aliquid post mortem nostram detur, '*(quod)* stipulando *(quia)* nihil agimus, a*d*hibetur[5] a*d*stipulator, ut is
post mortem nostram agat: qui si quid fuerit *con*secutus, | de 159. t. s.
r*estitue*ndo eo mandati iudicio 'heredi *post* morte*m* tenetur.[6]

---

1) *Sequitur linea vacua.* 2) *Addidit Bg. ed.* 5. 3) *Geminata* s *cj. ed. mea* 1. 4) at · quo *C. corruptum ex* ā aliquo. — autem quo *edd. et mea* 1., *in qua cj.:* an item quo. *Alii:* uidebimus autem de his *vel* de his autem uidebimus. *Ceterum ita obligatos commune adpromissoris nomen comprehendebat.* 5) *Ex mea cj.* '*Gaius*' *p.* 66. '*(quod cum)* stip. nihil ag. adhibetur' *ed. Bg. Antea edebatur:* *(quod)* stip. n. agitur. adhibetur autem. *(quod ita)* st. n. a. a. a. *cj. Poeschmann. Stud. ad Gai. II. p.* 9. 6) hdi *(dubia littera* d)mortenet' *C. Mihi iam dubium non est, in C. Ver. ipso sive in eo, unde*

---

§. 115. *Cf. pr. I. de fidei.* (3,20). *Paul.* 1,9. §. 5. 1,20. *Fest. ep. v. Adpromissor p.* 15. §. 116. *Cf.* 3,92. 4,137. *Epit.* 2,9. §. 2. *Greg. C. tit. de sponsoribus et fideiussoribus* (12, 1). *L.* 8 *pr. D. de fidei.* (46, 1). *L.* 12. *C. eod.* (8, 41). §. 7. *I. eod.* (3, 20). *L.* 75. §. 6. *D. de verb. obl.* (45, 1). §. 117. *Cf. L.* 59 *pr. D. mand.* (17, 1) *pr. I. cit. L.* 1. §. 8. *D. de obl. et act.* (44, 7); §§. 100. 110. 216.

118. Sponsoris u*ero* et fidepromissoris similis condicio (*est*), fideiussoris u*al*de *d*issimilis. **119.** Nam illi quidem nullis obligationibus accedere possunt nisi uerborum,[1] quamuis interdum ipse, qui promiserit, non fuerit obligatus, uelut si *mulier*[2] aut pupillus sine tutoris auctoritate aut quilibet post mortem suam dari promiserit; at illu*d* quaeritur, si ser*uus* aut peregrinus spoponderit, an pro eo sponsor aut fidepromissor obligetur. fideiussor uero omnibus obligationibus, id est, siue re siue uerbis siue litteris siue consens*u* contractae fuerint oblig*a*tiones, adici potest. '*ac*[3] ne illu*d* quidem interest, utrum ciuilis an naturalis obligatio sit, cui adiciatur; adeo quidem, ut pro seruo quoque obligetur, siue extraneus sit, qui a seruo fideiussorem accipiat, siue dominus [237] in id, quod sibi debeatur. **120.** Praeterea sponsoris et fidepromissoris heres non tenetur, nisi si de peregrino fidepromissore quaeramus, et alio iure ciuitas eius utatur; fideiussoris autem etiam heres tenetur. **121.** Item sponsor et fidepromissor (*per*) legem Furiam biennio liberantur, et quotquot erunt numero eo tempore, quo pecunia peti potest, in tot partes deducitur inter eos obligatio, et singuli uiriles partes '*dare iu*bentur;[4] fideiussores uero perpetuo tenentur, et

---

is descriptus est, *fuisse* hpt mortē nel' *ex quibus* pt *fortasse abiit in* di, *utique vero* te *geminandum est.* heredi *ex bona fide* tenetur *ed. mea* 1. heredi *nostro* t. *ed. Bg.* 5. [1]) *Excidisse videtur: 'et obligantur' vel: 'et obligantur suorum obligatione uerborum'.* [2]) *In C. fuerit* ml. *Cf.* 2, 83. 3, 171. '*femina*' *ex mea cj. priori ed. Bg.* '*mulier*' *ed.* 5. [3]) ad *C.* a*t edd.* ac *ed. Bg.* 5. [4]) *Restitui 'Gaius' p.* 87. hocabentur *C.* (*in*) uiriles p. *u*ocab*u*ntur *cj. Poeschm. II. p.* 15. (*in*) u. p. *oblig*a*ntur ed. Bg.* 5.

---

§. 119. = §. 1. *I. de fidei.* (3, 20). si mulier *etc.*] *cf.* §§. 107. 108. aut pup.] *Vid. L.* 25. *D. de fidei.* (46, 1), *ubi Tribonianus pro 'uerbis obligato' — 'obligato', pro 'spoponderit' 'fideiusserit' scripsisse videtur, coll. L.* 6. *D. de verb. obl.* (45, 1). *L.* 70. §. 4. *D. h. t.* (46, 1). post mortem s.] *cf.* §. 100. si seruus *etc.*] *cf.* §. 93. *Pers.* 5, 78. §. 120. *Cf.* 4, 113. *Epit.* 2, 9. §. 2. *Paul.* 2, 17. §. 16. §. 2. *I. h. t.* (3, 20). §. 121. per legem Fur.] *circa initium seculi quinti, ut videtur, latam. Cf.* 4, 22. *L.* 29. §. 6. *D. mand.* (17, 1). *L.* 25. *D. de stip. serv.* (45, 3). *L.* 4. *D. de div. temp.* (44, 3). *L.* 4. §. 4. *D. rem pup.* (46, 6). partes dare] *cf. L.* 5. §. 1. *L.* 34. §§. 1. 10. *L.* 37. *D. de solut.* (46, 3). fideiuss. uero] *cf.* §. 4. *I. h. t.* (3, 20).

quotquot erunt numero, singuli in solidum | obligantur: 160. t. s.
*itaque liberum est creditori, a quo uelit, so*lidum petere: *sed ex epistula diui Hadriani compellitur* creditor a singulis, qui modo soluendo *sint*, *partes petere.* eo igitur distat haec epistula a lege Furia, quod si quis ex sponsoribus aut fidepromissoribus soluendo non sit, '*non ideo plus a ceterorum* quoque *peti possit.*[1] *Cum autem lex Fur*ia *tantum in* I*t*alia locum habeat, c*onsequens est*, *ut in prouinc*iis sponsores quoque et fidepromissores proinde ac fideiussores in 'perpetu*um*[2] teneantur et singuli in solidum obligentur, nisi ex epistula diui Hadriani hi q*uoque* ad*iuuari uide*a*ntur*. **122.** Praeterea inter sponsores et fidepromissores lex Apuleia quandam societatem introduxit: nam si quis horum plus sua portione soluerit, de eo, quod amplius dederit, a*d*uers*us* ce*te*ros *actionem habet* '*ex ea lege*, *quae scilicet*[3] *ante* legem Furiam lata est, quo tempore in solidum obligabantur: unde quaeritur, an post legem Furiam adhuc legis Apuleiae
[238] beneficium supersit; et utique extra I*taliam* superest; nam l*ex* quidem Furia tantum in I*t*a*lia* ualet, Apuleia uero etiam in c*ete*ris '*praeter Italiam regionibus. Alia uero est fideiussorum condicio; nam ad hos*[4] *lex* Apuleia non pertinet: itaque si creditor ab uno totum *con*secutus fuerit, huius sol*i*us detrimentum *erit*, sci*licet* si is, pro quo fideiussit, soluendo non *sit: sed ut ex* | supra dictis appar*et*, is, a quo creditor 161.
totum petit, poterit ex epistula diui Hadriani desiderare, ut pro parte in se detur actio. **123.** Praeterea lege '*Pomp*eia[5] cautum est, ut is, qui sponsores aut fidepromissores accipiat, praedicat palam et declaret, et de qua re satis accipiat, et quo*t* sponsores aut fidepromissores in eam obligationem accepturus sit; et nisi praedixerit, permittitur sponsoribus et fidepromissoribus intra diem xxx. praeiudicium postulare, quo

---

1) *Restitui ib. p.* 89. *Multa intrudit Poeschm. p.* 17. 2) perpetuo] *Sched. ed. Bg.* 3) '*lex autem Apuleia*' *edd.* 4) *Partim ex Lachm. partim ex Goesch. cj. restitui.* 5) *Restitui* '*Gaius*' *p.* 90. *Alii aliter.*

---

§. 122. lex Apuleia] *fortasse a. u.* 364. — *Cf. L.* 39. *D. de fidei.* (46, 1). §. 123. lege Pompeia] *ut uidetur, a. u.* 666. *Cf. Schol. in Cic. orat. in Clod. et Cur. p.* 333. *Orell.*

quaeratur, an ex ea lege praedictum sit; et si iudicatum fuerit, praedictum '*ita non*[1] esse, liberantur. qua lege fideiussorum menti*o* nulla fit; sed in usu est, etiam si fideiussores accipiamus, praedicere.

124. Sed beneficium leg*is* Corn*e*liae omnibus commune
est: qua lege idem pro eodem aput eundem eodem anno ueta-
tur in ampliorem summam obligari creditae pecuniae quam in
xx mili*a*; et quamuis sponsor uel promissor '(*uel fideius-
sor*)[2] in amplam pecuniam, uelut si sestertium c milium
nummum *se obligauerit*, '*tamen duntaxat* $\overline{XX}$ *damnatur:*[3]
pecuniam autem creditam dicimus non solum eam, quam cre-
dendi causa damus, set omnem, quam tunc, (*cum*) contrahitur
obligatio, certum est debitum iri, id est, (*quae*) sine ulla con-
dicione deducitur in obligationem; itaque et ea pecunia, quam [239
in diem certum dari stipulamur, eodem numero est, quia cer-
tum es*t*, eam debitum iri, licet post tempus petatur. appella-
tione autem pecuniae omnes res in ea lege significantur;
162. itaque '(*et*)[4] si uinum uel frumentum, *au*t si fundum | uel
hominem stipulemur, haec lex obseruanda est. **125**. Ex
quibusdam tamen causis permittit ea lex in infinitum satis
accipere, ueluti si do*t*is nomine, uel eius, quod ex testamento
'*c*ui[5] debeatur, aut iussu iudicis satis accipiatur. et adhuc 'lege
uicesima hereditatium[6] cauetur, ut ad eas satisdationes, quae
ex ea lege proponuntur, lex Cornelia non pertineat. **126**. 'In
eo iure quoque iuris[7] par condicio est omnium, sponsorum,
fidepromissorum, fideiussorum, quod ita obligari non poss*un*t,
ut plus debeant, quam debet is, pro quo obliga*n*tur: at ex
diuerso ut minus debeant, obligari possunt, sicut in a*d*stipu-
latoris persona diximus; nam ut astipulatoris, ita et horum

---

[1]) nam *C. non edd.* [2]) *Addidi 'Gaius' p.* 91. [3]) *Restitui ib.* [4]) *Addidi ib. p.* 93. [5]) tiui (*vel* iiui) *C.* tibi *edd.* [6]) *Non dubito, quin ipse Gaius in his Institutionibus scripserit:* lege Iul. de uices. her. [7]) *Malim* in eo quoque iure.

---

§. 124. legis Corn.] *fortasse eiusdem a. u.* 666. *Cf. Fest. v. Unciaria p.* 375. *De re L.* 49. §. 1. *D. de fidei.* (46, 1). *L.* 24. *D. de donat.* (39, 5). *Plutarch. Caes.* 11. *Anton.* 2. creditae pecuniae] *cf. L.* 1. *L.* 2. §§. 3—5. *L.* 37—39. *D. de reb. cred.* (12, 1). *L.* 178 *pr.* 222. *D. de verb. sign.* (50, 16). *L.* 2. §. 1. *C. de const. pec.* (4, 18).
§. 126. *Cf.* §. 5. *I. de fidei.* (3, 20). §. 113.

obligatio accessio est principalis obligationis, nec plus in accessione esse potest quam in principali re. **127**. In eo quoque par omnium causa es*t*, quod si qui pro *r*eo soluerit, eius reciperandi causa habet cum eo mandati iudicium; et hoc amplius sponsores ex lege Publilia propriam habent actionem in duplum, quae appellatur depensi.

128. Litteris obligatio fit ueluti[1] no*mini*bus transcripticiis. fit a*utem* nomen transcripticium duplici modo, uel a re in personam uel a persona in person*am*. **129**. (*A re in personam tran*)scriptio fit, ueluti si id, quod *tu* ex emptionis
[240] causa aut conductionis aut societatis mihi debeas, 'inde[2] expensum tibi tulero. **130**. A persona in person*am* transcriptio fit, ueluti si id, quod mihi Titius debet, tibi 'inde[2] ex|pen- 163.
sum tulero, id est si Titius 'te (*pro*) se[3] delegauerit mihi. **131**. Alia causa est eorum nominum, quae arcaria uocantur: in his enim re*i*, non litterarum obligatio consistit, quippe non aliter uale*nt*, quam si numerata sit pecunia; numeratio autem pecuniae 'rei[4] facit obligationem: qua de causa recte 'dicemus,[5] arcaria nomina nullam facere obligationem, sed obligationis factae testimonium praebere. **132**. Unde 'non proprie[6] dicitur, arcariis nominibus etiam peregrinos obligari, quia non ips*o* nomine, sed n*u*meratione pecuniae obligantur; quod

---

1) in *male geminando addunt C. et edd. Cf.* §§. 132. 133. 90. *Simile non est in* §. 135. ueluti *ed. Bg.* 5. 2) id *C. edd. Vid.* '*Gaius*' *p.* 93. Inde *significat, quod in expensilatione causam, vel personam, unde descendit ac transfertur debitum, commemorari oportet.* 3) *Scripsi* '*Gaius*' *p.* 93. te se *C.* te *edd.* 4) rein *C.* 're *modo*' *ed. Bg.* 'rei non *litterarum*' *ed. Gneist. Sed Codicis nota* n *a margine huc aberrasse mihi videtur, cum v.* 8. *ante* proprie, *ubi desideratur, excidisset. Quare suo loco eam restitui nec scripsi quod aliquando arriserat:* de iure naturali. 5) dicimus *cj. Bg.* 6) proprie *C. edd. Vid. not.* 4. *et* '*Gaius*' *p.* 94. improprie *non dicit Gaius, sed* non proprie 4, 18.

---

§. 127. *Cf.* §. 6. *I. eod.* (3, 20). depensi] *cf.* 3, 216. 4, 9. 22. 25. 102. 171. 186. *Paul.* 1, 19. §. 1. *Cic. ad div.* 1, 9. *Lex Iul. munic.* 114. *Est condictio ex lege. L.* 52. *D. mand.* (17, 1). lex Publilia] *fortasse a. u.* 371. §§. 128. 129. *Cf.* (*Epit.* 2, 9. §. 12. *Theoph.* 3, 21 *pr.*) §. 137. *Cic. de offic.* 3, 14. *ad Attic.* 4, 18. *Verr. II.* 1, 36. 39. *pro Rosc. Com.* 1. 5. *Gell.* 14, 2. §. 130. *Cf. L.* 13 *pr. D. ad SC. Vell.* (16, 1). *Liv.* 35, 7. §. 131. *Cf. Gell.* 14, 2. §. 132. *Cf. Ascon. in Cornel. p.* 57. *ed. Bait.*

genus obligationis iuris gentium est. **133.** Tr*an*scripticiis uero nominibus an obligentur peregrini, merito quaeritur, quia quodammodo iuris civilis est talis obligatio: quod Neruae placuit. Sabino autem et Cassio uisum est, si a re in personam fiat nomen transcripticium, etiam peregrinos obligari; si uero a persona in personam, non obligari. **134.** Praeterea litterarum obligatio fieri uidetur chirografis et syngrafis, id est, si quis debere se aut daturum se scribat; ita 'scilicet, si[1] eo nomine stipulatio non fiat: quod genus obligationis proprium peregrinorum est.

135. Consensu fiunt obligationes in emptionibus et uenditionibus, locationibus conductionibus, societatibus, mandatis.
136. Ideo autem *i*stis modis con*s*ensu dicimus obligationes [241]
164. contrahi, qu*ia* neque uerborum | neque scripturae ulla proprietas desideratur, sed sufficit, eos, qui negotium gerunt, consensisse: unde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur, ueluti per epistulam aut per internuntium, cum alioquin uerborum obligatio inter absentes fieri non possit. [**138.**] [2]sed absenti expensum ferri potest, etsi uerbis obligatio cum absente contrahi non possit. **137.** Item in his contractibus alter alteri obligatur de e*o*, quod alterum alteri ex bono et aequo praestare oportet, cum alioquin in uerborum obligationibus alius stipuletur, alius promittat, et in nominibus alius expensum ferendo obliget, alius obligetur.

139. *Emptio et uenditio contrahitur*, cum de pretio conuenerit, quamuis nondum pretium numeratum sit, ac ne arra quidem data fuerit: nam quod arrae nomine datur, argumentum est emptionis et uenditionis contractae. **140.** Pretium

---

1) scilic. ut si *C.* scilicet et *ed. Bg.* scilicet, ut [si] *ed. Bg.* 5.
2) *Aperte fugitiva sunt verba huius §. ponenda ante §.* 137. (*quod iam fecit Bg. ed.* 5.) *ubi cum excidissent et ad marginem suppleta essent, librarius ea post §.* 137. *ea de causa posuisse videtur, quod spatium ibi vacuum in Cod., unde describebat, invenit. Nam et ipse lineam unam et dimidiam vacuas post h. §. reliquit.*

---

§. 133. *Cf. Liv.* 35, 7. §. 134. *Cf. Schol. in Verr.* 2, 1. §§. 60. 91. *p.* 175. 184. *ed. Bait. Ammian.* 18, 5. §. 2. *G. E. Heimbach 'Lehre v. Creditum' p.* 509 *seq.* §§. 135—137. = *L.* 2. *D. de obl. et act.* (44, 7). *Tit. I. de cons. obl.* (3, 22). §. 139. = *pr. I. de empt.* (3, 23). *Cf. Epit.* 2, 9. §. 14. §. 140. *Cf.* §. 1. *I. ib.*

autem certum esse debet: alioquin si ita inter '*n*os[1] conuenerit, ut quanti Titius rem aestimauerit, tanti sit em*p*ta, Labeo negauit, ullam uim hoc negotium habere; *quam sententiam C*as*s*ius probat: (*at*)[2] Ofilius et eam empt*ionem putat et uen*ditionem; cuius opinionem Proculus secutus est. **141.** *Item* pretium in numerata pecunia con|sistere debet: *nam* in ceteris 165.
rebus an pretium esse possit, ueluti homo aut toga aut fundus
[242] alterius rei (*pretium esse possit*), ualde quaeritur: nostri praeceptores putant, etiam in alia re posse consistere pretium; unde illu*d* est, quod uulgo putant, per permutationem rerum emptionem et uenditionem contrahi, eamque speciem emptionis e*t* uenditioni*s* uetustissimam esse; argumentoque utuntur Graeco poeta Homero, qui aliqua parte sic ai*t*:

> *(ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,*
> *ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,*
> *ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν,*
> *ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν,)*

'*e*t reli*qua*.[3] diuersae scholae auctores dissentiunt aliu*d*que esse existimant permutationem rerum, aliu*d* emptionem et uenditionem; alioquin *non posse* rem expediri permutatis rebus, quae uideatur res uenisse, e*t qu*ae pretii nomine data esse, sed rursus utramque uideri et uenisse et utramque pretii nomine datam esse, absurdum uideri. set *a*it Caelius Sabinus, si rem 'tibi uenalem habenti,[4] ueluti fundum, 'accesserim,[5] et pretii nomine hominem forte dederim, fundum quidem uideri uenisse, hominem autem pretii nomine datum esse, *ut* fund*us* acciperetur.[6]

---

1) *Ex mea cj.* eos C. *edd. etiam mea* 1. *Iustinianus pro more suo imperatoriam maiestatem exemplis nunquam immiscendae in Instit. etiam h. l. pro* nos *posuit* aliquos. 2) *Geminando supplevi.*
3) *Edd. praeter principem haec verba Gaio familiaria perperam ut a librario profecta omittunt; nam et alias parte aliqua, quae sola ad rem pertinet, ex oratione quadam desumta eadem verba adduntur. Cf.* 2, 174. 4, 36. 37. 43. 136. 4) *Sic C.* Titio uenalem habente *edd.* 5) *Scripsi* '*Gaius*' *p.* 94. acceperim *C. edd.* 6) *Sequitur*

---

§. 141. = §. 2. *I. ib. Cf. Plin. N. H.* 33, 1. 3. *Serv. ad Virgil. Georg.* 3, 306. *L.* 1. §. 1. *D. de contr. empt.* (18, 1). *L.* 1 *pr. D. de rer. perm.* (19, 4). *Tit. Furf. in Orell. Inscr. Lat. thes.* 2488. = *I. L. A.* 603, 13. *verb.* quod emptum erit aere argento *etc.* Homer.] *Il.* 7, 472—475.

142. Locatio autem et conductio '(*et emptio et uenditio etiam*)[1] similibus regulis constitu*un*tur: nisi enim merces certa statuta sit, non uidetur locatio et conductio contrahi. **143.** Unde si alieno arbitrio merces permissa sit, uelut qua*n*ti Ti-
166. tius aestimauerit, | quaeritur, an locatio et conductio contra- [243]
hatur: 'qua de[2] causa si fulloni polienda curandaue, sarcinatori sarcien*da* uestimenta dederim, nulla statim mercede constituta, postea tantum daturus, quanti inter nos conuenerit, quaeritur, an locatio et conductio contrahatur. **144.** Vel si rem tibi utendam dederim et inuicem aliam rem utendam acceperim, quaeritur, an locatio et conductio contrahatur. **145**. Adeo autem emptio et uenditio et locatio et conductio familiaritatem aliquam inter se habere uidentur, ut in quibusdam causis quaeri soleat, utrum emptio et uenditio contrahatur, an locatio et conductio: ueluti si qua res in perpetuum locata sit, quod euenit in praediis municipum, quae ea lege locantur, ut quamdiu 'inde[3] uectigal praestetur, neque ipsi conductori neque heredi eius praedium auferatur; sed magis placuit locationem conductionemque esse. **146**. Item si gladiatores ea lege tibi tradiderim, ut in singulos, qui integri exierint, pro sudore denarii xx mihi darentur, in eos uero singulos, qui occisi aut debilitati fuerint, denari*i* mile, quaeritur, utrum emptio et uenditio an locatio et conductio contrahatur: et magis placuit, eorum, qui integri exierint, locationem et conductionem contractam uideri, at eorum, qui

---

linea vacua, in qua, licet rubricae destinata, haec fere sententia periisse videtur: 'Proxima emptioni et venditioni est locatio conductio'. Cf. L. 2 *pr. D. loc.* (19, 2). *Sequens enim* autem *certo argumento est, generalem praecessisse sententiam, quae iam sigillatim explicetur.* 1) *Haec nunc (addita v. 'etiā' in altera ed.) ut similia periisse statuere malui, quam quod 'Gaius' p.* 95. *suaseram,* constituitur *legere. Cf.* §. 145. 2) *Malim* ex eadē, *licet similiter in Inst. legatur.* 3) id (*pro sigla accipiendum; 'Gaius' p.* 96) *C. edd. Cf.* 4, 28.

---

§. 142. *Cf. L.* 2 *pr. D. loc.* (19, 2). *Pr. I. de locat.* (3, 24). §. 143. *Cf.* §. 1. *I. ib. L.* 25 *pr. D. loc.* (19, 2). *L.* 22. *D. de praescr. verb.* (19, 5). §. 144. *Cf.* §. 2. *I. ib. L.* 17. §. 3. *D. de praescr. verb.* (19, 5). §. 145. §. 3. *I. ib. Cf. L.* 2. §. 1. *D. loc.* (19, 2). *Gruter* 801, 5. §. 146. *Cf. Cic. ad Attic.* 4, 46 *fin.* non dubitatur *etc.*] *cf. L.* 20 *pr. D. loc.* (19, 2).

occisi aut debilitati sunt, emptionem et uenditionem esse; idque ex accidentibus 'appa*re*re,[1] tamquam sub condic*i*one | facta cuiusque uenditione an locatione: iam enim non dubita- 167.
tur, quin sub condicione res ueniri aut locari possint. **147.** Item quaeritur, si cum aurifice mihi conuenerit, ut is ex auro suo certi ponderis certaeque formae anulos mihi faceret, et acc*e*per*i*t uerbi gratia denarios cc, utrum emptio et uendit*i*o an locatio et conductio contrahatur: Cassius ait, materiae quidem emptionem uenditionem contrahi, operarum autem
[244] locationem et conductionem; sed plerisque placuit, emptionem et uenditionem contrahi: atqui si meum aurum ei dedero, mercede pro opera constituta, conuenit, locationem conductionem contrahi.

148. Societatem coire solemus aut totorum bonorum aut unius alicuius negotii, ueluti mancipiorum emendorum aut uendendorum. **149.** Magna autem quaestio fuit, an ita coiri possit societas, ut quis maiorem partem lucretur, minorem damni praestet: quod Quintus Mucius '(*contra naturam societatis esse censuit; sed Seruius Sulpicius, cuius*) etiam[2] praeualuit sententia, adeo ita coiri posse societatem existimauit, ut dixerit, illo quoque modo coiri posse, ut quis nihil omnino damni praestet, set lucri partem capiat, si modo opera eius tam pretiosa uideatur, ut ae*qu*um sit, eum cum hac pactione in societatem admitti: nam et ita posse 'coir*i*[3] societatem constat, ut unus pecuniam conferat, alter non conferat, | et 168.
tamen lucrum inter eos conmune sit; saepe enim opera alicuius pro pecunia ualet. **150.** Et illu*d* certum est, si de partibus lucri et damni nihil inter eos conuenerit, tamen aequis ex partibus commodum '*et*[4] incommodum inter eos commune esse; sed si in altero partes expressae fuerint,

---

1) apparet *C. edd. Cf.* 2, 218. *Male igitur librarius scripsit semel* re, *bis* t. 2) *Ex Pöschm. sententia supplementum non post v.* etiam, *ut in priore ed., sed ante posui.* 3) coire *C. Bg. ed.* 4) ut *C. ed. Bg.*

---

§. 147. = §. 4. *I. ib. Cf. L.* 2. §. 1. *D. loc.* (19, 2). §. 148. = *pr. I. de societ.* (3, 25). *Cf. Epit.* 2, 9. §. 16. §. 149. *Cf.* §. 2. *I. ib. Epit. l. c. Cic. pro Rosc. Com.* 10. §. 29. §. 150. *Cf.* §§. 1. 3. *I. ib.*

uelut in lucro, in altero uero omissae, in eo quoque, quod omissum est, similes partes erunt. **151.** Manet autem societas eousque, donec in eodem sensu perseuerant; at cum aliquis renuntiauerit societati, societas soluitur: sed plan*è* si quis in hoc renunciauerit societati, ut obueniens aliquod lucrum solus habeat, ueluti si mihi totorum bonorum socius, cum ab aliquo heres esset relictus, in hoc ren*unt*iau*e*rit so*c*ietati, ut hereditatem solus lucri faciat, cogetur hoc lucrum communicare; si quid uero aliu*d* lucri fecerit, quod non captauerit, ad ipsum solum pertinet: mihi uero, quidquid omnino [245]
post renuntiatam societatem adquiritur, soli conceditur. **152.** Soluitur adhuc societas etiam morte socii, quia qui societatem *con*tra*hit*, *c*er*ta*m personam sibi eligit. **153.** 'I*g*itur[1] et capitis diminutione solui societatem '(*constat*),[2] quia ciuili ratione capitis diminutio 'morti*s instar* fere[3] dicitur; *sed* si a*d*huc consentiant in societate*m*, noua uidetur incipere societas. **154.** Item si cuius ex sociis bona publice aut priuatim uenierint, soluitur societas: sed h*oc quoque casu*
169. societas 'de*nuo contrah*i pot*est*, quia[4] consensu contrahitur nudo, iuris*que* gen*tium* '*est*, *consentire uero*[4] omnes homines naturali ratione *po*ss*u*nt.

155. M*andatum* consistit, s*iu*e nostra gratia mandemus, siue ali*ena*, '*id est*, *siue ut mea*[5] negotia geras, siue u*t* alterius '*mandem tibi*, *erit mandati*[6] obligatio, et inuicem alter *al*teri tene*b*imur, 'id*eo* quod tam *me t*ibi *imp*ensa*s* quam *te*[7] 'mihi bona*m* fide*m* praestare oporte*t*.[8] **156.** Nam si tua

---

1) *Scripsi 'Gaius' p.* 96. Dicitur *C. edd.* 2) *Supplevi ibidem.* 3) *Haec proxime ad C. scripturam accedere videntur.* morti *paene* par esse *ed. mea. Alii aliter. Cf. L.* 59 *fin. D. de condic. et dem.* (35, 1). 4) *De mea cj. restitui.* 5) *Ex Goesch. cj. scripsi.* 6) *Item ex Goesch. cj., qui tamen pro 'm̄dati' volebat 'inter nos'.* 7) *Restitui 'Gaius' p.* 96. 8) mihi bona fide praestare oportere *C.*

---

§. 151. = §. 4. *I. ib.* §. 152. = §. 5. *init. I. ib.* §. 153. *Cf. Epit.* 2, 9. §. 17. *L.* 4. §. 1. *L.* 63. §. 10. *L.* 58. §. 2. *L.* 65. §. 11. *D. pro soc.* (17, 2). §. 154. *Cf.* §§. 7. 8. *I. ib.* (3, 25). privatim] *non ut L.* 67. §. 2. *D. de cond. indeb.* (12, 6) *dicitur, sed magistro creditorum nomine vendente. Cf. supra* §. 80. *L.* 57 *pr. D. de evict.* (21, 2). §. 155. *Cf. Epit.* 2, 9. §. 18. *pr. I. de mand.* (3, 26). *L.* 2 *pr. L.* 10 *pr. L.* 46. §§. 4. 6. *D. mand.* (17, 1). *L.* 5 *pr. D. de obl. et act.* (44, 7). §. 156. *Cf. pr.* §. 6. *I. de mand.* (3, 26).

gratia tibi mandem, *super*u*a*ç*u*u*m* est mandatum; quod enim tu tua gratia fac*turus* sis, id ex *t*u*a* sententia, *non* ex meo mandatu facere *uideberis; it*aque si otiosam pe*cu*nia*m* domi te *habere mihi dixeris*, *et* ego te hortatus fuerim, *ut eam* fenerares, quamuis *e*am ei mutuam dederis, a quo *ser*u*a*re *n*on potueris, non tamen habebis mecum man*dati act*io*n*em:
[246] it*em* et si hortatus sim, *ut rem a*liquam emeres, q*uamuis* non expedierit tibi eam emisse, non tamen *mandati tibi tenebor.* et adeo haec ita sunt, ut quaeratur, an mandati teneatur, qui mandauit tibi, ut *Titio* pecuniam *fenerares.* '*sed uerior est Sabini sententia, si non gener*aliter *ut pecuniam fenerares*, *mandatum sit*, *sed f*aen*e*r*a*re T*itio iussus sis*, *esse mandati act*io*n*em *ex*is*tim*a*n*tis,[1] q*uia* non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset. **157.** Illud '*constat*, *si faciendum quid*[1] m*a*n*d*et*ur*, quod contra bonos mores | est, 170.
non contrahi obligationem, uelut si tibi mandem, ut Titio furtum aut iniuriam facias. **158.** Item si qui*d* post mortem meam faciendum '*(mihi)*[2] mandet*ur*, inutile mandatum est, quia generaliter placuit, ab heredis persona obligationem incipere non posse. **159.** Sed recte quoque consummatu*m*[3] mandatum si, dum adhuc integra res sit, reuocatum fuerit, euanescit. **160.** Item si adhuc integro mand*a*t*o* mors alterutrius alicuius interueniat, id est uel eius, qui mandarit, uel eius, *q*ui mandatum susceperit, soluitur mandatum; sed utilitatis causa receptum est, ut si mortuo eo, qui mihi mandauerit, ignorans, eum decessisse, exsecutus fu*e*ro mandatum, posse me agere mandati actione; alioquin iusta et probabilis ignorantia damnum mihi a*d*feret. | et h*ui*c simile est, quod t. s.
plerisque placuit, si debitor meus manumisso dispensatori meo per ignorantiam soluerit, liberari eum, cum alioquin

---

edd. ideoque iudicium erit *in id quod paret* te mihi bona fide praestare oportere *ex Bg. cj. ed. Gneist. Cf.* §. 117. [1]) *Restitui* '*Gaius*' *p.* 97. [2]) *Supplevi ib. p.* 98. [3]) *Suspecta vox; cf.* §§. 9. 11. *I. mand.* (3, 26).

L. 2 *pr.* §. 6. *L.* 6. §. 5. *L.* 32. *D. mand.* (17, 1). §. 157. *Cf.* §. 7. *I. ib. Epit.* 2, 9. §. 18. §. 158. *Cf. supra* §. 100. — *L.* 12. §. 17. *L.* 13. *D. mand.* (17, 1). §. 159. = §. 9. *I. de mand.* (3, 26). *Cf. Epit.* 2, 9. §. 19. §. 160. = §. 9. *I. ib.*

stricta iuris ratione non posset liberari eo, quod alii soluisset, quam cui soluere deberet. **161.** Cum autem is, cui recte mandauerim, egressus fuerit mandatum, ego quidem eatenus cum eo habeo mandati actionem, quatenus mea interest, in-
t. s. plesse eum mandatum, | si modo implere potuerit; at ille mecum agere non potest: itaque si mandauerim tibi, ut uerbi
gratia fundum mihi sestertiis C emeres, tu se*stertiis* CL emeris, [247]
171. non habeb*is* mecum | mandati actionem, etiamsi tanti uelis mihi dare fundum, quanti emendum tibi mandassem; idque maxime Sabino et Cassio placuit: quodsi minoris emeris, habeb*is* mecum scilicet actionem, quia qui mandat, ut C milibus emeretur, is utique mandar*e* intellegitur, uti minoris, si posset, emeretur. **162.** In summa sciendum (*est*, *quotiens faciendum*) aliquid gratis dederim, quo nomine si mercedem statuissem, locatio et conductio contraheretur, mandati esse actionem, ueluti si fulloni polienda curandaue uestimenta aut sarcinatori sarcienda (*dederim*).

163. Expositis generibus obligationum, quae ex contractu nascuntur, admonendi sumus, adquiri nobis non solum per nosmet ipsos, sed etiam per eas personas, quae in nostra potestate, manu mancipioue sunt. **164.** Per liberos quoque homines et alienos seruos, quos bona fide possidemus, adquiritur nobis; sed tantum ex duabus causis, id est, si quid ex operis suis uel ex re nostra adquirant. **165.** Per eum quoque seruum, in quo usumfructum habemus, similiter ex duabus istis causis nobis adquiritur. **166.** Sed qui nudum ius Quiritium in seruo habet, licet dominus sit, minus tamen iuris in ea re habere intellegitur, quam usufructuarius et bonae fidei possessor: nam placet, ex nulla causa[1] ei adquiri posse; adeo

---

[1]) alia *addit C. fortasse fugitivum ac mutilatum* (*h. e. omissum aliquando et ad marginem suppletum*, *alieno deinde loco restitutum*). *Recte enim ante legetur* licet alias (*vel* alioquin) dominus sit.*

---

§. 161. *Cf.* §. 8. *I. ib. L.* 3. §. 2. *L.* 4. *D. mand.* (17, 1). *Epit.* 2, 9. §. 20. *Paul.* 2, 15. §. 3. §. 162. *Cf.* §. 13. *I. ib. L.* 1. §. 4. *D. mand.* (17, 1). *L.* 22. *D. de praescr. verb.* (19, 5). §. 163. = *pr. I. per q. pers. nob. acq.* (3, 18). *Cf.* 2, 86. *Paul.* 5, 8. *Plaut. Rud.* 5, 3. *v.* 28 *seq.* §. 164. = §. 1. *I. ib. Cf.* 2, 86. 92. §. 165. = §. 2. *I. ib. Cf.* 2, 86. 91. §. 166. *Cf.* 2, 88 *ibiq. cit. L.* 36. *D. de stip. serv.* (45, 3).

ut etsi nominatim ei dari stipulatus fuerit seruus, mancipioue nomine eius acceperit, | quidam existiment, nihil ei adquiri. 172.
167. Communem seruum pro dominica parte dominis adquirere, certum est, excepto eo, quod uni nominatim stipulando
[248] aut mancipio accipiendo illi soli adquirit, uelut cum ita stipuletur: TITIO DOMINO MEO DARI SPONDES? aut cum ita mancipio accipiat: HANC REM EX IVRE QVIRITIVM LVCII TITII DOMINI MEI ESSE AIO, EAQVE EI EMPTA ESTO HOC AERE AENEAQVE LIBRA. **167ª.** Illu*d* quaeritur, a*n* quod nomen adiectum *unius* domini *efficit*, idem faciat unius ex dominis iussum intercedens. nostri praeceptores perinde ei, qui iusserit, soli adquiri existimant, a*t*que si nominatim ei soli stipulatus esset seruus, mancipioue accepisset; diuersae scholae auctores proinde utrisque adquiri putant, ac si nulli*us* iussum interuenisset.

168. [1] Tollitur autem obligatio praecipue solutione eius, quod debeatur: unde quaeritur, si quis consentiente creditore aliu*d* pro alio soluerit, utrum ipso iure liberetur, quod nostris praeceptoribus placet, an ipso iure maneat obligatus, set aduersus petentem exceptione doli mali defendi debeat, quod diuers*ae* scho*lae au*ctoribus uisum est.

169. Item per acceptilationem tollitur obligatio: acceptilatio autem est ueluti imaginaria solutio: quod enim ex uerborum obligatione tibi debeam, id si uelis mihi remittere, poterit sic fieri, ut patiaris haec uerba *m*|e dicere: QVOD EGO 173.
TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTVM? et tu respondeas: HABEO.[2] **170.** Quo genere, ut diximus, (*tantum hae obli-*

---

1) *Vix est, ut tam abrupte ad hanc materiam Gaius transierit. De sequente* autem *cf.* 4, 115. 116. *Puto igitur fere excidisse: 'Videamus nunc quibus modis obligatio tollatur.' Alaricus et Iustinianus eorum loco ipsam tituli inscriptionem posuerunt. Librarius vero hic fere rubricis inscribendis spatium vacuum non relinquere coepit. Cf. not. seq.* 2) *Quod sequitur in Iust. Inst.: 'sed et Graece potest acceptum fieri, dummodo sic fiat, ut Latinis uerbis*

---

§. 167. = §. 3. *I. ib. cum Theophilo. Cf.* §. 3. *I. de stip. serv.* (3, 17). mancipio acc.] *cf.* 1, 119. 2, 87. §. 167ª. *Cf. ll. cc. L.* 5. 6. *D. de stip. serv.* (45, 3). *L.* 3. *C. per quas pers. nob. acq.* (4, 27).
§. 168. *Cf. pr. I. quib. mod. obl. toll.* (3, 29). *Epit.* 2, 10 *pr.*
§. 169. = §. 1. *I. ib.*

gationes soluuntur, quae ex uerbis consistunt,) non etiam ceterae; consentaneum enim uisum est, uerbis factam obligationem posse aliis uerbis dissolui: s*ed* et id, quod ex alia causa debeatur, potest in stipulationem deduci et per accepti- [249] lationem '(*dissolui.* **171.** *Quamuis uero dixerimus, perfici acceptilationem*)[1] imaginaria solutione, tamen mulier sine tutoris auctoritate acceptum facere non potest, cum alioquin solui ei sine tutoris auctoritate possit. **172.** Item quod debe*tur*, pro parte 'cre*ditor*i recte soluit*ur;*[2] an autem in partem 'deb*iti*[3] acceptum fieri p*ossit, quae*sit*um* est.

173. (*Est*) etiam alia species imaginariae solutionis, per ae*s* et libram; quod et ipsum genus certis in causis receptum est, ueluti si quid eo nomine debeatur, quod per ae*s* et libram gestum 's*it*,[4] siue qui*d* ex iudicati causa 'deb*eatur.*[5] **174.** A*d*hibe*ntur* autem non minus quam quinque testes et libripens; deinde is, qui liberat*ur*, ita oportet loquatur: QVOD EGO TIBI TOT MILIBVS 'CONDEMNATVS SVM, ME EO NOMINE A TE[6] SOLVO 'LIBEROQ*VE*[7] HOC AERE AENEAQVE LIBRA: HANC TIBI LIBRAM PRIMAM POSTREMA*M*QVE 'EXPENDO *SEC*V*ND*V*M* LEGE*M P*OBLI*CAM.*[8] deinde asse percutit libram [250]

---

solet: ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; Ἔχω λαβών.' h. l. excidisse videtur; cf. 3, 93. *Complura librarius in hac pagina omisit.* [1]) *Supplevi 'Gaius' p.* 98. *Mire alia Bgii suspicio admiscet pupilli debitoris mentionem.* (*Correxit errorem ed.* 5.) per acceptilationem imaginaria solutione (*dissolui* . . . .] tamen *ed. Bg.* [2]) *debet rectilhigi* recte soluit *Sched. Bl. In quibus v. 'debet'* (debiti) *ex inferiore versu huc male translatam esse, apparet ex Inst.: 'Sicut autem quod debetur pro parte recte solvitur, ita in partem debiti acceptilatio fieri potest.'* pro parte recte solui *intellegitur ed. Bg.* [3]) *Addidi. Cf. not.* 2. [4]) et *C.* esset *ed. Bg. Alii:* est. [5]) *Cf. 'Gaius' p.* 99. debit *C.* debit*um sit ed. Bg.* [6]) *Sic ex V*st *Studemundus auctore Karlowa Röm. Civilproc. p.* 151. eo nomine uel*uti* SECVNDVM MANCIPIVM DAMNAS *ed. mea* 2. DAMNAS SVM EOS TIBI NVMMOS. *ed. Bg. Cf. Zeitschr. f. R. G. VII. p.* 167. [7]) LIBROQVE *ed. Bg.* 5. (?) [8]) *Ex mea cj. Sed accessit nunc initio v.* EXPENDO *secundum Studem. eodem Karlowa l. c. auctore.* cerin|delegeiurelligat'

---

§. 171. *Cf.* 2, 85. §. 172. *Cf.* §. 1. *l. cit.* §. 173. *Cf. Fest. v. Nexum p.* 165. *Liv.* 6, 14. *Cic. de legib.* 2, 19. 21. *Varro de L. L.* 7, 5. §. 105. *Huschke Recht d. Nexum p.* 224 *seq.* §. 174. *Cf.* 1, 119. 2, 204. — *Liv.* 22, 10. 1, 24. *L.* 20 *pr. D. de lib. leg.* (34, 3).

eumque dat *ei*, a quo liberatu*r*, ueluti soluendi causa. **175.** Similiter legatarius heredem eodem modo liberat de legato, quod per damnationem relictum est, ut tamen scilic*et*, 'sicut iudicatus condemnatum se esse significat, ita[1] 'heres *testamento* se[2] d*are* dam*natum* esse dicat. de eo tamen t*antum* potest hoc modo lib*e*rari, quod pondere, numero constet, et ita, si certum sit: quidam et de eo, | quod mensura constat, 174.
'idem[3] existimant.

176. Praeterea nouatione tollitur obligatio, ueluti si quod tu mihi debeas, a Titio dari stipulatus sim; nam interuentu nouae personae noua nascitur obligatio et prima tollitur translata in posteriorem, adeo ut interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima nouationis iure tollatur, ueluti si quod mihi debes, a Titio post mortem eius uel a muliere pupilloue sine tutoris auctoritate stipulatus fuero; quo casu rem amitto; nam et prior debitor liberatur, et posterior obligatio nulla est. non idem iuris est, si a seruo stipulatus fuero; nam tunc (*prior*) proinde *ad*huc obligatus 'tenet*ur*,[4] ac si postea a nullo stipulatus fuissem. **177.** Sed si eadem persona sit, a qua postea stipuler, ita demum nouatio fit, si quid in posteriore stipulatione noui sit, forte si condicio 'uel dies *uel* sponsor[5] adiciatur aut *d*etrahatur. **178.** Sed quod de sponsore dixi, non constat: nam diuersae sc*h*olae auctoribus placuit, nihil ad nouationem proficere sponsoris adiectionem aut detractionem. **179.** Quod autem diximus,

---

Sched. Bl. Unde idem (*Zeitschr. f. R. G. III. p.* 456): perinde lege iure relligatus *vel* liberatus. *Bg. ed.* 5.: AENEAQVE LIBRA. HANC TIBI LIBRAM PRIMAM POSTREMAM FERIO DARE LEGE IVRE OBLIGATVS. [1]) *Secundum Studem. l. c. ubi qua de* cau*sa alteri damna*tum se esse significatu*r ex cj. edd. meae* 1. 2. [2]) *Secundum Studem. l. c.* heres *ei se testamento edd. meae* 1. 2. *ex cj.* — scilicet sicut iudica*tus* damnas *ex causa iudicat*i se esse significat, ita heres *testamento* d*are* dam*nas se* esse dicat. *Bg. ed.* 5. [3]) ind. *C.* int*ellegen*dum *ed. Bg.* [4]) manet *Inst. rectius.* [5]) uel sponsor adies *C.* uel dies aut sponsor *ed. Bg. Cf.* '*Gaius*' *p.* 101.

---

§. 175. *Cf. Cic. de legib.* 2, 19. 21. §. 176. = §. 3. *I. quib. mod. obl. toll.* (3, 29). *Cf. Theophil. ib. Epit.* 2, 9. §. 11. *supra* 2, 38. 3, 100. 107. 118. 119. *L.* 1. *D. de novat.* (26, 2). §. 177. = §. 3. *I. cit.* §. 179. = §. 3. *I. cit. Cf. L.* 30. §§. 1. 2. *D. de pact.* (2, 14). *L.* 8. §. 1. *L.* 14. 24. 31 *pr. D. de novat.* (46, 2). a peregrino]

si condicio adiciatur, nouationem fieri, sic intellegi *oportet*, [251]
ut ita dicamus factam nouationem, si condicio extiterit; alioquin si defecerit, durat prior obligatio: sed uideamus, num is, qui eo nomine agat, doli mali aut pacti conuenti exceptione possit summoueri, '*quia* uidetur [1] inter eos id actum, ut ita
175. ea res peteretur, si posterioris | stipulationis extiterit condicio. Seruius tamen Sulpicius existimauit, statim et pendente condicione nouationem fieri, et si defecerit condicio, ex neutra causa agi posse *et* eo modo rem perire; qui consequenter et illu*d* respondit, si quis id, quod sibi Lucius Titius deberet, a seruo fuerit stipulatus, nouation*e*m fieri et rem perire; quia cum seruo agi non potest: sed in utroque casu alio iure utimur: 'nec [2] magis his casibus nouatio fit, quam si id, quod tu mihi debeas, a peregrino, cum quo spons*us* conmunio non est, SPONDES uerbo stipulatus sim.

180. Tollitur a*d*huc obligatio litis contestatione, si modo legitimo iudicio fuerit actum: nam tunc obligatio quidem principalis dissoluitur, incipit autem *ten*e*r*i reus liti*s* contestatione; set si condemnatus sit, sublata litis contestatione incipit ex causa iudicati teneri. et hoc (*est*,) quod aput ueteres sc*rip*tum est, ante litem contestatam dare debitorem oportere, post litem contestatam condemnari oportere, post condemnationem iudicatum facere oportere. **181.** Unde fit, ut si legitimo iudicio debitum petiero, postea de eo ipso iure agere non possim, quia inutiliter intendo, dari mihi oportere, quia litis contestatione dari oportere desiit: aliter atque si imperio continenti iudicio egerim; tunc enim nihilo minus obligatio durat, et ideo ipso iure postea agere possum, sed debeo per exceptionem rei iudicatae uel in i*u*dicium deductae summoueri. quae
176. autem legitima *sint* | iudicia et quae imperio contineantur, sequenti conmentario referemus.

182. Transeamus nunc ad obligationes, quae ex delicto [252]

---

1) e* (*erat* qa) uidetur *C. et* uide*a*tur *edd. et mea* 1., *sed praepostere.* 2) n *C. unde recte* nec *ed. Bg.* 5. (*nam*) non *ed. mea* 1.

---

cf. §§. 93. 119. 176. §§. 180. 181. *Cf.* 4, 103 *seq.* 114. 121. 123. *Fr. Vat.* 263. §. 10. *I. de exc.* (4, 13). *L.* 29. *L.* 11. §. 1. *D. de novat.* (46, 2). *L.* 3. §. 11. *L.* 50. §. 2. *D. de pecul.* (15, 1). *L.* 3 *pr. C. de usur. rei iud.* (7, 54). §. 182. *Cf. L.* 4. *D. de obl. et act.*

oriuntur, ueluti si quis furtum fecerit, bona rapuerit, damnum dederit, iniuriam commiserit: quarum omnium rerum uno genere consis*tit* obligatio, cum ex contractu obligationes in IIII genera deducantur, sicut supra exposuimus.

183. Furtorum autem genera Seruius Sulpicius et Masurius Sabinus IIII esse dixerunt, manifestum et nec manifestum, conceptum et oblatum: Labeo duo, manifestum, nec manifestum; nam conceptum et oblatum species potius actionis esse furto cohaerentes, quam genera furtorum; quod sane uerius uidetur, sicut inferius apparebit. **184**. Manifestum *fur*tum quidam id esse dixerunt, quod *du*m fi*t*, deprehenditur: alii *uero* ulterius, quod eo loco deprehenditur, ubi fit, uelut si in oliueto oliuarum, in uineto uuarum furtum factum est, quamdiu in eo oliueto aut uineto fur sit; aut si in domo furtum factum sit, quamdiu in ea domo fur sit: alii adhuc ulterius *eousque* manifestum furtum esse dixerunt, donec 'perferret*ur*[1] eo, quo perferre fur destinasset: alii adhuc ulterius, quandoque eam rem fur tenens uisus fuerit; quae sententia non optinuit: se*d* et illorum sententia, qui existimauerunt, donec 'perferret*ur*[1] eo, quo fur destinasset, deprehensum fur*tum* '*manifestum esse*, *a plerisque* | *impro*bata *est*, qu*oniam* mo*ueret*[2] dubitation*em*, *utrum* | u*nius* di*ei* a*n* 177.
etiam plurium dierum spatio id terminandum sit; quod eo pertinet, quia saepe in aliis ciuitatibus su*rr*ept*as* res in alias ciuitates uel in alias prouincias destinat fur perferre: ex duabus itaque superioribus opinionibus alterutra adprobatur; magis tamen plerique posteriorem proban*t*. **185**. Nec manifestum furtum quod sit, ex iis, quae diximus, intellegitur: nam quod manifestum non est, id nec manifestum est. **186**.
[253] Conceptum furtum dicitur, cum aput aliquem testibus praesentibus furtiua res quaesita et inuenta est: nam in eum

---

[1]) perferret *C. edd.* [2]) *Restitui 'Gaius' p.* 102. *In lacuna* aliquam *ed. Bg.*

(44, 7). *Epit.* 2, 10. §. 1. *pr. I. de obl. q. ex del.* (4, 1). §. 183. *Cf. Epit.* 2, 10. §. 2. *Paul.* 2, 31. §. 2. *Gell.* 11, 18. *L.* 2. *D. de furt.* (47, 2). §. 3. *I. ib.* (4, 1). §§. 184. 185. *Cf. Epit.*, *Inst.*, *Paul.*, *Gell. ll. cc. L.* 3—8. *D. de furt.* (47, 2). §§. 186—188. = §. 4. *I. ib.* (4, 1). *Cf. ibi Schrader.*

propria actio constituta est, quamuis fur non sit, quae appellatur concepti. **187.** Oblatum furtum dicitur, cum res furtiua tibi ab aliquo oblata sit, eaque aput te concepta sit; utique si ea mente data tibi fuerit, ut aput te potius quam *apu*t eum, qui dederit, conciperetur: nam tibi, aput quem concepta est, propria aduersus eum, qui optulit, quamuis fur non sit, constituta est actio, (*quae*) appellatur obl*a*ti. **188.** Est et*iam* prohibiti furti aduersus eum, qui furtum quaerere uolentem prohibuerit.

189. Poena manifesti furti ex lege XII tabularum capitalis erat: nam liber uerberatus addicebatur ei, cui furtum fecerat; utrum autem seruus efficeretur ex addictione, an adiudicati loco constitueretur, ueteres quaerebant; 'in *ser*uum a*e*que uerbera*tum animadvertebatur. sed*[1] postea improbata est asperitas poenae et tam ex serui persona quam ex liberi quadrupli
178. actio praetoris edicto constituta est. | **190.** Nec manifesti furti poena per legem (*XII*) tabularum dupli inrogatur, *eam*que etiam praetor conseruat. **191.** Concepti et obl*a*ti poena ex lege XII tabularum tripli es*t*, eaqu*e* similiter a praetore seruatur. **192.** Prohibiti actio quadrupli ex edicto praetoris introducta (*est*): lex autem eo nomine nullam poenam constituit; hoc solum praec*i*pit, ut qui quaerere uelit, n*u*dus quaerat, 'linteo[2] cinctus, lancem habens; qui si quid inuenerit, iubet id lex furtum manifestum esse. **193.** Quid sit autem linteum, quaesitum est: se*d* uerius '*existimatur*[3] consuti genus esse, quo necessariae partes tegerent*ur*; quare lex tota [254]
ridicula est; nam qu*i* *u*estitum quaerere prohibet, is et nudum

---

[1]) *Partim ex Lachm. cj. restitui.* 'seruus aeque uerbera*tus necabatur. sed' ed. mea* 1. *Alii aliter.* [2]) licio *cj. v. d. Hoeven* (*Zeitschr. f. R. G. VII. p.* 258), *item* licium *initio* §. 193. *sed fortasse utroque vocabulo decemviri usi sunt.* [3]) *In C. corruptam siglam* xmat' *esse posui.* '*est' edd. et mea* 1.

---

§. 189. *Cf.* 4, 111. *Gell.* 11, 18. 20, 1. 11. 7, 15. *Plaut. Poen.* 4, 2. *v.* 11. *Serv. ad Aen.* 8, 205. *Ovid. Fast.* 3, 845. quadrupli actio] *cf.* 4, 111. 173. §. 5. *I. h. t.* (4, 1). *Paul.* 2, 31. §. 13. §. 190. *Cf.* §. 5. *I. ib. cum Schrader.* §. 191. *Cf.* 4, 173. *Gell.* 11, 18. *Paul.* 2, 31. §. 14. §. 4. *I. ib.* §. 192. *Cf.* §. 188. *Gell.* 11, 18. 16, 10. *Fest. ep. v. Lance et licio p.* 117. *Lex Rom. Burg.* 12. §. 193. *Cf. Fest. l. c. Petron.* 27. *Virgil. Aen.* 8, 284. *Ovid. Fast.* 2, 21.

quaerere prohibit*ur*us est, eo magis quod ita quaesita're *et*[1] inuenta maiori poenae subiciatur. deinde quod lancem siue ideo haberi iubeat, ut manibus occupantis nihil subiciatur, siue ideo, ut quod inuenerit, ibi imponat, neutrum eorum procedit, si id, quod *quae*ratur, eius magnitudinis aut naturae sit, ut neque subici neque ibi *i*nponi possit. certe non dubitatur, cuiuscumque materiae sit ea lanx, satis legi fieri. **194.** Propter hoc tamen, quod lex ex ea causa manifestum furtum esse iubet, sunt, qui scribunt, furtum manifestum aut lege '(*intellegi*)[2] aut natura; lege id ipsum, de quo loquimur; natura illud, de quo superius exposuimus. sed uerius est, natura tantum manifestum furtum intellegi; neque enim lex facere potest, ut qui manifestus fur non si*t*, manifestus sit, non magis quam qui omnino fur non sit, fur sit, et qui adulter
aut homicida non si*t*, adulter uel | homicida sit; at illu*d* sane 179.
lex facere potest, ut perinde aliquis poena teneatur atqu*e* si furtum uel adulterium uel homicidium admi*si*sset, quamuis nihil eorum admiserit.

195. Furtum autem fit non solum cum quis intercipiendi causa rem alienam amouet, set generaliter cum qui rem alienam inuito domino contrectat. **196.** Itaque si quis re, quae aput eum deposita sit, utatur, furtum committit; et si quis utendam rem acceperit, eamque in alium usum transtulerit, furti obligatur, ueluti si quis argentum utendum acceperit, 'quasi amicos ad cenam inuitaturus,[3] et id peregre secum
[255] tulerit, aut si quis e*qu*um gestandi gratia 'commodatum rogauerit, (*et*)[4] longius *e*um[5] aliquo duxerit, quod ueteres

---

[1]) *Scripsi hac* 3. *ed.* r *Sched. ut librarius in cod. quem describebat,* res *pro* ret *legisse et notasse videatur.* res *edd. etiam meae* 1. 2. re *cj. v. d. Hoeven l. c.* [2]) *Hoc loco post* au-t lege *facilius omitti potuit* ┼legi, *quam quo edd.* (*et mea* 1.) *suppleverunt post* natura. [3]) (*quod*) quasi amicos ad cenam inuitaturus rogauerit *edd. etiam mea* 1. *Sed v.* rogauerit *et molesta hic et Instit. ignorata, aperte est fugitiva suoque loco nunc a nobis restituta sequenti versu post v.* commodatum (*cf. L.* 5. §. 7. *L.* 22. *D. commod.* 16, 3), *ubi cum excidisset, v.* et *ut omitteretur effecit.* [4]) commodatum *edd. et mea* 1. *Cf. not. anteced.* [5]) cum *C.* (?) secum *edd. et mea* 1.

---

§. 194. *Cf. L.* 2. §. 1. *D. de usufr. ear. rer.* (7, 5). §. 195. = §. 6. *I. h. t.* (4, 1). *Cf. Epit.* 2, 10. §. 3. *Paul.* 2, 31. §. 1. *Gell.* 11, 18. §. 196. *Cf.* §. 6. *I. cit. Epit.* 2, 10. §§. 4. 5. *Paul.* 2, 31.

scripserunt de eo, qui in aciem perduxisset. **197.** Placuit tamen, eos, qui *re*bus commodatis aliter uterentur quam utendas accepissent, ita furtum committere, si intellegant, id se inuito domino facere, eumque, si intellexisse*t*, non permissurum; et si permissurum crederent, extra furti crimen uideri: optima sane distinctione, quia furtum sine dolo malo non committitur. **198.** Set *et*si credat aliquis, inuito domino se rem *con*trectare, domino autem uolente id fiat, dicitur furtum non fieri. unde illu*d* quaesitum 'et probatum[1] est: Cum Titius seruum meum '*s*oll*ic*itaret,[2] ut quasdam res mihi subriperet
180. et ad eum perferret, (*seruus*) | id ad me pertulit. ego, *d*um uolo Titium in ipso delicto deprehendere, 'permis*i* seruo[3] quasdam res ad eum perf*er*re. 'quaesitum est,[4] utrum furti an serui corrupti iudic*io* teneatur Titius mihi, an neutro? responsum, neutro eum teneri; furti ideo, quod non inuito me res 'contrectar*it*,[5] serui corrupti ideo, quod deterior seruus factus non '*si*t.[6] **199.** Interdum autem etiam liberorum hominum furtum fit, uelut si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, siue etiam uxor, quae in manu nostra sit, siue etiam 'iudicatus[7] uel auctoratus meus subreptus *f*ueri*t*. **200.** Aliquando etiam s*u*ae rei quisque furtum committit, ueluti si debitor rem, quam credito*r*i pignori dedit, subtraxerit, uel si bonae fidei possessori rem meam possidenti subripuerim: unde placuit, eum, qui ser*u*um [256] suum, quem alius bona fide possidebat, ad se reuersum celauerit, furtum committere. **201.** Rursus ex diuerso in*ter*dum

---

otiose et contra Instit. 1) *Ita C. Vid.* '*Gaius*' *p.* 102. *Omisit ed. Bg.* 2) *Ita C.* sollicitarit *ed. Bg.* 3) pmiserumuo *C.* permis*i* seru*o* meo *ed. Bg. Sed Codicis* rum *est* r *male pro sigla habitum.* 4) *Ita C. per notam. Omiserunt edd.* 5) contrectaret *C.* contrecta*u*it *ed. Bg.* 6) est *C. edd.* 7) *Malim* adiudicatus. *Cf.* 3, 189.

---

§. 29. *Gell.* 7, 15. *Val. Max.* 8, 2. 4. §. 197. = §. 7. *I. ib.* §. 198. = §. 8. *I. ib. Cf. L.* 46. §. 8. *D. de furt.* (47, 2). *L.* 20. *C. eod.* (6, 2). *L.* 1. §. 5. *D. de servo corr.* (11, 3). §. 199. = §. 9. *I. ib.* in potestate ... in manu] *cf.* 2, 87. 90. iudicatus] *cf.* §. 78. 4, 21. *Gell.* 20, 1. auctoratus] *cf. Collat.* 4, 3. §. 2. 9, 2. §. 2. *Lex Iul. munic. v.* (39) 113. *ibiq. Dirksen Obs. p.* 93. *Brisson. de form.* 8, 50. §. 200. = §. 10. *I. ib.* (4, 1). *Cf.* §. 204. *Paul.* 2, 31. §§. 36. 21. §. 201. *Cf.* 2, 9. 52. 56—60. *L.* 2. *C. pro herede* (7,

(*rem*) alienam occupare et usucapere concessum est, nec creditur furtum fieri, uelut res hereditarias, quarum 'heres *nondum*[1] nactus possessionem, 'licet[2] necessarius heres, esset; nam necessario herede extante placuit, ut pro herede usucapi possit. d*ebi*tor *quoque*, q*ui* fid*uciam*, *quam* cr*e*dit*o*ri mancipauerit aut in i*u*re cesserit, d*etinet*, *ut* superiore commentario rettulimus, sine furto possidere et usucapere potest. **202**. Interdum furti tenetur, *qui* ipse furtum non fecerit, qualis | est, cuius ope consilio furtum factum est: in quo 181.
numero est, qui nummos tibi excussit, ut eos alius surriperet, uel opstitit tibi, ut alius surriperet, aut o*u*es aut bo*ue*s tuas fugauit, ut alius eas exciperet: et hoc ueteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugauit armentum; sed si qui*d* per lasciuiam et non data opera, ut furtum committeretur, factum sit, uide*b*imus, an utilis '(*legis*)[3] A*quiliae actio* dari debeat, cum per legem Aquiliam, quae de damno lata (*est*,) etiam culpa puniatur.

203. Furti autem a*ctio* ei conpetit, cuius interest, rem saluam esse, licet dominus non sit: itaque nec domino aliter conpetit, quam si e*iu*s in*ter*sit, rem non perire. **204**. Unde constat, creditorem de pignore subrepto furti agere posse; adeo quidem, ut quamuis 'ipse[4] dominus, id est ipse debitor, eam rem subripuerit, nihilominus creditori conpetat actio furti.
[257] **205**. Item si fullo polienda curandaue aut sarcinator sarcienda uestimenta mercede certa acceperit, eaqu*e* furto amiserit, ipse furti habet actionem, non dominus; quia domini nihil *interest*, *e*a non perisse, cum iudicio locati a fullone aut sarcinatore suum *con*sequi poss*it*, si modo is fullo aut sarci*na*tor (*ad*)

---

1) *In C. esse videtur* hr nd; *'non prius' ed. Bg.* 2) *C. per notam. Stellulam posuit ed. Bg. Cf. Zeitschr. f. gesch. RW. XIV. p.* 173. 3) *Supplevi.* 4) *Ed. mea* 1. *forte exciderat.*

---

29). *Paul.* 2, 31. §. 11. *L.* 40. *D. de nox. act.* (9, 4). *L.* 1. §. 15. *D. si is q. test. man.* (37, 4). *L.* 2. *L.* 6. *D. expil. her.* (47, 19). *L.* 68 —70. *D. de furt.* (47, 2). §. 202. = §. 11. *I. ib. Cf. Epit.* 2, 10. §. 6. *infra* 4, 37. 3, 219. 211. *Paul.* 2, 31. §. 10. *Cic. de n. deor.* 3, 30. §. 74. *Gell.* 11, 18 *fin.* panno rubro] *cf. L.* 50. §. 4. *D. de furt.* (47, 2). *Senec. de ira* 3, 30. *Lex Rom. Burg.* 29. §. 203. = §. 13. *I. ib.* (4, 1). *Cf. Paul.* 2, 31. §. 4. §. 204. = §. 14. *I. ib. Cf. Paul.* 2, 31. §. 19. §. 205. = §. 15. *I. ib. Cf. Paul.* 2, 31. §. 29.

rem praestandam sufficiat; nam si soluendo non est, tunc quia ab eo dom*inus* s*uu*m consequi non potest, ipsi furti actio conpetit, quia hoc casu ipsius interest, rem saluam esse.

182. **206.** Quae de fullone | aut sarcin*a*tore diximus, eadem transferemus et ad eum, cui rem commodauimus: nam ut illi mercedem capiendo custodiam praestant, ita h*i*c quoque utend*i* commodum percipiendo similiter necesse habet custodiam praestare. **207.** Sed is, apu*d* quem res deposita est, custodiam non praestat, tantumque in eo obnoxius est, si quid ipse 'dolo malo[1] fecerit; qua de *causa si* res ei subrepta fuerit, 'quia restituendae eius[2] 'nomine actione[3] depositi non *t*enetur, nec ob id eius interest, rem saluam esse, furti[4] agere non potest, set ea actio domino conpetit.

208. In summa s*c*iendum est, qua*e*situm esse, an impubes rem alienam *am*ouendo furtum faciat. plerisque placet, quia furtum ex ad*f*ectu consistit, ita demum obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati sit et ob id intellegat, se delinquere.

209. Qui res alienas rapit, tenetur etiam furti: quis enim magis alienam rem inuito domino *con*tre*c*tat, quam 'qui ui[5] rapit? itaque rect(*e dict*)um est, eum improbum furem esse; se*d* propriam actionem eius *de*l*i*cti nom*i*ne praetor introduxit, [258] quae appellatur ui bonorum raptorum, et est intra annum quadrupli,[6] post annum simpli: quae actio utilis est, etsi quis unam rem, licet minimam, rapuerit.

210. Damni iniuriae actio constituitur per legem Aqui-

---

1) *Sic etiam Inst.* dolo *edd. Sed* malo *per* m *notatum aberravit in superiorem versum, ubi inde factum* praestatum *pro* praestat. 2) *Sic recte Inst.* quae restituenda est eius *C.* (*ex errore notae* qa *et* e *male pro nota sumto*) *edd.* 3) nomine *edd. item Inst.* nonomninoe *C. scilicet pro* nomine aone. *Cf.* '*Gaius*' *p.* 103. 4) *Ita Inst.* furti itaque *C. edd., ut hinc nova periodus incipiat. Sed superiora vitia effecerunt, ut librarius h. l.* itaque *de suo adderet.* 5) *Ex Inst. et Bg. cj.* qui (*notata* q) *C. edd.* 6) *Ita Inst.* actio *addunt C. edd.*

---

§. 206. = §. 16. *I. ib. Cf. Collat.* 10, 2. §§. 1. 6. §. 207. = §. 17. *I. ib.* §. 208. = §. 18. *I. ib. Cf. L.* 111 *pr. D. de reg. iur.* (50, 17). §. 209. = *pr. I. de vi bon. rapt.* (4, 2). *Cf. L.* 2. §§. 10. 12. *D. eod.* (47, 8). §. 210. = *pr. I. de l. Aquil.* (4, 3).

liam, cuius primo capite cautum est, (*ut*) si quis hominem alienum | '(*ali*)*en*amue[1] quadrupedem, qua*e* pecudum numero 183.
sit, iniuria occiderit, quanti ea res in eo anno plurimi fu*er*it, tantum '*aes*[2] domino dare damnetur. **211.** 'Iniuria[3] autem occidere intellegitur, cuius dolo aut culpa id acciderit, nec ulla alia lege damnum, quod sine iniuria datur, repraehendi*tur;* itaque inpunitus est, qui sine culpa et dolo malo casu quodam damnum committit. **212.** Nec solum corpus in actione huius legis aestimatur; sed 's*i* a*l*ieno[4] seruo occiso plus dominus capiat damni quam pretium serui s*it*, id quoque aestimatur, uelut si seruus meus ab aliquo heres institutus antequam iussu meo hereditatem cerneret, occis*us* fuerit: non enim tantum ipsius pretium aestimatur, sed et hereditatis amissae quantitas. item si ex gemellis uel ex comoedis uel ex sy*m*p*h*oniacis unus occisus fuerit, non solum occisi fit aestimatio, sed eo amplius quo*que* conputatur, quod ceteri, qui supersunt, depretiati sunt. idem iuris est etiam si ex pari mularum unam uel etiam ex 'quadrigis equorum[5] unum occiderit. **213.** Cuius autem seruus occisus est, is liberum arbitrium habet uel capitali crimine reum facere eum, qui occiderit, uel hac lege damnum persequi. **214.** Quod autem
[259] adie*c*tum est in hac lege, 'quanti in eo anno plurimi ea res fuerit,' illu*d* efficit, si clodum puta aut luscum seruum occiderit, qui *i*n eo anno integer fu*er*it, '(*ut non quanti clodus aut luscus, sed quanti integer fuerit,*)[6] aestimatio fiat; quo

---

1) *Ex Inst. et L.* 2 *pr. h. t. emendavi.* eamue (*initio paginae*) *C. edd. Sed iam ali*enamue *ed. Bg.* 5. 2) *Alieno loco ex margine puta repositum in eodem versu ante* iniuria *C. habet* is, *und*e aes (es) *restitutum huc revocavi. Cf. L.* 2 *pr. cit.* 3) Is iniuria *C edd. Cf. not.* 2. 4) *Scripsi 'Gaius' p.* 104. sane i *C.* sane *si ed. Bg. Sed* sane *suam vim* (freilich, allerdings) *h. l. non habet.* 5) quadrigis aequorum *C.* quadriga equorum *ed. Bg.* 6) '*ut non quanti mortis tempore, sed quanti in eo anno plurimi fuerit*' *ed. Bg.*

---

§. 211. *Cf.* §§. 2. 3. 11. *I. ib. Collat.* 7, 3. §§. 1. 4. *Cic. pro Tull.* 11. *L.* 23 *fin. D. de reg. iur.* (50, 17). §. 212. *Cf.* §. 10. *I. h. t.* (4, 3). *L.* 22. §. 1. *D. eod.* (9, 2). §. 213. *Cf.* §. 11. *I. ib.; lib. meum 'Gaius' p.* 104. §. 214. *Cf.* §. 9. *I. ib.* §. 19. *I. de act.* (4, 6) *et supra* §. 210. *infra* §. 218.

fit, ut quis plus in*ter*dum *con*sequatur quam ei damnum |
184. datum est.

215. Capite secundo '(*aduersus*)[1] adstipulatorem, qui pecuniam in fraudem stipulatoris acceptam fecerit, quanti ea res est, ta*nti* actio constituitur. **216.** 'Qua[2] et ipsa parte legis damni nomine actionem introduci manifestum est; sed id caueri non fuit necessarium, cum actio mandati ad eam rem sufficeret; nisi quod ea lege aduersus infitiantem in duplum agitur.

217. Capite tertio de omni cetero damno cauetur: itaque si quis seruum uel eam quadrupedem, quae pecudum numero (*est*, *uulnerauerit*, *siue eam quadrupedem*, *quae pecudum numero*) *non* e*st*, uelut canem, aut feram bestiam, uel*ut* ursum, leonem, uulnerauerit uel occiderit, ex hoc capite actio constituitur: in ceteris quoque animalibus, item in omnibus rebus, qua*e* anima carent, damnum iniuria datum hac parte uindicatur; si quid enim ustum aut ruptum aut fractum (*fuerit*), actio hoc capite constituitur, quamquam potuerit sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere: ruptum (*enim intellegitur*, *quod quoquo modo corruptum*) est; unde non so*lum usta aut* rupta aut fracta, se*d* et*iam* scissa et collisa et effusa et '*quoquo modo* al*iter*[3] perempta atque deteriora facta hoc uerbo continentur. **218.** Hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus xxx proxumis ea res fuerit, damnatur is, qui damnum dederit; ac ne 'plurimi' [260]
quidem uerbum adicitur: et ideo quidam '*diuersae scholae*[4] putauerunt, liberum esse 'ius *datum*, *ut* dun*taxat* de *triginta*[5] diebus '*proximis uel eum praetor formulae*[5] adiceret, *quo*
185. plurimi | res fuit, uel a*lium*, quo minoris fuit: sed Sabino

---

1) *Ex Pöschm. cj. scripsi* (*omissum sc.* adū. *ante* adst.) (*in*) *edd. et mea* 1. 2) Quam *C. ed. Bg.* qua *ed. Bg.* 5. 3) *Ex mea cj. scripsi* (qq [oo] modo ALI‡). *Post lacunam* aut *C. edd.* quoque modo *Inst.* 4) *De mea cj. restitui.* 5) *Cf.* '*Gaius*' *p.* 114.

---

§. 215. *Cf.* §. 12. *I. h. t.* (4, 3). *L.* 27. §. 4. *D. eod.* (9, 2). *supra* §. 110 *seq.* '*Gaius*' *p.* 107. §. 216. *Cf.* §. 111. — 4, 9. 171. §. 217. = §. 13. *I. ib. Cf. Collat.* 2, 4. 12, 7. *L.* 27. §. 5. *D. h. t.* (9, 2). §. 218. *Cf.* §§. 14. 15. *I. ib. L.* 29. §. *ult. D. eod.* (9, 2).

placuit, perinde habendum ac *si* et*iam* hac parte 'plurimi' uerbum adiectum esset; nam legis latorem contentum fuisse, (*quod prima parte eo uerbo usus esset*). **219.** Et 'quia[1] placuit, ita demum ex ista lege actionem esse, si quis corpore suo damnum dederit, 'alio[2] modo damno dato utiles actiones dantur, uelut si quis alienum hominem a*ut* pecudem incluserit et fame necauerit, aut iumentum tam uehementer egerit, ut rumperetur; 'item[3] si quis alieno seruo persuaserit, ut in arborem ascenderet uel in puteum descenderet, et *is* ascendendo aut descendendo 'ceciderit *et* aut[4] mortuus fuerit aut aliqua parte corporis laesus sit. '*quod*[5] si quis alienum seruum de ponte a*ut* ripa in flumen proiecerit et is suffocatus fuerit, '*hunc*[6] corpore suo damnum dedisse eo, quod proiecerit, non difficiliter intellegi potest.

220. [7]Iniuria autem committitur non solum cum quis pugno pulsa*tus aut* fuste percussus uel etiam uerberatus erit, sed et si cui conuicium factum fuerit, siue quis *b*ona *a*licuius quasi debitoris (*sui*)[8] sciens, eum 'nihil debere sibi, posse(*derit*),[9] proscripserit, siue quis ad infamiam alicuius libellum
161] aut carmen scripserit, siue quis matremfamilia*s* aut praetextatum adsectatus fuerit, et denique aliis pluribus modis. **221.** Pati a*utem* iniuriam uidemur non solum per nosmet ipsos, sed
et*iam* per liberos nostros, quos in potestate habemus, | item 186.
per uxores nostras, qua*muis* in manu nostra (*non*) sint; itaque

---

1) *Huius voc. notam, quam librarius paulo mutatam* (= qui) *sequenti v. ante voc.* alio modo *perperam posuit, suo loco restitui.* 2) qui*a* alio *ed. Bg. Alii aliter.* 3) *Hoc voc., quod in C. in quartum abhinc versum ablegatum offendebat, huc, ubi desideratur, revocavi.* '*aut*' (*minus aptum*) *ex Inst. edd. suppleverunt.* 4) cecideri aut *C.* ciciderit *ita* ut *ed. Bg.* 5) *Scripsi* '*Gaius*' *p.* 115. itemp *C.* (*cf. not.* 3). *nam ed. Bg.* 6) *Ex Goesch. ed.* is utique *ed. Bg. aeque bene.* 7) *Excidisse aliquid videtur, cui respondet pr. I. h. t.* = *Collat.* 2, 5, 1. 8) *Addidi. Excidisse videtur ob simile sequens* sci-ens. 9) *Scripsi* '*Gaius*' *p.* 115. ipsi nihil debere sibi *C. ed. Bg.*, *sed v.* ipsi *uncis incluso, in ed.* 5. *mutato in* '*iure*'.

---

§. 219. *Cf.* §. 16. *I. ib. Collat.* 12, 7. §§. 4—8. *L.* 7. §. 7. *D. h. t.* (9, 2). §. 220. *Cf.* §. 1. *I. de iniuriis* (4, 4). *Paul.* 5, 4. §§. 1. 3. 4. 14 *seq.* possederit proscr.] *cf.* 3, 78. 4, 102. *Cic. pro Quint.* 15. §. 221. *Cf.* §. 2. *I. ib. Paul.* 5, 4. §. 3.

si 'filiae[1] meae, quae Titio nupta est, iniuriam feceris, non solum filiae nomine tecum agi iniuriarum potest, uerum etiam meo quoque et Titii nom*ine*. **222.** Seruo autem ipsi *quidem* nulla iniuria intellegitur fieri, sed domino per eum fieri uidetur: non tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos nostros uel uxores iniuriam pati uidemur, sed ita, cum quid atrocius commissum fuerit, quod aperte in *con*tumeliam domini fieri uidetur, ueluti si quis alienum seruum uerberauerit; et in hunc casum formula proponitur; at si qui seruo conuicium fecerit uel pugno eum percusserit, non proponitur ulla formula, nec temere p*e*tenti datur.

223. Poena autem iniuriarum ex lege XII tabula*rum* propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os uero fractum aut conlisum trecentorum assium poena erat *stat*ut*a*, si libero os fractum erat; at si seruo, CL: propter ceteras uero iniurias XXV assium poena er*a*t constituta. et uidebantur illis temporibus in magna paupertate satis idoneae istae pecuniae[2] poenae *esse*. **224.** Set nunc alio iure utimur: pe[illegible] titur enim nobis a p[illegible]ore *ipsis* iniuriam aestimare [illegible] uel tanti condemn[illegible] quanti nos aestimauerimus. [illegible] pro*ut ei ui*sum [illegible] set cum atrocem ini[illegible]
187. aestimare soleat [illegible] ul constituerit, q[illegible] mine fieri deb[illegible] onium, hac i[illegible] formulam, et i[illegible] uis possit '[illegible] rumque tame[illegible] ipsius pr[illegible] minuere co[illegible] m. [illegible] matur uel [illegible] uerberatu[illegible]

1) [illegible] *ante li-brario* [illegible] *de in con-textum* [illegible] *mihi persuadeo.*
2) pec[illegible] *v. d. Hoeven l. c.* *Mali*[illegible]

in theatro aut in foro iniuria facta sit; uel ex persona, uelut si magistratus iniuriam passus fuerit, uel senatoribus ab humili persona facta sit iniuria.

LIB. III. EXPLIC.

1————————————————————————— 188.

[1]) *Pagina vacua.*

§. 225. = §. 9. *I. ib. Cf. Paul.* 5, 4. §. 10. *Collat.* 2, 2.

189. 1. '*Superest, ut de actionibus loquamur. Et si quaeramus*,[1] quot genera actionum sint, uerius uidetur, duo esse, in rem et in personam: nam qui IIII esse dixer*unt* ex sponsionum generibus, non animaduerterunt, quasdam species actionum inter genera se rettulisse. 2. In personam actio est, quotiens cum aliquo 'agimus,[2] qui nobis uel ex contractu uel ex delicto obligatus est, id est, eum[3] intendimus, dare, facere, praestare[4] oportere. 3. In r*em* actio est, cum aut corporalem rem intendimus nostram esse, *aut i*us aliquod nobis conpetere, uelut utend*i* aut utendifruend*i*, *eu*ndi, agendi aquamue ducendi uel altius tollendi *uel pr*ospiciendi: item actio ex diuerso aduersario est neg*ati*ua. 4. Sic itaque discretis actionibus, certum est, *non pos*se nos rem nostram ab alio ita petere: SI PARET EVM DARE OPORTERE; nec enim

---

1) *Fere ex Goesch. cj. restitui. Primus versus C. cum initio alterius litteris vacuus.* 2) *Ex Goesch. ed., qui recte vidit, fugitivae v.* agimus, *quam C. habet post* actio est, *ibi vocem* qua (*nisi ea ex* aliquo *adhaeserat*) *librarii licentia praefixam esse.* 'qua agimus, quotiens cum aliquo, qui . . . . est, (*contendimus*)' *ex Lachm. cj. ed. Bg.* (*sed v.* quotiens *uncinis inclusa ed.* 5). 3) c' *C.* cum *edd. etiam meae* 1. 2., *unde post v.* praestare *addideram* '*adversarium*' *quasi nota scriptum. Sed librarius notavit* cum, *quod erat* eum. 4) *Etiam* praestare *recte habet, qua incerta sed ad personam et culpam spectante appellatione Gaius actionem ex delicto venientium intentiones videtur complecti voluisse. Cf. L.* 3 *pr. D. de obl. et act.* (44, 7). *L. Rubr. c.* 22.

---

§§. 1—3. *Cf. pr.* §§. 1. 2. *I. de act.* (4, 6). *Iuvenal.* 16, 36—41. *L.* 25 *pr.* §. 1. *D. de obl. et act.* (44, 7); *infra* §. 41. IIII] 1) *personalis actio;* 2) *petitoria formula;* 3) *in rem actio per sponsionem, cuius summa per formulam, et* 4) *per sponsionem, cuius summa sacramenti actione petitur. Cf.* 4, 91. 95. §. 4. = §. 14. *I. ib. Cf.*

[264] quod nostrum est, nobis dari potest, cum solum id dari nobis intellegatur, quod (*ita datur, ut*) nostrum fiat; nec res, quae (*est nostra*), nostra amplius fieri potest. plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, ut extra poenam dupli aut quadrupli rei recipiendae nomine fures 'etiam hac actione[1] teneantur: SI PARET EOS DARE OPORTERE, quamuis sit etiam aduersus eos haec actio, qua rem nostram esse petimus. **5**. Appellantur autem in rem quidem actiones uindicationes, in personam uero actiones, quibus 'dar*i*[2] fieriue oportere intendimus, condictiones.

6. Agimus autem interdum, ut rem tantum con|sequamur, 190.
interdum ut poenam tantum, alias ut rem et poenam. **7**. Rem tantum persequimur uelut actionibus ex contractu.[3] **8**. Poenam tantum *per*sequimur[4] uelut actione furti et iniuriarum et secundum quorundam opinionem a*ctio*ne ui bonorum raptorum: nam ipsius rei et uindicatio et condictio nobis conpetit. **9**. Rem uero et poenam persequimur uelut ex his causis, ex quibus aduersus infitiantem in duplum agimus; quod accidit per actionem iudicat*i*, depensi, damni in*iuria*e '*legis* Aqu*il*ia*e*, *item*[5] legatorum nomine, quae per damnationem 'cert*a* relicta[6] sunt.

10. Quaedam praeterea sunt actiones, quae ad legis actionem exprimuntur, quaedam sua ui ac potestate constant: quod

---

[1]) *Ex mea cj.* (*Zeitschr. XIII. p.* 255) *scripsi.* ex hac actione etiam *C. ed. Bg.* [2]) dare *C. ed. Bg.* [3]) *Addit C.:* agim', *unde alii:* actionibus, (*quibus*) e. c. agimus. [4]) *Scripsi ex cj. v. d. Hoeven.* consequimur *C. edd. etiam meae* 1. 2. [5]) l̄ aquiliae it. *C. habuisse videtur.* legis Aquiliae et rerum (*sequente* legat*a*rum) *ed. Bg. Ceterum non tantum pecuniarum vel quantitatum sed omnium legatorum nomine, quae per damn. certa relicta erant, adversus infitiantem in duplum actionem fuisse, probant Dig. loca ad* 2, 202. *cit.* [6]) certe relictae *C.* cert*a*e relictae *ed. Bg.*

2, 79. 3, 99. 189. 190. §. 5. = §. 15. *I. ib. Cf. L.* 25 *pr. D. de obl. et act.* (44, 7). §. 6. *Cf.* §. 16. *I. ib.* §. 7. *Cf.* §. 17. *I. ib. L.* 35 *pr. D. de obl. et act.* (44, 7). §. 8. *Cf.* §§. 18. 19. *I. ib. pr. I. de vi bon. rapt.* (4, 2); *supra* 3, 209. §. 9. *Cf.* §. 171. 2, 282. 3, 127. 216. *Paul.* 1, 19. §. 1. §. 19. *I. de act.* (4, 6). *Cic. de offic.* 3, 16. *pro Flacco* 21. *Zeitschr. f. gesch. RW. XIV. p.* 256 *seq.*
§. 10. *Cf.* §§. 32. 33.

ut manifestum fiat, opus est, ut prius de legis actionibus [265]
loquamur.

11. Actiones, quas in usu ueteres habuerunt, legis actiones appellabantur, uel ideo quod legibus proditae erant, quippe tunc edicta praetoris, quibus conplur*e*s actiones introductae sunt, nondum in usu habebantur, uel ideo quia ipsarum legum uerbis accommodatae erant et ideo immutabiles proinde atque leges obserua*ba*ntur: unde *c*um qui de ui*t*ibus succisiis ita egisset, ut in actione uites nominaret, responsum est, eum rem perdidisse, quia debuisset arbores nominare, eo quod lex XII tabularum, ex qua de uitibus succisis actio conpeteret, generaliter de arboribus succisis loqueretur. **12.** Lege autem
191. agebatur modis | quinque, sacramento, per iudic*is* postulatio-
t. s. nem, per condictionem, per manus iniectionem, per pignoris
captionem.

13. Sacramenti ectio generalis erat: *de* quibu*s* enim rebus ut aliter ageretur, lege cautum non erat, de h*is* sacramento agebatu*r*: eaque actio perinde periculos*a* erat falsiloquo *propter iusiurandum*[1] atque hoc tempore periculosa est actio certae creditae pecuniae propter sponsionem, qua periclitatur reus, si temere neget, (*et*) restipulationem, qua periclitatur actor, si non debitum petat: nam qui uictus erat, summam sacramenti praestabat poenae nomine; *eaque in publicum cedebat praédes*que eo nomine praetori dab*antur*, non ut nunc

---

[1]) *Sic nunc edo, in Cod. id quod proxime ad Sched. speciem accedere videtur nec* V[st] *adversatur, scriptum fuisse ponens* falsiloq̊ p̄p̄ ı̄ı̄ *Cf. postea* propter sponsionem. *Iam ed.* 2., *ubi scripseram* 'falsi *iurisiurandi nomine*', *notavi: Gaius enim neque omnino sacramentum quid esset, non explicare, neque negotium in hac actione periculum creans, cui ex sui temporis iure sponsionem comparat, non demonstrare potuit. De re cf. Cic. de off.* 3, 29. §. 106. *et omnino Danz der sacrale Schutz, maxime p.* 99. *et c.* 4.

---

§. 11. *Cf. L.* 2. §. 6. *D. de orig. iur.* (1, 2). *Varr. de L. L.* 6, 71. de uitibus succ.] *cf. Plin.* 14, 1 *pr. L.* 28. §. 6. *D. de iureiur.* (12, 2). *Tit. D. arb. furt. caes.* (47, 7). §. 12. sacram.] §§. 13—17. p. iud. post.] *eius expositio periit.* per condict.] §§. 18—20. per man. ini.] §§. 21—25. per pign. capt.] §§. 26—29. §. 13. *Cf. infra* §§. 171. 180. *Fest. v. Sacramentum, Sacramento p.* 344. *Varro de L. L.* 5, 36. §. 180. 6, 7. §. 74. *Fr. leg. repet. v.* 24 (*Kl. p.* 40). *Cic.*

sponsionis et restipulationis poena lucro cedit aduersario, qui [266] uicerit. **14.** Poena autem sacramenti aut quingenaria erat aut quinquagenaria: *nam* de rebus mile aeris plurisue quingentis assibus, de minoris *uero* quinquaginta assibus sacramento contendeb*atur;* nam *ita* lege XII tabularum cautum erat. a*t si de libertate* homin*i*s controuersia erat, etsi pretiosissimus homo esset, tamen ut L assibus sacramento contendere*tur*, ea*dem* lege cautum est fa*u*oris *'causa, ut eo facilius compar*ararentur[1] adsertores. | ——————— 192.
vv. 1—20. ——————— | — — — — — — — — — — — t. s.
[2] **15.** *'Ceterum cum etiam*[3] *i*|sta*e* omnes actiones — — —

---

1) *Scripsi accommodatius ad sensum et ad Sched. ductus.* (*In C. fuerit:* ut eo facilius 7pararentur.) '*causa ne satisdatione onerarentur' ex Sav. cj. pleraeque edd.* fauore sci*licet* lib*ertat*is ne *one*rarentur *ed. Bg.* 5. 2) *Hac priore parte paginae, in qua nihil legi potuit, de modo sacramenti disputatio continuata et ad finem perducta esse videtur, ut puto, hoc fere modo: 'E diuerso si inter populum et priuatum controuersia erat uel ad centumuiros ibatur, siue res mile aeris plurisue siue minoris esset, sacramenti poena ex lege Hateria Tarpeia a praetore aestimabatur, modo ne minor quingentis neque maior III milibus aeris statueretur. praeterea lege Iulia Papiria cautum est, ne pluris quam ipsa res esset, sacramentum statueretur* (*cf. infra* 4, 95). *si uero magistratus pro populo agebat, etiam priuatus tantum sacramento interrogabatur. idque semper fiebat, cum ex lege aliqua eum, qui contra legem fecisset, in sacrum iudicare licebat id est ut a magistratu sacramento interrogaretur, se contra legem non fecisse'.* (*Cf. Lex Sil. de pond. apud Fest. v. Publ. pondera p.* 246. *Lex de infer. v.* 6 [*C. I. L. I.* 1409. *p.* 263. *Cic. de rep.* 2, 35. *Fest. v. Sacramentum, Sacramento p.* 347. 344. *Müll.*) 3) *Ad sententiam supplevi.*

---

pro Mil. 27. *pro Caec.* 33. §. 97. *in Verr.* 2, 1, 45. §. 118. *de orat.* 1, 10. §. 42. *pro domo* 29. §. 78. *de rep.* 2, 35. §. 60. *ad famil.* 7, 32. *Arnob. adv. gent.* 4, 16. *Valer. Max.* 7, 8. §. 2. 8, 7. §. 2. §. 14. *Cf. Varro, Fest. ll. cc.* si de libertate] *cf. Liv.* 3, 44 *seq.* §. 15. *Cf. Valer. Prob.* 4. CAPTVS SVM] *cf.* §. 16. *v.* QVANDO INIVRIA VINDICAVISTI. ad iudicem] *cf.* §. 18. die XXX.] *cf. Schol. Cic. Verr.* 2, 1, 9. §. 26 *Bait.* per legem Pinariam] *puta illam Varroni apud Macrob. Sat.* 1, 13 *fin. memoratam latamque a. u.* 282., *quae in computandis his XXX diebus etiam intercalaris rationem et mentionem habuit. Alia probat Mommsen. Chronol. p.* 252. [238 *ed.* 1.] comperendinum] *cf. Valer. Prob.* 4. *Cic. pro Mur.* 12 *fin. Schol. Cic. l. c. Macrob. Sat.* 1, 16. *Fest. v. Res comperendinata p.* 282. *Gell.* 7, 1. 10, 24. *Plin ep.* 5, 9 (21). causae coniectio] *cf. Schol. Cic. l. c.*

— — — — * | ————— vv. 13—16. ————— [1] | [267]
'*QVANDO* NEGAS, SAC*RAMENTO QVINGENARIO TE PROVOCO.* *aduersarius quo*|*que dicebat: QVANDO AIS EGOQVE ABS TE EA* RE CAPTVS *SVM, SIM*|*ILITER EGO TE SACRAMEN*TO QVIN*GENARIO PROVOCO.*[2] | ———— vv. 20—23. ———— |

193. — — — — — — — — — ad iudicem accipiundum | uenirent. postea *uero* reuersis (*is*)[3] dabat*ur.* 'ut autem (*die*) XXX iudex *dare*tur[4] per legem Pinariam factum est; ante eam autem legem *stat*im[5] dabatur iudex. illu*d* ex superioribus intellegimus, si de re minoris quam (*M*) aeris agebatur, quinquagenario sacramento, non quingenario eos contendere solitos fuisse. Postea tamen quam iudex datu*s* esset, comperendinum diem, ut ad iudicem uenirent, denuntiabant; deinde cum ad iudicem uenerant, antequam aput eum *causam* perorarent, solebant breui-

---

1) *Puta v.* 12—16. *fere sic scriptum fuisse: 'Ceterum cum etiam i*|stae omnes actiones, *quibus sacramento agebatur, aut in rem aut in personam essent, si in personam agebatur, cum uterque in ius uenisset, actor id, quod sibi ab altero dari fieriue oporteret, apprehendens eum intendebat, uelut hoc modo*: *AIO TE MIHI HS. X MILIA* DARE OPORTERE. *aduersarius negabat. deinde actor dicebat': (cf. supra* §. 1. *Valer. Prob.* 4. *Ab in personam actione etiam Valer. Probus initium facit, ut in exponendo ipse Gai.* 4, 2. 3. 41., *itaque hic ordo ex ipso iure Flaviano fluxisse videtur). Signum* §. 15., *quod edd. habent initio p.* 193., *huc transtuli.* 2) *Haec quia ex vestigiis C. (in quo v.* RE *sigla significatum erat) et ex sententia satis certa videbantur, in textu posui (ed. Bg. tantum habet v.* captus). *Deinde in v.* 20—24 *med. haec fere fuisse suspicor: 'Itaque uterque alterum sacramento (in fano Iovis vel Dii Fidii) adigebat, die tamen demum* XXX *iudicem accipiebant et litem contestabantur, id est uterque nominata causa litis dicebat:* STLITEM MIHI TECVM ESSE EFFOR, *TESTES ESTOTE! quam ob rem in eum diem inuicem sibi denuntiabant, ut in ius* ad iudicem' *etc. (Cf. Liv.* 1, 32. §. 9. *Fest. ep. v. Contestari litem p.* 57. *Gell.* 5, 10. *L.* 7. §. 1. *D. de her. pet.* (5, 3). *Schol. Cic. Verr.* 2, 1, 9. *p.* 164. *Bait. et de v.* EFFOR *Diomed. I. p.* 379. *ed. Keil. infra in Gaii fragm.).* 3) *Addidi geminando.* 4) *Haec ab ipso Studemundo suppleta et emendata V^{st} debentur.* detur V^{st}. *Ex prioribus Schedis* 'dabatur *non* ante *diem* XXX iudex *idque' edd. meae* 1. 2. 5) *Hoc tantum supplementum suum vestigiis V^{st} respondere, Studemundus testatur.* nondum *edd. meae* 1. 2. *Alii alia cj.*

Auct. ad Herenn. 2, 21. §. 33. *Non. Marc.* 4, 89. *v. coniicere. Gell.* 5, 10. *L.* 1. *D. de reg. iur.* (50, 17).

ter ei et quasi per indicem rem exponere: quae dicebatur [268] causae 'co*ni*ectio[1] quasi causae suae in breue coactio. **16.** Si in rem agebatur, mobilia quidem et mouentia, quae modo in ius adferri adduciue possent, in iure uindicabantur ad hunc modum: qui uindicabat, festucam tenebat; deinde ipsam rem adprehendebat, uelut hominem, et ita dicebat: HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO SECVNDVM SVAM CAVSAM; SICVT DIXI,[2] ECCE TIBI,[3] VINDICTAM INPOSVI, et simul homini festucam inponebat. aduersarius eadem similiter dicebat et faciebat. cum uterque uindicasset, praetor dicebat: MIT*TI*TE AMBO HOMINEM. illi mittebant. qui prior uindica(*uerat*, *ita* '*aduersarium et rursus post is*[4] *alterum interroga*)bat: POSTVL*O*, ANNE DICAS, QVA EX CAVSA VINDICAVERIS? ille respondebat: IVS PEREGI, SICVT VINDICTAM INPOSVI. deinde qui prior uindicauerat, dicebat: QVANDO TV INIVRIA VINDICAVISTI, | D AERIS SACRAMENTO 194. TE PROVOCO; aduersarius quoque dicebat: SIMILITER EGO TE; se*u* L asses sacramenti nominabant. deinde e*a*dem sequebantur, quae cum in persona*m* ageretur. postea praetor secundum alterum eorum uindicias dicebat, id est interim aliquem possessorem constituebat, eumque iubebat praedes

---

1) collectio *C. edd. Vide infra citt.* 2) *Mutavi interpunctionem.* CAVSAM, SICVT DIXI; *caeterae edd. et mea prior. Scilicet nudam illam dictionem* HVNC ... CAVSAM *modo sequitur vis dicta s. vindicatio, et frustra sunt, qui verba* SICVT DIXI *referunt ad* SVAM CAVSAM, *quam actor iam antea in iure exposuerit.* SEC. SVAM CAVSAM *tantum significat, rem actoris ex aliqua causa iam esse, non, ut in mancipatione, nunc primum fieri. Quamobrem haec verba omittuntur, cum in iure ceditur. Cf.* 2, 24. *Zeitschr. f. R. G. VII. p.* 175. *De aliorum sententiis vid. O. Karlowa Beitr. z. Gesch. d. C. Proc. p.* 16. 3) *Cf. Göttling Röm. Staatsverf. p.* 137. 4) *Haec verba in hac ed.* 3. *primum addidi.*

---

§. 16. *Cf. Gell.* 20, 10. *Cic. pro Mur.* 12. §. 26. *pro Mil.* 27. §. 74. *de orat.* 1, 10. §. 41. *Plaut. Rud.* 4, 3. *v.* 85. *Mil. gl.* 4, 1. *v.* 15. *Boeth. in Cic. Top.* 2, 10. *p.* 288 *Bait.* SEC. SVAM CAVSAM *etc.*] *cf. Valer. Prob.* 4. *Liv.* 40, 17. eadem sequeb.] *cf.* §. 15. uindicias] *cf. Fest. v. Vindiciae p.* 376. *Gloss. Philox. v. Vindiciae. L.* 2. §. 24. *D. de orig. iur.* (1, 2). *Liv.* 3, 44. 47. 56 *seq. Cic. pro Mil.* 27. *Arnob.* 4, 16. praedes aduers.] *cf.* §. 94. quod maxime] *cf. Dionys.* 6, 32. 36. 8, 10. in centumuiral. iud.] *cf. Suet. Oct.* 36. *Quintil. I. O.* 5, 2. §. 1. *Martial.* 7, 63. *v.* 7. *Stat. sylv.* 4, 4. *v.* 43.

fit, ut quis plus in*ter*dum *con*sequatur quam ei damnum |
184. datum est.

215. Capite secundo '(*aduersus*)[1] adstipulatorem, qui pecuniam in fraudem stipulatoris acceptam fecerit, quanti ea res est, ta*nti* actio constituitur. **216.** 'Qua[2] et ipsa parte legis damni nomine actionem introduci manifestum est; sed id caueri non fuit necessarium, cum actio mandati ad eam rem sufficeret; nisi quod ea lege aduersus infitiantem in duplum agitur.

217. Capite tertio de omni cetero damno cauetur: itaque si quis seruum uel eam quadrupedem, quae pecudum numero (*est*, *uulnerauerit*, *siue eam quadrupedem*, *quae pecudum numero*) *non est*, uelut canem, aut feram bestiam, uel*ut* ursum, leonem, uulnerauerit uel occiderit, ex hoc capite actio constituitur: in ceteris quoque animalibus, item in omnibus rebus, qua*e* anima carent, damnum iniuria datum hac parte uindicatur; si quid enim ustum aut ruptum aut fractum (*fuerit*), actio hoc capite constituitur, quamquam potuerit sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere: ruptum (*enim intellegitur*, *quod quoquo modo corruptum*) est; unde non so*lum usta aut* rupta aut fracta, se*d* et*iam* scissa et collisa et effusa et '*quoquo modo* al*i*t*er*[3] perempta atque deteriora facta hoc uerbo continentur. **218.** Hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus xxx proxumis ea res fuerit, damnatur is, qui damnum dederit; ac ne 'plurimi' [260]
quidem uerbum adicitur: et ideo quidam '*diuersae scholae*[4] putauerunt, liberum esse 'ius *datum*, *ut* dun*taxat* de *triginta*[5] diebus '*proximis uel eum praetor formulae*[5] adiceret, *quo*
185. plurimi | res fuit, uel a*lium*, quo minoris fuit: sed Sabino

---

1) *Ex Pöschm. cj. scripsi* (*omissum sc.* adū. *ante* adst.) (*in*) *edd. et mea* 1. 2) Quam *C. ed. Bg.* qua *ed. Bg.* 5. 3) *Ex mea cj. scripsi* ($\overset{oo}{qq}$ modo ALI+). *Post lacunam* aut *C. edd.* quoque modo *Inst.* 4) *De mea cj. restitui.* 5) *Cf.* '*Gaius*' *p.* 114.

---

§. 215. *Cf.* §. 12. *I. h. t.* (4, 3). *L.* 27. §. 4. *D. eod.* (9, 2). *supra* §. 110 *seq.* '*Gaius*' *p.* 107. §. 216. *Cf.* §. 111. — 4, 9. 171. §. 217. = §. 13. *I. ib. Cf. Collat.* 2, 4. 12, 7. *L.* 27. §. 5. *D. h. t.* (9, 2). §. 218. *Cf.* §§. 14. 15. *I. ib. L.* 29. §. *ult. D. eod.* (9, 2).

placuit, perinde habendum ac *si* et*iam* hac parte 'plurimi' uerbum adiectum esset; nam legis latorem contentum fuisse, (*quod prima parte eo uerbo usus esset*). **219**. Et 'quia[1] placuit, ita demum ex ista lege actionem esse, si quis corpore suo damnum dederit, 'alio[2] modo damno dato utiles actiones dantur, uelut si quis alienum hominem a*ut* pecudem incluserit et fame necauerit, aut iumentum tam uehementer egerit, ut rumperetur; 'item[3] si quis alieno seruo persuaserit, ut in arborem ascenderet uel in puteum descenderet, et *is* ascendendo aut descendendo 'ceciderit *et* aut[4] mortuus fuerit aut aliqua parte corporis laesus sit. '*quod*[5] si quis alienum seruum de ponte a*ut* ripa in flumen proiecerit et is suffocatus fuerit, '*hunc*[6] corpore suo damnum dedisse eo, quod proiecerit, non difficiliter intellegi potest.

220. [7]Iniuria autem committitur non solum cum quis pugno pulsa*tus aut* fuste percussus uel etiam uerberatus erit, sed et si cui conuicium factum fuerit, siue quis *b*ona *a*licuius quasi debitoris (*sui*)[8] sciens, eum 'nihil debere sibi, posse(*derit*),[9] proscripserit, siue quis ad infamiam alicuius libellum
161] aut carmen scripserit, siue quis matremfamilias aut praetextatum adsectatus fuerit, et denique aliis pluribus modis. **221**. Pati a*utem* iniuriam uidemur non solum per nosmet ipsos, sed et*iam* per liberos nostros, quos in potestate habemus, | item 186.
per uxores nostras, qua*muis* in manu nostra (*non*) sint; itaque

---

1) *Huius voc. notam, quam librarius paulo mutatam* (= qui) *sequenti v. ante voc.* alio modo *perperam posuit, suo loco restitui.* 2) qui*a* alio *ed. Bg. Alii aliter.* 3) *Hoc voc., quod in C. in quartum abhinc versum ablegatum offendebat, huc, ubi desideratur, revocavi.* '*aut*' (*minus aptum*) *ex Inst. edd. suppleverunt.* 4) cecideri aut *C.* cecideri*t ita* ut *ed. Bg.* 5) *Scripsi* '*Gaius*' *p.* 115. itemp *C.* (*cf. not.* 3). nam *ed. Bg.* 6) *Ex Goesch. ed.* is utique *ed. Bg. aeque bene.* 7) *Excidisse aliquid videtur, cui respondet pr. I. h. t.* = *Collat.* 2, 5, 1. 8) *Addidi. Excidisse videtur ob simile sequens* sci-ens. 9) *Scripsi* '*Gaius*' *p.* 115. ipsi nihil debere sibi *C. ed. Bg., sed v.* ipsi *uncis incluso, in ed.* 5. *mutato in* '*iure*'.

---

§. 219. *Cf.* §. 16. *I. ib. Collat.* 12, 7. §§. 4—8. *L.* 7. §. 7. *D. h. t.* (9, 2). §. 220. *Cf.* §. 1. *I. de iniuriis* (4, 4). *Paul.* 5, 4. §§. 1. 3. 4. 14 *seq.* possederit proscr.] *cf.* 3, 78. 4, 102. *Cic. pro Quint.* 15. §. 221. *Cf.* §. 2. *I. ib. Paul.* 5, 4. §. 3.

si 'filiae[1] meae, quae Titio nupta est, iniuriam feceris, non solum filiae nomine tecum agi iniuriarum potest, uerum etiam meo quoque et Titii nom*ine*. **222.** Seruo autem ipsi *quidem* nulla iniuria intellegitur fieri, sed domino per eum fieri uidetur: non tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos nostros uel uxores iniuriam pati uidemur, sed ita, cum quid atrocius commissum fuerit, quod aperte in *con*tumeliam domini fieri uidetur, ueluti si quis alienum seruum uerberauerit; et in hunc casum formula proponitur; at si qui seruo conuicium fecerit uel pugno eum percusserit, non proponitur ulla formula, nec temere p*e*tenti datur.

223. Poena autem iniuriarum ex lege XII tabul*arum* propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os uero fractum aut conlisum trecentorum assium poena erat *stat*ut*a*, si libero os fractum erat; at si seruo, *C*L: propter ceteras uero iniurias XXV assium poena er*a*t constituta. et uidebantur illis temporibus in magna paupertate satis idoneae istae pecuniae[2] poenae *esse*. **224.** Set nunc alio iure utimur: permittitur enim nobis a praetore *ip*s*i*s iniuriam aestimare, et iudex uel tanti condemnat, quanti nos aestimauerimus, uel minoris, pro*ut ei ui*sum fuerit; set cum atrocem iniuriam praetor |
187. aestimare soleat, si simul constituerit, quantae pecuniae nomine fieri debeat uadimonium, hac ipsa quantitate taxamu*s* formulam, et iudex *quam*uis possit 'uel[3] minoris damnare, plerumque tamen propter ipsius praetoris auctoritatem non audet [262]
minuere condemnationem. **225.** Atrox autem iniuria aestimatur uel ex facto, uelut si quis ab aliquo uulneratus aut uerberatus fustibusue caesus fuerit; uel ex loco, uelut si cui

---

1) *Quod in C. praecedit* ueltiae (*i. e.* uel Titiae) *a dubitante librario aliquando voci* filiae *superscriptum, errore deinde in contextum venisse, et recte a Bg. omissum esse, nunc mihi persuadeo.* 2) pecuni[*ari*]ae *ed. Bg.* 5. 3) *Delendum censet v. d. Hoeven l. c. Malim* et(iam).

---

§. 222. = §. 3. *I. ib. Cf. Ies. Sirac.* 33, 31. '*Gaius*' *p.* 154. 160. §. 223. = §. 7. *I. ib. Cf. Collat.* 2, 5. §. 5. *Paul.* 5, 4. §§. 6. 7. *Fest. v. Talionis. Viginti quinque p.* 363. 371. *Gell.* 20, 1. 16, 10. *et vid.* '*Gaius*' *p.* 117 *seq.* §. 224. *Cf.* §. 7. *I. cit. Collat.* 2, 6. §§. 1—5. 2, 2. *Paul.* 5, 4. §. 7. *Gell.* 20, 1. *infra* 4, 186. *Vid.* '*Gaius*' *p.* 134 *seq.*

in theatro aut in foro iniuria facta sit; uel ex persona, uelut si magistratus iniuriam passus fuerit, uel senatoribus ab humili persona facta sit iniuria.

LIB. III. EXPLIC.

1————————————————————————188.

1) *Pagina vacua.*

§. 225. = §. 9. *I. ib. Cf. Paul.* 5, 4. §. 10. *Collat.* 2, 2.

189. **1.** '*Superest, ut de actionibus loquamur. Et si quaeramus*,[1] quot genera actionum sint, uerius uidetur, duo esse, in rem et in personam: nam qui IIII esse dixer*unt* ex sponsionum generibus, non animaduerterunt, quasdam species actionum inter genera se rettulisse. **2.** In personam actio est, quotiens cum aliquo 'agimus,[2] qui nobis uel ex contractu uel ex delicto obligatus est, id est, cum[3] intendimus, dare, facere, praestare[4] oportere. **3.** In r*em* actio est, cum aut corporalem rem intendimus nostram esse, *aut i*us aliquod nobis conpetere, uelut utend*i* aut utendifruend*i*, *eu*ndi, agendi aquamue ducendi uel altius tollendi *uel pr*ospiciendi: item actio ex diuerso aduersario est neg*ati*ua. **4.** Sic itaque discretis actionibus, certum est, *non pos*se nos rem nostram ab alio ita petere: SI PARET EVM DARE OPORTERE; nec enim

---

1) *Fere ex Goesch. cj. restitui. Primus versus C. cum initio alterius litteris vacuus.* 2) *Ex Goesch. ed., qui recte vidit, fugitivae v.* agimus, *quam C. habet post* actio est, *ibi vocem* qua (*nisi ea ex* aliquo *adhaeserat*) *librarii licentia praefixam esse.* 'qua agimus, quotiens cum aliquo, qui . . . . est, (*contendimus*)' *ex Lachm. cj. ed. Bg.* (*sed v.* quotiens *uncinis inclusa ed.* 5). 3) c' *C.* cum *edd. etiam meae* 1. 2., *unde post v.* praestare *addideram* '*adversarium*' *quasi nota scriptum. Sed librarius notavit* cum, *quod erat* eum. 4) *Etiam* praestare *recte habet, qua incerta sed ad personam et culpam spectante appellatione Gaius actionem ex delicto venientium intentiones videtur complecti voluisse. Cf. L.* 3 *pr. D. de obl. et act.* (44, 7). *L. Rubr. c.* 22.

---

§§. 1—3. *Cf. pr.* §§. 1. 2. *I. de act.* (4, 6). *Iuvenal.* 16, 36—41. *L.* 25 *pr.* §. 1. *D. de obl. et act.* (44, 7); *infra* §. 41. IIII] 1) *personalis actio;* 2) *petitoria formula;* 3) *in rem actio per sponsionem, cuius summa per formulam, et* 4) *per sponsionem, cuius summa sacramenti actione petitur. Cf.* 4, 91. 95. §. 4. = §. 14. *I. ib. Cf.*

[264] quod nostrum est, nobis dari potest, cum solum id dari nobis intellegatur, quod (*ita datur*, *ut*) nostrum fiat; nec res, quae (*est nostra*), nostra amplius fieri potest. plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, ut extra poenam dupli aut quadrupli rei recipiendae nomine fures 'etiam hac actione[1] teneantur: SI PARET EOS DARE OPORTERE, quamuis sit etiam aduersus eos haec actio, qua rem nostram esse petimus. **5**. Appellantur autem in rem quidem actiones uindicationes, in personam uero actiones, quibus 'dar*i*[2] fieriue oportere intendimus, condictiones.

6. Agimus autem interdum, ut rem tantum con|sequamur, 190.
interdum ut poenam tantum, alias ut rem et poenam. **7**. Rem tantum persequimur uelut actionibus ex contractu.[3] **8**. Poenam tantum *per*sequimur[4] uelut actione furti et iniuriarum et secundum quorundam opinionem a*cti*one ui bonorum raptorum: nam ipsius rei et uindicatio et condictio nobis conpetit. **9**. Rem uero et poenam persequimur uelut ex his causis, ex quibus aduersus infitiantem in duplum agimus; quod accidit per actionem iudicat*i*, depensi, damni in*iuriae* '*legis* Aqu*il*ia*e*, *item*[5] legatorum nomine, quae per damnationem 'cert*a* relicta[6] sunt.

10. Quaedam praeterea sunt actiones, quae ad legis actionem exprimuntur, quaedam sua ui ac potestate constant: quod

---

1) *Ex mea cj.* (*Zeitschr. XIII. p.* 255) *scripsi.* ex hac actione etiam *C. ed. Bg.* 2) dare *C. ed. Bg.* 3) *Addit C.:* agim', *unde alii:* actionibus, (*quibus*) e. c. agimus. 4) *Scripsi ex cj. v. d. Hoeven.* consequimur *C. edd. etiam meae* 1. 2. 5) ī aquiliae it. *C. habuisse videtur.* legis Aquiliae et rerum (*sequente* legat*a*rum) *ed. Bg. Ceterum non tantum pecuniarum vel quantitatum sed omnium legatorum nomine, quae per damn. certa relicta erant, adversus infitiantem in duplum actionem fuisse, probant Dig. loca ad* 2, 202. *cit.* 6) certe relictae *C.* cert*ae* relictae *ed. Bg.*

2, 79. 3, 99. 189. 190. §. 5. = §. 15. *I. ib. Cf. L.* 25 *pr. D. de obl. et act.* (44, 7). §. 6. *Cf.* §. 16. *I. ib.* §. 7. *Cf.* §. 17. *I. ib. L.* 35 *pr. D. de obl. et act.* (44, 7). §. 8. *Cf.* §§. 18. 19. *I. ib. pr. I. de vi bon. rapt.* (4, 2); *supra* 3, 209. §. 9. *Cf.* §. 171. 2, 282. 3, 127. 216. *Paul.* 1, 19. §. 1. §. 19. *I. de act.* (4, 6). *Cic. de offic.* 3, 16. *pro Flacco* 21. *Zeitschr. f. gesch. RW. XIV. p.* 256 *seq.*
§. 10. *Cf.* §§. 32. 33.

ut manifestum fiat, opus est, ut prius de legis actionibus [265]
loquamur.

11. Actiones, quas in usu ueteres habuerunt, legis actiones appellabantur, uel ideo quod legibus proditae erant, quippe tunc edicta praetoris, quibus conplur*e*s actiones introductae sunt, nondum in usu habebantur, uel ideo quia ipsarum legum uerbis accommodatae erant et ideo immutabiles proinde atque leges obserua*ba*ntur: unde *c*um qui de ui*t*ibus succisiis ita egisset, ut in actione uites nominaret, responsum est, eum rem perdidisse, quia debuisset arbores nominare, eo quod lex XII tabularum, ex qua de uitibus succisis actio conpeteret, generaliter de arboribus succisis loqueretur. **12.** Lege autem
191. agebatur modis | quinque, sacramento, per iudic*i*s postulatio-
t. s. nem, per condictionem, per manus iniectionem, per pignoris captionem.

13. Sacramenti actio generalis erat: *de* quibu*s* enim rebus ut aliter ageretur, lege cautum non erat, de h*is* sacramento agebatu*r*: eaque actio perinde periculos*a* erat falsiloquo *propter iusiurandum*[1] atque hoc tempore periculosa est actio certae creditae pecuniae propter sponsionem, qua periclitatur reus, si temere neget, (*et*) restipulationem, qua periclitatur actor, si non debitum petat: nam qui uictus erat, summam sacramenti praestabat poenae nomine; *eaque* i*n* *pu*b*licum cede*bat *praedes*que eo nomine praetori dab*antur*, non ut nunc

---

[1]) *Sic nunc edo, in Cod. id quod proxime ad Sched. speciem accedere videtur nec* V^{st} *adversatur, scriptum fuisse ponens* falsiloq̊ p̄p̄ ıı̄ *Cf. postea* propter sponsionem. *Iam ed.* 2., *ubi scripseram* ʻfalsi *iurisiurandi nomine*', *notavi: Gaius enim neque omnino sacramentum quid esset, non explicare, neque negotium in hac actione periculum creans, cui ex sui temporis iure sponsionem comparat, non demonstrare potuit. De re cf. Cic. de off.* 3, 29. §. 106. *et omnino Danz der sacrale Schutz, maxime p.* 99. *et c.* 4.

---

§. 11. *Cf. L.* 2. §. 6. *D. de orig. iur.* (1, 2). *Varr. de L. L.* 6, 71. de uitibus succ.] *cf. Plin.* 14, 1 *pr. L.* 28. §. 6. *D. de iureiur.* (12, 2). *Tit. D. arb. furt. caes.* (47, 7). §. 12. sacram.] §§. 13—17. p. iud. post.] *eius expositio periit.* per condict.] §§. 18—20. per man. ini.] §§. 21—25. per pign. capt.] §§. 26—29. §. 13. *Cf. infra* §§. 171. 180. *Fest. v. Sacramentum, Sacramento p.* 344. *Varro de L. L.* 5, 36. §. 180. 6, 7. §. 74. *Fr. leg. repet. v.* 24 (*Kl. p.* 40). *Cic.*

sponsionis et restipulationis poena lucro cedi*t* adue*rs*ari*o*, qui
[266] uicerit. **14.** Poena autem sacramenti aut quingenaria erat aut quinquagenaria: *nam* de rebus mile aeris plurisue quingentis assibus, de minoris *uero* quinquaginta assibus sacramento contendeb*atur;* nam *ita* lege XII tabularum cautum erat. a*t si de libertate* homin*i*s controuersia erat, etsi pretiosissimus homo esset, tamen ut L assibus sacramento contendere*tur*, ea*dem* lege cautum est fa*u*oris *'causa, ut eo facilius compa*rarentur[1] adsertores. | ——————— 192.
vv. 1—20. ——————— | — — — — — — — — — — — — t. s.
[2] **15.** *'Ceterum cum etiam*[3] *i*|st*a*e omnes actiones — — —

---

1) *Scripsi accommodatius ad sensum et ad Sched. ductus.* (*In C. fuerit:* ut eo facilius *r*pararentur.) '*causa ne satisdatione onerarentur' ex Sav. cj. pleraeque edd.* fauore sci*licet* lib*ertat*is ne *one*rarentur *ed. Bg.* 5. 2) *Hac priore parte paginae, in qua nihil legi potuit, de modo sacramenti disputatio continuata et ad finem perducta esse videtur, ut puto, hoc fere modo: 'E diuerso si inter populum et priuatum controuersia erat uel ad centumuiros ibatur, siue res mile aeris plurisue siue minoris esset, sacramenti poena ex lege Hateria Tarpeia a praetore aestimabatur, modo ne minor quingentis neque maior III milibus aeris statueretur. praeterea lege Iulia Papiria cautum est, ne pluris quam ipsa res esset, sacramentum statueretur* (*cf. infra* 4, 95). *si uero magistratus pro populo agebat, etiam priuatus tantum sacramento interrogabatur. idque semper fiebat, cum ex lege aliqua eum, qui contra legem fecisset, in sacrum iudicare licebat id est ut a magistratu sacramento interrogaretur, se contra legem non fecisse'.* (*Cf. Lex Sil. de pond. apud Fest. v. Publ. pondera p.* 246. *Lex de infer. v.* 6 [*C. I. L. I.* 1409. *p.* 263. *Cic. de rep.* 2, 35. *Fest. v. Sacramentum, Sacramento p.* 347. 344. *Müll.)* 3) *Ad sententiam supplevi.*

---

pro Mil. 27. *pro Caec.* 33. §. 97. *in Verr.* 2, 1, 45. §. 118. *de orat.* 1, 10. §. 42. *pro domo* 29. §. 78. *de rep.* 2, 35. §. 60. *ad famil.* 7, 32. *Arnob. adv. gent.* 4, 16. *Valer. Max.* 7, 8. §. 2. 8, 7. §. 2. §. 14. *Cf. Varro, Fest. ll. cc.* si de libertate] *cf. Liv.* 3, 44 *seq.* §. 15. *Cf. Valer. Prob.* 4. CAPTVS SVM] *cf.* §. 16. *v.* QVANDO INIVRIA VINDICAVISTI. ad iudicem] *cf.* §. 18. die XXX.] *cf. Schol. Cic. Verr.* 2, 1, 9. §. 26 *Bait.* per legem Pinariam] *puta illam Varroni apud Macrob. Sat.* 1, 13 *fin. memoratam latamque a. u.* 282., *quae in computandis his XXX diebus etiam intercalaris rationem et mentionem habuit. Alia probat Mommsen. Chronol. p.* 252. [238 *ed.* 1.] comperendinum] *cf. Valer. Prob.* 4. *Cic. pro Mur.* 12 *fin. Schol. Cic. l. c. Macrob. Sat.* 1, 16. *Fest. v. Res comperendinata p.* 282. *Gell.* 7, 1. 10, 24. *Plin ep.* 5, 9 (21). causae coniectio] *cf. Schol. Cic. l. c.*

— — — — * | ————— vv. 13—16. ———— [1] | [267]
'*QVANDO* NEGAS, SAC*RAMENTO QVINGENARIO TE PROVOCO.* *aduersarius quo|que dicebat: QVANDO AIS EGOQVE ABS TE EA* RE CAPTVS *SVM, SIM|ILITER EGO TE SACRAME*NTO QVIN*GENARIO PROVOCO.*[2] | ———— vv. 20—23. ———— |

193. — — — — — — — — — ad iudicem accipiundum | uenirent. postea *uero* reuersis (*is*)[3] dabat*ur*. 'ut autem (*die*) XXX iudex *dare*tur[4] per legem Pinariam factum est; ante eam autem legem *stat*im[5] dabatur iudex. illu*d* ex superioribus intellegimus, si de re minoris quam (*M*) aeris agebatur, quinquagenario sacramento, non quingenario eos contendere solitos fuisse. Postea tamen quam iudex datus esset, comperendinum diem, ut ad iudicem uenirent, denuntiabant; deinde cum ad iudicem uenerant, antequam aput eum *causam* perorarent, solebant breui-

---

1) *Puta v.* 12—16. *fere sic scriptum fuisse: 'Ceterum cum etiam i|*stae omnes actiones, *quibus sacramento agebatur, aut in rem aut in personam essent, si in personam agebatur, cum uterque in ius uenisset, actor id, quod sibi ab altero dari fieriue oporteret, apprehendens eum intendebat, uelut hoc modo:* AIO TE MIHI HS. X MILIA DARE OPORTERE. *aduersarius negabat. deinde actor dicebat': (cf. supra* §. 1. *Valer. Prob.* 4. *Ab in personam actione etiam Valer. Probus initium facit, ut in exponendo ipse Gai.* 4, 2. 3. 41., *itaque hic ordo ex ipso iure Flaviano fluxisse videtur). Signum* §. 15., *quod edd. habent initio p.* 193., *huc transtuli.* 2) *Haec quia ex vestigiis C. (in quo v.* RE *sigla significatum erat) et ex sententia satis certa videbantur, in textu posui (ed. Bg. tantum habet v.* captus). *Deinde in v.* 20—24 *med. haec fere fuisse suspicor: 'Itaque uterque alterum sacramento (in fano Iovis vel Dii Fidii) adigebat, die tamen demum* XXX *iudicem accipiebant et litem contestabantur, id est uterque nominata causa litis dicebat:* STLITEM MIHI TECVM ESSE EFFOR, TESTES ESTOTE! *quam ob rem in eum diem inuicem sibi denuntiabant, ut in ius* ad iudicem' *etc. (Cf. Liv.* 1, 32. §. 9. *Fest. ep. v. Contestari litem p.* 57. *Gell.* 5, 10. *L.* 7. §. 1. *D. de her. pet.* (5, 3). *Schol. Cic. Verr.* 2, 1, 9. *p.* 164. *Bait. et de v.* EFFOR *Diomed. I. p.* 379. *ed. Keil. infra in Gaii fragm.).* 3) *Addidi geminando.* 4) *Haec ab ipso Studemundo suppleta et emendata* V^{st} *debentur.* detur V^{st}. *Ex prioribus Schedis* 'dabatur *non* ante *diem* XXX iudex *idque' edd. meae* 1. 2. 5) *Hoc tantum supplementum suum vestigiis* V^{st} *respondere, Studemundus testatur.* nondum *edd. meae* 1. 2. *Alii alia cj.*

Auct. ad Herenn. 2, 21. §. 33. *Non. Marc.* 4, 89. *v. coniicere. Gell.* 5, 10. *L.* 1. *D. de reg. iur.* (50, 17).

ter ei et quasi per indicem rem exponere: quae dicebatur
[268] causae 'co*ni*ectio[1] quasi causae suae in breue coactio. **16.** Si in rem agebatur, mobilia quidem et mouentia, quae modo in ius adferri adduciue possent, in iure uindicabantur ad hunc modum: qui uindicabat, festucam tenebat; deinde ipsam rem adprehendebat, uelut hominem, et ita dicebat: HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO SECVNDVM SVAM CAVSAM; SICVT DIXI,[2] ECCE TIBI,[3] VINDICTAM INPOSVI, et simul homini festucam inponebat. aduersarius eadem similiter dicebat et faciebat. cum uterque uindicasset, praetor dicebat: MIT*TI*TE AMBO HOMINEM. illi mittebant. qui prior uindica(*uerat, ita 'aduersarium et rursus post is*[4] *alterum interroga*)bat: POSTVL*O*, ANNE DICAS, QVA EX CAVSA VINDICAVERIS? ille respondebat: IVS PEREGI, SICVT VINDICTAM INPOSVI. deinde qui prior uindicauerat, dicebat:
QVANDO TV INIVRIA VINDICAVISTI, | D AERIS SACRAMENTO 194.
TE PROVOCO; aduersarius quoque dicebat: SIMILITER EGO TE; se*u* L asses sacramenti nominabant. deinde *e*adem sequebantur, quae cum in persona*m* ageretur. postea praetor secundum alterum eorum uindicias dicebat, id est interim aliquem possessorem constituebat, eumque iubebat praedes

---

1) collectio *C. edd. Vide infra citt.* 2) *Mutavi interpunctionem.* CAVSAM, SICVT DIXI; *caeterae edd. et mea prior. Scilicet nudam illam dictionem* HVNC ... CAVSAM *modo sequitur vis dicta s. vindicatio, et frustra sunt, qui verba* SICVT DIXI *referunt ad* SVAM CAVSAM, *quam actor iam antea in iure exposuerit.* SEC. SVAM CAVSAM *tantum significat, rem actoris ex aliqua causa iam esse, non, ut in mancipatione, nunc primum fieri. Quamobrem haec verba omittuntur, cum in iure ceditur. Cf.* 2, 24. *Zeitschr. f. R. G. VII. p.* 175. *De aliorum sententiis vid. O. Karlowa Beitr. z. Gesch. d. C. Proc. p.* 16. 3) *Cf. Göttling Röm. Staatsverf. p.* 137. 4) *Haec verba in hac ed.* 3. *primum addidi.*

---

§. 16. *Cf. Gell.* 20, 10. *Cic. pro Mur.* 12. §. 26. *pro Mil.* 27. §. 74. *de orat.* 1, 10. §. 41. *Plaut. Rud.* 4, 3. *v.* 85. *Mil. gl.* 4, 1. *v.* 15. *Boeth. in Cic. Top.* 2, 10. *p.* 288 *Bait.* SEC. SVAM CAVSAM *etc.*] *cf. Valer. Prob.* 4. *Liv.* 40, 17. eadem sequeb.] *cf.* §. 15. uindicias] *cf. Fest. v. Vindiciae p.* 376. *Gloss. Philox. v. Vindiciae. L.* 2. §. 24. *D. de orig. iur.* (1, 2). *Liv.* 3, 44. 47. 56 *seq. Cic. pro Mil.* 27. *Arnob.* 4, 16. praedes aduers.] *cf.* §. 94. quod maxime] *cf. Dionys.* 6, 32. 36. 8, 10. in centumuiral. iud.] *cf. Suet. Oct.* 36. *Quintil. I. O.* 5, 2. §. 1. *Martial.* 7, 63. *v.* 7. *Stat. sylv.* 4, 4. *v.* 43.

aduersario dare litis et uindiciarum, id est rei et fructuum; alios autem praedes ipse praetor ab utroque accipiebat sacramenti, quod id in publicum cedebat. festuca autem ute- [269] bantur quasi hastae loco, signo quodam iusti dominii, *quod maxime* sua esse credebant, quae ex hostibus cepissent; unde in centumuiralibus iudiciis hasta praeponitur. **17.** S*i* qua res talis erat, ut (*non*) sine incommodo posset in ius adferri uel adduci, uelut si columna aut grex alicuius pecoris esset, pars aliqua inde sumebatur, deinde in eam partem quasi in totam rem praesentem fiebat uindicatio; itaque ex gre*g*e uel una *o*uis aut capra in ius adducebatur, uel et*iam* pilus inde sumebatur et in ius adferebatur; ex naue uero et columna aliqua pars defringebatur; similiter si de fundo uel de aedibus siue de hereditate controuersia erat, pars aliqua inde sumebatur et in ius adferebatur et in eam partem perinde atque in totam rem praesentem fiebat uindicatio, uelut ex fundo gleba sumebatur et ex aedibus tegula, et si de hereditate controuersia erat, aeque | '*res uel rei pars aliqua inde sumebatur.*[1]

[*Fol. deperditum.*][2]

195. **17a.** . . '*obseruabant* | enim *o*mnino *sim*ilem *uel ae*qualem *modum* capiend*i* iudici*s* | *condicendi*que, *quando a*d iudicem capi*un*dum *praesto esse* de|*berent.*[3] '*con*dicere autem denun-

---

1) *Sententiae perficiendae causa supplevi.* 2) *In his duabus paginis Gaius primum videtur solennes ritus ac verba, quae ad rerum absentium vindicationem pertinebant* (*Gell.* 20, 10. *Cic. pro Mur.* 12) *addidisse; deinde ad legis actionem, quae per iudicis postulationem fiebat, transiisse, in qua et forma agendi demonstranda* (*Valer. Prob.* 4 *fin. Fest. v. Procum p.* 249) *et quando locum habebat, dicendum erat; itaque sine dubio etiam exposuit, in rem actiones hoc modo per sponsionem explicatas esse* (*cf.* '*Gaius*' *p.* 188). *Denique in extrema altera pagina ad condictionem transitum fecit.* 3) *Haec quae secundum Sched. restitueram* (*sed* '*non de unoquoque verbo spondens*'), *ex ed.* 2. *retinui, tantumque* '*praesto esse*', *cuius certa vestigia Studemundus deprehendere sibi visus est, pro* '*uenire*' *scripsi. Idem tamen priora in incerto relinquens mavult: die XX*(*X*) ad iudicem capiendum praesto esse de*bebant. In*

---

§. 17. *Cf. Fest. v. Vindiciae p.* 376. *Gell.* 20, 10. *Cic. pro Mur.* 12. — *Fest. ep. v. Membrum abscidi p.* 148. (*ibiq. interpr.*). §. 17a. *Cf.* §. 15. *et not.* 2.

tiare est prisca lingua.[1] | **18.** '*It*aque[2] haec quidem actio pro-
[270] prie *con*dictio uocabatur: nam actor aduersario denunti*a*bat, ut ad iudicem capiendum die XXX. adesset; nunc uero non proprie condictionem dicimus 'in personam actionem, *qua*[3] intendimus, dar*i* no*bis* oportere: nulla enim hoc tempore eo nomine denuntiatio fit. **19.** Haec autem legis actio constituta est per legem Siliam et Calpurniam, lege quidem Silia certae pecuniae, lege uero Calpurnia de omni certa re. **20.** Quare autem haec actio desiderata sit, cum de eo, quod nobis dari oportet, potuerimus sacramento aut per iudicis postulationem agere, ualde quaeritur.

21. P*er* manus iniectionem aeque (*de*) his rebus agebatur, de quibus ut ita ageretur, lege 'aliqua[4] cautum est, uelut iudicati lege XII tabularum: quae actio talis erat. qui agebat, sic dicebat: QVOD TV MIHI IVDICATVS 'SIVE[5] DAMNATVS ES SESTERTIVM X MILIA, '(*EAQVE*) QVANDO *OPORTET*[6] NON SOLVISTI, OB EAM REM EGO TIBI SESTERTIVM X MILIVM

C. fuerit: m omno similē ū(e'qualem mod. capiundiudicis | 7dicendiq̄ qao ad iudicem capiundum *etc.* (*Edd. tantum habent* qualem.) *Praecesserint vero fere haec: 'Per condictionem tantum agebatur de his rebus, quas nobis dari oportet, quam actionem etiam nunc condictionem uocamus. Et perinde hoc modo agebant, detracto tamen ipso sacramento, ac si sacramento ageretur.'* [1]) *V*st 'condictio *et*iam ad*pellata iam est* a *lege Pin*aria' *edd. meae* 1. 2. *ex cj.* [2]) *V*st. Et *edd. etiam meae* 1. 2. [3]) actionem in personam (*esse, qua*) *ex C. et Iust. Inst. ed. Bg Sed ed.* 5. *ut nos.* [4]) *Ex Goesch. ed.* aq̄lia (aquilia) *C. ed. Bg. Quod ut ferri potest* (*cf.* '*Gaius*' *p.* 114), *tamen quod dedi, nunc mihi totius loci ratio videtur desiderare.* [5]) siue *ed. Bg.* 5. [6]) *Scripsi Zeitschr. f. R. G. VIIII. p.* 356. QVAE DOLO *MALO edd.* QVAE AD HOC *ex Moms. cj. ed. mea* 2. q. doc *C.* = quandoc, *quod licet ex Festo p.* 258. *defendi posse videatur* (*cf. Bergk Beitr. z. Lat. Gramm. p.* 29), *displicet tamen in hac lectione post initiale* QVOD *additum et sine ratione variatum* QVANDO, *nec Gaius in legis actionibus omnino* XII *tabularum loquendi usum, nec in ipsa hac voce* (4, 16), *male affectavit, nec in hac forma dierum* XXX *sine solutione praeterlapsorum commemoratione careri potest.*

---

§. 18. *Cf.* 4, 5. 33. §. 15. *I. de act.* (4, 6). *Fest. ep. v. Condictio. Condicere p.* 64. 66. *Cic. pro Quint.* 8. §. 30. *Donat. ad Terent. Phorm.* 1, 2. *v.* 77. *Serv. ad Aen.* 3, 117. §. 21. *Cf. Serv. ad Aen.* 10, 419. *Fr. Vat.* 6. iudicati] *cf. Gell.* 20, 1. uindicem] *cf.*

IVDICATI 'MANV*M*[1] INICIO, et simul aliquam partem corporis eius prendebat; nec licebat iudicato manum sibi depellere et pro se lege agere, set uindicem dabat, qui pro se causam agere solebat: '(*at*)[2] qui uindicem non dabat, domum ducebatur ab actore et uinciebatur. **22.** Postea quaedam leges [271]
196. ex aliis quibusdam causis | pro iudicato manus iniectionem in quosd*a*m dederunt, sicut lex Publilia in eum, p*ro* quo sponsor dependisset, *si* in sex mensibus proximis, quam pro eo depensum esset, non soluisset sponsori pecuniam; item lex Furia de sponsu aduersus eum, qui a sponsore plus quam uirilem partem exegisset, et denique conplures aliae leges in multis causis talem actionem dederunt. **23.** Set *et* aliae leges in multis causis, ex quibus (*datae sunt in quosdam actiones,*)[3] constituerunt quasdam actiones per manus iniectionem, sed puram, id est non pro iudicato, uelut le*x* (*Furia*) testamentaria aduers*us e*um, qui legatorum nomine mortisue causa plus *M* assibus cepisset, cum ea lege non esset exceptus, ut ei plus capere liceret; item lex Marcia aduersus faeneratores, ut si usuras exegissent, de his reddendis per manus iniectionem cum eis ageretur. **24.** Ex quibus legibus et si quae aliae similes essent, cum agebatur, manum sibi depellere et pro se lege agere '(*reo licebat*)[4]: nam et actor in ipsa legis actione non adiciebat hoc uerbum PRO IVDICATO, sed nominata causa, ex qua agebat, ita dicebat: OB EAM REM

---

[1]) *Ex Heffl. ed.* manus *C. edd. pleraeque.* MANVM *ed. Bg.* 5. [2]) *Geminando addidi.* [3]) *Scripsi Zeitschr. XIV. p.* 286. set aliae l. i. m. c. ex qbdam si *C.* set et aliae l. i. m. c. ex quibus (*data sit in quos*)dam *actio ed. Bg.* Set aliae leges ex quibusdam causis *ed. Goesch. et Bg.* 5. *ex Sav. cj.* [4]) *Supplevi.* (*licebat*) *edd. Sed etiam* 'reo' *excidisse, argumento est tum sequens* et actor, *tum quod ita ratio apparet, cur etiam ex* '*o licebat*' *factum* '*dicebat*' *excideret sensu carens, postquam* re *ut geminatum omissum erat.*

---

§. 46 *fin. Fest. v. Vindex p.* 376. *Boeth. ad Cic. Top.* 2. §. 10. *p.* 291 *Bait. Gell.* 16, 10. *Cic. ad div.* 6, 6. §. 3. *Liv.* 3, 44. §. 22. lex Publ.] *cf.* 3, 127. lex Fur.] *cf.* 3, 121 *seq.* §. 23. *Cf. Plauti Pers.* 1, 2, 10—22. *ubi v.* 18. *legendum:* Ubi quadruplator quoi inpiam (*pro* quempiam) iniexit manum. *Ex eodem vero loco discimus, ex huiusmodi actionibus tresviros capitales iudicasse et actorem sine periculo suo litigavisse.* lex Furia] *cf.* 2, 225. lex Marcia] *a. u.* 402. *Cf. lib. meum* '*d. Recht des Nexum*' *p.* 122 *seq.* 142.

EGO TIBI MANVM INICIO; cum hi, quibus pro iudicato actio data erat, nominata causa, ex qua agebant, ita inferebant: OB EAM REM EGO TIBI PRO IVDICATO MANVM INICIO: nec me praeterit, in forma legis Furiae testamentariae PRO IVDICATO
[272] uerbum inseri, cum in ipsa lege non sit; quod uidetur | nulla 197.
ratione factum. **25.** Sed postea lege 'Val*e*ria,[1] excepto iudicato et eo, pro quo depensum est, ceteris omnibus, cum quibus per manus iniectionem agebatur, permissum est sibi manum depellere et pro se agere: itaque iudicatus et is, pro quo depensum est, etiam post hanc legem uindicem dare debebant, et nisi darent, domum ducebantur. istaque quamdiu legis actiones in usu erant, semper ita obseruabantur; unde nostris temporibus is, cum quo iudicati depensiue agitur, iudicat*um* solui satisdare cogitur.

26. Per pignoris capionem lege agebatur de quibusdam rebus moribus, '(*de quibusdam rebus*)[2] lege. **27.** Introducta est moribus rei militaris: nam 'et propter[3] stipendium *l*icebat 'militi*bus*[4] ab eo, qui 'id *i*is tribu(*ere deb*)ebat,[5] nisi daret, pignus capere (dicebatur autem ea pecunia, quae stipendii nomine dabatur, aes militare): '*et*[6] propter eam pecuniam licebat pignus capere, ex qua 'e*quus* iis[7] emendus erat;

---

1) *Restitui* '*d. Recht d. Nexum*' *p.* 141. *Nec dubito, quin littera* r, *quam C. habet in versu antecedente post voc.* cum, *per errorem eo migraverit, cum corrector eam super* uallia (*sic fere C.*) *supplevisset.* 2) *Ex Bg. cj.* [*et ed.* 5.] *suppl.* '(*de quibusdam*)' *edd.* 3) *C.* propter *ed. Bg. sed* et propter *ed.* 5. 4) militi *C. edd. Cf. sequentia et* §. 28. publicanis. 5) *Ex Lachm. cj.* distruebat *C.* distribuebat *V*st (*secundum Karlowam Röm. Civilpr. p.* 208) *ed. Bg.* 6) it *C.* item *edd.* 7) *equus edd. In C. fuisse videtur:* ecus is.

---

§. 25. lege Valeria] *a. u.* 413. *Cf.* '*d. Recht d. Nexum*' *p.* 145. iudicatum solui] *cf.* §. 102. §. 26. *Cf. Gell.* 7, 10. *Dionys.* 6, 29. §. 27. *Cf. Gell. l. c. Plaut. Poen.* 5, 5, 6. 7. *Aulul.* 3, 5, 53 *seq. Fest. v. Vectigal. p.* 371. *Aerarii tribuni p.* 2. *Equestre aes p.* 81. *Pararium aes p.* 221. *Hordiarium aes p.* 102. *Varro de L. L.* 5, 36. §. 181. *Cic. de rep.* 2, 20. *Liv.* 1, 43. *Dionys.* 9, 25. §. 28. in dapem] *quae pro bubus fiebat a rusticis aut hiberna semente aut verna* (*Cato* 131. 132. *Fest. ep. v. Daps p.* 68. *Serv. ad Aen.* 3, 136), *in qua re videtur iure sacro praescriptum fuisse, ut sumtus dapis ex iumentis caperetur, pro quibus ut pro tota familia boves altores operaturi erant. cf. lib. meum* '*das Röm. Jahr*' *p.* 251. 358. publi-

quae pecunia dicebatur aes equestre: item propter eam pecuniam, ex qua hordeum equis erat conparandum; quae pecunia dicebatur aes hordiarium. **28.** Lege autem introducta est pignoris capio uelut lege XII tabularum aduersus eum, qui hostiam emisset, nec pretium redderet; item aduersus eum, [273]
qui mercedem non redderet pro eo iumento, quod quis ideo l*o*casset, ut inde pecuniam acceptam in da*p*em, id est in sacri-
198. ficium inpenderet; | item lege 'censoria[1] data est pignoris captio publicanis uectigal*ium p*u*b*licorum populi Romani aduersus eos, qui aliqua lege *uec*t*ig*ali*a* deberent. **29.** Ex omnibus autem istis causis certis uerbis pignus capiebatur, et ob id plerisque placebat, hanc quoque actionem legis actionem esse; quibusdam autem placebat, '(*legis actionem non esse*,)[2] primum quod pignoris captio extra ius peragebatur, id est non aput praetorem, plerumque etiam absente aduersario, cum alioquin ceteris actionibus non aliter uti '(*quis*) posse*t*[3] quam aput praetorem praesente aduersario; praeterea '(*quod*)[4] nefa*s*to quoque d*i*e, id est, quo non licebat lege agere, pignus capi poterat.

30. Se*d* istae omnes legis actiones paulatim in odium uenerunt: namque ex nimia subtilitate ueterum, qui tunc iura condiderunt, eo res perducta est, ut uel qui minimum errasset, *l*it*em* perderet; itaque per legem Aebutiam et duas Iulias sublatae sunt istae legis actiones effectumque est, ut per concepta uerba, id est per formulas litigaremus. **31.** Tantum ex dua- [274]

---

1) *Sic V*st. *secundum Karlowam l. c. p.* 212. *unde apparet, censori in lege vectigalium vendendorum* (*haec enim est lex censoria etiam apud Varron. de r. r.* 2, 1, 16. *coll. Fr. de iure fisci* 18) *hanc potestatem pignoris capiendi publicano dare licuisse. Antea incertis prioribus huius vocis literis Plae*toria *edd. meae* 1. 2. *praedia*toria *ed. Bg.* 2) *Goeschenum fere secutus supplevi: fortasse addendum erat*: '*ideoque hoc placebat*'. (*non*) placebat *edd.* 3) poss*ent pleraeque edd. et mea* 1. *Nunc in fine versus* qs *lectum non esse statui.* 4) *Addidi.*

---

canis] *cf. Cic. Verr.* 3, 11. §. 27. [*L.* 2. §. 20. *D. de vi bon. rapt.* (47, 8)]. *Lex agrar. v.* 19. 20. *C. I. L. I. p.* 80. §. 29. *Cf. Varro de L. L.* 6, 4. 7. §§. 30. 53. *Ovid. Fast.* 1, 47. *Macrob. Sat.* 1, 16. §. 30. *Cf.* 1, 184. 4, 11. *Gell.* 16, 10. §. 31. *Cf.* §. 95. *Gell.* 16, 10. *Cic. pro Caec.* 33. §. 97.

bus causis permissum est[1] lege agere, damni infecti et si centumuirale iudicium fit. 'pro*inde hodieque*[2] cum ad centumuiros itur, ante lege agitur sacramento aput praetorem urbanum uel peregrinum p*ro re;* damni uero infecti nemo uult lege agere, set potius *stip*ula*tion*e, quae in edicto proposita est, obligat aduersarium '*per* m*a*gistratum,[3] quod *et* commodius ius *et* p*l*enius est. 'per pignoris[4] | ———— 199. t. s.

———————————————————————————————

apparet. | **32.** 'Item[5] in ea 'form*ul*a,[6] quae publicano proponitur,[7] tali*s* est fictio est, ut quanta pecunia olim, si pignus captum esset, id pignus is, a quo captum erat, luere deberet, tantam pecuniam condemnetur. **33.** Nulla autem formula ad condictionis fictionem exprimitur: siue enim pecuniam siue rem aliquam certam de*b*itam nobis petamus, eam ipsam dari nobis oport*e*re intendimus; nec ullam adiungimus condictionis 200. t. s. [275]

---

1) *C. inserit*: id legis actionem facere, *manifestum glossema* (id = id est), *quod quis superscripserat, qui verba* lege agere *de iure iudicio persequendo omnino intelligi posse verebatur.* 2) *Ex mea cj. restitui.* per *uindicationem* ideo qui *ed. Bg.* 5. *et postea* it *et* agit. 3) *Ex Heffl. cj. Cf. L.* 1. *D. de damn. inf.* (39, 2). '*Gaius*' *p.* 216. 4) *Gaius dixisse videtur, per pignoris quoque capionem* (*quae an legis actio esset, dubitabatur* §. 29) *in his causis, quae ad ius sacrum pertinerent* (§. 28), *actionem sublatam quidem plerisque non videri* (*sive quod in lege Aebutia et duabus Iuliis exceptum erat S. Q. S. S. E. Q.* (*V.*) *I. N. S. R. E. H. L. N. R.* (*Valer. Prob.* 3) *sive quod eae legis actiones generaliter sustulerant, et haec an legis actio esset, quaerebatur*); *sed et in his causis solere homines tantum aut civili venditi vel locati aut praetoria formula uti, quae ad legis actionem expressa esset. Eiusmodi vero formulas etiam necessario praetorem post sublatas legis actiones in his causis dedisse, in quibus antiquiores leges non obligationem* (*velut his verbis: dare debeto, damnas esto*) *sed legis tantum actionem constituerant* (*ex. gr.* §§. 22. 24). *itaque eam rem hic exposuit, cuius causa ad explicandum legis actionum ius* §. 10. *digressus erat.* 5) *Intellige: ut in causis* §*i* 27. 6) forma *C. edd. Vid. Zeitschr. f. gesch. RW. XIV. p.* 288. 7) *ita sc., si non a volente pignus acceperit, quo spectare videntur Cic. Verr.* 3, 11. §. 27. *verba:* '*publicanus petitor aut pignerator, non ereptor neque possessor.*'

---

§. 32. *Cf.* §§. 10. 28. *Nec quae in L.* 2. §. 20. *D. vi bon. rapt.* (47, 8) *commemoratur pecoris abductio, putanda est per veterem pignoris captionem facta esse.* §. 33. *Cf. supra* §§. 18. 19.

fictionem; itaque simul intellegimus, eas formulas, quibus pecuniam aut rem aliquam nobis 'dar*i*[1] oportere intendimus, sua ui ac potestate ualere; eiusdem naturae sunt actiones commodati, fiduciae, negotiorum gestorum et aliae innumerabiles.

34. Habemu*s* ad*h*uc alterius *etiam* generis fictiones *in* quibusdam formulis, uelut cum is, qui ex *edicto* bonorum possessionem pe*tii*t, ficto se herede agit: cum enim praetorio iure, 'non[2] legiti*mo*, succedat in locum defuncti, non ha*b*et 'e*ius*[3] dire*ct*as actiones, et neque id, quod defuncti fuit, potest intendere suum *esse*, *neque id*, *quod defuncto de*bebatur, potest intendere '*dari*[1] *si*b*i* oportere; i*t*aque *ficto* se herede intendit, uelu*ti* *hoc* m*odo*: IV*D*EX ESTO. SI AVLVS AGERIVS, id est ipse actor, *LVCIO TITIO* HERES *ESSET*, TV*M* S*I* *PARET* FVND*VM*, DE QVO AGITVR, EX IVRE QVIRITIVM *E*IVS *E*SSE *OPORTERE*; uel si '*quid* deb*e*batur *L. Titio*,[4] praeposita simili *fic*t*ione* '*intentio*[5] ita subicitur, TVM SI PARET NVMERIVM NEGIDIVM AVLO (*AGERIO*) SESTERTIVM X MILIA DARE OPORTERE. **35.** Similiter et bonorum emptor ficto se herede
201. agit; set interdum et alio modo agere solet: | nam ex persona eius, cuius bona emerit, sumpta intentione, conuertit condemnationem in suam personam, id est, ut quod illius esset uel illi dar*i* oporteret, eo nomine aduersarius huic condemnetur: quae spec*ie*s actionis appellatu*r* Rutiliana, quia a praetore [276]
Publio Rutilio, qui et bonorum uenditionem introduxisse dicitur, conparata. es*t*. superio*r* autem species actionis, qua ficto

---

1) dare *ed. Bg.* 2) es non *C. et* non *edd.* 3) *Huc revocavi v.* es (*pro* e'), *quod aberravit in C. in superiorem versum.* 4) in *personam* agatur *edd. et mea prior. Quod nimis a C. recedit, in quo nunc fuisse puto:* uel (*sive omisso* OPORTERE, *quo carere possumus*, ū) si quit debebat' l. tit. 5) *Hefflerum secutus*, *restitui. In C. puta fuisse* ītio *vel* ītē7. *Cf.* §. 137. *fin.* l*egis* actionis *ed. Bg.* 5. *Sed de hac fictione Gaius hic omnino non agit.*

---

§. 34. *Cf.* 3, 32. 81. 4, 111. IVDEX ESTO] *cf.* §§. 36. 37. 47. 136. 46. *Cic. Verr. II.* 2, 12. §. 31. *Lex Rubr. c.* 20. §. 35. *Cf.* 3, 80. *L.* 4. §. 21. *D. de fideic. hered.* (40, 5). Rutiliana *etc.*] *cf.* '*das Recht d. Nexum*' *p.* 158. *Zeitschr. f. Civilr. u. Proc. N. F. XIV. p.* 1 *seq.*

se herede bonorum emptor *agit*, Seruiana uocatur. **36.** (*Eiusdem generis est*, *quae Publiciana uocatur*): datur autem haec actio ei, qui ex iusta causa traditam sibi rem nondum usucepit eamque amissa possessione petit; nam quia non potest eam ex iure Quiritium suam esse intendere, fingitur rem usucepisse, et ita quasi ex iure Quiritium dominus factus esset, inten*dit* hoc modo: IVDEX ESTO. SI QVEM HO*M*INEM AVLVS AGERIVS 'EMIT (*ET IS*) EI TRADITVS EST, ANNO POSSEDISSE*T*, TVM SI EVM HOMINEM, DE QVO AGITVR, 'EX IVRE QVIRITIVM EIVS[1] ESSE OPORTERET e*t r*eliqua. **37.** Item ciuitas Romana peregrino fingitur, si eo nomine agat aut cum eo agatur, quo nomine nostris legibus actio constituta est, si modo iustum sit, eam actionem etiam ad peregrinum extendi, uelut si furti *no*mine agat peregrinus aut cum eo aga*tur*; in (*eum*)[2] formula ita concipitur: IVDEX ESTO. SI PARET, 'O*P*E CONSILIO[3] DIONIS 'GR*AE*CI[4] (*LVCIO*) *T*I*T*IO
[277] FVRTVM FACTVM ESSE PATERAE AVREAE, 'QVAM[5] OB REM EVM, SI CIVIS ROMANVS ESSET, PRO FVRE DAMNVM DE-

---

[1]) *Ex mea cj. Inverso ordine* eius ex i. Q. *C. edd.* [2]) *Ita nunc rectius et facilius mihi locus videtur sanari posse, in eo tantum depravatus, quod librarius, pro* furti nom. *scripsit* furtum *et* eum *omisit. Furti nomine actio datur etiam in eum, cuius ope consilio furtum factum est.* — furtum *dicatur* (*factum ope consilio*) peregrini *et* cum eo agat*ur ed. mea* 1. furti *no*mine agat peregrinus aut cum eo agatur, in formula (*ciuitas Romana ei fingitur: ueluti si cum eo agatur*) *ed. Bg.* 5. [3]) consilioue *C.*, *ut appareat, inverso ordine librarium haec posuisse, mutato* p *in* u; *nam* ope consilio (*non* consilioue *vel* consilioque) *legitima verba fuisse, probatur L.* 53. §. 2. *D. de verb. sign.* (50, 16). *Cf.* 3, 202. (OPE) CONSILIOVE *edd.* [4]) cr. mei *Sched.* Hermaei *ed. Bg. sed* CIVI ROMANO *uerbi gratia* LVCIO TITIO *ex Hollw. cj. ed. Bg.* 5. *contra fidem C. nec unquam litigator civis Rom. esse in formula fori Romani dici potest. Nota, aptissime Gaium non* A. A. *et* N. N., *quae actoris tantum et rei partes significabant, sed talia nomina, quae cuiusque civitatem indicarent, finxisse; at Diones tum multi iam etiam cives Romani erant, unde addendum erat* Graeci. *De Dione et L. Titio cf. Plut. qu. Rom.* 27. [5]) *Malim* (EAM)QVE *et in fine* OPORTERE.

---

§. 36. *Cf.* §§. 3. 4. *I. de act.* (4, 6). *L.* 1. *pr. D. de Public. in rem.* (6, 2). *ubi legendum: si quis id, quod traditum . . . non a domino est, nondum usucaptum petet etc.* §. 37. *Cf. Cic. de nat. deor.* 3, 30, 74. *Verr. II.* 2, 12. §. 31 *fin.*

CIDERE OPORTERET et reliqua; item si peregrinus furti agat, ciuitas ei Romana fingitur. similiter si ex lege Aquilia
202. peregrinus damni | iniuriae agat aut cum eo agatur, ficta ciuitate Romana iudicium datur. **38.** Praeterea *a*liquando fingimus, ad*uers*arium nostrum *capite* deminutum non esse: nam si ex contractu nobis obligatus obligataue sit et capite deminutus deminutaue fu*er*it, uelut mulier per coemptionem, masculus per adrogationem, desinit iure ciuili debere nobis, nec directo intendere *licet*, dare eum eamue oportere; sed ne in potestate eius sit ius nostrum corrumpere, introducta est contra eum eamue actio *ut*ilis, rescissa capitis deminutione, id est, in qua fingitur capite deminutus deminutaue non esse.

39. Partes autem formularum 'praecipu*ae*[1] hae sunt: demonstratio, intentio, adiudicatio, condemnatio. **40.** Demonstratio est ea pars formulae, quae id*eo* inseritur, ut demo*n*stretur res, de qua agitur, uelut haec pars formulae: QVOD AVLVS AGERIVS NVMERIO NEGIDIO HOMINEM VENDIDIT, item haec: QVOD AVLVS AGERIVS (*APVD*) NVMERIVM NEGIDIVM *HO*MINEM DEPOSVIT. **41.** Intentio est ea pars formulae, qua[2] actor desiderium suum concludit, uelut haec pars formulae: SI PARET, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO SESTERTIVM X MILIA DARE OPORTERE; item haec: QVIDQVID PARET NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DARE FACERE '*OPORTERE*;[3] item haec: SI PARET, HOMINEM '(*STICHVM*)[4] EX IVRE QVIRITIVM AVLI AGERII ESSE. **42.** Ad- [273]

---

[1]) praecipue *C. Sed haec vox ex sequenti v., ubi in C. et edd. eodem fere loco ante* ideo *legitur et admodum molesta est, huic loco, ubi desideratur, restituenda erat. Non loquitur Gaius v. gr. de designatione* (4, 60) *neque de exceptione, compensatione et quae praeterea non ipsius actionis propriae sunt.* [2]) *Cf.* '*Gaius*' *p.* 165. [3]) *Uncis incl. edd. Sed rursus nota* ō *sententiae gratia mutata in* ē *ex fine huius v. in antecedentem versum translata legitur in C. post* formulae. [4]) *In fine versus addidi, cum homo genera-*

---

§. 38. *Cf.* 3, 84. *L.* 2. §. 1. *D. de cap. min.* (4, 5).
§. 40. *Cf. Collat.* 2, 6. §. 2. *ibiq. P. Pithoeus.* §. 41. *Cf. Cic. pro Rosc. Com.* 4. §. 11. *Divin.* 17. §. 53. *Verr. II.* 2, 12. §. 31. 3, 22 *pr.* 28. §. 69. *Theophil.* 4, 6. §. 6. *Lex Rubr.* 20. ('*Gaius*' *p.* 203.) *Boecking. ad h. l.* SI PARET] *cf. Fest. v. Parret p.* 233. *Petron. Sat.* 137. §. 42. *Cf.* §. 20. *I. de act.* (4, 6). §§. 4—6. *I. de offic. iud.*

iudicatio est ea pars formulae, qua permittitur iudici rem alicui ex litigatoribus adiudicare, uelut si inter coheredes familiae erciscundae agatur, aut inter socios communi diuidundo, aut inter uicinos finium regundorum: nam illic *ita est:* QVAN*TV*M ADIVDICARI OPORTET, IVDEX, '*CV*I OPORTET,[1] ADIVDICATO. **43.** Condemnatio est ea pars formulae, qua iud*ici* condemnandi | absoluendiue potestas p*er*mittitur, uelut 203.
haec pars formulae: IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO SESTERTIVM X MILIA CONDEMNA. SI NON PARET, ABSOLVE; item haec: IVDEX NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DVMTAXAT 'X MILIA[2] CONDEMNA. SI NON 'PARRET,[3] ABSOLV*E*[4]; item haec: IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO CONDEMNATO et reliqua, ut non adiciatur 'DVNTAXAT X MILIA.[5] **44.** Non *tamen* ist*a*e omnes par*t*es simul '(*in omnibus formulis*)[6] inueniuntur, sed quaedam inueniuntur, quaedam non inueniuntur: certe intentio aliquando sola inuenitur, sicut in praeiudicialibus formulis, qualis est, qua *qua*eritur, aliquis libertus sit, uel quanta dos sit, et aliae complures; demonstratio autem et adiudicatio et condemnatio nu*m*quam solae inueniuntur; nihil (*enim*) omnino 'demonstra-
[279] tio[7] sine intentione uel condemnatione ualet; item condemna-

liter vindicari non possit. [EROTEM] *ed. Bg.* 5. *male, cum Eros in exemplis secundum locum obtineat.* 1) titio *C. edd.* TITIO (*AVT* SEIO) *ed. mea* 1. *Sed ne hoc quidem recte. Nunc demum vidi,* titio *factum vel tantum lectum esse pro* cuiō. 2) *Cf. 'Gaius' p.* 241. 3) *Ita C. Cf. Fest. ep. v. Parret p.* 233. *et Tab. Iguv. VII*ᵇ. 2. PARET *ed. Bg.* 4) absoluito *C. edd. Sed adhaesisse videtur sequens* item. 5) *Restitui 'Gaius' p.* 241. 6) *Addidi; excidit ob* ὁμοιοτέλευτον, *cum scriptum esset* formul. 7) *Ex sequenti versu, ubi librarius inde fecit* demonstratione *addiditque* vel, *huc revocavi.* omnino [*demonstratio*] *ed. Bg.* 5. *Cf. Zeitschr. f. R. G. VII. p.* 171.

(4, 17). *Ulp.* 19, 16. §. 43. *Cf.* §§. 47—52. 57. 68. 73. *Lex Rubr. c.* 20. §. 44. *Cf.* 3, 123. *Paul.* 5, 9. §. 1. aliquis lib.] *cf.* §. 13. *I. de act.* (4, 6) *cum Theoph.* quanta dos sit] *puta stipulata, cuius quis iudicio de moribus certam partem petiturus est. Cf. ad* §. 102. *cit.*

tio 'uel adiudicatio[1] sine intentione nullas[2] uires 'habet;[3] ob id numquam solae inueniuntur.

45. Sed eas quidem formulas, in quibus de iure quaeritur, *in ius* conceptas uocamus, quales sunt, quibus intendimus, nostrum esse aliquid ex iure Quiritium au*t* nobis dari oportere aut pro fure damnum '(*decidi oportere; in*)[4] quibus iuris ciuilis intentio est. **46.** Ceteras uero in factum conceptas uocamus, id est, in quibus nulla talis intentionis conceptio est, (*sed*) initio formulae nomina*t*o eo, quod factum *est*, adi*ciunt*ur ea uerba, per quae iudici damnandi absoluendiue potestas datur; qualis est formula, qua utitur patronus contra liber-

204. tum, qui eum contra edictum praetoris in ius 'uoca*ui*t:[5] | nam in ea ita est: RECVPERATORES SVNT*O*. SI PARET ILLVM PATRONVM AB ILLO '(*ILLIVS*) PATRONI[6] LI*B*ERTO CONTRA EDICTVM ILLIVS PRAETOR*IS* IN IVS VOCATVM ESSE, RE- [280]
CVPERATORES, ILLVM LIBERTVM ILLI PATRONO SESTERTIVM

---

1) *Hoc quoque ex sequenti v., ubi factum* uel adiudicatione, *huc restitui. Sed dubitari potest, an non Gaius scripserit* adiudicatio uel condemnatio. 2) condemnatio sine demonstratione uel intentione uel adiucatione nullas *C. et, uncis inclusis* dem. uel *et* uel adi., *edd. F. P. Bremer Mus. phil. Rhen.* 1860. *p.* 488. *ita locum legi vult:* nihil (*enim demonstratio*) sine int. uel cond. ualet; (*item adiudicatio sine demonstratione et intentione nihil valet;*) item condemnatio sine demonstratione uel intentione nullas uires habet. *Denique:* condemnatio uel adiudicatio sine demonstratione uel intentione *ed. Bg.* 5. 3) 'habet, *et' ed. Bg.* 4) *Quod scriptum erat* decidiom, *quasi repetitio quaedam v.* damnum *visa est iacturamque horum verborum effecit. Inde et* dari *et* decidi (dare *et* decidere *ed. Bg.*) *restitui.* 5) uocat *C. edd. et mea* 1. 6) patrono *C.* PATRONI *EIVS prius edideram, factum hoc opinatus ex* patronie'. *Quod nunc edidi, debetur Hollwegio Civilproc. II. p.* 319. *Sic item Bg. ed.* 5. *Edd. haec omittunt; sed non libertum esse, quicum agebatur, sufficiebat, sed eius, qui agebat, libertum.*

---

§. 45. *Cf.* §. 41. pro fure d. d.] *cf. L.* 46. §. 5. *D. de furt.* (47, 2). *L.* 9. §. 2. *D. de minor.* (4, 4). *L.* 7 *pr. D. de cond. furt.* (13, 1). '*Gaius*' *p.* 131. §. 46. *Cf.* §. 60: §. 12. *I. de act.* (4, 6). *L.* 6. *C. de transact.* (2, 4). patronus c. lib.] *cf.* §§. 183. 187. §. *ult. I. de poena tem. lit.* (4, 16). *L.* 25. §. 1. *D. de obl. et act.* (44, 7). *L.* 4. §. 1. *D. de in ius voc.* (2, 4). de in ius uoc.] *cf. C. de in ius voc.* (2, 2). *Dig. si q. in ius voc.* (2, 5). *In ius vocati ut eant* (2, 6). *Ne quis eum, qui in i. voc.* (2, 8). innumerabiles] *cf. Cic. divin.* 17. §. 53. *Verr. II.* 3, 22 *pr. c.* 28. §. 69.

'X MILIA[1] CONDEMNAT*E*. SI NON PARET, ABSOLVITE. ceterae quoque formulae, quae sub titulo DE IN IVS VOCANDO propositae sunt, in factum conceptae sunt, uelut aduersus eum, qui in ius uocatus neque uenerit neque uindicem dederit; item contra eum, qui (*ui*) exemerit eum, qui in ius uocatur; et denique innumerabiles eiusmodi aliae formulae in albo proponuntur. **47.** Sed ex quibusdam causis praetor et in ius et in factum conceptas formulas proponit, uel*ut* depositi et commodati; illa enim formula, quae ita concepta est: IVDEX ESTO. QVOD AVLVS AGERIVS APVT NVMERIVM NEGIDIVM MENSAM ARGENTEAM DEPOSVIT, QVA DE RE AGITVR, QVIDQVID OB EAM REM NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DARE 'FACERE *PARET* OPORTERE[2] EX FIDE BONA, EIVS, IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO CONDEMNATO, NISI RESTITVAT. SI NON PARET, ABSOLVITO, in ius concepta est: at illa formula, quae ita concepta est: IVDEX ESTO. SI PARET, AVLVM AGERIVM APVT NVMERIVM NEGIDIVM MENSAM ARGENTEAM DEPOSVISSE EAMQVE DOLO MALO NVMERII NEGIDII AVLO AGERIO REDDITAM NON ESSE, QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM, IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO CONDEMNATO. SI NON PARET, ABSOLVITO, in factum concepta est. similes etiam commodati formulae sunt.

48. Omnium autem formularum, quae condemnationem habent, ad pecuniariam aestimationem condemnatio concepta
[81] est: itaque et si corpus aliquod petamus, | *uelut f*undum, 205. t. s.
hominem, uest*em*, a*urum*, *argen*tum, iudex non ipsam rem condemnat *e*um, cum *q*uo actum est, 'sicut[3] olim fieri solebat,

---

[1]) *An* V MILIA? *Cf.* '*Gaius*' *p.* 141. *Sed poterat haec ordinaria poena ex causa augeri. L.* 25. *D. de in ius voc.* (2, 4). [2]) feo *C. sc. pro* fpo; *certe nusquam* facere *per* fe *notatur. Cf.* '*Gaius*' *p.* 165. [3]) *set* ut *ed. Bg.* 5. *postea v.* (*sed*) *ante* aestimata *omissa.*

---

§. 47. *Cf. L.* 9. *D. de obl. et act.* (44, 7). *L.* 1. §. 1. *L.* 19. *D. depos.* (16, 3). *L.* 1 *pr. D. commod.* (13, 6). QVA DE RE AG.] *cf. Cic. pro Mur.* 13. §. 28. NISI REST.] *cf. L.* 1. §. 21. *D. depos.* (16, 3). EAMQ. DOLO MALO] *cf. L.* 22. *D. de exc. rei iud.* (44, 2). §. 48. *Cf.* §. 32. *I. de act.* (4, 6). *L.* 37. §. 6. *D. de oper. lib.* (38, 1). *L.* 6. §. 1. *L.* 13. §. 1. *D. de re iud.* (42, 1). sicut olim] *qua de re Gaius in folio C. deperdito post p.* 194. *egisse videtur. Cf. ibi not.* 2.

(*sed*) aestimata re pecuniam eum condemnat. **49.** Condemnatio autem uel certae pecuniae in form*ula* ponitur uel incertae. **50.** Certae pecuniae in ea formula, qua certam *pecuniam petimus*; nam illic ima parte *formu*lae ita *est:* IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO SESTERTIVM X MILIA CONDEMNA. SI NON PARET, ABSOLVE. **51.** Incertae vero condemnatio pecuniae duplicem significationem habet: est enim una, 'quae [1] cu*m* aliqua praefinitione (*est*),[2] quae uulgo dicitur cum taxatione, uelut si incertum aliquid petamus; nam illic *ima* '*formulae parte*[3] ita *est:* *E*IVS, IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DV*MTAXAT X* MILIA CONDEMNA. SI NON PARET, ABSOLVE. '*diu*ersa[4] est, quae infini*ta est*, *uel*ut si rem aliquam a possidente nostram esse petamus, id est, si in rem agamus uel ad exhibendum; nam illic i*ta* est: QVANTI *EA RES E*RIT, *TA*NTAM *PE*CVNIAM, *IVDEX*, NVMERIVM NEGIDIVM *AVLO AGERIO* CONDEMNA. SI NON PARET, ABSOLV*E*.[5] **52.** Qui de re uero est iudex, si condemnat, certam pecun*i*am condemnare debet, etsi certa pecunia in condemnatione posita [282] non sit: debet autem iudex a*tt*endere, *ut cum* certae pecuniae condemnatio posita sit, neque maioris neque minoris summa petita '*nummo*[6] condemnet, alioquin litem suam facit; item si

---

Male; nam olim lite secundum actorem data, quae erat condemnatio, si damnatus iudicatum non faciebat, sequebatur tantum litis aestimatio. 1) *Deest in priore mea ed. ut in ceteris;* quidem *ed. Bg.* 5. 2) *Geminando effeci. Et sic demum similis fit haec definitio alterius, quae sequitur v.* 13. 3) *parte* formulae *edd. etiam mea* 1. *Sed ante* formulae *spatium non capit vocem* '*parte*'. *Praeterea videndum ne postea pro* '*est*' *propria sigla C. habeat* concipitur (*cf.* uc = *usucapere*, exc. = *exceptio*), *ut h. l. legendum sit* '*pars*'. 4) *sed* diuersa *ed. Bg.* 5. 5) absoluito *C.* (*sic pro lubitu a librario explicata nota*) *edd.* 6) *Addidi, deest enim una*

---

§§. 49—51. *Cf.* §.43. *Cic. Verr.* 3, 21. §§. 53. 54. §. 50. *Cf. Cic. pro Rosc. Com.* 5. §. 19. *Quintil. I. O.* 4, 2. §. 6. §. 51. *Cf.* 3, 224. *Fest. ep. v. Taxat. p.* 356. *Cic. pro Tull.* 7. *Collat.* 2, 6. §. 1. *Lex Rubr. c.* 20. ('*Gaius*' *p.* 237). *Quintil. Decl.* 13. *L.* 3. *C. de inut. stip.* (8, 39). *L.* 39. §. 1. *D. de operis lib.* (38, 1). *Iurato actor aestimabat, quanti formula taxaretur. L.* 9. *D. de in litem iur.* (12, 3). '*Gaius*' *p.* 138. §. 52. *Cf. Seneca de benef.* 3, 7. *de clem.* 2, *ult.* litem suam f.] *cf. pr. I. de obl. q. quasi ex del.* (4, 5). *L.* 15. §. 1. *D. de iudic.* (5, 1). *L.* 6. *D. de extrao. cogn.* (50, 13).

taxatio posita sit, ne pluris condemnet quam taxatum sit, alias enim similiter litem suam facit: minoris autem damnare | ei *permissum est*.. '*atqui si infinita sit condemnatio, quanti* 206.
uelit, *iudex condemnare potest*. **52ᵃ**. *Unde quibus certae pecuniae dat*|ur formula, e*andem dari oportere* intendere debent, *quia iudex tum etiam certa condem*natione constringitur.[1] | *quodsi aliud certum quid praeter pecuniam petitur*, *tantum intentio* | *iud*icem *constringit; aestimationem enim facere pot*|*est*, quam ueli*t*.[2]

53. Si quis intentione p*lus* conplexus *fuerit*, *causa cadit*, '*ideoque*[3] *rem* perdi*t*, nec a praetore in in*tegrum restituitur*, *praeterquam quibusd*am casibus, in q*uibus prae*tor *edicto succurrit*, [4]*uelut si* | *minor XXV annorum propter aetatem aut maior magna* | *causa iusti erroris interueniente lapsus sit*. *Plus autem quattuor* | modis petitur, 're,[5] tempore, *loco*, *causa*. *re*, *uelut si quis pro X* | milibus, 'quae ei[6]
283] *debe*ntur, *XX* milia p*etierit*, *aut si is*, *cuius* | ex parte res est, totam *rem uel maiore ex parte* | *suam esse intenderit*. *tempore*, *uelut si quis ante diem* | *uel condicionem petierit*. *loco*,

---

littera, *quae fuit*, *ut puto* n̄. *Cf.* §. 68. *Cic. pro Rosc. Com.* 4. §§. 10. 11. '*amplius HS nummo*' — '*ad libellam*' *Plaut. Most.* 3, 1, 141. 1) *Partim ad sententiam restitui* (*notatum puta inter alia* aíq (*cf.* 3, 147) — eand. d̄. ō.). *De re cf.* §. 68 *fin*. *Edd. tantum habent* intendere debent — condemnatione constringi —. 2) *Item pleraque ad sensum restitui. Posui fuisse initio v.* 5: q. si aliud, *initio v.* 6: iudicem 7stringit. *In fine vero quod* 1. *ed. suppleveram*: '*quia non aliter condemnare pot*|*est*, *quam si id ipsum*, *quod intenditur*, *paret dari oportere*' *iam mutavi*, *postquam animadverti*, *novissimum versum post* quelit *litteris vacuum esse*. 3) *Cf.* §. 68. '*id est*' *ex Inst. edd. et mea* 1. 4) *Abhinc reliquam partem paginae* (*v.* 11—24), *cuius pauca tantum verba edd. praestant*, *Institutionum ope ductusque Schedarum secutus*, *restitui*, *quaedam Hefftero monstrante*. *Similiter nunc Bg. ed.* 5. 5) re s' *Sched. Bl. per errorem*, *ut videtur*. 6) quae enim *ed. Bg. ex errore alterarum Sched. Bl.* quae enim *ed. Bg.* 5.

---

§. 53. *Cf.* §§. 56. 68. 131. §. 33. *I. de act.* (4, 6). *Paul.* 1, 10. §. 1. *Consult.* 5, 4. *L.* 1 *fin. D. quando dies ususfr.* (7, 3). *Fr. Vat.* 52. 53. *Plaut. Most.* 3, 1. *v.* 141. *Cic. de inv.* 2, 19. §. 57. *de orat.* 1, 36. §§. 166 *seq. orat. part.* 28. §. 99. *pro Rosc. Com.* 4. §. 11. *Sueton. Claud.* 14. *Quintil. I. O.* 3, 6. §. 69. *Senec. ep.* 48. §. 10. *Fest. ep. v. Litis p.* 116.

uelut si id, quod certo loco sibi | dari promissum *est, alio loco sine commemoratio*|ne e*ius* loci p*etierit, uerbi gratia,* si is, *qui stipulatus est: X MILIA EPHESI* | DARE SPONDES? DARE SPONDEO, *deinde Ephesi mentione* | d*etracta* Ro*mae pure sic intenderit: SI PARET AVLVM AGERIVM NVMERIO NEGIDIO X MILIA* | DARE OP*ORTE*RE; p*lus* enim *petere intellegitur, quia* | pu*ra intentio*ne pro*missori utilitatem adimit, quam habere*|*t*, *si Ephesi solueret.* Ep*hesi tamen recte potest*
207. *etiam pure* | petere, 'id est[1] non adiecto loco. **53ª**. Causa plus petitur, uelut si quis in intentione tollat electionem debitoris, quam is habet obligationis iure, uelut si quis ita stipulatus sit: SESTERTIVM X MILIA AVT HOMINEM STICHVM DARE SPONDES? deinde alterutrum '*so*l*um*[2] ex his petat; nam quamuis petat, quod minus est, plus tamen petere uidetur, quia potest aduersarius interdum facilius id praestare, quod non petitur. similiter si quis genus stipulatus sit, deinde speciem petat, uelut si quis p*urpur*am stipulatus sit generaliter, deinde Tyriam specialiter petat; quin etiam l*ic*et uilissimam petat, idem iuris est propter eam rationem, quam proxime diximus. idem iuris est, si quis generaliter hominem stipulatus sit, deinde nominatim aliquem petat, uelut Stichum, quamuis uilissimum. itaque sicut ipsa stipulatio concepta est, ita et intentio formulae concipi debet. **54**. Illud satis apparet, in incertis formulis plus peti non posse, quia, cum certa quantitas non petatur, sed quidquid aduersarium dare facere 'oportere *pareat*[3] intendat*ur*, nemo potest plus intendere. [284]
idem iuris est et si in rem incertae partis actio data sit; uelut si heres quantam partem petat, in eo fundo, quo d*e* agitur, *pareat ipsi*us esse: quod genus actionis in paucissimis causis dari solet. **55**. Item palam est, si quis aliud pro alio inten-

---

1) *Ex Hollw. cj.* '*etiam*' *edd.* id est *ed. Bg.* 5. 2) eor' *Sched. edd. omittunt* [*Admisit ed. Bg.* 5]. *Sed careri non potest v.* '*solum*', *quia* '*alterutrum ex his*' *petit etiam qui* '*x milia aut Stichum*' *petit. Inst.:* '*veluti hominem tantum aut decem aureos tantum.*' 3) *Ex mea cj.* oporteret *Sched. edd.*

---

§. 54. *Cf. Cic. pro Rosc. l. c. Paul. S. R.* 3, 8. §. 2. *L.* 76. §. 1. *D. de rei vind.* (6, 1). *L.* 1. §. 5. *D. si pars her.* (5, 4). *L.* 8. §. 1. *D. comm. div.* (10, 3). *L.* 1 *pr. D. de interrog.* (11, 1). §. 55. *Cf.* §. 35. *I. de act.* (4, 6) *cum Theoph. Frontin. de controv. agr.*

derit, nihil eum periclitari, eumque ex integro agere posse, quia 'cum re *etiam* an*tiq*ua *acti*o *re*ma*net*, uel*uti*[1] *si* is, qui hominem Stichum | petere deberet, Erotem petierit, aut si 208.
quis ex testamento dar*i* sibi oportere intenderit, cui ex stipulatu debebatur, aut si cognitor aut procurator intenderit, sibi dar*i* oportere. **56.** Se*d* plus quidem intendere, sicut supra diximus, periculosum est; minus autem intendere licet; sed de reliquo intra eiusdem praeturam agere non permittitur: nam qui ita agit, per exceptionem excluditur, quae exceptio appellatur litis diuiduae. **57.** A*t* si in condemnatione plus petitum sit, quam *oportet*, actoris qui*dem* periculum nullum est; sed '(*et reus*, *cum*)[2] iniquam formulam acceperit, in integrum restituitur, ut minuatur condemnatio: si uero minus positum fuerit, quam oportet, hoc solum consequitur '(*actor*,)[3] quod posuit; nam tota qui*dem* res in iudicium deducitur, constringitur autem condemnationis fine, quam iudex eg*r*edi non potest. nec ex ea parte praetor in integrum restituit: facilius enim reis praetor succurrit quam actoribus: loquimur autem exceptis minoribus XXV annorum; nam huius aetatis hominibus in omnibus rebus lapsis praetor succurrit. **58.** Si in demonstratione plus aut minus positum sit, nihil in iudicium
[285] deducitur, et ideo res in integro manet: et hoc est, quod dicitur falsa demonstratione rem non perimi. **59.** Sed sunt, qui putant, minus recte conprehendi: nam qui forte Stichum et Erotem *em*erit, recte uidetur ita demonstrare: QVOD EGO DE TE HOMINEM EROTEM EMI, et si uelit, de Sticho alia formula '*empti*[4] agat, quia uerum est, eum, | qui duos emerit, 209. t. s.

---

1) *Ex mea cj. Cf.* §. 58. '*nihil in iudicium deducitur* (*certe oporteret:* '*deduxit*') *uelut*' *alii cj.* 2) *Addidi haec verba*, *a sciolo consulto omissa*, *quod antea* quia *pro* quidem *scriptum effecerat*, *ut totam rem perperam caperet.* '*si*' *ed. Bg.* 3) *Addidi.* 4) id *vel* qd *Sched. In C. fuerit:* ēti (= emti) *i. e.* (*formula*), *in qua*

---

p. 43, 26 *Lachm. L.* 5. §. 5. *D. de rei vind.* (6, 1). si cognitor] *cf.* §. 86. §. 56. supra] §. 53. minus] *cf. L.* 2. §. 1. *C. de plur. pet.* (3, 10). — *L.* 18. *D. comm. div.* (10, 3). exc. lit. diu.] *cf.* §. 122.

§. 57. petitum] *cf.* §. 68. constringitur] *cf.* §. 52ª. in integr. rest.] *cf.* §§. 53. 125. 2, 163. §. 58. *Cf.* §§. 40. 55. §. 59. *Cf. L.* 33. *D. de act. empti* (19, 2). *L.* 17. §. 4. *D. commod.* (13, 6). — *L.* 78. §. 1. *D. de procur.* (3, 3).

singulos *quoque* emisse: idque *ita* m*a*x*ime* Labeoni uisum est. sed si is, qui unum emerit, de duobus egerit, falsum demonstrat. idem et in aliis actionibus est, uelut commodati, depositi. **60.** Sed *nos* apu*d* quosdam scriptum inuenimus, in actione depositi[1] et denique in ceteris omnibus, quibus damnatus unus*qui*sque ignominia notatur, eum, qui plus quam oporteret demonstrauerit, litem perdere, uelut si quis una re deposita duas '*plu*res(*ue*)[2] deposuisse '*se*[2] demonstrauerit, aut si is, cui pugno mala percussa est, in actione iniuriarum esse aliam partem corporis percussam sibi demonstrauerit: quod an debeamus credere uerius esse, diligentius requiremus. cer*te* cum du*ae* *s*int depositi formulae, alia in ius concepta, alia in factum, sicut *su*pra quoque notauimus, et in ea *qui*dem formula, quae '*tantum*[3] in i*us* concepta est, initio res, de *q*u*a* agitur, demonstre*t*ur, tum designetur, deinde inferatur iuris contentio his uerbis: QVIDQVID OB *EAM* REM '*ILL*VM *PARET*[4] MIHI DARE FACERE 'OPORTERE;[5] in ea uero, quae in factum concep*ta est*, *statim* *i*niti*o* *int*e*nti*o*nis* '*modo*[6] *res*, de q*ua agitur*, designetur his uerbis: SI PARET [286] ILLVM APV*D* (*ILLVM REM*) ILLAM DEPOSVISSE, dubitare non debemus, quin si quis in formula, quae in factum composita est, plures res designauerit, quam deposuerit, l*item* perd*at*,
210. quia in intentione pl*us* 'po*su*|*isse* *uidetur*.[7] ———————
t. s. ————————————————————————

emptio demonstratur: quod ut caput rei taceri a Gaio non poterat.* idem *edd. male, cum in alio servo aliud agatur.* 1) *Exciderit:* mandati. 2) *Ex mea cj.* (*Zeitschr. f. gesch. RW. XIII. p.* 298). res *edd. omisso postea* '*se*'. 3) *Addidi C. ductus secutus* (tt = tantum). *Semper enim mitiora, quae iuris vel in ius concepta, quam quae facti et in factum concepta sunt.* 4) ille *Sched. pro* illp̄, *ut opinor.* ILLVM *edd.* 5) OPORTET *edd.* 6) '*loco*' *ed. Bg. neque vestigiis C. neque sententiae satisfaciens. Cf. Zeitschr. f. R. G. VII. p.* 173. 7) *Sentientiam perfeci. — In p.* 210. *et* 211. *quid per-*

§. 60. damn ... ignominia] *cf.* §. 182. actione iniur.] *cf. Collat.* 2, 6. *De furti actione cf. L.* 19 *pr.* §§. 1—4. *L.* 52. §. 25. *D. de furt.* (47, 2). supra] §. 47. designetur] *verbis:* '*qua de re agitur*'. *De designatione cf. L.* 15. §. 3. *L.* 16. *D. de dolo* (4, 3). *L.* 6. *D. de rei vind.* (6, 1). *L.* 7 *pr. D. de iniur.* (47, 2). *Cons.* 5. *Paul.* 2, 31. §. 22.

——————————————————————————— 211. t. s.
——————————————— **61.** [1] *Compensationes quoque oppositae plerumque efficiunt, ut minus quisque consequatur, quam ei debebatur. In bonae fidei enim iudiciis*
[287] *cum libera potestas permitti uideatur iudici ex aequo et bono aestimandi, quantum actori restitui oporteat, hac in potestate*[2] | contin*etur*, *ut h*abit*a rat*ion*e eius*, quod i*nuicem* 212. t. s.
*act*orem *ex* eadem causa *praestare* 'oport*ere paret*,[3] *in reliquum* eum, cu*m* quo actum est, condemnare.[4] **62.** Sunt

---

ierit, aestimari potest ex eo, quod iam in Iust. Institutionibus sequitur tit. de act. (4, 6). §. 36. '*Sunt praeterea quaedam actiones, quibus non semper solidum, quod nobis debetur, sed modo solidum consequimur, modo minus. Ut ecce, si in peculium filii seruiue agamus; nam si non minus in peculio sit, quam persequimur, in solidum pater dominusue condemnatur; si uero minus inuenitur, hactenus condemnat iudex, quatenus in peculio sit; quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus* (*cf.* 4, 69. 73). §. 37. *Item si de dote iudicio mulier agat, placet, hactenus maritum condemnari debere, quatenus facere possit, id est, quatenus facultates eius patiuntur. itaque si dotis quantitati concurrant facultates eius, in solidum damnatur; si minus, in tantum, quantum facere potest. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur: nam ob impensas in res dotales factas marito retentio concessa est, quia ipso iure necessariis sumptibus dos minuitur, sicut ex latioribus Digestorum libris cognoscere liceat* (*cf. Ulp.* 6. *et Boeth. ad Cic. Top.* 17, 66. *p.* 378. *Or. quem quae tradit de rei uxoriae actione ex hoc Gaii loco sumsisse credibile est*). §. 38. *Sed et si quis cum parente suo patronoue agat, item si socius cum socio iudicio societatis agat, non plus actor consequitur, quam aduersarius eius facere potest; idem est, si quis ex donatione sua conueniatur.* §. 39. *Compensationes quoque oppositae plerumque efficiunt, ut minus quisque consequatur, quam ei debebatur: namque ex aequo et bono habita ratione eius, quod inuicem actorem ex eadem causa praestare oporteret, in reliquum eum, cum quo actum est, condemnat, sicut iam dictum est.*' §. 40., *quae pertinet ad bonorum cessionem, Iustinianus loco deductionis* (§§. 65—68), *quae item decoctorum condicionem spectat, posuisse et aliunde sumsisse credendus est.* [1]) *Initium huius §i refeci paucis mutatis ex* §. 30. *I. de act.* (4, 6). [2]) *pro* * * * * *C., ut opinor:* potest. [3]) *Ex mea cj. scripsi.* oporteret *Sched. edd.* [4]) *De anacolutho cf.* 3, 160.

---

§. 61. *Cf.* §§. 30. 39. *I. de act.* (4, 6). *Cic. de offic.* 3, 17. §. 70. *Paul.* 2, 5. §. 3. §. 62. *Cf.* §. 28. *I. ib. Cic. l. c. Top.* 17. §. 66. *de nat. deor.* 3, 30. §. 74. *L.* 38 *pr. D. pro soc.* (17, 2).

autem bonae fidei iudicia haec: ex empto, uendito, locato,
conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, fiduciae,
pro socio, tutelae, (*commodati*,) *pignoris* dati, (*familiae er-
ciscundae*, *communi diuidundo*, *praescriptis uerbis*). **63.**
Iudici '*tamen horum iudiciorum*[1] conpensationis ratio-
nem habere '*non ipsis*[2] formulae uerbis praecipitur; sed
quia id bonae fidei iudicio conueniens uidetur, ideo officio
eius contineri creditur. **64.** Alia causa est illius actionis,
qua argentarius experitur: nam is cogitur cum conpensatione
agere '*ita*,[3] *ut* conpensatio uerbis formulae comprehendatur;
itaque argentarius ab initio conpensatione facta minus inten-
dit sibi dari oportere: ecce enim si *sestertium* x milia debeat
Titio, atque *ei* xx debeat *Titius*, *ita intendit*: SI PARET TI-
TIVM SIBI X MILIA DARE OPORTERE AMPLIVS QVAM *IPSE
TITIO* DEBET. **65.** Item '*sic*[4] bonorum emptor cum de-
ductione agere iubetur, id *est*, *ut* in hoc solum aduersarius
*con*demnetur, quod superest deducto eo, quod inuicem *ei*
bonorum *emptor* defraudatoris nomine debet. **66.** Inter
conpensationem autem, quae argentario '*op*ponitur,[5] et de-
ductionem, quae obicitur *bonorum emptor*i, illa d*if*ferentia
est, quod in conpensationem hoc solum uocatur, quod eius- [288]
dem generis et naturae est; ueluti pecunia cum pecunia con-
*213. pens*a*tur, triticum cum tritico, uinum cum uino, adeo | ut
quibusdam place*at*, non omnimodo uinum cum uino aut triti-
cum cum tritico conpensandum, sed ita si eiusdem naturae
qualitatisque sit; in deductionem autem uocatur et quod non
est eiusdem generis; itaque si *a Titio* pecuniam petat bono-

1) *Sic nunc, et omisso quidem v.* '*omnium*', *quae errore in priorem ed. irrepsit, malim quam* ('*Gaius*' *p.* 173) '*tamen horum b. f. iud.*' '*In his | quidem* iudici nullo modo *est praeceptum* inuicem' *ed. Bg.* 5. 2) *Restitui* (*pro* non *possis etiam* n̄q̄d = non quidem). 'non ipsius' *cj. Bg.* 'scilicet et *hoc non ipsius*' *ed. Bg.* 5. *Cf.* 4, 150. 3) *Ex Hefft. cj.* '*id est*' *ed. Bg.* 4) *Ex Goesch. Sched. Intellige: deductione in ipsa formula praescripta.* '*edicto*' *ed. mea prior.* 5) *Ex cj. Hugo. In C. fuerit* argentariop|ponitur.

§. 65. *Cf.* 3, 81. *Alium deductionis casum vid. in L.* 2. §. 7. *D. de doli mali exc.* (44, 4). §. 66. *Cf. Paul.* 2, 5. §. 3. — *L.* 47. §§. 4. 5. *D. de pecul.* (15, 1). *L.* 15. *D. ratam rem* (46, 8). *L.* 11. *C. depos.* (4, 34).

rum emptor et inuicem frumentum aut uinum Ti*tio* debeat, deducto *'a* pe*cunia*,[1] quanti id erit, in reliquum *ex*p*e*ritur. **67.** Item uocatur in deductionem et id, quod in diem debetur; conpensatur autem hoc solum, quod praesenti die debetur. **68.** Praeterea conpensationis quidem ratio in intentione ponitur; quo fit, ut si facta conpensatione plus nummo uno intendat argentarius, causa cadat et ob id rem perdat: deductio uero ad condemnationem ponitur, quo loco plus petenti periculum non interuenit; utique bonorum e*mptore* agen*te*, qui licet de certa pecunia agat, incerti tamen condemnationem concipit.

69. Quia tamen superius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorumfamilias seruorumque 'ag*i*tur,[2] opus est, ut de *h*ac actione et de ceteris, quae eorumdem nomine in parent*e*s dominosue dari solent, diligentius admoneamus. **70.** In primis itaque si iussu patris dominiue negotium gestum erit, in solidum praetor actionem in patrem dominumue conparauit: et recte, quia qui ita negotium gerit, magis patris dominiue quam filii seruiue fidem sequitur. **71.** Eadem ratione | comparauit duas alias actiones, exercitoriam *et* institoriam: tunc autem exercitoria locum habet, cum pater dominusue filium seruumue magistrum 'naui[3] praeposuerit, et 214.
[289] quo*d* cum eo eius rei gratia, cui praepositu*s* fuit, negotium gestum erit; cum enim ea quoque res ex uoluntate patris dominiue contrahi uideatur, aequissimum *praetori* uisum est, in solidum actionem dari: quin etiam, licet extraneum quis qu*emcumque magistrum na*u*i* praeposuerit, siue seruum siue liberum, tamen ea praetoria actio in eum redditur: ideo autem exercitoria actio appellatur, quia exercitor uocatur is, ad quem

---

1) *Ex C. addidi 'Gaius' p.* 175. 2) *Ex Inst.* agatur *C. edd.*
3) *Ex Inst.* nauis *C. ed. Bg.*

---

§. 67. *Cf. L.* 7 *pr. D. de compens.* (16, 2). §. 68. b. e. agente] *i. e. cum b. emptor sit, qui agat.* incerti t. c. c.] *puta: 'deducto, quod invicem defraudatoris nomine N. Nus A. Ao debeat, quanti id erit, quod superest, in tantam pecuniam' etc. Ceterum cf.* §. 52 *fin.* §. 69. = *pr. I. quod c. eo q. in aliena p.* (4, 7). superius] *cf. not.* 7 *ad* §. 60. §. 70. = §. 1. *I. ib.* §. 71. *Cf.* §. 2. *I. ib. Paul.* 2, 6.

cottidianus nauis quaestus peruenit. institoria *uero* formula tum locum habet, cum quis tabernae aut cuilibet negotiationi filium seruumue *aut etiam* quemlibet extraneum, siue seruum siue liberum, praeposuerit, et quid cum eo eius rei gratia, cui praepositus est, contractum fuerit: ideo autem institoria *appellatur, quia qui* tabernae praeponitur, institor appellatur: quae *et ipsa* formula in solidum est. **72.** Praeterea tributoria *quoque actio* in patrem dominumue p*raetoris edicto* '*de tabernae mercibus re*|busue[1] constituta est, cum filius seruusue *in peculi*ari '*aliqua*[2] *merce sciente patre dominoue negotiatur; nam si quid cum eo eius rei causa contractum erit, ita praetor ius dicit, ut quidquid in his mercibus erit, quod-*
215. *que inde receptum erit, id inter patrem dominumue, si quid*
t. s. *ei debebitur, et ceteros creditores pro rata portione distribuatur; et quia ipsi patri dominoue distributionem permittit, si quis ex creditoribus queratur, quasi minus ei tributum sit, quam oportuerit, hanc ei actionem adcommodat, quae tributoria appellatur.* **73.** *Praeterea introducta est actio de peculio deque eo, quod in rem patris dominiue uersum erit, ut quamuis sine uoluntate patris dominiue negotium gestum erit, tamen siue quid in rem eius uersum fuerit, id totum praestare debeat, siue quid non sit in rem eius uersum, id eatenus praestare debeat, quatenus peculium patitur: in rem autem patris dominiue uersum intellegitur, quidquid necessario in rem eius inpenderit filius seruusue,* [290]
ueluti si mutuatus pecuniam creditoribus eius soluerit, aut aedificia ruentia fulserit, aut familiae frumentum emerit, uel etiam fundum aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit: itaque si ex decem utputa sestertiis, quae seruus tuus a Titio mutua accepit, creditori tuo quinque sestertia soluerit, reliqua uero quinque quolibet modo con-

---

1) *Ex emendata mea cj.* (*Studien d. R. R. p.* 324). *Cf. L.* 5. §. 16. *D. de trib. act.* (14, 4). *Notatum erat* reb. *Idem recepit Bg. ed.* 5. 2) *Ex Cod. adieci* (*notatum puta* aliq̄) *non ut in priore ed.* eorū, *quod minus aptum est.* '*quacunque*' *ed. Bg.* 5. *Quae sequuntur, ab edd. ex Inst. suppleta sunt.*

---

§. 72. = §. 3. *I. ib. Cf.* §. 74. §. 73. = §. 4. *I. ib. Cf. Paul.* 2, 9.

sumpserit, pro quinque quidem in solidum damnari debes,
pro ceteris uero quinque eatenus, quatenus in peculio sit:
ex quo scilicet apparet, si tota decem sestertia in rem tuam
uersa fuerint, tota decem sestertia Titium consequi posse;
licet enim una est actio, qua de peculio deque eo, quod in
rem patris dominiue uersum sit, agitur, tamen duas habet
condemnationes; itaque iudex, apud quem ea actione agi-
tur, ante dispicere solet, an in rem patris dominiue uersum
sit, nec aliter ad peculii aestimationem transit, quam si aut
nihil in rem patris dominiue uersum intellegatur aut non
totum: cum autem quaeritur, quantum in peculio sit, ante
de|ducitur, quod patri dominoue quique *in potestate eius* 216.
*sit, a fi*lio seruoue debetur, et quod superest, hoc solum pe- t. s.
culium *esse* intellegitur; *aliquando tamen id, quod ei* debet
filius seruusue, qui in potestate patris dominiue *est, non* de-
ducitur ex peculio, uelut (*si*) is, cui debet, in huius 'ipsius[1]
peculio sit. **74.** Ceterum *dubium non est, quin is quoque, qui*
iussu patris dominiue contra*xerit, cuique institoria uel exer-*
*ci*toria formula competit, de peculio aut de in rem uerso agere
possit; sed nemo tam stultus erit, ut qui aliqua illarum actio-
num sine dubio solidum consequi possit, '*hac*[2] in difficultatem
se deducat probandi, *in rem patris dominiue uersum esse,*
uel habere filium seruumue peculium, et tantum habere, ut
solidum sibi solui possit. Is quoque, cui tributoria actio
conpetit, de peculio uel de in rem uerso agere potest; sed
huic sane plerumque expedit, hac potius actione uti quam
[291] tributoria; nam in tributoria eius solius peculii ratio habetur,
quod in his mercibus *erit*, quibus negotiatur filius seruusue,
*quod*que inde receptum erit, at in actione peculii, totius: et
potest quisque tertia forte aut quarta uel etiam minore parte
peculii negotiari, maximam uero partem *in praediis uel* in
aliis rebus habere; lo*nge* m*agis si* potest adprobari, id quod
debeatur, totum in rem patris dominiue uersum esse, ad hanc
actionem transire debet; nam, ut supra diximus, | eadem for- 217.
mula et de peculio et de in rem uerso agitur.

---

1) *Neglegenter omissum ed.* 1. *nunc Bgio monente restitui.*
2) *Ex mea cj. addidi.*

---

§. 74. *Cf.* §. 5. *I. ib.* §. 73.

75. Ex maleficiis filiorumfamilias seruorumue, ueluti si furtum fecerint aut iniuriam commiserint, noxales actiones proditae sunt, uti liceret patri dominoue aut litis aestimationem sufferre aut nox*ae* deder*e*: *erat* enim iniquum, nequitiam eorum ultra ipsorum corpora parentibus dominisue damnosam esse. **76.** Constitutae sunt autem noxales actiones aut legibus aut edicto: legibus, uelut furti lege XII tabularum, damni iniuriae lege Aquilia; edicto praetoris, uelut iniuriarum et ui bonorum raptorum. **77.** Omnes autem noxales actiones ca*put* sequuntur: nam si filius tuus seruusue noxam commiserit, quamdiu in tua potestate est, tecum est actio; si in alterius potestatem peruenerit, cum illo incipit actio esse; si sui iuris coeperit esse, directa actio cum ipso est, et noxae deditio extinguitur. ex diuerso quoque directa actio noxalis esse incipit: nam si paterfamilias noxam commiserit, et hic se in adrogationem tibi dederit aut seruus tuus esse coeperit, (*quod*) quibusdam casibus accidere primo commentario tradidimus, incipit tecum noxalis actio esse, quae ante directa fuit. **78.** Sed si filius patri aut seruus domino noxam commiserit, nulla actio nascitur: nulla enim omnino inter me et eum, qui *in* potestate mea est, obligatio nascitur; ideoque et si in alie-
218. nam | potestatem peruenerit aut sui iuris esse coeperit, neque cum ipso neque cum eo, cuius nunc in potestate est, agi potest. unde quaeritur, si alienus seruus filiusue noxam com-
miserit mihi, et is postea in mea esse coeperit potestate, [292]
utrum intercidat actio, an quiescat: nostri praeceptores intercidere putant, quia in eum casum deducta sit, in quo actio consistere non potuerit, ideoque, licet exierit de mea potestate, agere me non posse; diuersae scholae auctores, quamdiu in mea potestate sit, quiescere actionem putant, cum ipse mecum agere non poss*im*, cum uero exierit de mea potestate, tunc eam resuscitari. **79.** Cum autem filiusfamilias ex noxali causa mancipio datur, diuersae scholae auctores putant, ter

---

§. 75. = *pr.* §. 2 *fin. I. de noxal. act.* (4, 8). *Cf. Paul.* 2, 31. §. 7. *supra* 1, 140. §. 76. = §. 4. *I. ib.* §. 77. = §. 5. *I. ib. Cf. Paul.* 2, 31. §§. 8. 9. primo comm.] §. 160. §. 78. *Cf.* §. 6. *I. ib. L.* 18. 64. *D. de furt.* (47, 2). *L.* 37. *D. de noxal. act.* (9, 4).
§. 79. *Cf.* 1, 140 *seq.* 132. 135. *L.* 3. §. 4. *D. de hom. lib. exh.* (43, 29).

cum mancipio dari debere, quia lege XII tabularum cautum sit, '(*ne filius de potestate patris aliter*)[1] exeat, quam si ter fu*er*it mancipatus: Sabin*us* et Cassius ceterique nostrae scholae auctores sufficere unam mancipationem (*putant*); crediderunt enim, tres lege XII tabularum ad uoluntarias mancipationes pertinere.

80. Haec ita de his personis, quae in potestate (*sunt*), siue ex contractu siue ex *m*aleficio earum *controuer*sia '*s*it:[2] quod uero ad *eas* personas, quae in manu mancipioue sunt, i*ta* ius *di*ci*tur*, ut cum *e*x '*contr*act*u* earum 'ag*a*tur,[3] nisi ab eo, cuius iuri subiectae sin*t*, *in solid*um defendantur, bona, quae *e*arum *fu*tura *f*oren*t*, si *eius* iur*i* subiectae non essent, *uene*ant: sed cum rescissa *capitis deminutione* imperio continenti iud*ic*|*io* '*agitur, etiam cum ipsa muliere, quae in* 219. *manu est, agi potest, quia tum tutoris auctoritas necessaria* t. s.
[293] *non est*.[4] ———————————————— vv. 3—23.
——————— | — — — — — **81**. . . '*licere enim etiam*, *si f*ato *is f*uerit | *mortuus*, *mortuum dare;* 220. t. s.

———

1) *aliter* (alit) *in finem reieci*, *ut appareret*, *qua de causa librarius haec omiserit.* 2) ēēt *Sch.* esset *edd.* 3) ageretur *C. edd.* 4) *Sententiam ita perfeci* '*Gaius*' *p.* 175. — *Haec statim ea excepisse puto, quae habet pr. I. si quadr. paup.* (4, 8), *sed tantum haecce:* '*Animalium nomine*, *quae ratione carent*, *si qua lascivia aut feruore* (*alii:* '*pauore*') *aut feritate pauperiem fecerint, noxalis actio lege* XII *tabularum prodita est: quae animalia si noxae dedantur, proficiunt reo ad liberationem, quia ita lex* XII *tab. scripta est.*' *Non etiam cetera*, *quae ibi sequuntur*, *quae aliunde assuta esse constat. Gaius contra post haec dixisse videtur*, *illud omnium noxalium actionum commune esse, quod si servus vel animal ante litis contestationem mortuum sit, noxalis actio exstinguatur* (*L.* 1. §. 13. *D. si quadr.* 9, 1. *L.* 39. §. 4. *L.* 26. §. 4. *D. de noxal.* 9, 4). *Aliud iuris esse, si post litis contestationem moriatur* (*L.* 16. *D. de noxal. L.* 37. §. 1. *D. ad leg. Aquil.* 9, 2), *quo casu ne mortuum quidem hominem noxae dare reo licere. Plane si is ab alio occisus sit, quo nomine ei legis Aquiliae actio sit, aequum visum esse* (*haec in v.* 12. *comparent*), ut iudex, si *reus eam actionē* p̄*stare actori paratus sit, eum absolvat* (*L.* 1. §. 16. *D. si quadr.*). *Reliqua paginae pars fortasse controversiam spectabat nobis incognitam, an etiam si damnatus legis Aquiliae actionem actori cederet, liberaretur, quod si qui erant, qui existimarent, argumento sine dubio utebantur*

———

§. 80. *Cf.* 3, 84. 4, 38. 1, 184. 192. *Ulp.* 11, 27.

nam[1] *quamquam* dixímus, '*non* e*tiam*[2] *perm*issum '*reis* esse, *et*[3] mortuos homines dedere, tamen et si quis *eum* dederit, qui fato suo uita excesserit, aeque libera*tur*.

82. *Nunc admonendi sumus*, *agere posse quemlibet aut suo nomine aut alieno:* alieno, ueluti cognitorio, procuratorio, tutorio, curatorio, cum olim, 'q*uamdiu scilicet leg*is action*es* in usu *e*ssent, alter*ius* nomine agere non licere*t*,[4] '*nisi* pro popu*lo et libertat*is *causa*.[5] **83.** Cognitor autem certis uerb*is* in litem cor*am* aduersario substituitur: nam actor *ita* cognitorem dat: QVOD EGO A TE uerbi gratia FVNDVM PETO, IN EAM REM LVCIVM TITIVM *TI*BI COGNITOREM DO; ad*uersar*i*us* ita: QVANDOQVE TV A ME FVNDVM PETIS, [294] IN EAM REM PVBLIVM MEVIVM COGNITOREM DO. potest, ut actor ita dicat: QVOD EGO TECVM AGERE VOLO, IN EAM REM COGNITOREM DO; aduers*arius ita*: QVANDOQVE TV MECVM AGERE V*IS*, *IN EAM RE*M COGNITOREM DO: nec interest, praesens an absens cognitor detur; sed si absens datus fu*er*it, cognitor ita erit, si cognouerit *et susce*peri*t* officium

---

tur eo, *quod reus etiam sine culpa sua mortuum hominem dedendo liberaretur: eoque spectat* §. 81, *ad quam cf. Liv.* 8, 39. *Zonar.* 7, 26. 1) *Restitui partim ad sensum. Edd. tantum habent v.* enim. 2) *Scripsi; fuerit:* ñ etiã. 3) fuisse ei *ed. Bg. Sed fuerit in C.:* reis ēēt. 4) *Sic accuratius Sched. secutus dedi*, *in quibus* scilic. *notatum*, fuissent *perperam pro* essent *scriptum. Cf.* 1, 192. 4, 25. quo tempore erant legis actiones, in usu fuisset .... licere *ex Lachm. cj. ed. Bg. Sed de eiusmodi placito non recte dicitur*, *in usu esse*, *quamquam hoc vetus vitium irrepsit etiam in Inst. Ut nos ed. Bg.* 5. *nisi quod dedit* '*quidem*' *pro* '*scilicet*' *et retinuit* fuissent. 5) *In V*st *esse videri* nisi ex quibusdam causis *Karlowa Röm. Civilproc. p.* 354. *auctor est* (?).

---

§§. 82—102. *Cf. Fr. Vat.* 317—341. *Paul.* 1, 2. 3. §. 82. = *pr. I. de iis*, *per quos agere poss.* (4, 10). cum olim *etc.*] *cf. L.* 123 *pr. D. de reg. iur.* (50, 17). *L.* 3. *C. de vindicta* (7, 1). pro populo] *cf. Cato apud Fest. ep. v. Vindiciae p.* 376. pro lib.] *cf. Fr. Vat.* 324. *supra* §. 14. *Liv.* 3, 45. *Donat. ad Terent. Adelph.* 2, 1. *v.* 40. *De actore* '*pro tutela*' *cf. ad* 1, 184. §. 83. *Cf. Fr. Vat.* §§. 318 *seq.* 329. *Fest. ep. v. Cognitor. p.* 57. *Schol. Cic. Divin.* 4. *p.* 104 *Bait. Isidor. differ.* 123. *Interpr. ad L.* 7. *Th. C. de cognit.* (2, 12). *Cic. pro Rosc. Com.* 18. *Horat. Sat.* 2, 5. *v.* 38. AGERE VOLO] *cf. L.* 15. *D. ratam rem* (46, 8). *Zeitschr. f. gesch. RW. XIII. p.* 306.

cognitoris. **84**. Procurator uero *n*ullis certis uerbis in litem (*sub*)*sti*tuit*ur;* sed ex solo mandato, et absente et ignorante aduersario, constituitur: quin etiam sunt, qui putant, *uel eum* procuratorem uideri, cui non sit mandatum, si modo bona fide accedat a*d* negotium et caueat, ratam rem dominum habiturum: igitur ets*i non* edat mandatum, 'pl*erum*q*ue tamen admitti*t*ur*,[1] | quia saepe mandatum initio litis in obscuro est 221.
et postea aput iudicem ostenditur. **85**. Tutores autem et curatores quemadmodum constituantur, primo commentario rettulimus. **86**. Qui autem alieno nomine agit, intentionem quidem ex persona domini sumit, condemnationem autem in suam personam conuertit: n*am* si uerbi gratia Lucius Titius (*pro*) Publio Meuio agat, ita formula concipitur: SI PARET, NVMERIVM NEGIDIVM PVBLIO MEVIO SESTERTIVM X MILIA DARE OPORTERE, IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM LVCIO TITIO SESTERTIVM X MILIA CONDEMNA. SI NON PARET, ABSOLVE; in rem quoque si agat, intendit: PVBLII *MEVII* REM ESSE EX IVRE QVIRITIVM, et condemnationem in suam personam conuertit. **87**. Ab aduersarii quoque parte si interueniat aliquis, cum quo actio constituitur, intenditur, dominum dare oportere, condemnatio autem in eius personam conuertitur, qui
[295] iudicem accepit; sed cum in rem agitur, nihil in *in*tentione facit eius persona, cum quo agitur, siue suo nomine siue alieno aliquis iudicio interueniat: tantum enim intenditur, rem actoris esse.

88. Videamus nunc, quibus ex causis is, cum quo agitur, uel hic, qui 'a(*git*, *co*)gat*ur* satisdare.[2] **89**. Igitur si uerbi gratia in rem tecum aga*m*, satis mihi dar*e* de*bes*: a*e*quu*m* enim uisum est, (*te i*)deo quod interea tibi rem, quae an a*d* te

---

1) *Sched. Goesch. secutus restitui* (plerūq. tm̄ adm̄tit'). procu*rator******* edd. ex Lachm. cj.* proc*urator admittitur ed. mea* 1.
2) agi*t* satis dare [*debeat*] *ed. Bg.* 5.

---

§. 84. *Cf.* §. 1. *I. ib. Paul.* 1, 3. *Consult.* 3. *Fr. Vat.* 112. 333. *Schol. Cic. cit. Cic. pro Caec.* 20. §. 57. *L.* 3. *Th. C. de cognit.* (3, 12). igitur etsi] *cf. L.* 11. *D. ratam rem* (46, 8). *L.* 3. §. 2. *D. iudic. solvi* (46, 7). §. 85. = §. 2. *I. ib. Cf.* 1, 144 *seq.* §. 86. *Cf. Theophil.* 4, 10. §. 2. *supra* §. 55. *L.* 9. *C. de procur.* (2; 13). *Cic. pro Rosc. Com.* 18. §. 87. *Cf. Fr. Vat.* 340 (1). §. 89. *Cf. pr. I. de satisd.* (4, 11). *Paul.* 1, 11. §. 1.

pertineat dubium (*est*), possidere conceditur, cum satisdatione mihi cauere, ut si uictus sis, nec rem ipsam restituas, nec litis aestimationem sufferas, sit mihi potestas aut tecum agendi
222. aut cum sponsoribus | tuis. **90.** Multoque magis debes satisdare mihi, si alieno nomine iudicium accipias. **91.** Ceterum cum in rem actio duplex *sit*, aut enim per formulam petitoriam agitur aut per sponsionem, siquidem per formulam petitoriam agitur, illa stipulatio locum habet, quae appellatur IVDICATVM SOLVI, si uero per sponsionem, illa, quae appellatur PRO PRAEDE LITIS 'ET[1] VINDICIARVM. **92.** Petitoria autem formula haec est, qua actor intendit, rem suam esse. **93.** Per sponsionem uero hoc modo agimus: prouocamus aduersarium tali sponsione: SI HOMO, QVO DE AGITVR, EX IVRE QVIRITIVM MEVS EST, SESTERTIOS XXV NVMMOS DARE SPONDES? deinde formulam edimus, qua intendimus, sponsionis summam nobis dar*i* oportere; qua formula ita demum uincimus, si probauerimus, rem nostram esse. **94.** Non tamen haec summa sponsionis exigitur: nec enim poenali*s* est, sed praeiudicia*l*is, et propter hoc solum fit, ut per eam de re iudicetur; unde etiam is, cum q*uo agitur*, *non restipu*la*tur; i*de*o* autem appellata est PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM stipulatio, *qu*ia in locum praedium successit, 'qui[2] olim, [296]
cum lege agebatur, pro lite et u*in*diciis, id est pro re et fructibus, a possessor*e* petitori dabantur.[3] **95.** Ceterum si aput centumuiros agitur, summam sponsionis non per formulam petimus, sed per legis actionem, sacramento inde (*quingenario*) re*o* prouocat*o*;[4] eaque sponsio sestertiorum CXXV num-

1) *Hoc deletum malim; cf.* §. 94. 2) *Ita Sched.* quia *ed. Bg. Sed tunc esse deberet:* et quia. *Nunc* 'nam' *ed. Bg.* 5. 3) praedes *addit C. ed. Bg.* 4) *In C. post* sacramento *ratione etiam habita Goesch. Sched. fuisse videbatur* Dariol repuocata (*pro* reo prouocato)

§. 90. *Cf. pr. I. cit. Fr. Vat.* 317. *L.* 53. *D. de procur.* (3, 3). §§. 91—93. *Cf.* §§. 1. 16. *Fr. Vat.* 336. *Valer. Prob.* 4. *Cic. Verr.* 1, 45. §§. 115. 116. 2, 12. §. 31. formulam petit.] *cf.* §. 4. *I. de interd.* (4, 15). *L.* 36. *D. de rei vind.* (6, 1). IVDIC. SOLVI] *cf. L.* 6. 9. *D. iudic. solvi* (46, 7). PRO PRAEDE L. V.] *cf. L.* 33. *D. de fideiuss.* (46, 1). *L.* 11. *D. iudic. solvi* (46, 7). *Paul.* 5, 9. §. 2.
§. 94. *Cf.* §§. 13. 165. *Cic. pro Quint.* 8. §. 95. *Cf.* §. 31. per legis actionem] *Antea etiam ipsa hereditas per legis actionem vindi-*

[297] morum 'fieri solet[1] | propter legem — — —.[2] **96**. Ipse autem, qui in rem agit, si suo nomine agit, satis non dat. **97**. Ac nec si per cognitorem quidem aga*tur*, ulla satisdatio uel ab ipso uel a domino desideratur: cum enim certis et quasi sollemnibus uerbis in locum domini substituatur cognitor, merito domini loco habetur. **98**. Procurator uero si agat, satisdare iubetur ratam rem dominum habiturum: periculum *enim est*, ne iterum domin*us* de eadem re experiatur; quod periculum (*non*) interuenit, si per cognitorem actum fuit, quia de *q*ua re quisque per cognitorem egerit, de ea non magis amplius actionem habet quam si ipse egerit. **99**. Tutores et curatores eo modo, quo et procur*atores*, satisdare 223.
debere, uerba edicti faciunt; sed aliquando illis satisdatio remittitur. **100**. Haec ita, si in rem agitur; si uero in personam, ab actoris quidem parte quando satisdari debeat, quaerentes, eadem repetemus, quae diximus in actione, qua in rem

---

quod interpretabar quingenario (*cf.* 4, 15) reo prouocato. *Neque enim poterat Gaius sacramenti summam omittere, cum sponsionis definiret; ad centumviros vero de rebus maioribus tantum actum esse constat et Valerius Probus tantum sacramentum quingenarium novit. iam cum Studemundus testetur, in C.* Dario *non fuisse, hoc a librario omissum statui ideoque nunc unciis inclusi, antea vero* inde, *quod a C. signis non abhorret, scripsi.* sed per legis actionem; sacramento enim reum prouocamus *edd. et mea* 1., *in qua pro* reum *cj.* possessorem *notis scriptum.* [1]) fit *scilicet edd. meae* 1. 2. *Quod in C. certo non esse*, fieri solet *scriptum fuisse posse, cum Studemundus testetur, nunc hoc edidi.* [2]) *Legis nomen in Sched., quibuscum consentit* V^{st}, *est incertum. Videtur* Crepereiam; *aliis:* Papiriam. *Nunc vix dubito, id quod in C. conspicitur, corrupte esse scriptum pro* legē iūl. papiriam = legem Iuliam Papiriam, *quae lex a.* 324 (*Cic. de rep.* 2, 35. *Liv.* 4, 30) *etiam hoc videtur sanxisse, ne sacramentum rei, qua de ageretur, summam excederet. Cf. notata supra ad Cod. p.* 192 *v.* 1—10.

---

cabatur. Cic. Verr. 1, 45. *de orat.* 1, 38 *fin. quod postea abolitum; neque enim vindicias hereditatis dici placuit, cuius nullum retinendae possessionis interdictum erat. Cf. Valer. Prob.* 4. §. 97. *Cf.* §. 83. *Fr. Vat.* 317. §. 98. *Cf. pr. I. h. t. L.* 33. §. 1. *L.* 39. §. 1. *D. de proc.* (3, 3). *Fr. Vat.* 333. *Consult.* 3. *L.* 22. §. 8. *D. ratam rem* (46, 8). *L.* 11. §. 7. *D. de exc. rei iud.* (44, 2). §. 99. *Cf. pr. I. de satisd.* (4, 11) *cum Theoph.* uerba edicti] *L.* 33. §. 3 *cit.* remittitur] *cf. L.* 23. *D. de admin. et per.* (26, 7). *L.* 13. *C. eod.* (5, 37). §. 100. = *pr. I. cit. Cf.* §. 96.

agitur. **101**. Ab eius uero parte, cum quo agitur, siquidem alieno nom*in*e aliquis interuen*i*at, omnimodo satisdari debet, quia nemo alienae rei sine satisdatione defensor idoneus intellegitur; sed siquidem cum *cognit*ore agatur, dominus satisdare iubetur; si uero cum procuratore, ipse procurator. idem et de tutore et de curatore iuris est. **102**. Quodsi proprio
224. nomine aliquis iudicium[1] *accip*ia*t* | in personam, certis ex causis (*iudicatum solui*)[2] satisdari solet, qua*s* ipse praetor significat: quarum satisdationum duplex causa est, nam aut propter genus actionis satisdatur, aut pro*pter* persona*m*, quia suspecta sit: propter genus actionis, uelut iudicati depensiue, aut cum de moribus mulieris agetur; propter personam, uelut si cum eo agitur, qui decoxerit, cuiusue bona (*a*) creditoribus possessa proscriptaue *s*unt, siue cum eo herede agatur, quem praetor suspectum aestimauerit.

103. Omnia autem iudicia aut legitimo iure consistunt aut imperio contin*e*ntur. **104**. Legitima sunt iudicia, quae in urbe Roma uel intra primum urbis Romae miliarium inter [298]
omnes ciues Romanos sub uno iudice accipiuntur; eaque *e* lege Iulia iudicia*ria*, nisi in anno et sex mensibus iudicata

---

[1]) *Addit C.* aliquid *quod fortasse retinendum* (aliquod). [2]) *Ex geminatione* ($\overline{\text{is}}$) *addidi.*

---

§. 101. *Cf.* §. 1. *I. ib. L.* 46. §. 2. *D. de proc.* (3, 3). *Fr. Vat.* 317. 336. *Cic. pro Quint.* 7. §. 29. *Verr. lib.* 2. 24, 60. *L.* 10. *D. iudic. solvi* (46, 7) (*ubi Modestinus* '*ab ipso cognitore*' *scripserat*). §. 102. *Cf.* §. 1 *fin. I. ib. Fr. Vat.* 336. *Lex Iul. munic.* 113 *seq.* iudicati dep.] *cf.* §§. 25. 186. de moribus] *cf. Ulp.* 6, 9. 12. *L.* 15. §. 1. *D. sol. matr.* (24, 3). *L.* 1. *Th. C. de dote* (3, 13). *L.* 11. §. 2. *C. de repud.* (5, 17). *L. un.* §. 5. *C. de rei ux. act.* (5, 13). *supra* §. 44. qui decoxerit] *cf. lex Iul. cit. v.* 114. 115. cuiusue bona] *ibid. v.* 116. 117. *supra* 3, 79. *Cic. pro Quint.* 8. *L.* 33. §. 1. *D. de reb. auct. iud.* (42, 5). siue cum eo] *cf. L.* 31. *D. eod.* §. 103. *Cf.* 1, 184. 3, 181. 4, 80. *Ulp.* 11, 27. *Cic. pro Flacco* 21. §. 50.

§. 104. intra — miliarium] *cf. Liv.* 3, 20. *Dio* 51, 19. *Becker Röm. Alterth. II.* 2. *p.* 285. lege Iulia] *cf.* §. 30. *Gell.* 14, 2. *Antea perpetua erant. Cic. Verr. I.* 10. §. 30. *Leg. Acil. repet. v. XXVII.* anno et sex m.] *cf. Tacit. A.* 6, 16. litem mori] *cf. L.* 18. §. 4. *D. de dolo m.* (4, 3). *L.* 32. *D. de iudic.* (5, 1). *L.* 30. §. 1. *D. ad l. Aquil.* (9, 2). *L.* 3. §. 1. *D. quae in fraud.* (42, 8). *L.* 2. *D. de div. temp.* (44, 3). *L.* 2. *D. iudic. solvi* (46, 7). *L.* 10. *D. de stip. praet.* (46, 5). *L.* 8. *D. ratam rem* (46, 8).

fuerint, expirant: et hoc est, quod uulgo dicitur, e lege Iulia litem anno et sex mensibus mori. **105.** Imperio uero continentur recuperatoria et quae sub uno iudice accipiuntur interueniente peregrini persona iudicis aut litigatoris; in 'ea*dem*[1] causa sunt, quaecumque extra primum urbis Romae miliarium tam inter ciues Roma*nos* quam inter peregrinos accipiuntur: ideo autem imperio contineri iudicia dicuntur, quia tamdiu ualent, quamdiu is, qui ea praecepit, imperium habebit. **106.** Et siquidem imperio continenti iudicio 'peractum[2] fuerit, siue in rem siue in personam, siue ea formula, quae in fa|ctum concepta est, siue ea, quae in ius habet inten- 225.
tionem, postea nihilominus ipso iure de eadem re agi potest; et ideo necessaria est exceptio rei iudicatae uel in iudicium deductae. **107.** 'At *si*[3] legitimo iudicio in personam actum sit ea formula, quae iuris ciuilis habet intentionem, postea ipso iure de eadem re agi non potest, et ob id exceptio superuacua est; si uero uel in rem uel in factum actum fuerit, ipso
[299] iure nihilominus postea agi potest, et ob id exceptio necessaria est rei iudicatae uel in iudicium deductae. **108.** Alia causa fuit olim legis actionum: nam qua de re actum semel erat, de ea postea ipso iure agi non poterat; nec omnino ita,

---

1) *Ex Goesch. ed.* ea *ed. Bg.* 2) *Sic C.; nec mutare ausim, licet dubii aliquid moveat, quod subiectum deest; nam si actor non peragebat, sed causam relinquebat, ut iudicium finito imperio eius, qui id praeceperat, plane solveretur, neque rei iudicatae neque rei in iudicium deductae exceptio iterum agenti obstabat* (*Cic. pro Flacco* 21. §. 50); *sed et iudicio tali petitum, cum litis contestatione peremptum non esset* (3, 180), *in compensationem deduci poterat. L.* 8. *D. de compens.* (16, 2). *Unde quaerebatur, an iudex recte et ordine faceret, si quemadmodum iudicaturus esset, ante ostenderet. Gell.* 14, 2. actum *edd.* 3) *Ex Goesch. ed.* at uero (*si*) *ed. Bg.*

---

§. 105. recuperatoria] *cf. Fest. ep. v. Reciperatio. Cic. Verr.* 3, 28. §. 69. interuen. peregr. pers.] *cf. Cic. pro Flacco* 21. §. 50. *Verr. II.* 2, 13. quamdiu *etc.*] *cf. L.* 13. *D. de iurisd.* (2, 1). *L.* 49. §. 1. *D. de iudic.* (5, 1). §§. 106. 107. *Cf.* 3, 181. 4, 121. 123. *L.* 1. *C. si adv. rem iudic.* (2, 27). *Cic. de orat.* 1, 37. §. 168. §. 108. *Cf.* §§. 11. 30. *Or. pro domo* 29. — *Terent. Phorm.* 2, 3. *v.* 56 *seq. Donat. ad Adelph.* 2, 2. *v.* 24. *Andr.* 3, 11. *v.* 7. *Eunuch.* 1, 1. *v.* 9. *Phorm.* 1, 4. *v.* 31. *Serv. ad Aen.* 2, 424. *Quintil. I. O.* 7, 6. §. 1.

ut nunc, usus erat illis temporibus exceptionum. **109.** Ceterum potest ex lege quidem esse iudicium, sed legitimum non esse; et contra ex lege non esse, sed legitimum esse; (*nam si*) uerbi gratia ex lege Aquilia 'uel *Publili*a[1] uel Furia in prouinciis agatur, imperio continebitur iudicium; idemque iuris est et si Romae aput recuperatores agamus, uel aput unum iudicem interueniente peregrini persona; et ex diuerso si ex ea causa, ex qua nobis edicto praetoris datur actio, Romae sub uno iudice inter omnes ciues Roman*o*s accipiatur iudicium, legitimum est.

110. Quo loco admonendi *su*mus, eas quidem actiones, quae ex lege senatusue consultis proficiscuntur, perpetuo
226. solere praetorem accommodare, | eas uero, quae ex propria ipsius iurisdictione pendent, plerumque intra annum dare. **111.** Aliquando tamen '*has quoque perpetuo dat*, *uelut quibus*[2] imitat*ur* ius legitimum: quales sunt eae, quas[3] *bonorum posse*ssoribus ceterisque, *qui* heredis loco sunt, *accommodat*. *fur*ti quoque manifesti actio, quamuis ex ipsius praetoris iurisdiction*e pro*ficiscatur, perpetuo datur; et merito, '*cum tantum*[4] pro capitali poena pecuniaria constituta sit.

112. Non[5] omnes actiones, quae in al*iquem aut ipso iure* [300]
*com*petunt aut a praetore dantur, etiam in heredem *aeque competunt* a*ut da*ri solent: est enim certissima iuris regula, ex malefici*is* poenales actiones in heredem nec conpetere '*nec a praetore dari*,[6] uelut furti, ui bonorum raptorum, iniu-

[1]) u ollinia *Sched.* uel Ouinia *edd. Sed certo non incognitam aliquam sed talem legem et hic Gaius commemoravit, cuius ipse ante mentionem fecerat. Ex* Atinia *lege* (*ex Dirks. cj.*) *nec actio ulla erat. Itaque scriptum fuisse videtur* u oblilia (*vel* u oulilia), *littera* p (*post* u) *evanida vel ab ipsa* u *absumpta. Antiquior erat lex Publilia quam Furia.* [2]) *Ex mea cj. restitui. Multa alia cj. Bg. ed.* 5. [3]) *'praetor' addit ed. Bg., quod nec in Inst. legitur.* [4]) c (= cum) *C. edd. quod factum puto ex* ctt, *quasi esset* cū. [5]) *Malim* Neque *vel* Nec. *Inst.:* Non autem. [6]) *Ad sententiam restitui. 'nec dari solere' Goesch. cj. 'nec praetorem dare'*

§. 109. ex l. Aquilia] *cf.* 4, 37. 3, 210 *seq.* Publilia] *cf.* 3, 127. Furia] *cf.* 3, 121. in prouinciis] *sed ex Italico contractu; cf.* 3, 121. *De actione ex lege Furia cf. 'Gaius' p.* 88. §§. 110. 111. *Cf. pr. I. de perp. et temp. act.* (4, 12) *cum Theoph.* §. 112. = §. 1. *I. ib. cum Theoph. Cf. L.* 111. §. 1. *D. de reg. iur.* (50, 17).

riarum, damni iniuriae: *sed 'heredi defuncti*[1] actoris huiusmodi actiones com*petunt* nec denegantur, excepta iniuriarum actione et si qua alia similis inueniatur actio. **113.** Aliquando tamen (*etiam*) ex contractu actio neque heredi neque in heredem conpetit: nam adstipulatoris heres non habet actionem, '*contra*[2] sponsoris *et* fidepromissoris heres non tenetur.

114. Superest,[3] ut d*i*spiciam*us*, si ante rem iudicatam is, cum quo agitur, post acceptum iudicium satisfaciat actori, quid officio iudicis conueniat, utrum absoluere, an ideo potius damnare, quia iudicii accipiendi tempore in ea causa ' fu*er*it,[4] ut damnari debeat: nostri praeceptores absoluere eum debere existimant; nec interes*se*, cuius generis *s*it iudicium: et | hoc 227.
est, quod uolgo dicitur, Sabino et Cassio placere, omnia iudicia esse absolutoria. '*diuersae autem scholae auc|tores de bonae* fidei *quidem iudiciis*[5] idem sentiunt, q*uia* in '*his sci*l|*icet*[6] iudiciis liberum est officium iudicis. tantumdem | ' et*iam de in*[7] rem actionibus putant, ' quia i*b*i quoque *officio iudi*|cis id 'ipsum *continetu*r, reum, *si* a*rbitrat*u *eius restituat*,[8]
[301] | absol*ui debere.*[9] *eiusdemque naturae sunt et in personam actiones*, | quibus q*uisque ita conue*nit*ur*, *ut in*

Rudorf. cj. [1]) *Incognitam sibi siglam, qua in Fr. Vat. voc.* defuncti *saepissime notatur, librarius post* h'di (= heredi) *bis scripsisse videtur.* '*heredi*' *ed. Bg. Sed ed.* 5. *ut nos.* [2]) *Eius v. siglam C. habere videtur.* '*et*' *edd.* [3]) *scilicet*, *ut locum de actionibus absolvamus.* [4]) fuit *Sched. edd.* [5]) *Ad sententiam restitui. Puta in C. fuisse:* de bf quid iudiis. [6]) *Fuerit:* his sc|il. '*his quidem*' *Goesch. cj.* [7]) *Ex Goesch. cj. restitui.* [8]) *Restitui. Notatum puta* offo — ipsū 7tinet' reū — e'. [9]) *Restitui;* ad sol ... *C. edd. — Quae deinceps v.* 7—22. *perierunt, adhibitis singulis vocibus C. et litterarum vestigiis adhuc conspicuis, ad sententiam refeci. Edd. singulas tantum quasdam voces exhibent. De re cf.* 4, 47. 141. 163. §§. 27. 31. *I. de act.* (4, 6). *Gaius L.* 10. §. 1. *D. quod met. c.* (4, 2), *et quod ad actionem de eo, quod certo loco dari promissum est*, §. 33. *med. I. de act.* (4, 6). *L.* 1. (*Gaii*) *L.* 2 *pr. L.* 3. *L.* 4. §. 1. *D. de eo q. c. loco* (13, 4). *Arbitrariae actionis nomen consulto Gaius h. l. videtur vitavisse. Cf.* §. 163.

---

§. 113. *Cf.* §. 1. *I. cit. supra* 3, 114. 120. §. 114. *Cf.* §. 2. *I. ib. supra* 3, 180. §. 31. *I. de act.* (4, 6). *L.* 73 *fin. D. de procur.* (3, 3). *L.* 33. §. 1. *D. de solut.* (46, 3). *L.* 4. *D. iudic. solvi* (46, 7). — *L.* 38 §. 7. *D. de usur.* (22, 1). *L.* 60 *pr. D. de cond. indeb.* (12, 6).

intentione res ipsae, | *de quibus agitur*, pet*a*ntur, et adiicia*n*-*tur deinde verba:* NISI RESTITV|AT; interdum enim *ita com*-*parata est actio*, *ut per eam magis ipsas* | *res*, *quas in* in-*tentione petimus*, *reddi nobis nostra inter|sit*, *quam ut reus condemnetur: quod ut efficiat praetor*, | *uerba illa formulae ad* conde*mnationem inserit*. | *Sed et de eo sic agere* nobis permit*titur*, *quod alio loco* | petim*us*, *quam* quo *dari promissum est*, *quae acti*o *tam* | actori quam *reo utilis est: nam actor ea facultatem alio* | loco, quam *quo dari promissum est*, *agendi nanciscitur*, *reus uero*, | *qui uerbi gratia Ephesi se frumentum daturum promisit*, *si* | paratus *sit* actori *soluere*, *quanti id Ephesi sit*, | uel ex causa caue*at*, *se Ephesi daturum esse*, *absoluitur*. | *Praeter h*as *uero actiones diuersae scholae auctoribus non uidetur reus absolui posse*, *si satisfaciat*, *postquam* | actum fuit.[1]

115. Sequitur, ut de exceptionibus dispiciamus. **116**.
228. Conparatae | sunt autem exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur: saepe enim accidit, u*t* quis iure ciuili teneatur, sed iniquum sit, eum iudicio condemnari. uelut (*si*) stipulatus sim 'a*bs*[2] te pecuniam tamquam credendi causa numeraturus, nec numerauerim; nam eam pecuniam a te peti posse certum est, dare enim te oportet, cum ex stipulatu 'ten*e*aris;[3] sed quia iniquum est, te eo nomine condemnari, placet, per exceptionem doli mali te defendi debere. item si pactus fuera tecum, ne id, quod mihi debeas, [302]
a te petam, nihilominus id 'ips*o iure* te[4] petere possum dare mihi oportere, quia obligatio pacto conuento non tollitur; sed placet, debere me petentem per exceptionem pacti conuenti repelli. **117**. In his quoque actionibus, quae (*non*) in personam sunt, exceptiones locum habent: uelut si metu me coegeris aut dolo induxeris, ut *t*ibi rem aliquam 'manc*ipi* mancipio

1) *Sequitur linea vacua.* 2) apa *Goesch. Sched.* a *Bl. Sched. edd.* 3) teneris *C. ed. Bg.* 4) *Scripsi Zeitschr. XIII. p.* 314. *collata* §. 54. ipsum a te *C.* ipso *iure* a te *ed. Bg.*

§. 115. = *pr. I. de except.* (4, 13). §. 116. *Cf. pr.* §§. 1—3. *I. ib. infra* §. 119. §. 117. *Cf.* §§. 4. 1. *I. ib.* fundum litig.] *cf. Fr. de i. fisci* 8. *L.* 1. §. 2. *D. quae res pign.* (20, 3). *L.* 1. §. 1. *L.* 2. *D. de litig.* (44, 6).

d*a*rem,[1] eam(*que*) rem a me petas, datur mihi exceptio, per
quam, si metus causa te fecisse uel dolo malo arguero, repel-
leris. item si fundum litigiosum sciens a non possidente
emeris eumque a possidente petas, opponitur tibi exceptio,
per quam omnimodo summoueris. **118.** Exceptiones autem
alias in edicto praetor habet propositas, alias causa cognita
accommodat. quae omnes uel ex legibus uel ex his, quae legis
uicem optinent, substantiam capiunt, uel ex iurisdictione prae-
toris proditae sunt. | **119.** Omnes autem exceptiones in con- 229.
trarium concipiuntur, qu*am* adfirmat is, cum quo agitur: nam
si uerbi gratia re*us* dolo malo aliquid actorem f*a*cere dicat,
qui forte pecuniam petit, quam non numerauit, sic exceptio
concipitur: SI IN EA RE NIHIL DOLO MALO AVLI AGERII
FACTVM SIT NEQVE FIAT; item si dicatu*r* contra pactionem
03] pecunia peti, ita concipitur exceptio: SI INTER AVLVM AGE-
RIVM ET NVMERIVM NEGIDIVM NON CONVENIT, NE EA PECV-
NIA PETERETVR; et denique in ceteris causis similiter concipi
solet: ideo scilicet, quia omn*is* exceptio obicitur quidem a reo,
sed ita formulae inseritur, ut condicionalem faciat condemna-
tionem, id est, ne aliter iude*x* eum, cum quo agitur, con-
demnet, quam si nihil in ea re, *qua* de agitur, dolo actoris
factum sit; item ne aliter iudex eum condemnet, quam si
nullum pactum conuent*um d*e non petenda pecunia factum
*fu*erit.[2]

---

[1]) mancipio ı demınansin *Sched. Non dubito, hoc fuisse:* mancipio dem (= darem) mancipi, *postremamque vocem, aliquando ante* mancipio *omissam, ubi desideratur, huc aberrasse, quod effecit, ut* que *post* eam *omitteretur. Cf. verborum in altero exemplo constructio.* mancipio d — — si* *ed. Bg.* m. dem; nam si *ed. Gneist. Ceterum Gaium dicere rem mancipi mancipio dari* (*quod offendit Bg. ad h. l. ed.* 5) *non magis hic mirari licet quam* 2, 204.: *quo ex loco ignorantes etiam discere possunt, mancipatae rei non necessario simul possessionem traditam esse, ideoque dominum factum eam a coacto mancipare possessore vindicare posse. Contra miror, Bgium ed.* 5. *edendo* rem aliquam mancipio dare *promitterem statuisse videri, eum qui rem dare promiserit, non in personam, sed in rem actione teneri.* [2]) erit *C. edd.*

---

§. 118. *Cf.* §. 7. *I. ib.* §. 119. *Cf. L.* 22 *pr. D. de except.* (44, 1). *Cic. de inv.* 2, 20. *Brisson. de form.* 5, 75 *seq. Zeitschr. f. gesch. RW. XIII. p.* 316.

120. Dicuntur autem exceptiones aut peremptoriae aut
dilatoriae. **121**. Peremptoriae sunt, quae perpetuo ualent,
nec euitari possunt, uelut quod metus causa aut dolo malo,
aut quod contra legem senatusue consult*um* factum est, aut
quod res iudicata est, uel in iudicium deducta est, item pacti
conuenti, 'quod factum[1] est, ne omnino pecunia peteretur.
122. Dilatoriae sunt exceptiones, quae ad tempus nocent.
ueluti illius pacti conventi, quod factum est uerbi gratia, ne
230. intra quinquennium peteretur; finito enim eo tempore | non
habet locum exceptio. cui similis exceptio est litis diuiduae
et rei residuae: nam si quis partem rei petierit et intra eius-
dem praeturam reliquam partem petat, hac exceptione sum-
mouetur, quae appellatur litis diuiduae; item si is, qui cum
eodem plures lites habebat, de quibusdam egerit, de quibus-
dam distulerit, ut ad alios iudices '*a*gant*ur*,[2] si intra eiusdem
praeturam de his, quas ita distulerit, agat, per hanc exceptio-
nem, quae appellatur rei residuae, summouetur. **123**. Obser- [304]
uandum est autem ei, cui dilatoria obicitur exceptio, ut differat
actionem; alioquin si obiecta exceptione egerit, rem perdit;
nec enim post illud tempus, quo integra re '(*eam*)[3] euitare
poterat, adhuc ei potestas agendi superest re in iudicium 'de-
ducta et per exceptionem perempta.[4] **124**. Non solum autem

---

1) *Ex Goesch. cj. cf.* §. 122. quod pactum *C.* (qucd *notatum*) quo pactum *ed. Bg. Sed* pactum est *pro* conuenit *apud ICtos non legi.* 2) egant *C.* eant *de Blum. cj. ed. Bg.* 3) *Addidi. Similiter ed. Bg.* 5. 4) deductae *et postea* peremptae *C. Quarum litterarum* (...e ...e) *toties a librario falso positarum conservandi studio Bg. ed.* 5. *abripi se passus est, ut supplementum post superest intrudendo hocce:* '*nam si agat, hac exceptione summouetur,*

---

§. 120. *Cf.* §. 8. *I. de exc.* (4, 13). §. 121. *Cf. L.* 3. *D. de except.* (44, 1). §. 8. *I. cit.* quod res iud. *etc.*] *cf.* §. 106. 3, 180. ne omnino *etc.*] *cf.* §§. 119. 126. §. 122. *Cf. L.* 3. *D. de exc.* (44, 4). §. 10. *I. eod.* (4, 13). litis diuiduae] *cf.* §. 56. *infra* §. 131. *Hinc maxime multum intererat, quod placuit, si quis una stipulatione complures res stipulatus erat, tot stipulationes esse quot res. L.* 32. *D. de evict.* (21, 2). *L.* 29 *pr. L.* 83. §. 4. *L.* 86. *D. de verb. obl.* (45, 1). rei residuae] *cf. L.* 10. *C. de iudic.* (3, 1). §. 123. *Cf. ad Herenn.* 1, 12. §. 22. *Cic. de inv.* 2, 19. §§. 57. 58. §. 10. *I. cit. cum Theoph.* §. 124. *Cf.* §. *ult. I. de exc.* (4, 13). *L.* 2. §. 4. *L.* 3 *fin. D. eod.* (44, 1). *Fr. Vat.* 322 *seq. Paul.* 1, 2. §§. 1—3. *L.* 19.

ex tempore, sed etiam ex persona dilatoriae exceptiones intelleguntur, quales sunt cognitoriae, uelut si is, qui per edictum cognitorem dare non potest, per cognitorem agat, uel '*is*, *qui*[1] dandi quidem cognitoris ius habeat, eum det, cui non licet cognituram suscipere: nam si obiciatur exceptio cognitoria, si ipse talis er*i*t, ut ei non liceat cognitorem dare, ipse agere potest; si uero cognitori non liceat cognituram suscipere, per alium cognitorem aut per semet ipsum liberam habet agendi potestatem, et tam hoc quam illo modo euitare '(*potest*)[2] exceptionem: quodsi dissi|mulaverit *ea*m et per 231.
cognitorem *egerit*, *rem perdit*. **125**. Se*d* peremptoria quidem exceptione cum r*eus per errorem* non fuit usus, in integrum restitu*itur seruan*dae exceptionis gratia: dilatoria uero si non *f*u*it* u*s*u*s*, an in integrum restitu*a*tur, quaeritur.

126. Interdum euenit, ut exceptio, quae prima facie iusta uideatur, inique noceat actori: quod cum accid*i*t, alia adiectione opus est adiuuandi actoris gratia: quae adiectio replicatio uocatur, quia per eam replicatur atque resoluitur uis exceptionis: nam si uerbi gratia pactus sim tecum, ne pecuniam, quam mihi debes, a te peterem, deinde postea in contrarium pacti s*i*mus, id est, ut petere mihi liceat, et, si agam tecum, excipias tu, ut ita demum mihi condemneris, si non conuenerit, ne eam pecuniam peterem, nocet mihi exceptio pacti conuenti; namque nihilominus hoc uerum manet, etiam

---

quae appellatur rei' nomen exceptionis induceret inauditum et prorsus mirabile, quippe a se ipsa appellatae. Sed (ut alia mittam) ne verum quidem est, per exceptionem rei in iud. deductae actorem potissimum submoveri; saepius summovebitur exceptione rei iudicatae. Ceterum verbis per exceptionem *Gaius aperte intellegit dilatoriam exceptionem, quae opposita effecit, ut reus absolvi deberet eoque modo res perimeretur, non exceptionem rei in iudicium deductae.*

1) *Haec C. et edd. non habent; quod vero paulo post ante* eum det *habent* s = sed, *videtur aliquando ex* isq *corruptum idque nostro loco restituendum.* 2) *H. l.* pe *post* euita-re *excidisse probabile est; ante* tam *habet ed. Bg.*

---

§. 2. *D. de prob.* (22, 3). *ad Herenn.* 2, 13. §. 20. *Quintil. I. O.* 3, 6. §. 70. 4, 4. §. 6. 7, 1. §§. 19 *seq.* §. 125. *Cf.* §§. 53. 57. 123. *L.* 2. *C. sent. resc. n. p.* (7, 50). *L.* 8. 12. 13. *C. de exc.* (8, 36).
§. 126. = *pr. I. de replic.* (4, 14).

si postea in contrarium pacti simus; sed qu*i*a iniquum est, me excludi exceptione, replicatio mihi datur ex posteriore pacto *hoc* modo: SI NON POSTEA CONVENERIT, VT EAM PECVNIAM PETERE LICERET. **126**ª. Item si argentarius pretium rei, quae in auctione uen*i*erit, persequatur, '*et* obici*a*tur[1] ei exceptio, ut ita demum emptor damnetur, si ei res, quam emerit, tradita '*sit*, *est ea*[2] iusta exceptio: sed si in auctione praedictum est, ne ante emptori traderetur res, quam si pre-
232. tium soluerit, replicatione | tali argentarius adiuuatur: AVT SI PRAEDIC*T*VM EST, NE ALITER EMPTORI RES TRADERETVR, QVAM SI PRETIVM EMPTOR SOLVERIT. **127.** Interdum autem euenit, ut rursus replicatio, quae prima facie iusta sit, inique reo noceat; quod cum accid*i*t, adiectione opus est adiuuandi rei gratia, quae duplicatio uocatur. **128.** Et si rursus ea prima facie iusta uideatur, sed propter aliquam causam inique actori noceat, rursus '*contra*[3] adiectione opus est, qua actor [306]
adiuuetur, quae dicitur triplicatio. **129.** Quarum omnium adiectionum usum interdum etiam ulterius quam diximus, uarietas negotiorum introduxit.

130. Videamus etiam de praescriptionibus, quae receptae sunt pro actore. **131.** Saepe enim ex una eademque obligatione aliquid iam praestari oportet, aliquid in futura praestatione est, uelut cum in singulos annos uel menses certam

---

[1]) obicitur *C. edd. At non necessario obicitur haec exceptio, sed potest obici re nondum tradita: nec facile aliter hoc exemplum Gaius construxisse credendus est atque superius. Itaque duas litteras, quae ante v.* emptor *legi non potuerunt, puto* et *fuisse et nostro loco* (*ubi deperditae effecerunt, ut* obicitur *scriberetur*) *restituendas. Nisi forte dicas fuisse ibi* ei *vel* ī. = iudex *legendumque* iudex empto*rem* damnet. [2]) '*esset*; quae est' *ex Lachm. cj. ed. Bg.* [3]) *ea ed. Bg.* ex *C. factum, ut puto, ex sigla v.* contra: *quam suspicor etiam excidisse* §. 127. *vel potius effecisse ut scriberetur* accidat *ante* adiectione, *cuius loco Inst. et illic habent* alia allegatione. *Cf.* 2, 24.

---

§ 126ª. *Cf. L.* 25. *D. de act. empti* (19, 1). §§. 127—129. *Cf. L.* 2. §. 3. *D. de except.* (44, 1). §. 127. = §. 1. *I. de replic.* (4, 14). §. 128. = §. 2. *I. ib.* §. 129. = §. 3. *I. ib.*
§. 130. pro actore] *cf.* §. 133. §. 131. *Cf. L.* 76. §. 1. *L.* 89. 125. *D. de verb. obl.* (45, 1). *L.* 23. *D. de exc. rei iud.* (44, 2). *Lib. meus* '*Gaius*' *p.* 179 *seq.* EA RES AG.] *cf. Probi not.* 'E. R. A. = *ea*

pecuniam stipulati fuerimus: nam finitis quibusdam annis aut mensibus, huius quidem temporis pecuniam praestari oportet, futurorum autem annorum sane quidem obligatio contracta intelligitur, praestatio uero adhuc nulla est; si ergo uelimus id quidem, quod praestari oportet, petere et in iudicium deducere, futuram uero obligationis praestationem 'in *integro*[1] relinquere, necesse est, ut cum hac praescriptione agamus: EA RES AGATVR, CVIVS REI DIES F*VI*T: alioquin si sine hac praescriptione egerimus, ea scilicet formula, qua incertum petimus, | c*uius* in*tentio* his uerbis concepta est: QVID*QVI*D 233.
PARET NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DARE. FACERE t. s.
OPORTERE, totam obligationem, id est e*tiam futura*m in hoc iudicium *deduc*imus et 'quia *per lit*is | *contestatio*n*e*m *consumitur*, n*ul*l*a nobis actio su*|perest, *si postea de* reli*qua praestatione agere uelimus.*[2] **131ª**. *I*|*te*m si uerbi gratia ex
307] empto agamus, *ut* no*bis* fund*us* mancipio detur, debemus *ita praescri*b*ere*: EA RES AGATVR DE FVNDO MANCIP*AN*DO, *ut* postea, si ue*limu*s uacuam possessionem nobis trad*i*, *de* tra*denda ea* uel *ex stipulatu* ue*l ex* emp*t*o a*gere possimus; nam si non* p*raes*cr*ibi*mus, totius illius iuris obligatio ill*a*

---

[1]) *Scripsi ex cj. v. d. Hoeven* (*Zeitschr. f. R. G. VII. p.* 259) *et Rudorfii probabili coll. Gai.* 4, 58. *L.* 44 *pr. D. fam. erc.* (10, 2). in incerto *C. edd. etiam meae* 1. 2., *factum id fortasse ab aliquo, qui putabat, cum eiusmodi futura obligatio in incerto sit* (*L.* 75. §§. 8. 9. *D. de verb. obl.* 45, 1), *eam in incerto relinqui, cum iudici quid de ea pareat, iudicandi potestas non detur.* [2]) *Restitui. Notatum erat* quia p(er) — contesta*7*ne c'sumit' — sup(er)e(st).

---

res agatur'. Cic. de orat. 1, 37. §. 168. *Arnob.* 7, 31. *Non huc pertinent verba* '*De Eadem Re Alio Modo*' (*Cic. de fin.* 5, 29. §. 88. *ad fam.* 13, 27.), *quae in libris actionum praescribebant, cum de eadem re etiam alia formula agi posset* (*v. gr.* 4, 47). stipulati fuer.] *Recte; nam si b. f. actione velut rei uxoriae vel ex locato agebatur neque eo nomine stipulatio iam intercesserat, ut in venditione de vacua possessione tradenda* (§. 131ª.), *poterat de futuris praestationibus simul ad interponendam cautionem agi* (*L.* 41. *D. de iudiciis* 5, 1. *Cic. pro Rosc. Com.* 4, 11) *ideoque praescriptio necessaria non erat.* ea sc. form. q. inc.] *cf. L.* 75. §. 9. *D. de verb. obl.* (45, 1). *supra* §§. 41. 54. §. 131ª. *Cf. L.* 48 §. 7. *D. de aedil. ed.* (21, 1), *ubi, quia in factum actio erat et iterum agenti doli replicatio proficiebat* (*cf. ad* §. 131.), *sola praedictio sufficiebat, ne de omnibus vitiis actum esse videretur. Similis est in rem actio* (*vel certi*

in*cer*ta actione: QVIDQVID OB EAM REM NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DARE FACERE OPORTE*T*, *per* intentionem[1] consumit*ur*, ut postea nobis agere uolen*tibus de* uacua possessione tradenda nulla supersit actio.[2] **132.** Praescr*iptione*s *autem* appellatas esse ab eo, *quod a*nte formulas praescrib*u*nt*ur*, plus quam manifestum est. **133.** Sed *h*is quidem temporibus, sicut supra quoque *ind*ic*auim*us, omnes praescriptiones ab actore proficiscuntur: olim aut*em* quaedam et pro reo opponebantur: qualis illa er*a*t praescriptio: EA RES AGATVR, S*I IN EA RE* PRAEIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT, q*ua*e nunc in speciem exceptionis deducta est, et locum habet, cum petitor hereditatis alio *g*e*nere* iudicii praeiudicium *heredit*at*i* faciat, uelut cum *res* sin*gulas petat; esset* enim
234. iniquum, 'prae*iudic*iu*m* f*ieri*[3] | ———————————
t. s. ———————

1) *Sic V*st *referente Bekkero* (*Aktionen p.* 343.) litis contestationem *edd. etiam meae* 1. 2. 2) *Sequitur spatium vacuum. Fortasse igitur excidit:* aut exceptione summoveamur; *agentes sc. ex stipulatu, quae actio ipso iure consumpta non est. Cf. L.* 9 *pr. D. de novat.* (46, 2). 3) *Ex Sched. restitui; notatum erat* piudium. *Puta fere secutum esse: 'quaestioni maiori, quae ad centumviros defertur, per minorem, de qua ad unum iudicem agitur.* (*Cf. L.* 12 *pr. C. de her. pet.* 3, 31.) *Et olim quidem, quamdiu ex hac causa praescribebatur, iudex principaliter de hoc cognoscebat, an hereditati praeiudicium fieret, quod si pronunciauerat, iudicium de singulis rebus petitis nullum erat, ideoque actor finita de hereditate quaestione, denuo eas petere poterat. Nunc uero cum in speciem exceptionis haec praescriptio deducta sit, nisi actor obiecta ea actionem differat, rem perdit, quia reus si praeiudicium fieri probauerit, absoluitur et iterum petenti actori nocet exceptio rei iudicatae.* 134. *Interdum uero etiam nostris temporibus praescriptio tam pro actore quam pro reo dari uidetur: quod accidit, cum de eo agimus, quod seruus dari stipulatus est. Licet enim eo nomine perinde no-*

———————

condictio) *ex speciali causa. L.* 11. §. 2. *D. de exc. rei iud.* (44, 2). *Item si quid extra ordinem petitur. L.* 78 *pr. D. de leg.* 2. ut postea *etc.*] *cum forte convenit, ut postea traderetur, vel cum interim intererat actoris, ne pignori obligaret venditor, vel ne creditores eius immitterentur et venderent. Nec in eiusmodi casibus nocebat exceptio litis dividuae. Cf.* §. 123. §. 133. *Cf. L.* 1. §. 1. *D. fam. erc.* (10, 2). *L.* 13. 16. 18. *D. de exc.* (44, 1). *L.* 25. §. 17. *D. de her. pet.* (5, 3). *L.* 12 *pr. C. eod.* (3, 31). — *Cic. de inv.* 2, 20. §§. 59. 60. *L.* 7. §. 1. *D. de iniur.* (47, 10). *L.* 2. §. 1. *D. vi bon. rapt.* (47, 8). supra] §. 130.

134. . . . . *inten*|tione formula det*erminatur* i*s*, *c*ui dar*i* 235.
oportet; et sane domino 'dar*i*[1] oportet, quod seruus stipu- *
latur; at in praescriptione de '*f*acto[2] quaeritur, quod secundum naturalem significationem uerum esse debet. **135.** Quae*cum*que autem di*x*imus de seruis, eadem de ceteris quoque personis, quae nostro iuri subiectae sunt, dicta intellegemus. **136.** Item admonendi sumus, si cum ipso agamus, qui incertum promiserit, ita nobis formulam esse propositam, ut prae-
[309] scriptio inserta sit formula*e* loco demonstrationis, hoc modo: IVDEX ESTO. QVOD AVLVS AGERIVS DE NVMERIO NEGIDIO INCERT*VM* STIPVLATVS EST', MODO CVIVS REI DIES FVIT, QVI*D*QVID OB EAM REM NVMERIVM NEGIDIVM AVLO *AGERIO* DARE FACERE OPORTET et 'reliqua. **137.** *Quod* si[3] cum sponsore aut fideiussore aga*tur*, praescribi solet in persona quidem sponsoris hoc modo: EA RES AG*A*TVR, QVOD AVLVS AGERIVS DE LVC*I*O TITIO INCERTVM STIPVLATVS *EST*, QVO

---

bis actio competat, atque si ipsi stipulati essemus, tamen quia ea, quae facti sunt, ex persona stipulatoris pendent, uelut si Stichus seruus meus ita stipulatus sit: X MILIA AVT FVNDVM, VTRVM VOLAM, DARE SPONDES? SPONDEO; utriusque litigatoris interest, ut sciatur, quis stipulatus sit. itaque formula datur cum praescriptione uelut hoc modo: EA RES AGATVR, QVOD STICHVS AVLI AGERII SERVVS DE NVMERIO NEGIDIO STIPVLATVS EST. SI PARET NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DECEM MILIA DARE OPORTERE et reliqua: hoc est, in inten|tione formulae' *etc. Cf. Zeitschr. f. gesch. RW. XIII. p.* 326. *Exemplum sumsi ex L.* 76 *pr. et Gaii L.* 141 *pr. D. de verb. obl.* (45, 1). [1]) dare *C. edd., quod saepius tacite correximus.* [2]) *Ex Savinii cj.* pacto *C. edd.* [3]) reliq̄ā si *C. pro* reliq̄q̄ si, *ut puto.* reliqua. Si *edd.*

*) *Pag.* 235 *et* 236 *folium sunt non rescriptum, extra C. Veronensem servatum, et iam ante eum detectum a Maffeio, deinde ab Hauboldo* (*Zeitschr. f. gesch. RW. III.* p. 140—146) *publici iuris factum, cuius imago delineata extat ad calcem ed. Goesch.*

---

§. 134. 135. *Cf.* §. 2. *I. de stip. serv.* (3, 17). *L.* 76 *pr. L.* 141 *pr. D. de verb. obl.* (45, 1). *L.* 44 *pr. D. de cond. et dem.* (35, 1).

§§. 136. 137. *Cf.* '*Gaius*' *p.* 77 *seq., ubi tamen per errorem in exemplo formulae certam intentionem pro incerta posui.* MODO CVIVS *etc.*] *ut hoc modo id, cuius rei dies erat, quasi separata res, ad praeceptum illud redigeretur, tot stipulationes esse quod res. Cf. ad* §. 122. *Secus in ex empto actione, ubi non initium obligationis, sed praestationis effectus spectatur.*

NOMINE NVMERIVS NEGIDIVS SPONSOR EST, CVIVS REI DIES FVIT; in persona uero fideiussoris: EA RES AGATVR, QVOD NVMERIVS NEGIDIVS PRO LVCIO TITIO INCERTVM FIDE SVA ESSE IVSSIT, CVIVS RE*I* D*I*E*S* FVIT; deinde formula *s*ubi*c*itur.

138. Superest,[1] ut de interdictis dispiciamus.

139. Certis igitur ex causis praetor aut proconsul principaliter auctoritatem suam finiendis controuersiis *inter*ponit: quod tum maxime facit, cum de possessione aut quasi possessione inter aliquos contenditur; et in summa aut iubet aliquid fieri aut fieri prohibet: formulae autem 'et uerborum[2] con-
236. ceptiones, quibus in | ea re utitur, 'dec*reta* aut interdicta
non rescr. uocantur: [**140.**] decreta,[3] cum fieri ali*q*uid iubet, uelut cum praecipit, ut aliquid exhibeatur aut restituatur: interdicta uero, cum prohibet fieri, uelut cum praecipit, ne sine uitio possidenti uis fiat, neue in loco sacro aliquid fiat: unde omnia interdicta aut restitutoria aut exhibitoria aut prohibitoria uocantur. **141.** Nec tamen cum quid iusserit fieri aut fieri prohibuerit, statim peractum est negotium, sed ad iudicem [31
recuperatoresue it*ur* et ibi editis formulis quaeritur, an aliquid aduersus praetoris edictum factum sit, uel an factum non sit, quod is fieri iusserit. et modo cum poena agitur, modo sine poena: cum poena, uelut cum per sponsionem ag*i*tur, sine poena, uelut cum arbiter petitur; et quidem ex prohibitoriis interdictis semper per sponsionem agi solet, ex restitutoriis uer*o* uel exhibitoriis modo per sponsionem, modo per formulam agitur, quae arbitraria uocatur.

---

1) *Scilicet ex ordine iudiciorum, absoluta actionum et exceptionum materia.* 2) *Transposui.* uerborum et *C. edd. etiam mea* 1. *Sed nec dicitur verborum formula nec conceptio simpliciter. Cf.* §. 30. 3) interdicta dec *** uocantur āt decreta *C. ut quattuor tantum litterae* reta *periisse videantur. Transposita videntur prius* decreta *et* aut, *propterea*que aut *mutatum in* āt (autem). *Cf. praeter superiora* aut iubet ... aut f. prohibet *Lex Rubr. c.* 19. '*decernet interdicetue*'. interdicta dec*retaue* uocantur. (*uocantur*) autem decreta *edd.*

---

§. 138. = *pr. I. de interd.* (4, 15). §. 139. *Cf. pr.* §. 1. *I. ib. L.* 2. §. 5. *D. ne quid in loco p.* (43, 8). §. 140. *Cf.* §. 1. *I. cit.* ne sine uitio] *cf.* §§. 148. *seq.* neue in loco s.] *cf. D. ne quid in loco s. f.* (43, 6). §. 141. *Cf.* §§. 162 *seq. Ulp. Inst. fr.* 1, 1. 2. *Quintil. I. O.* 2, 10. §. 5. 7, 5. §. 3. 12, 10. §. 70.

142. Principalis igitur diuisio in eo est, quod aut prohibitoria sunt interdicta aut restitutoria aut exhibitoria. **143.** Sequens in eo est diuisio, quod uel adipiscendae possessionis causa conparata sunt uel retinendae uel reciperandae. **144.** Adipiscendae possessionis causa interdictum accommodatur bonorum possessori, cuius principium est QVORVM BONORVM; eiusque uis et potestas haec est, ut quod quisque ex his bonis, quorum possessio alicui data est, pro herede aut pro possessore '(*possidet*, *doloue fecit*, *quominus*)[1] | possideret, id 237.
ei, cui bonorum possessio data est, restituatur: pro herede autem possidere uidetur tam is, qui heres est, quam is, qui putat se heredem esse; pro possessore is possidet, qui sine causa aliquam rem hereditariam uel etiam totam hereditatem sciens, ad se non pertinere, possidet: ideo autem adipiscendae possessionis uocatur '(*interdictum*),[2] quia ei tantum utile est, qui nunc primum conatur adipisc*i* rei possessionem; itaque si quis adeptus possessionem amiserit, desinit ei id inter-
[311] dictum utile esse. **145**. Bonorum quoque emptori similiter proponitur interdictum, quod quidam possessorium uocant. **146**. Item ei, qui 'public*e*[3] bona emerit, eiusdem condicionis interdictum proponitur, quod appellatur sectorium, quod sectores uocantur, qui publice bona mercantur. **147**. Interdictum quoque, quod appellatur Saluianum, apiscendae pos-

[1]) *Supplevi ex L.* 1 *pr. D. quor. bon.* (43, 2), *ut recte haberet* possideret. *Sed tamen etiam ea de causa non tota illa ipsius edicti verba transcribere volui* (*quod nunc fecit Bg. ed.* 5) *quia tanta subtilitas Institutionibus non convenit, et Gaius tum cetera huiusmodi interdicta non simpliciter similia dicere potuisset. Simile initium* '*possidet*' *et* '*possideret*' *omittendi causam fuisse quilibet videt.*
[2]) *Addidi ex Inst.* [3]) publica *C. ed. Bg., quod defendit Lachm. Sed bona sunt damnatorum, quae* '*publice*' *i. e. publica auctoritate venduntur et emuntur, non publica, quo sensu Gaius dixit* 2, 10. 11. 4, 28. *Cf. v. seq. et* 1, 27. 3, 184.

§. 142. = §. 1. *init. I. de interd.* (4, 16). *Cf. L.* 1. §. 1. *D. eod.* (43, 1). §. 143. = §. 2. *I. ib. Cf. Auson. Griph.* 63 *seq. Ulp. Inst.* 4, 1. §. 144. *Cf.* §. 3. *I. ib. supra* 3, 34. 2, 149. *L.* 11 —13. *D. de her. pet.* (5, 3). §. 145. *Cf.* 3, 80. §. 146. *Cf.* 3, 80. *Cic. pro Rosc. Am.* 36. §. 103. *Phil.* 2, 26. 29. *Schol. Cic. Verr. II*, 1, 20. §. 52. 23. §. 61. *Fest. v. Sectores p.* 337. §. 147. = §. 3. *I. h. t.* (4, 15). *Cf. Theoph. ib.*

sessionis '(*causa*)[1] comparatum est, eoque utitur dominus
fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori
futuras pepigisset. **148.** Retinendae possessionis causa solet
interdictum reddi, cum ab utr*a*que parte de proprietate ali-
cuius rei controuersia est, et ante quaeritur, uter ex litigato-
ribus possidere et uter petere debeat: cuius rei gratia com-
parata sunt VTI POSSIDETIS et VTRVBI. **149.** Et quidem
VT*I* POSSIDETIS interdictum de fundi uel aedium possessio*ne*
redditur, VTRVBI uero de rerum mobilium possessione. **150.**
238. Et siquidem de fundo uel aedibus | interdicitur, eum potiorem
esse praetor iubet, qui eo tempore, quo interdictum redditur,
nec ui nec clam nec precario ab aduersario possideat; si uero
de re mobili, *tunc* eum potiorem esse iubet, qui maiore parte
eius anni nec ui nec clam nec precario ab aduersario 'posse-
de*rit*;[2] idque satis ipsis uerbis interdictorum significatur.
151. *At* in VTRVBI interdicto non sol*um* *s*ua *cui*que possessio
prodest, sed etiam alteri*us*, quam iustum est ei acc*e*dere, uelut
eius, cui heres extiterit, eiusque, a quo emerit uel ex donatione
aut 'do*tis* *d*atione[3] acceperit: itaque si nostrae pos*ses*sioni
iuncta alterius iusta possessio exsuperat aduersarii possessio-
nem, nos eo interdicto uincimus: nullam autem propriam [312]
possessionem habenti accessio temporis nec datur nec dari
potest: nam ei, quod nullum est, nihil accedere potest: set
et si uitiosam habeat possessionem, id est aut ui aut clam aut
precario ab aduersario adquisitam, *non datur*; *nam ei pos-
sessio* sua nihil prodest. **152.** Annus autem retrorsus nume-
ratur: itaque si tu uer*bi* gratia 'VIII[4] mensibus possederis 'prio-
ribus[5], et ego VII posterioribus, ego potior ero, quod trium

---

1) *Ex Inst. addidi.* 2) possidet *C. ed. Bg.* 3) *Ex Blum. cj. ed. Bg. Cf.* §. 41. *I. de rer. div.* (2, 1). donatione *C.* 4) *V*st. anni *C. edd. etiam meae* 1. 2. 5) *V*st prioribus V*C. edd. etiam meae* 1. 2.

---

§§. 148. 149. = §. 4. *I. ib. Cf. supra* §. 91. *Paul.* 5, 6. §. 1. *Fest. ep. v. Possessio p.* 232. *L.* 1 *pr.* §. 3. *D. uti possid.* (43, 17). *L.* 1 *pr. D. utrubi* (43, 31); *infra* 4, 160. §. 151. *Cf. L.* 13. §§. 12. 13. *D. de acq. v. am. poss.* (41, 2). *L.* 14—16. *D. de div. temp. pr.* (44, 3).
§. 152. *Cf. Theoph.* 4, 15. §. 4. *Paul.* 5, 6. §. 1. *Fr. Vat.* 311. *L.* 156. *D. de verb. signif.* (50, 16).

priorum[1] mensium possessio nihil[2] tibi in hoc interdicto *prodest*, 'quia *alterius*[3] anni *possessio est*. **153.** Possidere autem uidemur non *solum si ipsi* possideamus, sed etiam *si* nostro nomine aliquis in possessione sit, licet *is* nostro iuri subiectus non sit, qualis est colonus et inquilinus: per eos quoque, aput quos deposuerimus, aut quibus commodaueri-
mus, aut quibus '*gratuit*am[4] habita|tionem 'prae*s*titerimus,[5] 239.
aut quibus (*usumfructum*[6] *uel usum con*)stituerimus, ipsi possidere uidemur: et hoc est, quod uolgo dicitur, retineri possessionem posse per quemlibet, qui nostro nomine sit in possessione. quin etiam plerique put*ant*, animo *quoque retine*ri possessionem, 'quae nostro *nomine a nullo ten*eatur, *scilicet* quoniam | poss*idendi* animo solo, quam *sem*el *adepti fue*rimus *possessionem*, | *tantum* retinere pos*se*[7] uideamu*r*.
313] apis*ci uero possessionem per* quos pos*simus*, secundo commentario rettulimus; nec ulla dubitatio est, quin animo *pos-*

---

1) *V*st *partim ex Studem. cj.* 'qu*antitati*' *edd. meae* 1. 2. 2) *V*st 'possessi*onis nec*' *edd. etiam meae* 1. 2. 3) *V*st *partim ex Studem. cj.* 'quod *prior eius*' *edd. meae* 1. 2. 4) *Ex Savin. cj. ed. Goesch. Cf. L.* 17 *pr. D. de praescr. v.* (19, 5). *L.* 15. §. 1. *D. de precar.* (53, 26). *L.* 1. §. 9. *D. de his qui effud.* (9, 3). *L.* 32. *D. de donat.* (39, 5). '*usum fructum vel usum* aut' *ed. Bg.* 5) ptituerimus *C.* constituerimus *edd. etiam mea* 1. *Sed gratuita habitatio, quae similis est commodato, constitui dici non potest, quod servitutium verbum est proprium.* 6) *Haec omittunt edd. etiam mea prior.* ā quibus . . . a. . . . am (gratuitam) habita|tionem *C. Apparet, librarium duo membra orationis, quae incipiunt* aut quibus *confudisse et cum post scriptum* prae *oculi aberrassent ad* (con)stituerimus, *velletque omissum membrum quod proximum est ante hoc verbum transcribere, rursus in prius membrum incidisse. Certe usufructuarium et usuarium Gaius non omisit.* 7) *Priore ed. restitueram:* 'quae nostro *nomine a nemine tene*tur, *ut scilicet tu*m | poss*idendi* animo solo, cum uol*untate reuertendi discesser*i|*mus*, retinere poss*essionem*' *in quibus quaedam Codici parum convenire recte monuit Bg. ed.* 5. *In his quae Schedis iterum inspectis nunc feci, notata fuisse posui:* nom̄., scil., qniam, psidendi, q, fuerim' possion. tant., p'se. *Bg. ed.* 5.: animo — retineri p. q . . . nostrorum *et post lacunam maiorem:* animo solo, qu. uol*uerimus*, *ex quo discessimus, reuerti*, retinere pos*sessionem* uideamu*r*.

---

§. 153. *Cf.* §. 5. *I. de interd.* (4, 15). *Cf. Paul.* 5, 2. §. 1. apisci uero] *cf.* 2, 89 *seq.*

sessionem a*pisci non* poss*imus*. **154**. Recuperandae possessionis causa solet interdictum dari, si quis ui deiectus sit: nam ei proponitur interdictum, cuius principium *est* VNDE TV ILLVM VI DEIECISTI, per quod is, qui deieci*t*, cogitur ei restituere rei possessionem, si modo is, qui deiectus est, nec ui nec *clam* nec precario '*poss*id*eret ab illo; na*mque si a*n*te[1] ui aut clam aut precario 'poss*e*der*i*t *ab eo*, *impune*[2] d*eicitur*. **155**. Interdum tamen '*a praetore*[3] e*i*, *quem u*i d*eiecerim*, quamuis *a* m*e* 'ui[4] aut clam aut precario possideret, co*g*or re*i*[5] restituere possessionem, uelut si armis eum ui deiecerim: nam praetor | '*pro*p*rium* i*nterdictum* c*ompa*ra*uit*, quo *restitui* omni|modo *iubet, si quis armis al*iqu*em deiecit*. *ar*mo*rum* au*tem* a*ppel*\|*latione non solum scuta et gladios* (*et galeas*) *significari intel*\|*legimus*, *sed et fustes et lap*ides.[6] |

156. Tertia diuisio interdictorum in hoc *est*, *quod aut* simplic*ia* sunt aut duplicia. **157**. Simplicia '*sunt*,[7] in quibus [314]
alter actor, alter reus est, qualia sunt omnia restitutoria *aut*
240. exhibitoria: nam actor | est, qui desiderat aut exhiberi aut restitui, reus is est, a quo desideratur, ut exhibeat aut restituat. **158**. Prohibitoriorum autem interdictorum alia dupli-

---

1) possidet ab aduersario; quod si aut *ed. Bg.* 2) poss*e*der*i*t, *impune ed. Bg.* 3) *Scripsi. In C. fuerit:* a pr. '*etiam*' *edd.*, *quod postea tantum ferri ita posset*, *si pro* quamuis *scriptum esset* etiamsi. 4) *aut* ui *ed. Bg. contra C. fidem.* 5) cogeret *C.* cogor *ed. Bg. Cf.* §. 154. 6) *v.* 18—21. *restitui* (*in edd. tantum vox* omnimodo *legitur*), *quae et certa est restitutio nec difficilis videbitur*, *cum animadverteris*, *inde a v.* armorum autem *omnia in fine* §. 6. *I. de interd.* (4, 15) *legi. Tantum de vv.* '*et galeas*', *quas versus vix capit*, *dubitari potest*, *utrum librarius ea omiserit*, *an Justinianus addiderit*, *petita ex Gaio L.* 41. *D. de verb. sign.* (50, 16), *qui libro XXI. ad ed. prov. tractabat actionem vi bon. raptorum.* 7) *Scripsi* '*Gaius*' *p.* 187. *uu *C. i. e.* s̄ ūū (= sunt uelut); *quod* uelut *huc aberravit*, *quum* §. 159. *post* Simplicia sunt *excidisset. Cf. Bg. ad h. l.*

---

§. 154. *Cf.* §. 6. *I. ib. L.* 1 *pr. D. de vi* (43, 16). *Cic. pro Caec.* 13. 31. 82. *pro Tull.* 29. 44 *seq. ad famil.* 7, 13. *de orat.* 1, 10. §. 41. *Paul.* 5, 6. §§. 3—8. §. 155. *Cf. Cic. pro Caec.* 8. 12 *seq.* 31 *seq. pro Tull.* 36. 44. *L.* 3. §§. 2—12. *L.* 14. *D. de vi* (43, 16).
§§. 156—159. = §. 7. *I. h. t.* (4, 15). *Cf. L.* 2 *pr. D. eod.* (43, 1). in loco sacro] *cf.* §. 140. in flum. publ.] *cf. L.* 1 *pr. D. ne quid in flum.* (43, 13).

ci*a*, alia simplicia sunt. **159.** Simplicia sunt 'uelut[1] quibus prohibet praetor in loco sacro aut in flumine publico ripaue eius aliquid facere *r*eum: nam actor es*t*, qui desiderat, ne quid fiat, reus is, qui aliquid facere conatur. **160.** Duplicia sunt uelut VTI POSSIDETIS interdictum et VTRVBI: ideo autem duplicia uocantur, quia par utriusque litigatoris in his condicio est, nec quisquam praecipue reus uel actor intellegitur, sed unusquisque tam rei quam actoris partes sustinet; quippe praetor pari sermone cum utroque loquitur: nam summa conceptio eorum interdictorum haec est: VTI N*VNC* POSSIDETIS, QVOMINVS ITA POSSIDEATIS, VI*M* FIERI VETO; item alterius: VTRVBI HIC HOMO, DE QVO AGITVR,[2] APVD QVEM MAIORE PARTE HVIVS ANNI FVIT, QVOMINVS IS EVM DVCAT, VI*M* FIERI VETO.

161. Expositis generibus interdictorum sequitur, ut de ordine et de exitu eorum dispiciamus; et incipiamus a si*m*plicibus. **162.** *Si* igitur restitutorium uel exhibitorium interdictum redditur, uelut ut restituatur ei possessio, qui ui deiectus est, aut exhibeatur libertus, cui patronus operas indicere uellet, modo sine periculo res ad exitum perducitur, modo cum periculo. **163.** Namque si arbitrum postulauerit
315] is, cum quo agitur, accipit formulam, quae appellatur | a*r*b*i*- 241.
*tra*ria: nam iudi*ci*s arbitrio, si quid restitui uel exh*i*ber*i* de- t. s.
b*eat*, i*d* sine *poen*a exhibet *uel* restituit, et ita absoluitur; quodsi nec restituat neque exhibeat, q*uan*ti ea res est, condemnat*ur*. set actor *quoque* sine poena experitur cum eo, *cui*[3] neque exhibere neque restituere quicquam 'op*us* e*s*t;

---

[1]) (*ueluti*) *ed. Bg. Cf. not. anteced.* [2]) *Exciderit* fuit. *Nam in plena formula sine dubio erat: 'utrubi vestrum h. h. q. d. a. nec vi nec clam nec precario ab altero fuit, apud quem eorum ita mai.' etc.* [3]) q C. *i. e.* qui (*sic edd.*) *pro* cui.

---

§. 160. = §. 7. *I. cit. supra* §. 149. *ibiq. cit.* §. 161. *Cf.* §. 8. *I. ib. Frontin. de contr. agr. p.* 16. 41. *ed. Lachm.* §. 162. *Cf.* §§. 141. 157. exhib. lib.] *cf. L.* 2. §. 1. *D. de interd.* (43, 1). *L.* 13. §. 2. *D. de oper. lib.* (38, 1). §. 163. *Cf. Ulp. Inst.* 1, 2. quanti ea res est] *cf. L.* 5. *D. de interd.* (43, 1). *L.* 2. §. 2. *D. quod leg.* (43, 3). *L.* 3. §. 11. *D. de tab. exh.* (43, 5). *L.* 2. §. 44. *D. ne quid in loco p.* (43, 8). *L.* 1. §. 41. *L.* 6. 15. *D. de vi* (43, 16). *L.* 15. §§. 7—12. *L.* 22. §. 2. *D. quod vi* (43, 24). *L.* 8. §. 4. *D. de pre-*

praeterquam[1] si calumniae iudicium ei oppositum fuerit. 'diuersae plane scholae auctoribus placet, prohibendum[2] | calumniae iudicio 'eum, qui arbitrum postulauerit,[2] quasi hoc ipso confessus uideatur, restituere se uel exhibere debere: sed alio iure utimur; et recte; nam etiam confidens fore, ut alter superetur,[3] arbitrum quisque 'potest postulare. **164.** Ceterum[4] obseruare debet is, qui uolet arbitrum petere, ut statim petat, antequam ex iure exeat, id est, antequam a praetore discedat: sero enim petentibus non indulgebitur. **165.** Itaque si arbitrum non petierit, sed tacitus de iure exierit, cum periculo res ad exitum perducitur: nam actor prouocat aduersarium sponsione, ni contra edictum praetoris non exhibuerit aut non restituerit; ille autem aduersus sponsionem aduersarii restipulatur; deinde actor quidem sponsionis formulam edit aduersario; ille 'uero huic[5] inuicem restipulationis: sed actor sponsionis formulae subicit [316]
et aliud iudicium de re restituenda uel exhibenda, ut si
242. sponsione uicerit, nisi ei res exhibeatur aut restituatur,[6]
t. s.

---

1) *Scripsi.* offert *librarius* (*mutato inde antea* cui *in* qui) *scripsisse videtur, quod esse debebat* opu ept *i. e.* opus est praeter: *quanquam scio, Gaium alias 'opus est' cum ablativo vel sequente 'ut' construere solere. Sed omnino construere cum infinitivo Latinum est.* 2) *Ex mea cj. paulum correcta restitui. Initio in C. fuerit* diūsae plane s̄. 3) *Ex correcta mea cj. scripsi. In C. erat:* n̄ etiam confidens fore ut alt supet'. 4) *Ex mea cj. restitui. Librarius vocem* cetū (ceternm), *quae sequentis v. initium esse debebat, male in fine antecedentis v. retinuit. Ipsum praetorem in interdicto reddito hanc observationem ei, quicum agebatur, iniunxisse, docent Probi notae Einsidel. supra p.* 77. 5) *h*uic *edd., cum in Sched. antecedat una littera* ($\overset{o}{u}$). 6) *In p.* 242., *in qua omnino nihil legi potuit, primum haec fere secuta esse suspicor: 'tantidem, quanti sponsio facta sit, aduersarius condemnetur: quod iudicium appellatur secutorium, quia sequitur sponsionis uictoriam* (*cf.* §. 169 *fin.*). *Sponsio uero et restipulatio tanti fit, quanti actor eam non calumniae causa fieri iurauerit.* (*Cf. L.* 7. §. 4. *D. quod vi aut cl.* 43, 24. *verba 'simpli litem aestimandam'.*) *Postea iudex, apud quem de ea re agitur, requirit, an reus contra edictum praetoris non re-*

---

car. (43, 26). *L.* 68. *D. de rei vind.* (6, 1). cal. iudicium] *cf.* §§. 175. 181. '*Gaius*' *p.* 201 *seq.* §. 165. *Cf.* §. 141. *Cic. pro Caec.* 8. 31. 32. *pro Tull.* 30. 53. *ad div.* 7, 21. *Quintil. I. O.* 7, 5. §. 3. *Lex Rubr. c.* 22.

———————————————————————————————

——————————————————————————————— 243.

——————— v. 1 . . . fere 9 ——————— t. s.

[317] **165[a].** . . . *Namque nisi ante exploratum fuerit, utrius eorum possessio sit, non potest petitoria actio institui, quia et ciuilis et naturalis ratio facit, ut alius possideat et alius a possidente petat. Et quia longe commodius est possidere quam petere, ideo 'plerumque et fere semper[1] ingens existit contentio de ipsa possessione. Commodum autem possidendi in eo est, quod etiamsi eius res non sit, qui possidet, si modo*

---

stituerit aut non exhibuerit; et si secundum actorem iudicatum erit, aduersarium summam sponsionis et si non restituerit uel non exhibuerit, etiam secutorio iudicio condemnat, actorem uero restipulationis absoluit; quodsi secundum reum iudicauerit, hunc sponsionis et secutorii iudicii absoluit, actorem uero restipulationis condemnat. — Si prohibitorium interdictum redditum fuerit, uelut ne quid in loco sacro fiat, semper cum poena res peragitur. Nam si is, cum quo agitur, contra edictum praetoris fecisse dicatur, actor eum sponsione prouocat, ni contra edictum praetoris fecerit; aduersarius restipulatur, editisque ab actore sponsionis, ab aduersario restipulationis formulis actor praeterea iudicium secutorium edit, quo si sponsione uicerit, aduersarius tantidem, quanti sponsio sit, condemnatur. Condemnationes uero et absolutiones similiter fiunt, ut in restitutoriis interdictis diximus.' — Hinc Gaius sub finem paginae transitum fecisse videtur ad interdicta duplicia, et ita quidem, ut primum diversum eorum usum ostenderet, quod aut possessioni vel quasi possessioni (§. 139) *adversus vim defendendae omnino inserviunt, aut de proprietate contendentibus dantur* (§. 148). *Ad priorem disputationis partem pertinuisse videntur litterarum vestigia versu* 1. *p.* 243. *conspicua et fortasse ita interpretanda: 'si quis cum alio* utatur aq̇ qp̄ (aqua, quae per) *eundem rivum ducitur' (cf. L.* 1. §. 26. *D. de aqua quot.* 43, 20)*; ex posteriore, quae interdictorum Utrubi et Uti possidetis propria est, non dubito haec desumpta esse a Iustiniano* §. 4. *I. de interd.* (4, 15) *inter* §. 148. *et* 149. *intercalata 'Namque nisi ante . . . . . iudicari solet.' quae adeo Gaiana sunt, ut nec in textum ea recipere dubitarim. Ad idem vero argumentum spectant etiam quae Blum. initio v.* 21. *et* 22. *eruit, ita ut pauca tantum intercidisse possint, quae cum sequentibus usque ad finem p.* 243. *sententiae perficiendae causa supplevi. In edd. tantum est* aut denegantur. [1]) *Cf.* 2, 25. *L.* 1. *D. de usurp.* (41, 3).

---

§. 165[a]. *Cf. L.* 1. §. 3. *D. Uti poss.* (43, 17). *Schrader ad* §. 4. *I. de interd.* (4, 15).

actor non potuerit suam esse probare, remanet in suo loco possessio: propter quam causam cum obscura sunt utriusque iura, contra petitorem iudicari solet. **165b.** *Itaque ne possessio in incerto sit, et maxi*|me ne am*plius ui contendant, interdicto certare debent,* | *aut dene*gantur act*iones tam petitoria quam per sponsionem.* | **166.** *Si uero interdictum postulatum est, reddito eo, primum curat praetor,*
244. *ut, dum litigatur, ui abstineant. Ideoque alterutrius* | [1] *ex ii*s res ab eo fructus 'licita*tione*[2] tantisper in possessione constituitur, si modo aduersario suo fructuaria stipu*latio*ne cauerit, cuius uis et potestas haec est, ut si contra eum de *possess*ion*e* prouun*tiatum* fueri*t*,[3] *e*am summam aduersario soluat. *nam inter* aduer|sarios, qui *pretio certant*, *cum* contentio fructus licita|tionis e*st*, scil*icet qu*i*a possessorem in*te*ri*m esse *interest*,'*t*antisp*er*[4] p*ossessionem* ei *praetor* uendit, q*ui plus* li*cetur*. postea alt*er* alterum sponsione prouocat, [318]
quod aduersus edictum praetoris possidenti sibi *u*is facta est[5] VERSVS EDICTVM PRAETORIS *POS*SIDENTI *MIHI A TE V*IS FACTA EST, et inuicem ambo resti*pu*l*an*tur aduersus sponsionem: uel 'sti*pulationibus iunctis duabus*[6] una inter eos sponsio '*it*em*que una re*stipulatio *aduersus* eam fit,[7] '*quod*

---

1) *Lineae* 13 *priores huius pag. ter sunt scriptae. Quae primum sequuntur, ex mea cj.* ('*Gaius*' *p.* 187), *sed hic illic paulum correcta edd.* 1. 2. *suppleveram. ea nunc V*st *partim confirmata partim correcta, ipso initio interim excepto, ita nunc edo, ut a Krügero* (*Krit. Beitr. p.* 92.) *referuntur.* 2) ligitando * *Sched.* '*et uter eorum uicerit* fructus licitando is' *Krüger l. c. Haec si ipso apographo confirmantur, initium* §. 166. *in hanc sententiam erit reformandum:* '*Reddito uero interdicto primum curat praetor, ut dum litigatur, ui abstineant, ideoque fructus licitationem inter eos instituit.* 3) *De hac pronuntiatione cf. L.* 35. *D. de acq. poss.* (41, 2). 4) tantisp r *C.* (*evanida* e). 5) *V*st *ex Krügeri* (*l. c.*) *relatione.* S 1 ADV. ED. PR. POSS. *MIHI A TE* VIS FACTA EST *ed. mea* 2. 6) *Ex mea cj.* (*Zeitschr. XIII. p.* 334). . . . . . cum *ed. Bg.* 7) *Ex mea cj. Bg. ed. habet tantum voces* stipulatio — fit.

---

§. 165b. *Cf. Frontin. de contr. agr. II. p.* 44 *Lachm.* actiones *etc.*] *cf.* §. 91. '*Gaius*' *p.* 189 *seq.* §. 166. fruct. stipul.] *cf. L.* 4. §. 2. *D. de verb. obl.* (45, 1). cauerit] *cf.* §. 169. sponsione *etc.*] *cf. Cic. pro Caec.* 16. §. 45.

et commodius ideoque magis in usu est.[1] **166ª**. *Dei*nde ab *utroque editis formulis omnium sponsionum et* | resti*pula-tionum*, *quae f*ac*tae sun*t,[2] iudex, apud quem de ea *re* a*gi*tur, illud scilicet requirit, (*quod*) praetor interdicto conplexus est, id est, uter eorum eum fundum easue aedes per id tempus, quo interdict*um* redditur, nec ui nec clam nec precario 'pos-s*e*der*it*.[3] cum iudex id explorauerit, et forte secundum me iudicat*um* sit, aduersarium *quidem* et sponsionis et restipula-tionis summas,[4] quas cum eo feci, condemnat, et conuenien-ter me sponsion*i*s et restipulationis, quae mecum factae sunt, absoluit; et hoc amplius si aput aduersarium meum *p*ossessio *e*st, qui*a* is fructus licitatione uici*t*, nisi restituat mihi posses-sionem, Cascelliano siue | secutorio iudicio condemnatur. 245. l. s.
167. Ergo[5] is, qui fructus licitatione uicit, si non probat, ad se pertinere poss*e*ssionem, sponsionis et restipu*la*tionis et fructus licitationis summam poenae nomine soluere *et* prae-terea possessionem restituere iubetur, et hoc amplius fructus, 319] quos i*nter*ea percepit, reddi*t*; summa enim fructus licitationis non pretium est fructuum, sed poenae nomine soluitur, quod quis aliena*m* possessionem per hoc tempus retinere et facul-tatem fruendi na*n*cisci conatus est. **168**. Ille autem, qui fructus licitatione uictus est, si non 'proba*uerit*,[6] ad se per-tinere possessionem, tantum sponsionis et restipulationis sum-mam poenae nomine debet. **169**. Admonendi tamen sumus, liberum esse ei, qui fructus licitatione uictus erit, omissa fructuaria stipulatione, sicut Cascelliano siue secutorio iudicio

---

1) *Spatium probabili sententia complevi.* 2) *Restitui, unam v.* quae *notatam fuisse ponens. Cf.* §. 165. *Gaius ita scripsisse pu-tandus est, quia et fructuariam stipulationem complecti debebat et quia aut una aut duae sponsiones et restipulationes poterant factae esse. Edd. parum caute vv.* fundo (*pro* deinde) *et* restitui (*pro* restipul-) *receperunt, quae aperte huius loci non sunt.* 3) possi-deret *C. edd.* 4) *Nota, certam pecuniae summam has ex inter-dicto sponsiones et restipulationes habuisse; qualem, significavi p.* 376. *n.* 6. *Cf.* §. 186. 5) *Recte; sequitur hoc ex* §. 166. *Omnino vero hac* §. *Gaius non de condemnatione et absolutione agit, sed de poena* (*spons., restip., fr. lic. summarum*) *et rei* (*possessionis cum fructibus*) *restitutione.* 6) probabaret *C.* probarit *edd.*

---

§. 166ª. Cascelliano . . . iudicio] *cf. L.* 3. §. 11. *D. uti poss.* (43, 17). §. 169. *Cf.* §. 166. *Polyb.* 32, 2. iudic. solui] *cf.* §. 91.

de possessione reciperanda experitur, ita 'de fructibus et de[1] fructus licitatione agere: in quam rem proprium iudicium conparatum est, quod appellatur fructuarium, quo nomine actor iudicatum solui satis accipit[2]: dicitur autem et hoc iudicium secutorium, quod sequitur sponsionis uictoriam; sed non aeque Cascellianum uocatur. **170.** Sed quia nonnulli interdicto reddito cetera[3] ex interdicto facere nolebant, atque ob id non poterat res expediri, praetor | [4]in eam rem prospexit et comparauit interdicta, quae secundaria appellamus, quod secundo loco redduntur: quorum *uis et potestas haec est, ut* qui cetera ex interdicto non faciat, uelut qui uim non faciat, aut[5] fructus non liceatur, aut qui fructus licitationis satis non det, aut si 'sponsiones non faciat, (*ex*) sponsionibusue[6] iudicia non accipiat, siue possideat, restituat aduersario possessionem, *siue non possideat*, *uim* illi possidenti ne faciat.[7] ——————

———————————— v. 15—24. ————————————

247. —————— | —————————————— v. 1—19. —————————————— [320]

1. s. **171.** [8]*Nunc admonendi sumus, ne facile homines ad*

---

[1]) *Scripsi 'Gaius' p.* 193. fr. licitatio *est, quod quis licitatus est, quo emit fructus.* [2]) accipiat *C.* accipiet *ed. Bg.* [3]) *i. e. fructus licitationem, et quae inde pendebant sponsiones et restipulationes.* [4]) *Quae sequuntur usque ad hiatum, debentur V^st secundum relationem Krügeri (Krit. Vers. p.* 84), *cuius etiam correctiones vel supplementa fere recepi. Edd.* 1. 2. *eorum sententiam ex Bluhmii schedis resarcire conatus eram, successu, ut nunc paret, infelici: nec mirum, cum quae Studem. legit, eorum quae Bl. enotaverat, tam dissimilia sint, ut, nisi de fide utriusque constaret, alium aliam paginam prae oculis habuisse crederes.* [5]) *Hinc apparere videtur, eum, qui cetera ex interdicto faceret, a praetore ei, qui vim faceret, quasi aequiperatum, qui non faceret, pro eo habitum esse, qui iuste se non possidere confiteretur.* [6]) *Scripsi.* sponsionibus non facit sponsionisue *V^st* sponsiones non faciat sponsionumue *Kr. Sed sponsionis iudicium non facile dixerit Ictus Rom. et librarius maxime* sponsiones *et* sponsionibus *commutasse inter se videtur.* [7]) *Sequi dicitur in V^st haec sententia: itaque et eum, qui interdicto Uti possidetis vincere potuisset, si non defendat, possessionem perdere. An etiam fructus, dubitari potest: ad quorum duplum recuperandum ei iudicium datum esse, antea conieceram. Sed et haec et quae deinceps Gaium in p.* 246. *et p.* 247 *usque ad v.* 19. *tractasse ex earundem Schedarum fide suspicatus eram, nunc abicio. apographum exspectandum erit.* [8]) *v.* 20—24. *ad sensum restitui,*

---

§. 170. *Cf. Frontin. p.* 44, 4. §. 171. *Cf. pr.* §. 1. *I. de*

[321] *litigandum procederent*, *partim iure ciuili legibus* | '*aut moribus*, partim a *praetore*[1] iuris tu*endi gratia uarias poenas temere litigantium constitutas esse. Ecce enim aduersus reum infitiantem ex quibusdam* | '*cau*sis *actio* dupli *constituitur*,[2] uelut si iudica*ti* aut depensi *aut* dam*ni iniuria*e aut 248. l. s.
*legat*or*um* p*er* d*amnationem relictorum nomine* agitur: ex quibusdam causis sponsionem facere permittitur, uelut de pecunia certa credita et pecunia constituta; sed cert*ae* quidem creditae pecuniae tertiae partis, constitutae uero pecuniae partis dimidiae. **172.** Quodsi *neque sponsionis*, *neque* dupli *actionis* periculum *e*i, cum quo agitur, '*i*niungatur,[3] '*ac*[4] ne statim *qui*dem ab initio pluris quam simpli sit actio, permittit praetor 'iusiurandum[5] exigere, non calumniae causa in*fi*t*i*as *i*r*e*: unde qui*a*[6] heredes uel qui heredum loco *ha*bentur, 'n*ec alio*quin p*oenae*[7] obligati sunt, item feminis pupillisque 'exprim*i non* sole*t*[8] p*oena* sponsionis, i*u*b*e*t 'mo*do*[9] eos i*u*ra*re*. **173.** Statim a*u*t*em* ab initio pluris quam simpli actio est ue*l*ut furti manifesti quadrupli, nec manifesti dupli, concepti et oblati tripli: nam ex his causis et aliis quibusdam, siue quis neg*e*t siue fateatur, pluris quam simpli est actio.

174. Actoris quoque calumnia coercetur modo calumniae iudicio, modo contrario, modo iureiurando, modo restipulatione. **175.** Et quidem calumniae iudicium aduersus omnes

---

maxime ope pr. §. 1. *I. de poena tem. lit.* (4, 16). 1) *In C. fuerit:* ā morib. partī a p̄re. 2) *Ex Goesch. cj.* 3) *Ex Lachm. cj.* coniungatur *C. edd.* 4) a*ut ed. Bg. Sed* a* *C.* 5) iurisiurandum *C. Fortasse:* m (modo) iusiurandum. 6) *Ita Lachm.* quamuis *ed. Bg.* 7) *In C. fuerit:* nunq. ī duplu. *sic ed. mea prior; nunc malui:* nec alioqpenae *coll. L.* 25. §. 9. *D. de aed. ed.* 21, 1. — 'num*q*uam p*oe*n*i*s' *ed. Lachm.* '*iure* ciu*i*li non a*m*pliu*s*' *ope notarum commenticiarum ed. Bg.* 8) *In C. fuerit:* exp̄mi n̄ solet, *fortasse littera* n̄ *supra lineam posita. Nisi forte antea fuit:* itē a feminis p. q. *ut legamus:* exi*gi non* solet. '*remitti* s*o*let' ('*s*ole*at*', *item antea* sint *ed. Bg.*) *ed. Lachm.* 9) *Ita Lachm.* tamen *ed. Bg.*

---

poena tem. litig. (4, 16); *supra* §§. 9. 13. *Cic. pro Rosc. Com.* 4. 5. *de offic.* 3, 16 *pr. Lex Rubr. c.* 21. *L.* 18. §. 2. *D. de pec. const.* (13, 5). — *Lex Iul. munic. v.* 40 . . . 45. §. 172. *Cf. L.* 4. §. 4. *D. fam. erc.* (10, 2). §. 1. *I. cit. Valer. Prob.* 5. §. 173. *Cf.* §. 1. *I. cit. supra* 3, 189—191. §. 174. *Cf.* §. 1. *I. cit.* §. 175. *Cf. Cic. pro Clu.* 59, 163. *Consult.* 6, 13. — *Nov.* 112. *c.* 2 *pr.*

actiones locum habet, et est decimae partis 'p*ecuniae*,[1] aduersus interdicta aut*em* quartae partis. **176.** *Sed* liberum est *illi*, [322]
cum quo agitur, aut calumniae iudicium opponere aut *iusiurandum* exigere, non calumniae causa agere. **177.** Contra-
249. rium autem iudicium ex certis causis constitui*tur*, | uelut si iniuriarum agatur, et si cum muliere eo nomine agatur, quod 'dic*atur*[2] uentris nomine in possessionem missa dolo malo ad alium possessionem transtulisse, et si quis eo nomine agat, quod dicat, se a praetore in possessionem missum ab alio quo admissum non esse. sed aduersus iniuriarum quidem 'actionem *eius*[3] decimae partis datur, aduersus uero duas istas quintae. **178.** Seuerior autem coerc*i*tio est per contrarium iudicium: n*am* calumniae iudicio x. partis nemo damn*a*tur nisi qui intellegit, non recte se agere, sed uexandi aduersarii gratia actionem instituit, potiusque ex iudic*is* errore uel iniquitate uictoriam sperat quam ex causa ueritatis: calumnia enim in adfectu est, sicut *f*urti crimen: contrario uero iudicio omnimodo damnatur actor, si causam non tenuerit, licet ali*qu*a opinione inductus crediderit, se recte agere. **179.** Vtique autem ex quibus causis contrario iudicio 'ag*i* potest,[4] etiam calumniae iudi-

---

1) *In C. videtur fuisse* pece. *Cf.* §. 171. '*causae*' *ex Sav. cj. edd. etiam mea prior. Nunc vero (a Studemundo?) haec ita legi* et est decimae partis (praeterquam quod) aduersus adsertorem tertiae partis est *Krüger ad Kelleri Röm. Civilproc. p.* 245. *ed.* 4. *notat. Sane pro* pecuniae *fuerit in C.* ptq = praeterquam, *quae sequuntur in C. esse posse, secundum Gösch. Schedas dubitandum. Hoc si sequimur, legendum erit:* praeterquam quod aduersus interdicta quartae partis est. 176. Liberum est *autem ei* (ā *post* interdicta *male repetita*). 2) dicetur *C. ed. Bg.* 3) aonis *C. corruptum ex* ao eius = actionem eius *i. e. pecuniae, quam continet* (*cf. Paul.* 5, 4, 9), *ut in condemnatione incertae pecuniae* §. 51. actionem *edd. etiam mea prior. Sed possis etiam defendere* actiones *ex Paul.* 5, 4, 6—8. 4) agere potest *C. edd.* (*factum sc. ex* agi pē *i. e.* agi potest, *nota*

---

§. 176. *Cf.* §. 179. *L.* 44. §. 4. *D. fam. erc.* (10, 2). *Paul.* 2, 1. §. 2. *ibique not. L.* 34. §. 4. *L.* 37. *D. de iurei.* (12, 2). *L.* 11. §. 1. *D. rer. amot.* (25, 2). *L.* 5. §. 14. *D. de op. n. nunt.* (39, 1). *L.* 7 *pr. D. de damno inf.* (39, 2). *L.* 9. *C. de reb. cred.* (4, 1). *Cic. pro Rosc. Com.* 1 *fin.* §. 177. si iniur.] *cf. Paul.* 5, 4. §. 11. *L.* 43. *D. de iniur.* (47, 10). si cum muliere] *cf. tit. D. si ventr. nom. mul.* (25, 5). quod dicat se a pr.] *cf. tit. D. ne vis fiat ei, q. in poss.* (43, 4). §. 178. *Cf. L.* 1. §§. 1. 3. 4. *D. ad SC. Turp.* (48, 16). *L.* 3. *C. de calumn.* (9, 46). furti] *cf.* 3, 197. §. 179. *Cf.* §. 176.

cium locum habet; sed alterutro *tantum* iudicio agere permittitur: qua ratione si iusiurandum de calumnia exactum fuerit, quemadmodum calumniae iudicium non datur, ita et contrarium non dari debet. **180.** 'Restipulationis quoque poena ex[1]
[323] certis causis fieri solet; et quemadmodum contrario iudicio omnimodo condemnatur actor, si causam non tenuerit, nec requiritur, an scierit, non recte se agere, ita etiam restipulationis poena omni|modo damnatur actor. **181.** '*Interd*um 250.
si ab *actore cum*[2] *re*sti*pulationis* poena petatur, ei neque calumniae iudicium opponitur, neque iurisiurandi religio *in*iungitur; nam contrarium iudicium *in* his causis locum non habere, palam est.

182. Quibusdam iudiciis damnati ignominiosi fiunt, uelut furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum: item p*ro* soc*io*, *fiduciae*, *tutelae*, *man*dati, depositi: sed furti aut ui bonorum *raptorum aut iniuriarum non solum* damnati notantur ignominia, sed e*tiam pacti; 'nam ita in edicto praetoris*[3] scriptum est; et recte: plurimum *enim interest*, *utrum ex delicto* aliquis, an ex contractu debitor *sit.* '*praeterea*[4] illa parte | edicti id ipsum 'n*omin*ati*m cauetur*, *ut qui contrario iu*|*dic*io conueni*tur*, *item* qui pro *debitore interuenit*, *uelut tu*|tor *aut cognitor*, ne l*abore*t i*gnominia*. *nec igitur heres uel qui*[5] fid*eiusso*|rio nomine iudicio conuenitur: etenim '*ii quoque pro alio damnantur.*[6]

183. In summa sciendum est, eum, qui '*cum a*liquo *actu*r*us* est, in *ius uo*|*ca*re[7] et eum, qui uocatus est, '*trahere*

---

et explicatione simul posita). 1) *Suspicor*, *Gaium scripsisse:* Restipulatio quoque poenae c̄ausa) ex. *Cf.* §§. 171. 94. 95. 2) *Restitui* '*Gaius p.* 200. 3) *Ex Heisii et Lachm. cj. restitui.* 4) *Restitui* (p̄tea). 5) *Restitui maxime ope L.* 1. *L.* 6. §. 2. *D. de his q. not.* (3, 2). *Puta notatum fuisse* cauet' ut q̧ cōtrario — c'uenitur — q(ui) p(ro) — i(nter)uenit u(el)u(t) tu|tor a(ut) — n(ec) ig(itur) h(eres) u(el) q(ui). ['*heres uel*' *deerat priore mea ed.*] 6) *Restitui partim Heffterum secutus* (ii qq p alio damnāt'). 7) *Priore ed. restitueram:* '*in ius vocat*, rem ui pera|gere'. *Quod nunc feci:* c'aliq. acturus ē, ī ius uo|care *et aptius est et Sched. ductibus magis convenit.*

---

§. 180. *Cf.* §§. 13. 171. §. 181. *Cf.* §§. 171. 172. 163. §. 182. *Cf.* §. 2. *I. de poena tem.* (4, 16) *cum Schradero. L.* 1. *D. de his q. not. inf.* (3, 2). *supra* §. 60. §. 183. *Cf. L. IIX tabb. init.* (*Schöll. p.* 115.) *supra* §. 46. *ibiq. cit. Adde L.* 6. *L.* 10. §. 3. *L.*

*posse; quare e|di*cto praetoris perso*nas*, *quibus reuerent*ia
debetur, *si*n*e* | *per*miss*u praetoris i*n ius *u*oc*a*re non *licet*,
quales s*unt*[1] *pa|rentes*, patro*nus*[2] et liber*i parentesque pa*|- [324]
troni,[3] et 'in e*u*m,[4] qui aduersus ea egeri*t*, '*poen*a *constituta*
est.[5] **184**. '*Cum*[6] autem in ius uocatus fuerit aduersarius,
ni eo die finitu*m f*uerit negotium, uadimonium ei faciendum
est, id est, ut promittat, se certo die sisti. **185**. Fiunt aute*m*
uadimonia quibusdam ex causis pura, id est sine satisdatione,
251. quibusdam cum satisdation*e*, quibusdam iureiurando, quibus-
dam recuperatoribus suppositis, id est, u*t* qui non *stet*erit, is
protinus a recuperatoribus in summa*m* uadimonii condemnetur:
eaque singula diligenter praetoris edicto significantur. **186**.
Et siquidem iudicati depensiue agetur, tanti 'fit[7] uadimo-
nium, quanti ea res erit; si uero ex ceteris causis, quanti actor
iurauerit non c*a*lumniae causa postulare sibi uadimonium pro-
mi*tt*i: nec tamen (*pluris quam partis dimidiae*, *nec*) pluribus
quam sestertium C milibus fit uadimonium: itaque si centum
milium res erit, nec iudicati depensiue agetur, non plus quam
sestertium quinquaginta mili*um* fit uadimonium. **187**. Q*u*as
autem personas sine permissu praetoris inpune in ius uocare
non possumus, easdem ne*c* uadimonio inui*t*as obligare nobis
possumus, praeterquam si praetor aditus permittit.

Edd. tantum in fine habent a|gere. [1]) *Restitui. Notata erant* p'se q̄r — p̄r psonas quib. reuer̃tia debet pmissu p̄ris — n(on) — s(unt). *In ius vel ad praetorem extrahi vel pertrahi dicitur velut Schol. Horat.* 1, 9. *v.* 65. *Valer. Max.* 5, 2. §. 3. *extr. L.* 21. *D. de in ius voc.* (2, 4). [2]) tiaon ec patrono *C. unde* **actione cum patrono *Bg. ed.* 5. *de sensu non sollicitus.* [3]) *Hic quoque C. ductus restitutioni ad sensum tantum factae parum favent.* et liberto — — — —|niano *ed. Bg.* 5. liber*to ed. Bg.* [4]) *Ex Goesch. ed.* [5]) '*poenam pecuniariam condemnat' ed. Bg. suarum ope notarum. Sed ed.* 5. *ut nos.* [6]) *Ex mea cj.* q́ *C.* Qu*ando ed. Bg.* [7]) fiat *C.* fiet *edd. etiam mea prior.*

---

13. *D. de in ius voc.* (2, 4). *L.* 2. 3. *C. eod.* (2, 2). §. 184. *Cf.* 3, 224. *Keller Civilpr.* §. 47. §. 185. *Cf. Rubr. D. qui satisd. cogantur vel iurato promittant, vel suae promissioni committantur. L. Rubr. c.* 21 *fin. Cornel. Nep. Attic.* 9. §. 186. *Cf. L.* 4. §. 5. *D. si quis caut.* (2, 11). *L.* 3. §. 4. *D. de eo, p. quem f.* (2, 10). *L.* 115 *pr. D. de verb. obl.* (35, 1). *Cf. Lib. meum 'Gaius' p.* 135. §. 187. *Cf.* §. 183. *L.* 1 ... 3. *D. in ius vocati* (2, 6). *L.* 2. §. 2. *D. qui satisd. cog.* (2, 8).

GAII

RELIQVA FRAGMENTA.

EX LIBRIS AD XII TABVLAS.

325] **1.** [1] *Γάϊος ὁ νομογράφος μετὰ τὴν τῶν κυαιστώρων τὴν δεκανδρικὴν ἀρχὴν ἀναφέρει, ῥήμασι πρὸς ἑρμηνείαν τούτοις. πολλῆς δὲ συγχύσεως τῶν νόμων, οἷα μὴ γράμμασι τεθειμένων, τοῖς πράγμασι γινομένης ἐκ τῆς τῶν ἀρχόντων καὶ τοῦ δήμου διαφορᾶς, δόγματι κοινῷ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου πάντες μὲν οἱ ἄρχοντες ἐκινήθησαν, δέκα δὲ μόνοις ἀνδράσι τὴν φροντίδα τῆς πολιτείας παρέδοσαν. αὐτοὶ δὲ στέλλουσιν*

Gaius iurisconsultus post quaestorum magistratum de decemvirali verbis Graece versis explicat hisce: Magna autem confusione legum, quippe quae scriptae non essent, in rep. ex discordia magistratuum plebisque coorta, communi senatus populique voluntate omnes magistratus sublati ac decem tantum viris cura reip. mandata est. ipsi vero, teste historia, Athenas mittunt Spurium Postumium, Aulum Marcium

---

[1]) *De fide huius loci Gaiani non constat inter doctos viros. Cf. Dirksen Verm. Schr. p.* 56 *seq. Mihi quidem persuasum est, Lydum hunc locum non quidem ut alterum de quaestoribus* (1, 26), *de quo iam nemo dubitat, errore tantum Gaio tribuisse et revera item ex L.* 2. *D. de orig. iur* (1, 2) *sumsisse; plura enim et alia continet, quam Pomponius ibi §§.* 3. 4. 24. *tradit; sed nec ad verbum ex Gaii libris ad* XII *tab. transtulisse, immo fortasse hos ipsos libros ne quidem vidisse; insunt enim complura quae Gaius hoc modo vix dixerit. Potest etiam, ut ex Gaio tantum priora usque ad v. παρέδοσαν fluxerint, quae sequuntur, ex aliis historiae scriptoribus consuta sint.*

(ἡ ἱστορία φησὶν) εἰς Ἀθήνας Σπούριον Ποστούμιον, Αὖλον Μάρκιον καὶ Πούπλιον Σουλπίκιον. τῶν δὲ ἐπὶ τριετῆ χρόνον ἐκεῖ βραδυνόντων, ἕως καὶ τοὺς λειπομένους[1] Ἀθηναίων νόμους ταῖς δέκα δέλτοις ἀναλάβωσι, δέκα προεβάλετο ὁ δῆμος ἄνδρας ἀνθεξομένους τῶν πραγμάτων, ὧν ὁ πρῶτος τῆς πόλεως φύλαξ προσηγορεύθη ὁ καθ' ἡμᾶς πολίαρχος. ἐπίσημα δὲ τῆς ἐξουσίας ἦν αὐτῷ δυοκαίδεκα ῥάβδοι, τοῖς δὲ λοιποῖς οὐχ ουτως, ὁπλοφόρος δὲ ἀν' ἕκαστον εἷς καὶ μόνος. τῷ γὲ μὴν πολιάρχῳ καὶ τάξις ἀνδρῶν τογ[ατ]ηφόρων καὶ ῥαβδοῦχοι καὶ δεσμὰ καὶ ὅσα ἴσμεν, παρῆσαν. — Io. Laur. Lyd. de mag. 1, 34.

et Publium Sulpicium. qui [326] *dum ibi per triennium commorantur, donec etiam reliquas Atheniensium leges decem tabulis colligant, decem viros populus creavit reip. praefuturos, quorum primus custos urbis dictus est (quem nunc praefectum urbi vocamus). insignia autem potestatis illi erant duodecim fasces; at ceteris non item, sed singulis unus tantum armatus. praefecto urbis vero etiam cohors togatorum et lictorum et vincula et quae alia scimus, aderant.*

---

2 Uerum in compositione, ut apud 'Gaium,[1] reperimus

---

[1]) *h. e. quas initio neglexerant.*

[1]) Cavium *Cdd. ed. Keil.* Caium *edd. antiquiores. Keilius suspicatur Calvum (Licinium, Ciceronis aequalem) significari, cuius tamen orationibus tantum Diomedes usus esse videtur, nec credibile est, hanc vocem nisi a poëta aut in formulis antiquis (velut auguralis disciplinae) a scriptore relatis usurpatam esse: quo etiam illud* apud *spectare videtur. Simili de causa de Gavio Basso cogitare non licebit (nec cogitaverunt Laur. Lersch. in Philol. I. p.* 617 *seq. et O. Iahn. ad Pers. p.* 213.), *maxime quod is a grammatico semel tantum laudatus vix sine cognomine nominari potuerit. Sed librarii cogitare potuerunt, in nudo praenomine Caii vel Gaii offendentes, cuius Osca tantum forma Gavius sequente nomine etiam e diverso cum Latina saepe commutata est (cf. Lactant.* 1, 22. *Lyd. de mens.* 1, 2). *Quanquam igitur res incerta est, tamen maximam probabilitatem habet, Gaium legendum et intellegendum esse.*

[327] 'effor' dictum.[1] — Diomed. lib. I. p. 375. Putsch. p. 379. Keil.

---

[1]) *Si haec ad Gaium nostrum spectant, vix est, ut alium Gaïi librum Diomedes tractarit praeter Institutiones, et in his, ut alio loco v.* effor *obvenerit atque in solemnibus verbis sacramenti actionis. Itaque* 4, 15. *in supplemento v.* 20—24., *quod ibi in nota informavi, ad litis contestationem eam retuli, quae quasi belli quaedam indictio hoc fortius quam* aio *verbum desiderare potuit.*